

VIA LATGALICA

HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS

2014

VI

**RĒZEKNES AUGSTSKOLA
REĢIONĀLISTIKAS ZINĀTNISKAIS INSTITŪTS**

**RĒZEKNE UNIVERSITY COLLEGE
RESEARCH INSTITUTE FOR REGIONAL STUDIES**

**VIA LATGALICA
HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS
JOURNAL OF THE HUMANITIES**

VI

2014

Šuplinska I. (red., 2014). *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*, 6. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 263 lpp.

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksejs Andronovs, Sanktpēterburgas Valsts universitāte, Krievija

Nicole Nau, A. Mickeviča Universitāte, Poznaņa, Polija

Ieva Kalniņa, Latvijas Universitāte, Latvija

Lidija Leikuma, Latvijas Universitāte, Latvija

Inese Runce, Latvijas Universitāte, Latvija

Sanita Lazdiņa, Rēzeknes Augstskola, Latvija

Via Latgalica ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Via Latgalica is a peer-reviewed journal with an international panel of reviewers. All articles submitted are assessed by our reviewers before accepted for publication.

Žurnāls ir iekļauts EBSCO datubāzē (*Central & Eastern European Academic Source*): <http://www.ebscohost.com/academic>

The journal is included in the EBSCO database (*Central & Eastern European Academic Source*): <http://www.ebscohost.com/academic>

Žurnāls ir izdots ar valsts programmas **Letonika, Izglītības un zinātnes ministrijas un Rēzeknes Augstskolas finansiālu atbalstu**

LET NIKA

Izglītības un zinātnes
ministrija

Redaktore *Ilga Šuplinska*

Angļu valodas konsultante *Vineta Pavlova*

Latviešu valodas korektore *Sanita Dāboliņa*

Maketētājs *Māris Justs*

Foto: *Māris Justs, autoru personīgais arhīvs*

Redakcijas adrese/ Editorial address

Reģionālistikas zinātniskais institūts

Rēzeknes Augstskola

Atbrīvošanas aleja 115

Rēzekne, LV-4601, Latvia

regi@ru.lv

ISSN 1691-5569

© Rēzeknes Augstskola, 2014

© Autoru kolektīvs, 2014

VIA LATGALICA
HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS
JOURNAL OF THE HUMANITIES

VI

Sestajā *Via Latgalica* numurā ir apkopoti Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) noslēguma un 7. starptautiskās latgalistikas konferences pētījumi.

Projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” tika īstenots no 2012.gada 1.decembra līdz 2014.gada 30.novembrim. Projekta mērķis – izveidot virtuālas muzeju fondu galerijas, kuras būs pieejamas internetā, tādējādi modernizējot muzeja eksponātu apskati, piedāvājot četras datorspēles, kas varētu būt saistošas bērniem un jauniešiem, iepazīstot novadam raksturīgo kultūrmantojumu, paverot iespējas lielākam skaitam cilvēku virtuāli apskatīt muzejus, kā arī radot interesi apmeklēt tos klātienē.

Projekta vadošais partneris – Rēzeknes Augstskola, projekts tika realizēts sadarbībā ar Ķēdaiņu Reģionālo muzeju (Lietuva), Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzeju (Baltkrievija) un Latgales Kultūrvēstures muzeju. Projekta aktivitātes un rezultāti ir skatāmi mājaslapā www.futureofmuseums.eu.

Viens no projekta mērķiem ir saistīts ar pētnieciskās darbības aktivizēšanu, meklējot paralēles un krustpunktus pierobežas kultūrā, valodā, vēsturē. Noslēguma konference bija veltīta šīs problemātikas atklāšanai, kā arī plašākas sabiedrības, īpaši jaunās paaudzes, iepazīstināšanai ar izveidotajām virtuālajām galerijām, datorspēlēm, kā arī nākotnes sadarbības iespējām.

Latgalistikas konferences līdz šim ir notikušas Sanktpēterburgā (Krievija, 2008), Rēzeknē (Latvija, 2009), Greifsvaldē (Vācija, 2010), Poznaņā (Polija, 2011), Rīgā (Latvija, 2012), Ačinskā (Krievija, 2013). 2014. gadā konference atkal notika Rēzeknē un bija veltīta 110 gadu atcerei kopš latīņu burtudrukas aizlieguma atcelšanas.

Krājumā dominē starpdisciplināri, starpkultūru pētījumi, kas atklāj pētnieku skatījumu uz pierobežas vēstures, kultūrvēstures izpēti (K. Gibsons, S. Kalvāne, A. Razumovska, A. Cepina, V. Jefimovs, N. Veršiņina), lingvokulturoloģisku konceptu analīzi (A. Juško-Štekele, I. Šuplinska, S. Ūdre, D. Ostrogolovaja), padziļinātu identitātes (K. Macanova, I. Vičaka, K. Vaisvalavičiene, N. Zvīdriņa), lingvistikas (S. Pošeiko, V. Komara) jautājumu izvērsumu, mācīšanas un mācīšanās brīvpieejas resursu apskati (L. Valdmane, V. Vaivade).

Sadaļā „Muzeju darba pieredze” projekta partneri no Ķēdaiņu Reģionālā muzeja, Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzeja un Latgales Kultūrvēstures muzeja stāsta par savu pieredzi gan projekta darbībā, gan muzeja izglītojošajās un zinātniskajās aktivitātēs.

Pateicoties par radošo sadarbību gan krājuma ekspertiem, gan rakstu autoriem un cerot uz tradīcijas sīkstumu –

Ilga Šuplinska

*The sixth edition of **Via Latgalica** gathers the research studies presented in the closing of Latvia–Lithuania–Belarus cross-border programme project LLB-2-269 “The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” and in the 7th International Conference on Latgalistics.*

The project “The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” were implemented from 1 December 2012 to 30 November 2014. The goal of the project was to create the galleries of virtual museum funds, which will be available on the Internet, thus modernizing the viewing of museum exhibits, offering four computer games, which might be interesting for children and young people, getting acquainted with cultural heritage characteristic for the region, providing the opportunity for more people to see museums virtually, as well as arousing interest to visit them in person.

The leading partner of the project is Rēzekne Higher Education Institution. The project was implemented in cooperation with Kėdainiai Regional Museum (Lithuania), Grodno State Historical and Archaeological Museum (Belarus) and Latgale Culture and History Museum. Project activities and results can be seen on the website www.futureofmuseums.eu.

One of the goals of the project is related to the facilitation of research activities, looking for parallels and intersections in border culture, language and history. A closing conference was devoted to the revelation of this problem to the wider circle of society, especially the new generation, as well as to the presentation of the created virtual galleries, computer games and the possibilities for future cooperation.

Conferences on Latgalistics so far have taken place in St Petersburg (Russia, 2008), Rezekne (Latvia, 2009), Greifswald (Germany, 2010), Poznan (Poland, 2011), Riga (Latvia, 2012) and Achinsk (Russia, 2013). In 2014 the Conference was again organized in Rezekne and was dedicated to the 110-year commemoration since the ban on printing in Latin characters was abolished.

The collection contains mainly interdisciplinary, intercultural studies that reveal researchers' vision of border history, studies of culture and history (C. Gibson, S. Kalvāne, A. Razumovskaya, A. Cepina, N. Jefimov, N. Verzhinina), analysis of linguo-cultural concepts (A. Juško-Štekele, I. Šuplinska, S. Ūdre, D. Ostrogolovaya), analysis of the issues concerning identity (K. Macanova, I. Vičaka, K. Vaisvalavičiene, N. Zvīdriņa), linguistics (S. Pošeiko, V. Komar) and the review on open-access teaching and learning resources (L. Valdmāne, V. Vaivade).

In the section “Museum experience” the project partners from Kėdainiai Regional Museum, Grodno State Historical and Archaeological Museum and Latgale Culture and History Museum tell about their experience in project activities and educational and scientific activities carried out by the museum.

Thanks to creative cooperation between experts and writers, and we hope to the tenacity of this tradition –

Ilga Šuplinska

SATURS

RAKSTI

Katerine Gibsone.	<i>Approaches to Researching Border Regions: Writing the History of Latgalia/ Pierobežas reģionu pētniecības metodes: Latgales vēstures rakstīšana</i>	10
Angelika Juško-Štekele.	<i>Svētceļojuma koncepts Latgales kultūrā</i>	20
Skaidrīte Kalvāne.	<i>Par dažām drukas aizlieguma laika burtnīcām</i>	32
Veronika Komara.	<i>Микротопонимия белорусско-литовско-польского приграничья/ Baltkrievijas–Lietuvas–Polijas pierobežas mikrotoponīmija</i>	47
Kristīne Macanova.	<i>Inspirācijas un identitātes atklājumi Viļa Dzērvinīka dzejā</i>	53
Sandra Meškova.	<i>Daugavpils atveidojuma semantika Anitas Liepas dokumentālajā prozā un daiļprozā</i>	64
Darja Ostrogolovaja.	<i>Народная кукла Латгалии и Придвинья: у истоков совместной традиции/ Tautas lelle Latgalē un Piedvinā: kopīgas tradīcijas avoti</i>	78
Solvita Pošeiko.	<i>Kreatīvie publisko zīmju izveides līdzekļi Baltijas valstu pilsētvidē</i>	91
Aīda Razumovska, Anastasija Cepina, Ņikita Jefimovs.	<i>«Всему начало здесь...»: режисско-псковские истоки творческой личности Юрия Тынянова/ „Visam sākums šeit...”: Rēzeknes–Pleskavas periods Jurija Tiņanova personības tapšanā</i>	111
Ilga Šuplinska.	<i>Andrejdienas koncepts pierobežas kultūrtelpā</i>	121
Sandra Ūdre.	<i>Ar tierdzneibu saistītu latgalīšu, lītvīšu i boltkrīvu leksika</i>	136
Kristina Vaisvalavičiene.	<i>Tradicionālās kultūras robežu maiņa lietuviešu un latviešu bērnu periodikā (1866–1944)</i>	151
Vineta Vaivade, Liene Valdmane.	<i>Latviešu valodas aģentūras brīvpieejas izglītības resursi. Pedagoģiskie priekšnosacījumi to izmantošanai</i>	172
Natalja Veršiņina.	<i>А. Н. Яхонтов в Ламбуу/ A. N. Jahontovs Latvijā</i>	182
Inese Vičaka.	<i>Territorial and National Identity and an Ecocritical Perspective in Cormac McCarthy's "Child of God"/ Teritoriālā un nacionālā identitāte un ekokritikas perspektīva Kormaka Makārtija romānā „Dieva bērns”</i>	192

Natālija Zvīdriņa.	<i>Sievišķā rakstība: Ingas Gailēs un Ingrīdas Tāraudas piemēri</i>	201
--------------------	---	-----

MUZEJU DARBA PIEREDZE

Ineta Atpile-Jugane.	<i>Latgales keramikas kolekcija virtuālajā muzejā</i>	209
Vaids Banis.	<i>Analogy of Exhibits of Kėdainiai Regional Museum with Objects in Latvia and Belarus: Comparison of Wood Plates/ Latvijas un Baltkrievijas eksponātu analogi Kėdaiņu Reģionālajā muzejā: koka šķīvju salīdzinājums</i>	215
Jeļena Rapinčuka.	<i>Виртуальная галерея как основа изучения жизни и творчества белорусских писателей/ Virtuālā galerija kā pamats baltkrievu rakstnieku dzīves un radošās biogrāfijas apguvei</i>	223
Rimants Žirgulis.	<i>Multicultural History of the Region in the Activities of Kėdainiai Regional Museum/ Reģiona multikulturālā vēsture Kėdaiņu Reģionālā muzeja aktivitātēs</i>	231

HRONIKA	244
AUTORI	251
IZDOŠANAS PRINCIPI	257

CONTENT

ARTICLES

Catherine Gibson.	<i>Approaches to Researching Border Regions: Writing the History of Latgale</i>	10
Angelika Juško-Štekele.	<i>The Concept of Pilgrimage in the Culture of Latgale</i>	20
Skaidrīte Kalvāne.	<i>On Some Journals Written during the Latin Press Ban</i>	32
Veronica Komar.	<i>Microtoponymy of Belarusian–Lithuanian–Polish Borderlands</i>	47
Kristīne Macanova.	<i>Inspirations and Discoveries of Identity in Vilis Dzērvinīks' Poetry</i>	53
Sandra Meškova.	<i>Semantics of the Depiction of Daugavpils in Anita Liepa's Documentary Prose and Fiction</i>	64
Darya Ostrogolovaya.	<i>Folk Doll of Latgale and Pridvinye: the Origins of Joint Traditions</i>	78
Solvita Pošeiko.	<i>Creative Tools for the Formation of Public Signs in the Urban Environment of the Baltic States</i>	91
Aida Razumovskaya, Anastasiya Cepina, Nikita Jefimov.	<i>“Everything starts here...”: Rezhitsk–Pskov Origins of the Creative Personality of Yury Tynyanov</i>	111
Ilga Šuplinska.	<i>The Concept of Andrew's Day in Cross-Border Cultural Space</i>	121
Sandra Ūdre.	<i>Latgalian, Lithuanian and Belarusian Lexicon, Connected with Trade</i>	136
Kristina Vaisvalavičiene.	<i>Crossing the Borders of the Traditional Culture in Lithuanian and Latvian Children Periodicals (1866–1940)</i>	151
Vineta Vaivade, Liene Valdmane.	<i>Open Educational Resources of Latvian Language Agency. Pedagogical Preconditions for Their Use</i>	172
Natalia Vershinina.	<i>A. N. Yakhontov in Latvia</i>	182
Inese Vičaka.	<i>Territorial and National Identity and an Ecocritical Perspective in Cormac McCarthy's “Child of God”</i>	192
Natālija Zvīdriņa.	<i>Feminine Writing: Examples of Inga Gaile and Ingrīda Tārauda</i>	201

WORK EXPERIENCE OF MUSEUMS

Ineta Atpile-Jugane.	<i>Collection of Latgalian Ceramics in a Virtual Museum</i>	209
Vaidas Banys.	<i>Analogy of Exhibits of Kėdainiai Regional Museum with Objects in Latvia and Belarus: Comparison of Wooden Plates</i>	215
Elena Rapinchuk.	<i>Virtual Gallery as a Basis for the Study of the Life and Work of Belarusian Writers</i>	223
Rimantas Žirgulis.	<i>Multicultural History of the Region in the Activities of Kėdainiai Regional Museum</i>	231

CHRONICLES	244
AUTHORS	254
PUBLISHING PRINCIPLES	
AND GUIDELINES FOR SUBMISSION	259

Katerine Gibsone (Catherine Gibson)

APPROACHES TO RESEARCHING BORDER REGIONS: WRITING THE HISTORY OF LATGALIA¹

While there has been increasing interest in the history of border regions in recent years, this has not been accompanied by a growing discussion of theoretical or methodological considerations. Using the case study of Latgalia, this paper aims to shed light on some of the conceptual and practical methodological considerations and challenges inherent in writing the history of border regions. The author argues that the study of the history of border regions necessitates a decentring of national history and a move to transnational (or non/a-nationally construed) history.

Keywords: historiography, historical methodology, border studies, history of borderlands, Latgalia.

PIEROBEŽAS REĢIONU PĒTNIECĪBAS METODES: LATGALES VĒSTURES RAKSTĪŠANA

Pēdējos gados ir pieaugusi interese par pierobežas reģionu vēsturi. Tomēr tas nav saistīts ar aktuālo diskusiju par teorētiskajiem un metodoloģiskajiem jautājumiem. Izmantojot Latgales piemēra izpēti, šajā rakstā tiek akcentēti daži konceptuālie un praktiskie metodoloģiskie apsvērumi un problēmjautājumi, kas ir raksturīgi, veidojot pierobežas reģionu vēstures aprakstu. Transnacionālā vēsture tiek piedāvāta kā iespējamā alternatīvā pieeja.

Pierobežas reģioni bieži vien tradicionālajā historiogrāfijā ir atstāti novārtā vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, vēsture kā disciplīna attīstījās 19. gs. un bija cieši saistīta ar nacionālisma ideoloģiju. Profesionāli vēsturnieki darīja visu, lai tiktu izveidotas nācijas telpas ar vēsturiski pamatotām nozīmēm, kas veido nāciju kā saskaņotu, nepārtrauktu un diskrētu vienību. Tādējādi pētījums par t. s. atpalikušajiem vai perifērajiem reģioniem lielā mērā bija atstāts novārtā. Otrkārt, ģeopolitiskajām robežām mainoties vēstures gaitā, pierobežas reģioni bieži vien spēlē nozīmīgu lomu dažādu valstu historiogrāfijā. Latgale, piemēram, ir daļa no Latvijas, Polijas–Lietuvas, Baltijas vācu, Krievijas impērijas, padomju, baltkrievu, ebreju un Eiropas vēstures, bet bieži vien tai ir minimāla loma. Pēdējos gados ir bijuši mēģinājumi aplūkot un analizēt šīs tendences, aprakstot pierobežu vēsturi

¹ I wish to thank Tomasz Kamusella for his insightful comments on an earlier draft of this paper. The English name *Latgalia* will be used throughout this paper as an ideologically neutral term.

no ārpuses, izmantojot novadpētniecības pieejas, tomēr nereti skatījums ir pārāk šaurs un lokalizēts un darbā nav saskatāma plašāka vispārpielietojamība vai kādi salīdzinoši elementi ārpus šā reģiona.

Ir arī vairāki praktiski apsvērumi, kas ietekmē rakstītos pierobežas reģionu vēstures avotus. Pirmkārt, daudzvalodība, kas bieži raksturo robežreģionu, nozīmē to, ka pētniekam ir nepieciešams apgūt daudzas valodas, lai pilnīgi izpētītu multietnisko un daudzvalodu reģionu vēsturi. Otrkārt, vietvārdu un personvārdu nosaukumi, kas katrā valodā ir atšķirīgi, norāda pētniekam, kādu metodiku katram no tiem izvēlēties. Visbeidzot, materiāls, ar kuru ir jāstrādā, bieži vien ir sadrumstalots un izkaisīts pa dažādiem arhīviem ārpus reģiona. Tas pētniekam rada ar loģistikusaistītas problēmas, t. i., nepieciešamību pavadīt vairākas stundas ceļā, kā arī birokrātiskas problēmas, pieprasot vīzu, lai pārvietotos pa Šengenas zonu vai ārpus tās.

Raksta autore diskutē par to, vai pētījums par pierobežas reģionu vēsturi rada nepieciešamību pēc valsts vēstures decentralizācijas un pārejas uz transnacionālo (vai ne-nacionāli interpretētu) vēsturi kā domāšanas veidu ārpus valsts vēstures sistēmas un robežām. Starpvalstu vēsture ir perspektīva, nevis metodoloģija tās tiešajā nozīmē. Šāda starptautiska vēsturiskā pieeja pārorientē mūsu telpas un vēstures konceptualizāciju, kad mēs pierobežu vai starpreģionus uztveram nevis kā nacionālās historiogrāfijas perifērijas, bet gan kā svarīgus pieturas punktus kultūras apmaiņā. Piemēram, Daugavpils un Rēzeknes nozīme pieauga 19. gs. otrajā pusē, kad tās kļuva par svarīgiem dzelzceļa līniju krustpunktiem starp Sanktpēterburgu un Varšavu, Maskavu un Rīgu. Izpratne par šiem starptautiskajiem procesiem ir īpaši svarīga, jo, pētot pierobežas reģionus, kas vēsturiski bija multietnisku un starptautisku impēriju daļas, var saprast, ka to robežlīnija vienas valsts robežās ir tikai salīdzinoši nesena parādība.

Noslēgumā ir jāpiebilst, ka, aprakstot pierobežas reģionu vēsturi, pētnieki tiek mudināti ceļot pāri tradicionālās vēsturiskās analīzes robežām un noskaidrot pieņēmumus, uz kuriem tika veidota vēsture kā disciplīna, proti, nacionāla valsts.

Atslēgas vārdi: historiogrāfija, vēsturiskā metodoloģija, robežas studijas, pierobežasreģionu vēsture, Latgale.

Introduction

In recent years there has been growing interest among many disciplines in border regions and border studies, which pay increasing attention to people and spaces at the margins (Wilson and Hastings 2005; Wastl-Walter 2011). History has also followed suit, marked by the publication of several edited volumes in recent years specifically on the history of border regions in a comparative context (Kuropka 2010; Bartov and Weitz 2013; Readman et al. 2014). Indeed, Kramer claims, that *the history of borderland regions, peoples and cultural exchanges has become one of the most innovative areas of contemporary historical scholarship* (Kramer 2014: 312). However, while this has been accompanied by much discussion about

the bitter struggles over disputed regions in national historiographies seen as legitimising competing claims of various nationalisms and nation-states (Snyder 2003; Zhurzhenko 2011; Gritsenko & Krylov 2012; Scott 2013), approaches to researching and writing the history of border regions have remained largely under-theorised from a historiographical and methodological perspective. As Kramer continues, *borderlands are geographical, political and social spaces, where lines between cultures become blurred, and this blurring of boundaries extends also to the influence of borderlands history on the familiar categories of historical analysis* (Kramer 2014: 312). Thus, the writing of the history of border regions necessitates a rethinking of some of the basic assumptions we make about writing history.

What follows is a series of reflections on conceptual and practical methodological considerations for researching border regions. This will mainly be a theoretical discussion but the example of Latgalia, the region of eastern Latvia, which today borders the Russian Federation, Belarus and Lithuania, will be used to illuminate various points. The first part will discuss the conceptual considerations influencing the study of the border regions, including the somewhat *peripheral* place of borderlands in national historiography, the overlapping national historiographies of a region, which has a shared history with several of today's neighbouring states, and the role of local history approaches. The second part will address some of the practical considerations, including the necessity to master many languages and the dispersal of archival material. Finally, I will argue, that the study of the history of border regions necessitates a decentring of national history and a move towards transnational history. I do not aim to provide concrete *answers*, but rather to share my reflections, raise questions, and inspire further research into this field.

Historiographical Traditions of Writing the History of Border Regions

Traditionally, border regions occupy a somewhat marginal place in the writing of history (Kürti 2001; Batt 2002). The development in the 19th century of History as a scholarly discipline occurred alongside the emergence of the ideology of nationalism and consequently established itself as a profession, closely linked to the making and legitimising of nation-states. As an *imagined community* (Anderson 1983) historians helped generate national consciousness by investing the space of the nation with historical meanings, which constructed the nation as coherent, continuous and discrete. It was the job of the historian to *discover, recover, forget, re-interpret, mould* or *construct* this shared past, which formed one of the keystones of national belonging (Sunny 1998: 569).

The national histories, which emerged were written by historians, usually working in the urban centres of power, and the national historical narratives, which emerged, are a reflection of this. Modernisation was equated with nationalism (Gellner 1983), and consequently the study of so-called *backward* or *peripheral* regions was largely neglected (Applegate 1999). Despite Europe, being *very much a continent of regional identities* (Sallnow and Arlett 1989: 9), the geographical

peripherality of the borderland in the imagined *geo-body* (Winichakul 1994) of the nation, was mirrored in the writing of national history. The same can also be said of the different ethnolinguistic groups residing within a state. As Magocsi writes, *Most national histories are misnamed. This is because they are not the histories of a particular state, as they pretend to be, but rather of the dominant or titular nationality associated with a given state* (Magocsi 2004: 121). This is particularly pertinent to borderlands, because they tend to have the highest concentrations of non-titular national (or so-called *minority*) *inhabitants*.

Interest was usually only paid to border regions for two reasons. The first is in the case of legitimisation, whereby a state lays claim to a region. For example, in the period after 1918, Latvian national historiography of Latgalia became a tool for the nationalisation, as well as *Latvianisation*, of the multi-ethnic society of the First Republic of Latvia. History was used as a tool to re-identify the Latgalians as Latvians and emphasis was placed on the national historical heritage (Ivanovs 2009: 79). An example of such projects is the founding of the Latvian Open-Air Ethnographic Museum in 1924 to exhibit the heritage of the historical and ethnographic regions, which make up Latvia. The second was the writing of the history of borderland as an exotic *Other*. As Ivanovs states: *Although the history of Latgalia is considered an integral part of the historiography of Latvia, it has many specific features, which are determined by the historical peculiarities of the region as well as by political and ethnic factors, that call forth such peculiarities* (Ivanovs 2009: 74).

The focus on *peculiarities*, such as the Catholicism, Catholic culture, the Latgalian language (dialect) and the presence of various ethnolinguistic minorities, marginalize Latgalia as it is presented as being out-with the mainstream of Latvian historiography, an orientalist *Other* as seen from the perspective of Riga.

The picture becomes more complex, when we consider that border regions do not only occupy a somewhat peripheral place in national historiographies, but as a result of multiple geo-political border changes over the centuries, play a part in several different national historiographies. Borders and borderlands are important sites for the contestation and re-negotiation of historical narratives and the point of confluence and overlap of different national historiographies and political projects (Zhurzhenko 2011: 4–5). The politics of memory or *memory wars* over border regions has been widely documented elsewhere (Zhurzhenko 2011; Zhurzhenko 2013; Gritsenko & Krylov 2012; Scott 2013). Here, the focus is on the methodological implications of writing the history of a region that belongs to several overlapping historiographies.

The region of Latgalia was historically part of Poland–Lithuania (1569–1772), the Russian Empire (1772–1918), the Republic of Latvia (1918–1940), the Soviet Union (1940–1941; 1944–1991), the Third Reich’s war time empire (1941–1944), the restored Republic of Latvia (since 1991) and, since 2004, the European Union. As a result of this, Ivanovs states that: *For a long while investigation of the history of Latgalia was conducted within national historiographic traditions that provided*

*an insight into the Latgalian past as if from outside;*² *the history of Latgalia was “incorporated” into historical contexts of other political and cultural formations – the Russian Empire, Poland–Lithuania (Rzeczpospolita), the Soviet Union (Ivanovs 2009: 75).*

Indeed, Latgalia has, in one way or another, formed part of Latvian, Polish–Lithuanian, Baltic German, Russian imperial, Soviet, Belarusian, Jewish and now, since Latvia became a member of the European Union in 2004, European Union history. However, in all these cases, it usually only plays a marginal role.

The history of Latgalia has been incorporated into many different historiographical traditions as a political instrument in support of ideologies of the various political and cultural territorial formations. For example, the Russian imperial historiography of Latgalia tended to justify the incorporation of the Baltic region (including Latgalia) into the Russian empire (Počs and Poča 1993; Ivanovs 2009: 75–76). Moreover, as a remote and peripheral territory in the history of these various political and cultural formations, the history of Latgalia has also been somewhat side-lined to the fringes. Despite the efforts of Polish (or Polish–Lithuanian) researchers such as Gustaw Manteuffel and Kazimierz Bujnicki, *Polish Livonia* is often *forgotten* in the historiography and cultural memory of the Polish–Lithuanian Commonwealth (Zajas 2013; Dybaś 2013). The same is also true of Baltic German historiography of the so-called Livonian period from the 13th–16th centuries (Ivanovs 2009: 77) as well as the Jewish history of the region. Moreover, the shared history between Latgalia and Belarus, from the period, when the territory of Latgalia formed part of the Vitebsk *gubernia* in the 19th century, along with the territory, which today forms northwest Belarus, has largely been neglected in the literature. Furthermore, this externalisation of the historiography of Latgalia meant that the indigenous population of Latgalia was not usually the focus of attention. From the vantage of dominant ethnolinguistic nationalisms, borderland populations were seen as *ethnographic mass* without a crystallized national identity, and thus without history, malleable and fair game for a nation-state, that successfully seized a region with the population in question. As a result of these competing historiographical claims, these regions have often been seen as *no place[s]* (Brown 2003), which are not fully covered in any historiographical traditions.

Finally, in recent years there have been attempts to address the tendency to write the history of borderlands from the *outside*, either as part of a national historical narrative of the titular state of which it is currently part or as part of the national historiographies of other states to which it was historically part of. In response, local history approaches have emerged which write the history of the region from *inside*. In the case of Latgalia, this process was begun in the early 20th century during the so-called *First Latgalian Awakening* with figures such as Francis Trasuns (1864–1926) and Francis Kemps (1876–1952). Since 1991, this approach has witnessed a revival with the Rēzekne Higher Education Institute and the Latgale Research Institute at

² My emphasis

Daugavpils University coordinating many projects. In addition, there has also been a growth in amateur Latgalian studies (Ivanovs 2009: 82). However, this approach of investigating the region in isolation *per se* actually preserves and supports the detachment of Latgalia from the other historical regions of Latvia and does not take into account cross-border contacts. Often the focus is too narrow, overly localised and the work does not have wider generalizability or any comparative element out with the region.

Practical Considerations for Writing the History of Border Regions

In addition to the above-mentioned conceptual standpoints, there are several practical considerations which impact on the writing of the history of border regions. The first and foremost challenge presented to a researcher with a multilingual region, such as Latgalia, is language and the multiplicity of scripts. Latvian, Latgalian, Russian, Polish, Ruthenian, Belarusian, Yiddish, Low German and Romani have historically been spoken on the territory of Latgalia. Knowledge of the multiple languages of the region is necessary in order to be able to consider the multiple perspectives on the different periods of history and ethnolinguistic inhabitants and not be reliant on just one national historiography.

Tying in with the previous point about languages, the names of places also present the researcher with methodological decisions. As a result of the changing geopolitical borders in the region, places have been known by different names in different languages throughout their history. Indeed, the very stability of the linguistic forms of place-names to which we are now accustomed is a bureaucratic invention of the late 19th century in Central and Eastern Europe. For example, Rēzekne has historically and continues to be known by many different names, including *Rositten* (German), *Резица* (Russian), *עֶזְרֵעַר* (Yiddish), *Rzezyca* (Polish), *Rėzeknė* (Lithuanian) and *Räisaku* (Estonian). To use the contemporary Latvian name *Rēzekne*, when referring to the town, for example, in the early 17th century, would thus be anachronistic. Historians have attempted to address this issue in two main ways. One way is to employ a chronological strategy. Davies and Moorhouse in their book *Microcosm: Portrait of a Central European City* (2002) use the names *Wrotizla*, *Vretslav*, *Presslaw*, *Bresslau*, *Breslau* and *Wroclaw* to reflect the name changes of the city throughout history. Paul Robert Magocsi's *Historical Atlas of Central Europe* (2002) is an excellent resource on the changing place names in different periods, however, unfortunately Magocsi's definition of Central Europe does not include Latvia and Estonia, and these regions are not included within the scope of his atlas. Such an atlas of the Baltic region would be a fruitful project for future research.

However, the limitation of this approach is that, it does not take into account that in multilingual regions, as was the case in much of Central and Eastern Europe, places were often known simultaneously by several different names by different ethno-linguistic groups. For example, Timothy Snyder in *The Reconstruction of Nations* (2003) includes a table at the beginning of his book with place names in

eight different languages. The difference between *Lwow* and *L'viv*, *Wilno* and *Vilnius* imply political implications about whether the city is Polish or Ukrainian or Polish or Lithuanian. Thus, the researcher is faced with the choice of which place name to use either the standard name in the official or administrative language of the time and parenthesize alternate names in other languages where relevant. The same also applies to the names of people. Before the age of nationalism and bureaucracy, literati changed the forms of their names at will in rapport with a given language, in which they happened to write.

Finally, the borderlands or *bloodlands* (Snyder 2011) of Central and Eastern Europe have historically been the site of multiple war fronts, and especially during the course of the 20th century. During World War I Latgalia was occupied by Germany, after the war it fell under the territorial interests of Latvia, Latvian Bolsheviks, Bolshevik Russia and Poland, and later underwent a triple occupation during World War II by the Soviets, Nazis and Soviets (again). In practical terms, this means that much source material about the history of this region has been lost. Moreover, the archival material, that survives, has been widely dispersed, scattered outside the region among archives in Riga, St Petersburg, Moscow and Vitebsk. This presents the researcher with the logistical problem of many hours of travelling and also the bureaucratic hassle of applying for visas to move in or out of the Schengen Area.

Alternative Approaches: Moving Beyond National to Transnational History

The writing of the history of borderlands, such as Latgalia, can be seen as an accumulation of different historiographic traditions, however thus far there has been little work done to integrate these. I suggest, that the writing of the history of border regions necessitates a decentering of national history and a move towards cross-border or transnational history as a means of thinking beyond the framework and boundaries of national histories. Transnational history is a perspective rather than methodology in the strict sense. Such an approach allows historians to study the patterns and dynamics of the flow and movement of objects and people across time and space, crossing borders between nations, states and cultures and opens up the otherwise often fixed entities or containers of history as a spatially confined culture or nation (Assmann 2014).

Such a transnational historical approach re-orientates our conceptualisations of space and history, and rather than seeing borderland or *in-between* regions as *peripherality*, as in national historiography, we can see them as the important points of cultural exchange. As Ther states: *Intermediary spaces cannot be regarded as a peripheral phenomenon of European history.. Precisely their location at the (changing) borders specified a certain centrality, for major traffic arteries and channels of communication ran through them.. From a European perspective Strassbourg or Katowice are more centrally located than Paris or Warsaw* (Ther

2013: 488).

The same could be said of today's Daugavpils and Rēzekne, which grew in the second half of the 19th century as important junctions on the railway lines between St Petersburg and Warsaw, Moscow and Riga. An understanding of these transnational dynamics is especially important for the study of border regions, which were historically part of multi-ethnic and multinational empires, as their confines within the border of a single nation-state is only a relatively recent phenomenon. Fixed borderlines separating different political entities, jurisdictions, nations, religions etc. are a relatively recent Western invention, epitomized by the early modern principle of absolute sovereignty and the model of territorial state, which was later transformed into the self-contained nation-state. Previously, borders and borderlands were zones of contact, intermingling and overlapping. It was only at the beginning of the 20th century, that these *borderlands* were transformed into *bordered lands* (Zhurzhenko 2010).

Today, with the incorporation of Latvia into the European Union in 2004, the opening of borders and the implementation of visa-free travel within the Schengen countries, we again return to a multinational, re-regionalised Europe (Applegate 1999). *The borders, that ostensibly differentiate human societies actually reveal the diversity, ambiguity and multicausality, that exists everywhere – even in those places that historians have portrayed as coherent, unified or clearly bounded by the categories of historical knowledge* (Kramer 2014: 312).

Writing the history of border regions thus encourages scholars to travel beyond the frontiers of traditional historical analysis and question the very assumptions, on which the discipline of History was founded, namely, the nation-state. There have been encouraging developments in political and cultural spheres, which indicate a shift towards this approach, such as the Latvia–Lithuania–Belarus Cross-Border Cooperation Programme (2007–2013). It is hoped, that historical writing will follow a similar approach.

REFERENCES

- Anderson, Benedict (1983, 2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Revised Edition*. Verso.
- Applegate, Celia (1999). A Europe of Regions: Reflections on the Historiography of Sub-National Places in Modern Times. *The American Historical Review*, 104 (4). 1157–1182.
- Assmann, Aleida (2014). Transnational Memories. *European Review*, 22 (4). 546–556.
- Bartov, Omer, and Eric D. Weitz (eds. 2013). *Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands*. Indiana University Press.
- Batt, Judy (2002). Transcarpathia: Peripheral Region at the Centre of Europe. *Regional & Federal Studies*, 12 (2). 155–177.
- Baud, Michiel, and Willem Van Schendel (1997). Toward a Comparative History of Borderlands. *Journal of World History*, 8 (2). 211–242.
- Bloodlands. Europe Between Hitler and Stalin*. (2011). Vintage.
- Brown, Kate (2003). *A Biography of No Place: From Ethnic Borderland to Soviet*

- Heartland*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
- Davies, Norman, and Roger Moorhouse (2002). *Microcosm: Portrait of a Central European City*. London: Jonathan Cape.
- Dybaś, Bogusław (2013). Inflanty, dawne Inflanty, Inflanty Polskie, Kurlandia, powiat piltyński – potyczki terminologiczne. *Wiadomości Historyczne*, 4. 14–17.
- Gellner, Ernest (1983, 2009). *Nations and Nationalism, Second Edition (New Perspectives on the Past)*. Cornell University Press.
- Gritsenko, Anton, and Mikhail Krylov [А. А. Гриценко, М. П. Крылов] (2012). Региональная и этнокультурная идентичность в российско-украинском и российско-белорусском порубежье: историческая память и культурные трансформации. *Лабиринт. Журнал Социально гуманитарных исследований*, 2. 28–42.
- Ivanovs, Aleksander (2009). Historiography of Latgale within the Context of Political and Ethnic History of the Region. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 9. 72–86.
- Kramer, Lyod (2014). Borderlands History and the Categories of Historical Analysis. In *Borderlands in World History, 1700–1914*, ed. Paul Readman, Cynthia Radding and Chad Bryant Palgrave Macmillan. 312–325.
- Kuropka, Joachim (ed. 2010). *Regionale Geschichtskultur: Phänomene – Projekte – Probleme aus Niedersachsen, Westfalen, Tschechien, Lettland, Ungarn, Rumänien und Polen*. LIT Verlag.
- Kürti, László (2001). *The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination*. State University of New York Press.
- Magocsi, Paul Robert (2002). *Historical Atlas of Central Europe, Revised Edition*. University of Washington Press.
- Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian–Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective (2013). *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games*, ed. Georges Mink and Laure Neumayer. Palgrave Macmillan. 173–192.
- On the Writing of the History of Peoples and States (2004). *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne Des Slavistes*, 46 (1/2). 121–140.
- Počs, Kārlis, and Poča, Inese (1993). *Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā (līdz 1945. gadam)*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.
- Readman, Paul, Radding, Cynthia, and Chad Bryant (eds. 2014). *Borderlands in World History, 1700–1914*. Palgrave Macmillan.
- Sallnow, John, and Sarah Arlett (1989). Regionalism in Europe. *Geographical Magazine*, 61.6–14.
- Scott, James Wesley (2013). Constructing Familiarity in Finnish-Russian Karelia: Shifting Uses of History and the Re-Interpretation of Regions. *European Planning Studies*, 21 (1). 75–92.
- Snyder, Timothy (2003). *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. Yale University Press.
- Suny, Ronald Grigor (1998). History and the Making of Nations. *Harvard Ukrainian Studies*, 22 (January). 569–588.
- Ther, Philipp (2013). Caught in Between: Border Regions in Modern Europe. In *Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian and Ottoman Borderlands*, ed. Omer Bartov and Eric D. Weitz. Indiana University Press. 485–502.
- Wastl-Walter, Doris (ed. 2011). *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Ashgate.
- Wilson, Thomas M., and Donnan Hastings (2005). *Culture and Power at the Edges of the*

- State: National Support and Subversion in European Border Regions*. Munich: LIT Verlag.
- Winichakul, Thongchai (1994). *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*. Honolulu HI: University of Hawai'i Press.
- Zajas, Krzysztof (2013). *Absent Culture: The Case of Polish Livonia*. Polish Studies – Transdisciplinary Perspectives 4. Frankfurt am Main; New York: Peter Lang.
- Zhurzhenko, Tatiana (2011). Borders and Memory. *The Ashgate Research Companion to Border Studies*, ed. Doris Wastl-Walter, Ashgate.63–84.

Angelika Juško-Štekele

SVĒTCEĻOJUMA KONCEPTS LATGALES KULTŪRĀ

Pētījumamērķis ir raksturot svētceļojumu kā nozīmīgu Latgales kultūras konceptu, akcentējot svētceļojuma izpratnes dialektiku un būtiskākās izpausmes kultūrā. Pētījumā ir izmantota lingvokulturoloģiskā pieeja, svētceļojumu skatot kā daudzlīmeņu globālu struktūru, ko veido svētceļojuma jēdzieniskais, emotīvi vērtējošais, vēsturiskais un etimoloģiskais slānis. Apkopojot dažādās svētuma un ceļojuma interpretācijas, ir raksturotas četras galvenās vēsturiski determinētās svētceļojuma izpratnes Latgalē: pirmkārt, svētceļojums kā reliģiska darbība, ar lūgšanām apvienota došanās uz svētu vietu, otrkārt, svētceļojums kā laikmeta ideoloģiskos centienus apliecinoša sociāla akcija, treškārt, svētceļojums kā individuāli, sensitīvi mūžīgo vērtību meklējumi un, beidzot, svētceļojums kā reliģiskā tūrisma veids mūsdienu postmodernajā sabiedrībā.

Atslēgas vārdi: svētceļojums, svētceļnieks, reliģiskais tūrisms, sakrālais tūrisms.

THE CONCEPT OF PILGRIMAGE IN THE CULTURE OF LATGALE

The aim of the paper is to characterize pilgrimage as a significant concept in Latgalian culture by emphasizing pilgrimage's dialectic comprehension and most essential manifestations in culture. The study use a linguistically culturological approach and reviews pilgrimage as a global and multilevel structure, that consists of conceptual, emotively evaluated, historical and etymological layers (Сменахов 2001: 84). For this purpose there were used mainly such written sources as vocabularies, periodicals and fiction, that refer to pilgrimage.

While gathering various interpretations of sacredness and journeys, paper deals with four main comprehensions of pilgrimage in Latgale: firstly, pilgrimage as a religious activity, that means walking to a sacred place along with the prayers, secondly, pilgrimage as a social campaign for the affirmation of ideological efforts, thirdly, pilgrimage as an individual and sensitive search for the eternal values and, lastly, pilgrimage as a type of a religious tourism in contemporary post-modern society.

The beginning of Catholic pilgrimage tradition in Latgale usually tends to be associated with Aglona, when Dominicans or the so called White Fathers Order began their activities in the region in 1699. Today, within the Rēzekne–Aglona

diocese of the Roman Catholic Church, there are several sites, which have been officially acknowledged as sacred on the basis of the corresponding features they possess. Primarily, it's the altarpiece of the Virgin miracle-worker and other relics, that are special for the Christianity and where pilgrims may pray for health or any other mercy. Secondly, in the territory of the sacred place there may be located objects of nature, that bring health and blessing, for example, sacred spring.

The appreciation of religious pilgrimage in Latgalian culture has been also affected by the historical context. From 1918 to 1940 pilgrimage activity experienced especially strong prosperity, but it changed during the Soviet-era, when pilgrimage subject in mass media was forbidden and lost its official support, but it still continued to proceed. Organized pilgrimages to Aglona recurred only in 1989 along with the so called Third Latvian National Awakening.

Pilgrimage in Latgalian culture appears also as a social campaign for the affirmation of ideological efforts, where comprehension of sacredness from the scope of the Christian Religion transfers into secular every-day lifestyle and subjects to ideological dogmas of era. Such interpretation of pilgrimage especially activates during 1920s–1930s, as well as in 1940s and 1990s. The aspiration for such pilgrimage usually is a place, person or monument, but all pilgrimages that are distinctive to the affirmation of ideological efforts possess fragmentation feature. With the alterations within the ideological emphasis the idea of the ideological pilgrimage either disappears either transforms into ceremonial procession or simple memorial tribute.

Comprehension of the pilgrimage as an individual and sensitive search for the eternal values is more related to the individualized pilgrim's motive, that is connected to emotional experience, namely, search for the deprecated and irreversible values. This motive is especially noticeable within the exiled Latgalians' literature, where such personages as motherland, home, mother and mother's tomb are united and related to the Virgin's archetype. The pilgrimage process, that Latgalian exiled writers live through in their imagination, shows, that it is one of the most essential values, that is evaluated during the immense influence of foreign countries, that helps to preserve Latgalian identity at times while far away from home.

One of the most popular type of tourism today is religious tourism. In Latgale it began in the 20th century through periodicals of 1920s–1930s. Now it is an integral part of the global tourism industry, including both national and international projects.

Meaning diversification in the contextual semantics of the pilgrimage shows its deep roots in the Latgalian culture and how it merges universal, national, ethnic and denominational characteristic marks in cultural traditions.

Keywords: pilgrimage, pilgrim, religious tourism, sacral tourism.

Ievads

Par vienu no būtiskākajām Latgales kultūras dominantēm tradicionāli tiek uzskatīta katoļticība, kas Latgalē ienāca jau 13. gs., bet pilnībā nostiprinājās tikai 18. gs. sākumā. Kā apgalvo vēsturnieks Nikolajs Ņaune, tikai 1714. gadā toreizējais Latgales bīskaps Kristaps Antons Šembeks esot atzinis, ka beidzot Latgale, paldies Dievam, visa esot katoliska (Ņaune 1934, I: 7). Katoļticības ietekmi Latgalē apliecina gan katoļticīgo skaits, gan arī izveidojušās tradīcijas. Salīdzinājumam – 18. gs. 70. gados no 150 000 Latgales iedzīvotājiem apmēram 100 000 jeb 67 % bija katoļi. Arī Rēzeknes Augstskolas pētījuma „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte” datos 65 % aptaujāto Latgales iedzīvotāju sevi ir identificējuši kā katoļus (Malahovskis 2012: 288). Šāda statistika uzrāda zināmu kvantitatīvu noturību, savukārt tradīcijas liecina ne tikai par katoļticīgo kopienas stabilākajām vērtībām, bet uzrāda arī katoliskās identitātes veidošanās jaunākās tendences. Viena no šādām tradīcijām, kas nu jau vairāk nekā gadsimta garumā pārsteidz ar masveidību, ir svētceļojums.

Lai gan svētceļojums nav senākā katoliskā tradīcija Latgalē, tas ir ieņēmis būtisku vietu Latgales kultūrā. To apliecina arī leksēmas *svētceļojums* kontekstuālās semantikas acīmredzamā sazarotāšanās Latgales kultūrtelpā, ļaujot svētceļojumu atzīt par tādu kultūras atribūtu, kas mūsdienās pārsniedz reliģiskās identitātes aploci un kļūst par sava veida *kultūras principu* (Токарев 2003: 11), veidojot *blīvu kultūras krātuvi cilvēku mentālajā pasaulē* (Степанов 2001: 43) un vienlaikus norādot uz aktuālākajām sava laikmeta kultūras un sociālās dzīves tendencēm.

Pētījuma mērķis ir raksturot svētceļojumu kā nozīmīgu Latgales kultūras konceptu, akcentējot svētceļojuma izpratnes dialektiku un būtiskākās izpausmes kultūrā. Respektējot valodas īpašo nozīmi latgaliskās un arī katoliskās identitātes veidošanā Latgalē, pētījumā ir izmantota lingvokulturoloģiskā pieeja, kas metodoloģiski korelē ar kultūras dzīves kontekstu Latgalē. Ir saglabājušās liecības, ka Latgales iedzīvotāju apziņā vēl 19. gs. beigās etniskā un reliģiskā piederība nav diferencētas. Kāda vecmāmiņa Krāslavā, jautāta, vai te dzīvo latvieši, atbildējusi: *Latviši – ne, mes te visi katuļi vīn* (Siliņš 1893: 40). Savukārt Rēzeknes Augstskolas pētījumā „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte” 27,6 % aptaujāto uzskata, ka valodai un ticībai ir vienlīdz liela nozīme kopienas veidošanā (Šuplinska, Lazdiņa 2009: 411).

Lingvokulturoloģiskajā pieejā svētceļojums ir skatāms kā daudzlīmeņu globāla struktūra, ko veido svētceļojuma *jēdzieniskais, emotīvi vērtējošais, vēsturiskais un etimoloģiskais slānis* (Степанов 2001: 84). Šim nolūkam ir izmantoti galvenokārt rakstītie avoti – vārdnīcas, periodika un daļlīteratūra, kur ir sastopamas norādes uz svētceļojumu. Avoti aptver periodu no 20. gs. sākuma, kad ir uzietas pirmās norādes par svētceļojumiem, līdz pat mūsdienām.

Svētceļojuma etimoloģija

Saliktenis *svētceļojums* ir veidots no divām etimoloģiski un semantiski ietilpīgām leksēmām – *svēts* un *ceļojums* (latgaliešu val. attiecīgi *svāts* un *ceļuojums*). Salikteņa

pamatkomponents ir leksēma *ceļojums*, kas vārdnīcās ir raksturota kā ilgāks brauciens vai gājiens, parasti tālu ārpus pastāvīgās dzīvesvietas robežām (LVV 1987: 150). Tā ir atvasināta no substantīva *ceļš*, kas ir darināts no indoeiropiešu saknes **kel-* ‘celt’ un ir radniecīgs lš. *kelias* ‘ceļš’, gr. *kéleuthos* ‘t. p.’ (Karulis 2001: 164).

Svētceļojuma būtiskā pazīme ir saistīta ar leksēmas *svēts* izpratni, kas tiek attiecināta uz senākajiem (12.–13. gs.) aizguvumiem no krievu valodas, kaut gan latviešu valodā ir pastāvējušas arī citas ar indoeiropiešu sakni **kuen-* darinātas leksēmas ar nozīmi ‘svinēt, svēts’ (Karulis 2001: 970). Latgaliešu valodā leksēma *svāts* tradicionāli kalpo par apzīmējumu kādām ar reliģisko ticību saistītām reālījām. Kalupes izloksnes vārdnīcā adjektīvs *svēts* ir attiecināts uz svētām dienām, svētām vietām, svētām dziesmām, Svēto Garu. Par svētu ir nosaukts arī tāds, kas tic Dievam, stingri ievēro reliģiskās normas, un tāds, kas ir godīgs, kam piemīt augsti morālas īpašības (Reķēna 1998, II: 460). Arī latgaliešu folklorā ar *svāts*, *svātais* parasti apzīmē kristietības svētos (*Pīters*, *Meikuls*, *Juoņs* u. c.) vai īpaši izredzētus, ar īpašām morālām vērtībām apveltītus cilvēkus, to apliecina arī parunas, piemēram: *Svāts kai engels* (LFK 1209, 399).

Saliktenis *svātceļojums* ir iekļauts Pītera Stroda izdevumā „Pareizrakstības vōrdneica” (Strods 2012: 323) un Anatolija Bērzkalna izdevumā „Latgaļu volūdas vōrdu krōjums”, norādot arī to leksiskos analogus vācu valodā – *die Wahlfahrt, die Pilgerfahrt* (Bērzkalns 2007: 499).

Svētceļojuma kontekstuālā semantika

Svētceļojuma izpratnes kontekstuālā semantika veidojas ārējo faktoru ietekmē, aktualizē koncepta vēsturisko dialektiku un atklāj tā emotīvi vērtējošo kontekstu. Apkopojot dažādās svētuma un ceļojuma interpretācijas, ir iespējams izdalīt četras galvenās vēsturiski determinētas svētceļojuma izpratnes Latgalē: pirmkārt, svētceļojums kā reliģiska darbība, ar lūgšanām apvienota došanās uz svētu vietu, otrkārt, svētceļojums kā laikmeta ideoloģiskos centienus apliecinoša sociāla akcija, treškārt, svētceļojums kā individuāli, sensitīvi mūžīgo vērtību meklējumi un, beidzot, svētceļojums kā reliģiskā tūrisma veids mūsdienu postmodernajā sabiedrībā.

Svētceļojums kā reliģiskas darbības prakse ir zināms daudzās pasaules reliģijās. Tā aizsākumus Eiropā tradicionāli saista ar agrīnajiem viduslaikiem, kad tūkstošiem svētceļnieku, mērojot lielus attālumus, devās uz t. s. svētajām vietām, galvenokārt triju iemeslu vadīti: lai apmeklētu kristīgo mocekļu kapavietas, lai apmeklētu Svēto Zemi – vietas, kas saistās ar Bībeles notikumiem, un, beidzot, lai apmeklētu askētus garīgās prakses stiprināšanas nolūkā (Cunningham 2002: 48). Pēc protestantu reformācijas 16. gs. svētceļojums oficiāli kļuva par izteikti katolisku (un arī pareizticības) garīgo praksi (Cunningham 2002: 59).

Katolisko svētceļojumu tradīcijas aizsākumus Latgalē mēdz saistīt ar Aglonu, kur 1699. gadā darbību uzsāka dominikāņu jeb t. s. balto tēvu ordenis. 1700. gadā dominikāņi jaunuzceltajā koka baznīcā izvietoja Dievmātes svētbildi, kurai piemītošo izdziedināšanas spēju dēļ arī ir sākušies svētceļojumi uz Aglonu (Latkovskis

2012: 27).

Mūsdienās Romas katoļu Baznīcas Rēzeknes–Aglonas diecēzē, kas aptver Latgales reģionu, darbojas četras oficiāli atzītas svētvietas, uz kurām notiek regulāri svētceļojumi: Aglonas Vissvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas Romas katoļu bazilika, Sarkanu Vissvētākās Jaunavas Marijas Bezvainīgās Ieņemšanas Romas katoļu baznīca, Pasienes Sv. Dominika Romas katoļu baznīca un Sv. Donata kapela Krāslavas Sv. Ludviga Romas katoļu baznīcā (radieceze.lv). Par nozīmīgu svētceļojumu vietu Latgalē sāk veidoties arī Viļānu Sv. Erceņģeļa Miķeļa Romas katoļu baznīca.

Visām svētvietām piemīt tipiskas iezīmes. Pirmkārt, tur atrodas brīnumdarītājas Dievmātes svētbilde (Aglonas Brīnumdarītājas Dievmātes glezna, Jaunavas Marijas Brīnumdarītājas glezna Sarkanos, Pasienes Jaunava Marija) vai kāda cita īpaša kristietības relikvija (Svētā Donata relikvijas Krāslavā, koka krucifikss Viļānu Sv. Erceņģeļa Miķeļa baznīcā), pie kuras svētceļnieki var izlūgties veselības vai kādu citu žēlastību. Otrkārt, svētvietas teritorijā var atrasties arī veselību un svētību nesoši dabas objekti (svētavots Aglonā). Slavena svētceļojuma vieta Ludzas novadā ir arī Opuļu svētavots, uz kuru katru gadu 21. septembrī – Dievmātes Dzimšanas svētkos – svētceļojumā dodas ticīgie (galvenokārt pareizticīgie) no Latvijas un Krievijas.

Svētceļojumu vērtējums Latgales kultūrā nav viennozīmīgs, to ietekmē vēsturiskais konteksts. Konkrētas liecības par svētceļojumiem kā organizētu reliģisku pasākumu ir fiksētas saistībā ar 1911. gada Vasaras svētkiem, kad – pēc toreizējā Aglonas dekāna Jāņa Velkmes sniegtajām ziņām – uz Aglonu baznīckunga Bronislava Vežbicka (*Bronislaw Wierzbicki*) vadībā ir devušās pirmās organizētās procesijas no Višķu, Kalupes un Nidricas draudzēm (Velkme 1955, VIII: 326). Kopš tā laika svētceļojumi ir notikuši katru gadu un sevišķi uzplaukuši laikā no 1918. līdz 1940. gadam (Pakalns 1989: 32). Pēc žurnālā „Katōļu Dzeive” publicētajām ziņām, 1934.–1938. gada periodā svētceļnieku skaits 15. augustā Aglonā ik gadu esot sasniedzis apmēram 100 000. Piemēram, 1938. gada žurnālā „Katōļu Dzeive” atrodam šādas liecības: *Vysi pīci lelceli, kas vad uz Aglyunu, ir pōrpiļdeiti braucējim. Zyrgs sekoj zyrgam, pajyugs aiz pajyuga, un vysūs radzami svātceļōtōji, kas vasalom giminem, agrā reitā nu mōjom izbraukuši, steidzās pi Jaunovas Mōtes. [...] Steidzās ari svātceļōtōji kōjinīki, kas aizpylda vysas taceņas, mozūs celeņus. Ari pa lelcelim tī it, lai gon tur tšona daudzūs braucēju un lelūs putekļu dēļ ir gryuta* (KDz 1938, XI: 405).

Izmaiņas reliģisko svētceļojumu tradīcijā Latgalē notiek padomju varas periodos. Vēl 1939. gadā Aglonu 15. augustā apmeklēja 80 000 svētceļnieku (BZ 1939: 2), bet 1940. gadā, kad baznīcas īpašumi tika nacionalizēti, svētceļojuma tēma masu saziņas līdzekļos tiek noklusēta. Savukārt jau 1941. gadā, mainoties varas režīmiem, svētceļojumu tradīcija atkal tiek dokumentēta visai plaši, uzrādot 70 000 dievlūdēju klātbūtni Aglonā (Tēvija 1941). Visai plaši apmeklēti Aglonas svētki ir vēl 1942. un 1943. gadā, bet 1944. gadā, atsākoties padomju varas periodam, organizētu

svētceļojumu tradīcija Latgalē pārtrūkst. Tēlaini to apraksta rakstnieks Jānis Klīdzējs: *Pa Latgales baltajiem lielceļiem šodien neīri un asiņaini zābaki bradā. Aglonā šodien vairs neskan zvani. Kopš gadu simtiem Aglonas zvani šinī dienā ir skanējuši dzīvībai un gaišai. Kam lai šie zvani skanētu šodien, kad pa Dievmātes svētītu zemi bradā tie, kas visu, kas dzīvs un gaišs, nonāvē un samīn un visu, kas saistīts ar Dieva vārdu, ar baznīcu, ar svētumu un sirdsapziņu, izsmej un nonievā* (Klīdzējs 1944: 3).

Padomju gados svētceļojumi, lai gan netiek oficiāli atbalstīti, tomēr notiek. Piemēram, no 1955. gada laikraksta „Cīņa”, atsiņājot hiperbolizēto sarkasmu, iegūstam informāciju par svētceļnieku tūkstošiem Aglonā: *Tūkstošiem cilvēku viskarstākajā ražas novākšanas laikā atraujas uz divām dienām no darba, lai te izvērtītos pa putekļiem, izrāpotos uz ceļiem* (Dzirkale 1954: 3).

Savukārt 20. gs. 60. gados toreizējais laikraksta „Cīņa” redaktors Ilmārs Īverts saviem līdzstrādniekiem esot stāstījis par Aglonā pieredzēto: *Visi ceļi, kas ved uz Aglonu, bija pilni ar cilvēkiem, tantiņas un onkulīši lielākoties gāja kailām kājām, zābakus nesdami rokās. Daudz bija arī jauniešu. Viss tāpat kā senos laikos, it kā nekādas pārmaiņas te nebūtu notikušas* (Pakalns 1989: 32).

Uz lielākajām krustcelēm dežurēja miliči, kas visu dienesta mašīnu ceļazīmēs iespieda iepriekš sagatavotu spiedogu krievu valodā „15. augustā bija Aglonā” (Pakalns 1989: 32). Svētceļojuma mērogi padomju gados ir bijuši tik iespaidīgi, ka 1982. gadā Aglonā esot pulcējušies līdz pat 70 000 svētceļniekiem ne tikai no Latvijas, bet arī no Baltkrievijas, Lietuvas un Ļeņingradas (Puisāns 1984: 31).

Tikai 1989. gadā t. s. Trešās atmodas noskaņās atsākās regulāri svētceļojumi uz Aglonu. Pirmo reizi pēckara gados 1989. gadā 15. augusts Preiļu rajonā tika pasludināts par brīvdienu. Aglonā pulcējās 50 000 cilvēku, sabrauca 10 000 automašīnu un autobusu, 30 svētceļnieku gāja kājām no Rīgas, jaunākajam no tiem esot bijuši septiņi gadi (Pakalns 1989: 32). Atjaunotā svētceļojuma tradīcija turpina pastāvēt līdz mūsdienām, ik gadu tā pulcē Aglonā tūkstošus svētceļnieku ne tikai no Latvijas, bet arī no ārzemēm.

Svētceļojums kā laikmeta ideoloģiskos centienus apliecinoša sociāla akcija saglabā leksēmas *ceļš* funkcionālo pamatsemantiku, bet specifīcē leksēmas *svēts* izpratni. No kristīgās reliģijas sfēras tā tiek pārnesta laicīgajā dzīvē, pakļauta laikmeta ideoloģiskajām doktrīnām un asociēta ar kaut ko laikmetam nozīmīgu, tādu, kas ir saistīts ar visdziļākajām jūtām, godu (LLV 1987: 779). Hronoloģiski raugoties, šāda svētceļojuma interpretācija aktualizējas 20. gs. 20.–30., 40. un 90. gados, par svētceļojumu mērķi nosakot gan vietas, gan cilvēkus, gan pieminekļus.

20. gs. 20.–30. gados par svētceļojumu vietu kļūst Latvijas brīvības cīņās kritušo karavīru atdusas vietas – brāļu kapi. Šie gājieni visbiežāk tiek organizēti par godu Latvijas neatkarības dienai 18. novembrī: *Viena pēc otras laukumā ierodas kaŗa spēka daļas, aizsargi, skolu jaunatne, policisti, skauti, mazpulki, ugunsdzēsēji, dzelzceļnieki un kuplā skaitā valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki. [...] Tieši plkst. 13.00 sākās lielais svētceļojums ar vairāk kā 6000 daugavpīliešu* (LV 1936: 5).

Svētceļojuma centrālais notikums nereti ir kādas kritušajiem varoņiem velētas piemiņas zīmes atklāšana. Piemēram, 1939. gadā 40 km garš svētceļojums notiek uz toreizējā Ilūkstes apriņķa Lašu pagasta Červonku (mūsdienās – Sārtumu) kapsētu: *Tuvojoties svētku vietai, visi ceļi pārpildīti svētceļotājiem no tuvienas un tālienes. Visiem viens mērķis: piedalīties brāļu kapos pieminekļa atklāšanā 1919. un 1920. gados tautas brīvības cīņās kritušiem Lietuvas varoņiem* (LZ 1932: 1).

Nereti svētceļojuma rituālos iekļaujas arī tādas ar brīvības cīņu dalībnieku godināšanu saistītas svētuma reālijas kā svētbrīdis pirms svētceļojuma baznīcā vai kapos un svētās uguns iededzināšana. Ziņas par svētceļojumiem uz brāļu kapiem ir rodamas saistībā arī ar citiem autoritārās Latvijas svētkiem, piemēram, Tautas vienības dienu 15. maijā (LK 1937: 4), Strādnieku (darba) svētkiem 28. jūlijā (J.T. 1936: 1) un pat arod biedrību dibināšanas gadadienām (LV 1938: 2).

20. gs. 40. gados svētceļojuma ideja tiek saistīta ar padomju ideologu (Ieņina, Staļina) godināšanu: *Jyus redzējot šamōs dīnōs desmitim un syntim tyukstūšu dorba ļaužu svātceļojumu pi bīdra Lenina šķērsta. Pēc kaida laika jyus redzēsīt miļjonu dorba ļaužu pōrstōvu pi bīdra Lenina kopa. Varit byut drūši, ka aiz miļjonu pōrstōvim plyuss pēc tam desmitu un syntu miļjonu pōrstōvi nu vysom pasauļa molom, lai aplīcynōtu, ka Lenins beja navīn krīvu proletariata, navīn Eiropas strōdnīku, navīn Austrumu koloneju, bet vysas zemes lūdes dorba ļaužu vodūns* (Taisneība 1941: 1).

Šī latgaliski pārtulkotā 1924. gadā teiktā Josifa Staļina runa 1941. gadā, pēc padomju varas nodibināšanās Latvijā, parādās arī citos Latvijas laikrakstos. Fanātisks patriotiskais patoss, skaitliskā un ģeogrāfiskā hiperbolizācija šajā svētceļojuma aprakstā pretendē uz tādas jaunas *relīģijas* pieteikumu, kam ir jāpārspēj reliģiskie svētceļojumi un jārada jaunas ideoloģiskas dievības, iznīcinot vecās.

Tomēr jau 1943. gadā vēsturisko peripetiju kontekstā Latgales periodikā tiek aktualizēts kardināli pretējs ideoloģiskā svētceļojuma mērķis. Par svētceļojumu vietu tiek nominēts 1938. gadā Balvos uzceltais piemineklis 1919.–1920. gada cīņās kritušajiem Latgales partizānu pulka karavīriem. 1941. gadā nogāzts un 1943. gadā atjaunots, tas kļūst par savdabīgu nacionālās atbrīvošanās simbolu: *Pārpildītie vilcieni un baltie putekļu mākoņi apkārtējos ceļos jau agrajās rīta stundās liecināja, ka Balvi kļuvuši par svētceļojuma mērķi daudziem iedzīvotājiem, bet jo īpaši vecajiem Latgales partizāniem, kas cīnījušies par savām lauku sētām un par visas latviešu zemes brīvību* (Tēvija 1943: 3).

20. gs. 90. gados uzplaiksnī atkal jauni ideoloģisku svētvietu akcenti. 1994. gada 16. jūlijā toreizējā Ludzas rajona Krivandā atklāja un iesvētīja piemiņas krustu par godu šajā datumā un šajā vietā 1944. gadā kritušajiem latviešu leģiona 15. divīzijas karavīriem: *Kopš tālaika katru vasaru notiek svētceļojums. Iet no Mozuļu elles izglābušies latviešu leģionāri, Daugavas vanagi, Saeimas deputāti, TB/ LNNK pārstāvji* (Trops 2006: 18).

Visiem ar laikmeta ideoloģiskajiem centieniem saistītajiem svētceļojumiem piemīt dažas kopīgas pazīmes. Par spīti pacilātībai un patosam tiem ir raksturīgs zināms fragmentārisms, ko nosaka piesaiste konkrētā laikmeta aktualitātēm.

Mainoties ideoloģiskajiem akcentiem, ideoloģiskā svētceļojuma ideja vai nu zūd, vai arī transformējas par svinīgu gājieni vai vienkārši piemiņas brīdi. Arī iepriekš pieminētais 2006. gada svētceļojums uz Krivandas krustu 2013. gadā jau ir pārvērties par piemiņas pasākumu (Rudzīte 2013: 4).

Paralēli svētceļojumam kā masu akcijai ir izveidojusies arī **svētceļojuma kā individuālu, sensitīvu mūžīgo vērtību meklējumu izpratne**, kas saplūst ar vairāk individualizēto svētceļnieka motīvu. Kaut gan svētceļnieka semantika ir nedalāmi saistīta ar svētceļojuma izpratni (*svētceļnieks* ‘svētceļojuma dalībnieks’ (LLVV 1991: 311)), attiecīgi saglabājot reliģiskā svētceļojuma konotāciju, latgaliešu literatūrā ir sastopamas arī tādas svētceļojuma interpretācijas, kas saistās ar individuāliem pārdzīvojumiem – zaudētu, neatgriežamu vērtību meklējumiem. Sevišķi spēcīgi šis motīvs ieskanas latgaliešu trimdas literatūrā, kur apvienojas tādi ar Dievmātes arhetipu saistīti tēli kā dzimtene, dzimtās mājas, māte, mātes kaps.

Spilgti pieminētās reālījas ir tēlotas latgaliešu dzejnieka trimdinieka Franča Murāna dzejā: svētceļnieka ceļš ved gan pie Aglonas dievmātes (*Pa boltim celim ryndas svātceļņiku/ nu rudom druvom, zalom sātom brauc,/ lai pateiktūs par ražu, sauli, priķu,/ un sirdim pukstūšom par Tovu mīlu sauc./ Sancta Maria! Sancta Maria!* (Murāns 1946: 11)), gan pie dzimtenē mirušās mātes kapa (*Kai vīntuls svātceļņiks, zam krysta celūs sleidzis,/ es kopu apskaunu un golvu zamu līcu* (Murāns 1946: 16)).

Metaforiski spilgti dzimtenes un dievnama simbioze kā svētceļojuma mērķis ir tēlota Paulīnes Zalānes dzejolī „Dzimtenes dievnamā”: *Kā svētceļņiks es ietu pazemībā/ Zem velvēm ēnainām, kas seno mieru glabā* (Zalāne 1999: 25). P. Zalānes u. c. trimdas dzejnieku darbos svētceļojuma īpašo noskaņu rada tā vēlējumies forma, kas apvieno svešatnes sāpīgo nolemtību un neremdināmās ilgas pēc Latgalē palikušajām vērtībām: *Kad sirds vairs svešuma neiztur,/ Es tavos lielceļos eju* (Zalāne 1999: 24).

Latgales trimdas literātu iztēlē atkal un atkal izdzīvotais svētceļojums atklāj to kā vienu no būtiskākajām svešatnes iesaistīto gūzmā izsvērtajām vērtībām, kas palīdz saglabāt latgalisko identitāti, pat esot prom no dzimtenes. Motīva veidā tas regulāri parādās arī trimdas periodikā (piem., izdevumā „Tāvu zemes kalendars”).

Jaunas nianšes svētceļojuma izpratnē ienes reliģijas saskarsme ar tādu mūsdienu kultūras fenomenu kā **tūrisms**. Ar tūrismu tradicionāli saprot tādas personu darbības, kas ir saistītas ar ceļošanu un uzturēšanos ārpus pastāvīgās dzīvesvietas brīvā laika pavadīšanas, lietišķo darījumu kārtošanas vai citā nolūkā ne ilgāk par vienu gadu (ATD). Tūrisma aizsākumus Eiropā saista ar antīko kultūrlaikmetu, kad esot notikuši izglītojoši ceļojumi uz Ēģipti u. c. vietām, tomēr tikai ar 20. gs. 60. gadiem mēdz runāt par tūrisma ekspansiju (Stausberg 2012: 3–4). Pēc Pasaules Tūrisma organizācijas (UNTWO) datiem, tūristu skaits pasaulē ir strauji audzis no 25 miljoniem (1950), 278 miljoniem (1980), 528 miljoniem (1995) līdz pat 1087 miljoniem (2013). UNTWO prognozē, ka, saglabājoties šādai dinamikai, 2030. gadā tūristu skaits pasaulē sasniegs vienu biljonu (UNTWO 2014).

Viens no mūsdienās populārākajiem tūrisma veidiem ir reliģiskais tūrisms

(*religious tourism*), kurā tūristu galvenais ceļojumu nolūks ir reliģiski motīvi: svētvieta apmeklējums vai svētceļojums (ATD). Teorētiskajā literatūrā svētceļojums (*pilgrimage tourism*) tiek minēts kā viens no reliģiskā tūrisma veidiem (Griffin 2007: 15), aktualizējot svētceļojuma īpašo pazīmi; atšķirībā no reliģiskā tūrisma, kas saista dabisko un kultūras vidi, svētceļojums veic mediācijas funkciju, apvienojot dabisko un pārdabisko pasauli (Blackwell 2007: 46).

Pirmās ziņas par svētceļojumiem Latgalē, kas tika organizēti ekskursiju veidā, ir fiksētas jau 20. gs. 20.–30. gadu periodikā, piemēram, laikrakstā „Sauleite” ir aprakstīta Rīgas katoļu jaunatnes biedrības ekskursija–svētceļojums: *Reigas nud. vaļde vosoras svatkim beja organizejuse svatceļojumu uz Aglyuni, [...] na vysim bidrim ir leidzekli tik tolai ekskursejai* (Reigas Katoļu Jaunotne 1928: 10; pasvītrojums mans – A. J.-Š.). Aprakstītais pasākums apvieno gan pārbraucienu ar vilcienu no Rīgas līdz Rušonas stacijai, gan gājienu līdz Aglonai. Pasākumā ietilpst līdzdalība Vasaras svētku Svētajā Misē, Aglonas baznīcas, ģimnāzijas un klostera apmeklējums, vizināšanās ar laivām līdz ezera salām, rotaļas, dziesmas un fotografēšanās.

Līdzīga svētceļojuma programmas un iespaidu paplašināšanās ir vērojama arī pirmajos ārzemju svētceļojumos. Tā 1925. gadā – vienā no katoļu Baznīcas jubilejas gadiem – uz Romu esot devies pirmais svētceļojums no Latvijas: *Pyrmajs svatceļojums nu Marijas zemes uz Svato Pitera pecnoceju mitekli.. Kur vysas tautas, par vysim myužim plyust, kaj upes un strauti uz jyuru* (A 1925: 1). Šajā svētceļojumā piedalījās 54 svētceļnieki – gan garīdzniecības pārstāvji, gan laji. No pēdējiem tikai viens – skolotāja Rancānes jaunkundze – esot bijusi no Latgales, visi pārējie – rīdzinieki (N. R. 1925: 1). Sākotnējais šādu ārzemju svētceļojumu mērķis – apliecināt katolisko identitāti: *mums sevi joparoda uz orīni* (A 1925: 1). Svētceļojuma apraksti aptver ne tikai sakrālo praksi un pārdzīvojumus Romā, bet arī informāciju par apelsīnu cenām Latvijā un Polijā, vilcienu tehnisko iespēju raksturojumu, ārzemju policistu formastērpiem, latviešu mentalitāti un uzvedību ārzemēs, šķērsoto lauku un pilsētu teritoriju īpatnībām u. c. (N. R. 1925: 1–2).

Mūsdienās reliģiskais tūrisms ir kļuvis par globālās tūrisma industrijas sastāvdaļu, iekļaujoties gan nacionālos, gan pārrobežu projektos. Tāds, piemēram, ir pārrobežu tūrisma produkts „Svētceļojumā pa Baltijas ezeru zemi”, kas, izmantojot svētceļojuma semantiku, aicina visus interesentus (tostarp nereliģiozus) doties svētceļojumā pa Latgali un Aukštaitiju (Lietuva), iepazīstot *dažādu konfesiju dievnamus, dažādus mākslas stilus, salīdzināt dažādās izjūtas dažādu konfesiju baznīcās, iepazīt to pasauli, kurā iaved senie dievnami un sajūst Dievišķā pieskārienu* (LTIP 2014). Šāda svētceļojuma interpretācija faktiski pārklājas ar sakrālā tūrisma (*sacral tourism*) izpratni, kur svētvieta, baznīca u. c. kulta objekti tiek apmeklēti nevis reliģisku motīvu dēļ, bet gan – lai iepazītu tos kā kultūras mantojumu (ATD). Svētceļojums sakrālā tūrisma kontekstā zaudē sākotnējo reliģisko prioritāti un kļūst par vienu no tūrisma produktiem, ko papildina citi – kognitīvi, ekonomiski, izklaides u. c. – elementi. Uzskatāmi tas ir redzams Biznesa augstskolas „Turība” absolventes Edītes Šņepstes maģistra darbā „Aglonas reliģisko svētku ietekmes novērtējums”, kur ir

noskaidroti uzņēmēju un valsts ieņēmumi Aglonas 15. augusta svētkos, novērtēti tādi svētku laikā pieejami pakalpojumi kā svētku tirdziņi, ēdināšana u. c., izzināta svētku ietekme uz dabas vidi. E. Šņepste ir secinājusi, ka Aglonas reliģiskie svētki atstāj lielu pozitīvu ekonomisko ietekmi, par ko liecinot svētku apmeklētāju tēriņi svētku laikā un valsts ieguvums. Savukārt lielu negatīvu ietekmi pasākums radot uz dabu, par ko liecinot svētkos atstātie atkritumi un svētku apmeklētāju izvēlētie transporta līdzekļi nokļūšanai uz svētkiem. Zīmīgi, ka svētku sociālo un kultūras ietekmi, kā norāda autore, izvērtēt nav bijis iespējams (Turība 2013).

Svētceļojuma reliģiskā sakņojuma nivelēšanās ietekmē arī reliģisko svētceļojumu norisi, jo sevišķi svētceļnieku motivāciju un svētceļojumu stratēģijas. Šādu *nereliģisku* motivāciju jau 1938. gadā ar vāji slēptu nosodījumu ir aprakstījis latgaliešu kultūras pētnieks Leonards Latkovskis: *Uz Aglyunu dūdās ļūti dažaidi ļaudis, ar dažaidim raksturim un dažaidim nūlyukim. Kai lelā upē ir na tikai teira straume, bet ari dyuņas, taipat ir ari tur, kur plyust ļaudis* (Latkovskis 1938: 1).

Svētceļnieku individuālā motivācija un ar to saistītās svētceļojuma stratēģijas ir atsevišķi pētāms jautājums, tomēr konceptuāli tieši sakrālais tūrisms Latvijas tūrisma mārketinga stratēģijā 2010.–2015. gadam un Latgales programmā 2010.–2017. gadam ir atzīts par vienu no konkurētspējīgiem kultūras tūrisma resursiem, īpaši izceļot Aglonas baziliku un svētceļojumu augustā (LTMS 2010: 29; LP 2010).

Tādējādi svētceļojumam Latgales kultūrā ir izveidojusies sava vēsture. Tā ir aizsākusies jau 19. gs. un turpinās mūsdienās. Vienlaikus svētceļojums palīdz saprast vēsturi, atklāj dažādu laikmetu reliģiskās, politiskās, individuāli sensitīvās un merkantilās vērtības. Svētceļojuma kontekstuālās semantikas sazarosāšanās liecina par svētceļojuma dziļo sakņojumu Latgales kultūrā, tas apvieno universālas, nacionālas, etniskas un konfesionālas kultūrtradīcijas iezīmes.

LITERATŪRA

- A (1925). Svatceļotoji uz Romu izbraucut. *Latgolas Vārds*, 27. 1.
- ATD – *Akadēmisko terminu datubāze*. www.termini.lza.lv, sk. 12.07.2014.
- BA – [B. a.] *Basilica Aglonensis*. http://www.katolis.lv/aglona/abb191.html?chapter=basilica_history, sk. 02.06.2014.
- Bērzkalns, Anatolijs (2007). *Latgaļu volūdas vārdu krājums*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevniecība.
- Blackwell, Ruth (2007). Motivations for Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events. *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management: An International Perspective*. Wallingford: CAB International. 36–48.
- BZ (1939). [B. a.] 80 000 katoļticīgo Aglonā. *Brīvā Zeme*, 183. 2.
- Cunningham, Lawrence (2002). *The Catholic Heritage: Martyrs, Ascetics, Pilgrims, Warriors, Mystics, Theologians, Artists, Humanists, Activists, Outsiders and Saint*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Dzirkale, E. (1954). „Brīnumi” Aglonā. *Cīņa*, 197. 3
- Griffin, Kevin (2007). The Globalisation of Pilgrimage Tourism? Some Thoughts from Ireland. *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management: An International Perspective*. Wallingford: CAB International. 5–35.
- J. T. (1936). Lielā sajūsmā nosvinēti strādnieku svētki. *Latgales Vēstnesis*, 59. 1.

- Karulis, Konstantīns (2001). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- KDz (1938). [B. a.] Aglyuna 15. augustā. *Katoļu Dzeive*, 11. 404–408.
- Klīdzējs, Jānis (1944). Aglonas zvani...*Daugavas Vēstnesis*, 163. 3.
- Ķaune, Nikolajs (1934). Garīgās dzīves veidošanās Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, I. 1–11.
- Latkovskis, Leonards (1938). Uz Aglyunu. *Latgolas Vārds*, 22/23. 1.
- Latkovskis, Leonards (2012). *Aglonas baznīcas un klostera vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.
- LFK – *Latviešu folkloras krātuve*. <http://garamantas.lv/lv/unitText/42385/LFK-1209-399-Svats-kai-engels>, sk. 28.12.2014.
- LK (1937). [B. a.] Vienības svētku svinības pilsētās un laukos. *Latvijas Kareivis*, 109. 4.
- LLVV 1991 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca, 7.,sēj.* Rīga: Zinātne, 1991.
- LP (2010). *Latgales programma 2010.–2017. gadam*. http://www.latgale.lv/lv/regionalie_projekti/esf_pr1/results, sk. 28.12.2014.
- LTIP (2014). [B. a.] *Pārrobežu tūrisma produkts – „Svētceļojumā pa Baltijas ezeru zemi”*. <http://visitlatgale.com/lv/latgale/crossborder/laime?print=1>, sk. 21.07.2014.
- LTMS (2010). *Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015. gadam*. Rīga: Tūrisma attīstības valsts aģentūra.
- LV (1929). [B. a.] Svorīgi nutykumi Latvijas Katoļu dzejvē. *Latgolas Vārds*, 19. 8.
- LV (1936). [B. a.] Tev mūžam dzīvot, Latvija! *Latgales Vēstnesis*, 91. 5.
- LV (1938). [B. a.] Daugavpils strādnieku arodbiedrības gada svētki. *Latgales Vēstnesis*, 121. 2.
- LVV (1987). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- LZ 1932 – [B. a.] Pieminekļa atklāšana Lašos. *Latgales Ziņas*, 39. 1.
- Malahovskis, Vladislavs (2012). Katuoli. I. Šuplinska (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca, I. Лингвотерриториальный словарь Латгалии, I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 288–291.
- Murāns, Francis (1946). *Ilgu zeme*. Bayern, Neuötting am Inn, Burghauserstraße 2: VI. Lōča izdevniecība.
- N. R. (1925). Svatceļojums uz Romu. *Latgolas Vārds*, 27. 1–2.
- Pakalns, Kārlis (1989). Steidzieties palīgā Aglonas bazilikai. *Zvaigzne*, 22. 32.
- Puisāns, Tadeušs (1984). Katolicisma spēka avoti Latgalē. *Žurnāls*, 5. 30–33.
- radieceze.lv – Svētvieta Latgalē. *Romas katoļu baznīcas Rēzeknes–Aglonas diecēze*. <http://radieceze.lv/>, sk. 28.12.2014.
- Reigas Katoļu Jaunotne (1928). Reigas jaunotnes ekskursija. *Sauleite*, 6 (11). 10–11.
- Reķēna, Antra (1998). *Kalupes izloksnes vārdnīca, II*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Rudzīte, Dzidra (2013). Krīvandā godina Mozuļu kaujās kritušos karavīrus. *Vietējā Latgales Avīze*, 32 (733). 4.
- Siliņš, Matīss (1893). Brīdis Infantijā. *Atbalsis kalendārs*. 37–44.
- Stausberg, Michael (2012). *Religion and Tourism: Crossroads, Destinations and Encounters*. USA, Canada: Routledge.
- Strods, Pīters (2012). *Pareizraksteības vārdnīca*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevniecība.
- Šuplinska, Ilga, Lazdiņa, Sanita (sak., 2009). Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums, I*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Taisneība (1941). [B. a.] Lelais zvārasts. *Taisneība*, 17. 1.
- Tēvija (1941). [B. a.] Svētceļnieku tūkstoši dodas uz Aglonu. *Tēvija*, 41. 2.
- Tēvija (1943). Atjaunots Latvijas partizānu piemineklis. *Tēvija*, 145. 3.
- Trops, Jūlijs (2006). Esam atstāti aiz sētas. *Laiks*, 34. 18.

- Turība (2013). [B. a.] *Turības absolventes pētījumā noskaidrots, ka Aglonas reliģiskie svētki rada pozitīvu ietekmi uz ekonomisko attīstību*. <http://www.turiba.lv/lv/aktualitates/turibas-absolventes-petijuma-noskaidrots-ka-aglonas-religiskie-svetki-rada-pozitivu-ietekmi-uz-ekonomisko-attistibu/253/>, sk. 21.07.2014.
- UNTWO (2014). *Tourism highlights. 2014 Editions*. <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>, sk. 12.07.2014.
- Velkme, Jānis (1955). Visusvētākās Jaunavas Marijas godināšana. *Dzimtenes Balss*, 8. 325–328.
- Zalāne, Paulīne (1999). *Cilvēka ceļš*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.
- Степанов, Юрий (2001). *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Академический проект.
- Токарев, Григорий (2003). *Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке)*. Волгоград: Перемена.

Skaidrīte Kalvāne

PAR DAŽĀM DRUKAS AIZLIEGUMA LAIKA BURTNĪCĀM

Raksts ir veltīts maz zināmām drukas aizlieguma laika rokraksta burtnīcām un to autoriem. Veitulu Jezups ir izdienējis zaldāts no Balvu puses Kaņepīnes – zemnieks un galdnieks, kurš pārraksta reliģiska satura dziesmas. Benedikts Višņevskis ir Atašienes puses zemnieks, latgaliešu garīgajā literatūrā līdz šim neakcentēta žanra – t. s. debesu grāmatas vai debesu vēstules – pārrakstītājs. Aktualizēti arī cjoicis Anis, pilnā vārdā Annas Laizānes, Taunagas muižas rēķinu grāmatas ieraksti. Dažādiem nolūkiem rakstītie teksti atdzīvojas, kad izdodas ielūkoties rakstītāju dzīvesstāstos.

Rokraksta burtnīcas ir liecība tautas pietātei pret rakstīto vārdu, arī daudzveidīgai rokraksta literatūras funkcionēšanai laikā, kad pastāvēja latīņu burtu drukas aizliegums.

Atslēgas vārdi: Jezups Veituls, cjoce Ane, Benedikts Višņevskis, drukas aizliegums, zemnieku rokraksta literatūra.

ON SOME JOURNALS WRITTEN DURING THE LATIN PRESS BAN

The work of gathering information about writers and rewriters started soon after the abolition of Latin press ban in 1904, especially actively participating in the process on the 40th and the 50th anniversary. During the 80s of the 20th century a bibliographer and specialist in literature Aleksejs Apīnis named the writers of Press ban time the farmers' Prometheus.

From about 20 currently known rewriters the life and creative work of Andrivs Jūrdžs have been revealed most exhaustively. Many Prometheus are known only by their name, but not the text, that they had recorded. The problematic issue is also the question of how not to mistake the author (a text writer) with the text owner.

The aim of the article is to have a closer look at some of the manuscripts, which have been so far kept in private collections and seen as an integral part of family history. The authors of these works are known, so the list of the writers of Latin print ban time will be complemented.

In some 20-page notebook a former soldier Jezups Veituls (1845–?) in 1878 recorded two fasting period and two Christmas time songs. The song of 74 verses “Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” seems as a summary of several Fasting songs, united by a refrain “Atey Jesu, Atey Jesu, Atej Jesu O! prica./ Miļoju tiewi sirds wysa”. The song tells about Saviour's pathway of pain. The second song – “Pazamud cytwaks” – calls for a return to God. Both songs have failed to find

originals. Scientists have managed to find the origin of Christmas songs – “Pasokat mili Ganini” and “Pestitoys dzyma”. The first one is the translation of some variant of the Polish song “Powiedzcie, pasterze mili” (from the book “Symfonie anielskie” (“Symphony of Angels”), 1631), the other one is the translation from Polish “Mesjasz przyszedł na świat prawdziwy” (“W Kanie Galilejskiej”), which was read the first time in Latgalian in the book “Eysas tyugszonas un dzismies” (1824). It is one of the few spiritual songs, that were sung at Latgalian weddings.

The author of the article finds it essential to search for originals of spiritual songs, because their absence would allow writers to think about the poet’s talent and would enable to see some creative sparkle. Texts are compared with Andriivs Jūrdžs’ recorded works. We would like to believe, that there was an edition of spiritual songs translated under the guidance of some clergyman or organist. References can be found in the Polish Catholic press in the 80s of the 19th century. But it should be inspected separately.

Veitulu Jezups, who was 33 years old, when he was recording songs, was a farmer and a skilled carpenter. He graduated from folk school, where it was not taught to read and write in Latvian (Latgalian). What made him write? Was it salary for the recorded text, the lack of songs, or maybe it was still wish for self-actualization? The writer’s great-grandson Ivars Vītols has carried out a valuable research on his family, which will be replenished with a proud of great-grandfather’s belonging to the unique recorder’s circuit of Latin Press Ban time.

One of the first known women transcribers during the Latin Press Ban was Anna Laizāne (1873–1958), who acquired the literacy at home. She was a colorful personality, in Taunagas Manor bill book next to a variety of medical prescriptions and incantations suitable for healing, she transcribed so-called heavenly book – with the registration of unfortunate 42 days and divine instructions.

The witness of people’s faith in living with superstition is the book written on canvas by the farmer Benedikts Višņevskis (1871–1943), who lived in Atašiene. Heavenly letter transcribed in 1903 (shortly before the abolition of the press ban) revealing many promises and also threats shows the time, when faith is suppressed and books are banned, but superstition replaces enlightenment. But the recorders daring to get into the unknown world through print signs and incomprehensible expressions of rewritable sources must be accordingly evaluated. A small cloth book has been used as an amulet, so it is a value for another Višņevskis family. The work transcribed by B. Višņevskis is the evidence of the existence of hitherto unmentioned heavenly books or genre of letters in Latgalian spiritual literature.

The works of Press Ban time can also be found today – 110 years after the abolition of the ban, but still there are many, including still unknown and undiscovered written evidences of the life of people at the end of the 19th century – at the beginning of the 20th century.

Keywords: Jezups Veituls, cjoce Ane, Benedikts Višņevskis, the Latin press ban, Latgalian hand-written literature.

Latgalē latīņu drukas aizlieguma laikā ir darbojušies daudzi rakstītāji. 20. gs. 20.–30. gados latgaliešu presē blakus Andriņa Jūrdža vārdam tiek minēts pirmā grāmatu pārrakstītāja Vincenta Leikas (Leiko)¹ vārds. Viņam seko Juoņs Seiļš, Fraņcs Šķesters, Benedikts Salinīks, Staņislavs Purmalīts u. c. Saistošs ir Ontona Rupaiņa raksts „Tautas rakstnīki un grōmotu pōrraksteitōji drukas aizlīguma laikā”, kurā līdzās jau zināmajiem uzvārdiem ir ietverts stāstījums par atsevišķiem A. Jūrdža un Pītera Miglinīka darbiem (Rupaiņš 1944). Plašāk pazīstams ir A. Jūrdžs. Trimdas latgalieši izdod monogrāfiju „Andryvs Jūrdžs” (1984), 1989. gadā nāk klajā Alekseja Apīņa, Ināras Klekeres un Lilijas Limanes „Rakstītājs no Nautrēniem”, kura „Myužeygays kalinders” (1999) tiek izdots atsevišķā grāmatā ar Annas Stafeckas komentāriem. Bibliogrāfs un literatūrvēsturnieks A. Apīnis pētījumā par latviešu rokraksta literatūru 18. un 19. gs. „Neprasot atļauju” nosauc vairāku zemnieku Prometeju vārdus, tostarp agrāk neminētus: Saveru Kindzuli, Augustu Stērninīku, Kazimiru Silajuoni, Ciprijanu (vai Ontonu) Kuorklinīku, Augustu Svylānu, B. Salinīku, S. Pūrmalīti, V. Leiku, J. Seili, F. Šķesteru, Izidoru Vonogu, Martu Sukrausku,² A. Jūrdžu un P. Miglinīku (Apīnis 1987:159–161). Jauni rakstītāju uzvārdi – Juoņs Lejāns, Ontons Bernāns, Juoņs Vaikuļš, Andrivs Skuteļš, Anele Šņepa, Juoņs Zeiza un (?) Spēleite – ir atrodami bibliogrāfes L. Limanes rakstā „Liegumam spītējot” (Limane 2004: 20–21). Latgales rakstītājus min arī valodniece A. Stafecka (Stafecka 2005: 66–57), aktualizējot Svilānu dzimtas veikumu. Plašāku drukas aizlieguma laika apstākļu un atsevišķu veicēju, tostarp rokraksta literatūras autoru, devuma aktualizējumu sniedz Lidija Leikuma (Лейкума 2005, 245–248). Par saistošiem atradumiem Spiergu ģimenes arhīvā ziņo Ilze Spera (2008, 32–33) u. tml.

Drukas aizlieguma laika rakstu pētnieki uzsver, ka ir gandrīz neiespējami noteikt rokraksta autoru, jo teksts reti kad tika parakstīts (dažkārt pārrakstītājs tomēr ir parakstījies, sk. Brežgo 1944: 167). Darbu varēja piedēvēt arī grāmatas īpašniekam, jo atzīme par īpašumu varēja tikt pieņemta par autorības pierādījumu, kā tas ir bijis ar J. Seili (Apīnis 1987: 160).

Aktuāls ir arī jautājums par pārrakstīto materiālu. Zemnieku Prometeja A. Jūrdža daiļrade ir izpētīta vispamatīgāk, bet attiecībā uz garīgajiem tekstiem ir jūtama nezināšana vai arī neieinteresētība to oriģinālu meklēšanā. Tā daudzkārt tautas dziesminieki tiek slavēti par precīzāku izteiksmi un spraigāku sižetu, šīs kvalitātes it kā pretstatot garīgajām dziesmām, kaut parasti ir secināms, ka teksts rokrakstā ir pārrakstīts tulkojums no kādas katoļu lūgšanu un dziesmu grāmatas. Tā A. Apīņa minētā „Dzīsmē ab pīdzimšonu kunga Jezu Krista” (Apīnis 1987: 166) ir poļu Ziemassvētku kolendas „W dzień Bożego narodzenia”³ tulkojums. Nepazīstot garīgo

¹ Par viņu sk. Latkovskis, D. Vincents Leiko (1810.–1918. g.). Pirmais grāmatu pārrakstītājs, sējējs un izplatītājs. *Latgales Vēstnesis*, 55. 20.05.1938. 3–4.

² Marta Sukarevska.

³ *Pastoralki i kolędy z melodyjami czyli piosnki wesole ludu w czasie świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane a przez X. M. M. M. zebrane*. Kraków: w drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1843. 192–193.

literatūru, ir grūti vērtēt rakstītāju radošuma pakāpi un rokraksta teksta oriģinalitāti.

Pievilcīga šķiet O. Rupaiņa doma, ka drukas aizlieguma laikā gandrīz katrā draudzē bija zināmi grāmatnieki, kam piederēja grāmatas rokrakstā (1944: 193), ticama ir arī Latgales vēsturnieka Boļeslava Brežgo atziņa – *Gondreiz kotrā Latgolas draudzē dzērd par grōmotu pōrraksteitōjim* (1944: 163).

Kopš latīņu burtu drukas aizlieguma atcelšanas ir pagājuši 110 gadi, bet arī mūsdienās ir iespējams atrast līdz šim nezināmus nepazīstamu autoru tekstus, pat veselām burtnīcām, kas ļauj ieskatīties senču gara pasaulē. Dažus autorus ir izdevies identificēt, uzzināt par viņiem ko vairāk. Šoreiz rakstā – tuvāk par trim mazpazīstamiem drukas aizlieguma laika pārrakstītājiem.

Kaņepīnis⁴ raksteituojs

20 bezlīniju lapušu burtnīcā četras dziesmas ir pārrakstījis kāds izbijis karavīrs *Jezups Juoņa dāls Veituls no Bolvu kontora⁵ Bērzu draudzes Kaņepīnes cīma*.⁶ Par to vēstī ieraksts 74 *gobolu* garās dziesmas „Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” beigās (Veituls 1878: 15). Tur atrodam arī precīzu datējumu – teksts ir rakstīts 1878. gada marta 17. dienā. Šajā dziesmā varam saskatīt vairāku (vismaz divu) gavēņa laika dziesmu kopsavilkumu. Sižets šķiet aizgūts no 64 pantus garās dziesmas „Brifmi iraudzieju”, kas pirmoreiz Latgales latvietim ir nodrukāta 1801. gadā garīgo dziesmu krājumā „Dzismies Swatas”,⁷ vēlāk tā ir atrodama arī izdevumā „Pilniejga gromata łyugszonu”.⁸ Veitulu Jezupa pierakstītās dziesmas refrēns *Atey Jezu, Atey Jezu, Atey Jezu O! prica. / Miloju tiewi sirds wysa*, kas mazliet mainās dziesmas turpmākajā tekstā, atbilst dziesmas „Ach muns Jezu kay Ogroycā”⁹ tekstam. Savukārt „Dzismie ap muku kunga Jezu Chrysta” ir emocionāls vēstījums par sāpīgajām Kunga ciešanām, kurās dalās arī pats autors. Tajā nav novērotāju – skatītāju no malas, ir tikai viena vēlēšanās – patiesi (*nu sirds*) atgriezties pie sava Kunga un Dieva, atsakoties no visa, kas kavē šajā ceļā.

Pirmā dziesma liek iet līdzī Jēzum viņa krusta ceļā, bet otrajā – „Pazamud cyłwaks” (Veituls 1878: 16) – tiek akcentēta cilvēka atgriešanās. Dziesmas līdzinieci ir „Dzismie aba pasymuszona cyłwaka nu grakim”.¹⁰

Veitulu Jezupa burtnīcā ir pierakstītas arī divas Ziemassvētku dziesmas: „Pasokat miłi Ganini” (Veituls 1878: 17–18) un „Pestitoys dzyma” (Veituls 1878: 19–20).

⁴ Šodien Kaņepīne ir Kaņepiene – apdzīvota vieta Rugāju novadā.

⁵ Iespējams, *kontors* ir domāts adreses nozīmē – kā pasta nodaļa.

⁶ Par dziesmām un to autoru sk. Māsa Klāra PIJ. Drukas aizlieguma laika baznīcas dziesmas rokrakstā. Veitulu Jezupa burtnīca (1878). *Katoļu kalendārs 2014*. Katoļu Baznīcas Vēstnesis. 2013. 119–125.

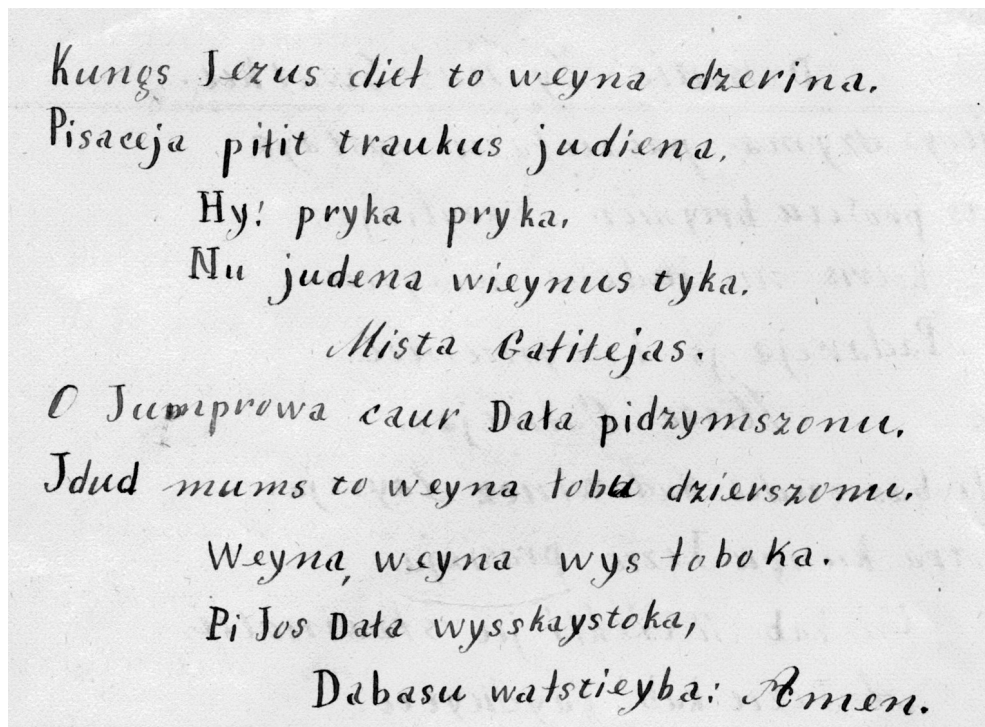
⁷ *Dzismies Swatas uz guda Diwa Kunga, Jumpr. Maryas un Diwa swātu izdrukowotas Połockā, pi Baznickungu Jezuitu 1801 godā*. 28–39.

⁸ *Pilniejga gromata łyugszonu uz guda Diwa Kunga ikszan Tryjadibas winiga, wysu swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu*. Wilna: Noma taysieszonas gromatu A. Dworca. 1857. [kontrafakcijas izdevums, visticamāk, 1882. vai 1883. g.] 298.

⁹ *Dzismies Swatas*. 39–40.

¹⁰ *Pilniejga gromata łyugszonu*. 789–790.

Pirmā ir kāda poļu dziesmas „Powiedzcie, pasterze mili” (no „Symfonie anielskie”¹¹ („Eņģeļu simfonijas”), 1631) varianta tulkojums. Veitulu Jezupa pierakstītajā tekstā ir pazudis viss liekais un rotaļīgais, kas varētu novērst uzmanību no Bērna dzimšanas. Teksts saskan ar A. Jūrdža rakstīto.¹² Interesanta ir dziesma par pirmo Jēzus paveikto brīnumu – ūdens pārvēršanu vīnā kāzās Kānā; dziesma ilgu laiku ir dziedāta arī kāzās Latgalē.

1. attēls. *Veitulu Jezupa rokraksts*
 Picture 1: *Veitulu Jezups' handwriting*

Poļu dziesmas „Mesjasz przyszedł na świat prawdziwy” („W Kanie Galilejskiej”) tulkojums latgaliski pirmoreiz ir lasāms grāmatā „Eysas ģuugszonas un dzismies”¹³ (1824). Abu šo Ziemassvēku dziesmu nav lielajā izdevumā „Pilniejga gromata ģuugszonu”. Neviena no Veitulu Jezupa burtnīciņas dziesmām nav oriģināldarbs, un ir grūti noteikt to sacerētāju. Vairums katolisko dziesmu ir internacionālas. Ne tikai Veitulu Jezupa rakstītajā, arī citu pārrakstītajū reliģiskajās dziesmās ir velti meklēt

¹¹ Dachnowski, J. K. *Symfonie anielskie (1631)*. Wyd. A. Brodnicki. Kraków: nakładem Akademii Umiejętności. 1913. 38–41.

¹² A. Jūrdža fonds LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, RX2, 1, 29.

¹³ *Eysas ģuugszonas un dzismies diel pazytkā katalikus Nu Polskas uz Latyusku meli porlyktas un parakstieytas diel cinieyszonas Swatus Diwa. uz leloku Diwam gudu*. Polockâ, spidarni Baznieyckungu Pijaru. 1824. 14.

oriģinālsacerējumus, jo Dieva dziesmas *beja par cīneigom, lai tās profanizeitu ar vīnkōršim pakaļdaryņōjumim* (Bukšs 1955: 161).

Tekstu „Pasokat, mili ganini” vēlāk par savējo tika uzdevis baznīckungs Pīters Apšiniķs grāmatiņā „Zimas Swatku dzismes” (1924: 13–15), tā pārdrūkāta arī viņa „Rokstu krojuma” 1. daļā „Gorigos dzismas” (1929: 20–22). Nav laimējies atrast vēlreiz nodrukātu otru Veitulu Jezupa pierakstīto dziesmu ar priekā dzirkstošo *Hei! prika, prika, prika! Nu iudinia weins tyka mista Galileja*. Iespējams, tā ir šķitusi pārāk pasaulīga.

Šā raksta uzdevums nav atklāt daudzās pareizrakstības kļūdas vai nekoncekvences, kas ir atrodamas Veitulu Jezupa burtnīcā. Pārrakstītājs ir apmeklējis cara laika tautskolu (*народное училище*), kur mācījies kirilicu. Latīņu burti ir apgūti pašmācības ceļā. Šķiet, atsevišķi dziesmas fragmenti viņa burtnīcā tiek pārstāstīti pēc atmiņas, nevis pārrakstīti no kāda parauga. Šā jautājuma noskaidrošanai ir nepieciešama iedziļināšanās citu pārrakstītāju darbos.

Nav neiespējami arī, ka ir bijusi pazīstama kāda pamattekstu grāmata, kuru pārrakstītāji ir variējuši (Apinis 1987: 164). Pamattekstu pārrakstītāji varbūt būs bijuši katoļu mācītāji, bet pārrakstītāji (tekstu pavairotāji) – zemnieki. Uz šādām domām vedina arī poļu katoliskā prese: *Daudzi latvieši, kas vispār nemācēja rakstīt, izgudroja diezgan oriģinālu rakstīšanas veidu. Brīvajos brīžos zīmējot burtiņus, bet pēc tam arī teikumus pēc grāmatās drukāto parauga, iepraktizējās tiktāl, ka varēja to izmantot paši priekš sevis, pārrakstot jaunas lūgšanas un dziesmas, kuras labprāt piegādāja priesteri, bet daži priesteri paši tās pārrakstīja drukātajam tekstam līdzīgā rokrakstā (jo parasto rakstu vajadzētu vispirms mācīties lasīt)* (W. K. 1879: 281).

Par izbijušo karavīru, kurš raksta reliģiskus tekstus, būdams 33 gadus vecs, biogrāfiskas ziņas ir atrodamas Viskrievijas tautas skaitīšanas datos. J. Veituls ir dzimis 1845. gadā. 1897. gada tautskaites laikā viņam ir 52 gadi, viņš ir precējies ar Annu, audzina sešus bērnus.¹⁴ Miršanas gadu pagaidām nav izdevies noskaidrot. Ar viņa mazmazdēla vēstures skolotāja Ivara Vītola palīdzību ir gūts ieskats Kaņepīnes Veitulu dzīvē: *Cik tiku dzirdējis no sava tēva, kurš ir Kazimira [Jezupa dēla] dēls, tad Jezups ir bijis galdnieks, kurš amata prasmes ir nodevis savam dēlam Jānim. Iespējams, ka tieši viņš ir pielicis savu roku Kaņepīenes krusta radīšanā, kurš vēl šobrīd ir apskatāms Kaņepīenes ciema vecajā centrā, kur Kaņepīenes kalna dienvidu nogāzē atradās triju brāļu Veitulu – Ontona, Pītera un Jezupa – mājas. Diemžēl Jezupa mājas vairs nav, jo viņa dēla Jāņa pēcnācēji jau sen ir atstājuši dzimto sētu, to un zemi pārdevuši ienācējam jaunsaimniekam Ančam, kurš dzīvojamajā ēkā ierīkoja aitu kūti un vēlāk vispār ēku nojauca, bet šis tas ir saglabājies no dārza kokiem.*

Jezupa rīcībā ir bijuši apmēram 22 ha zemes, kas vēlāk sadalīta Latvijas agrārās reformas laikā starp trim brāļiem: Jānim – senču mājas un zeme 6 ha, Kazimiram – 9 ha, Pēterim – 7 ha. Zeme tika iegūta Stolipina agrārās reformas laikā, nopirkta no Balvu muižas. Kaņepīenes ciems ir veidojies pēc zemnieku brīvīšanas 1861. gadā.

¹⁴ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5008/book/29560.html>, sk. 27.12.2014.

Sākumā esot bijuši trīs ienācēji, no kuriem ir izveidojušās Kaņepienes ciema trīs dzimtas: Briežu, Sējānu un Veitulu dzimta. Uzvārdus šie cilvēki esot ieguvuši no Balvu muižnieka, kurš uzvārdu „Veituls” ir piešķīris saimniekam, kas dzīvojis Kaņepienes kalna nogāzē un pie kura mājas ir auguši vītoli. [...] Zemi no muižas iegādājās apmēram tik daudz, cik var apstrādāt. Vēlāk, dzimtai paplašinoties, zeme tika sadalīta sīkpašumos. Galvenā nodarbošanās bija zemes kopšana un tradicionālais zemnieku dzīvesveids.

Jā, Jezups tiešām ir pratis lasīt un rakstīt. Cik zinu, pats ir mācījis šīs iemaņas saviem bērniem. Ar to viņi ir atšķīrušies no pārējiem Kaņepienes iedzīvotājiem. Kur tieši Jezups varētu būt mācījies, ir grūti spriest, jo pirmā skola Ludzas apriņķī tika atvērta Balvos 1863. gadā, tad tur esot mācījušies 13 zēni. Iespējams, ka to vidū varētu būt arī Jezups, kuram tad bija 18 gadi.¹⁵

Pēc skolotāja I. Vītola norādēm izdevās sameklēt J. Veitula kapavietu no Kaņepīnes netāļajos Upetnieku katoļu kapos.

2. attēls. *Veitulu Jezupa kaps*
Picture 2: *Veitulu Jezups' grave*

Ir saglabājies masīvs dzelzs krusts uz betona pamatnes. Gribas cerēt, ka reiz tur atradīs vietu uzraksts „Veitulu Jezups (1845–?), drukys aizlīguma laika raksteituojs”, un arī viņa miršanas gads būs noskaidrots. Kad kādā briedīgā jūlija dienā aiz putekļu mākoņiem atklājas dzidrie debeši, kad ir izstaigāts Kaņepīnes kalns un brīdi pabūts pie vecā ciema krusta, kļūst skaidrāks, kāpēc izbijis karavīrs – prasmīgs galdnieks un zemnieks – pārraksta Dieva dziesmas. Apjausto patiesību, ka kungs pār karu un mieru, ka darba un zemes auglības devējs ir Dievs, viņš droši vien vēlas izteikt arī citiem. Kā sapratis un mācējis, tā arī uzrakstījis...

¹⁵ Izmantoti autore un I. Vītola 2013. gada sarakstes fragmenti.

Cjocis Anis ieraksti Taunagas muižas rēķinu grāmatā

No Dricānu muižas netālajā Dzeņagolā ir dzīvojusi viena no pirmajām zināmajām drukas aizlieguma laika sievietēm rakstītājām. Laizānu Anna, vēlāk saukta par *cjoci Ani*, ir dzimusi 1873. gada 14. aprīlī (pēc vecā stila)¹⁶ Kazimira un Iļžas ģimenē, kurā bez viņas auga vēl septiņi bērni.¹⁷ 1897. gada Viskrievijas tautskaites dati liecina, ka Anna mājās ir apguvusi lasītprasmi un rakstītprasmi latviešu valodā.¹⁸ Viņa ir runājusi arī poļu un krievu valodā (Trūps 1965: 108 =Laizāne 2000: 315). 19. gs. beigās Anna kalpo Taunagas muižā, kur papildus šūšanai iemācās arī iesiet grāmatas.¹⁹ Tieši pēdējā prasme viņai nodrošina vietu drukas aizlieguma laika rakstītāju plejādē – pāršujot nolietotās lūgšanu grāmatas, Anna pati ir pārrakstījusi trūkstošās vai sabojātās lapas (Trūps 1965: 110 =Laizāne 2000: 319).

3. attēls. *Cjocē Ane J. Trūpa zīmējumā*
Picture 3: *Aunt Ane in J. Trūps' drawing*

Cjocis Anis pieraksti ir saglabājušies Taunagas baroneses dāvinātajā vecajā muižas rēķinu grāmatā. Tajā ar *Anis* roku ir rakstīts gan padoms grāmatu iesiešanā, kas sākas ar *gromotu samikt stipri* ‘grāmatu stipri saspiesi’, ir arī atzīme, ka *prancam panimta nawda*, proti, ‘no Franča ir saņemta nauda’. Interesentiem saistošas varētu būt ārstniecības receptes, sākot ar sukotas (garā klepus) izārstēšanu un beidzot ar – *nu ontona guns gus gRauli sakaltitu [poliskās grafēmas l diakritiskā zīme abos vārdos rakstīta ačgārni – S. K.] dut dzert*, kas nozīmē, ka attiecīgā gadījumā (kas domāts ar *ontona guni*, skaidrs netop) kā ārstniecības līdzeklis ir jālieto govs mēsli. Turpat, līdzās norādei par vēderkaites ārstēšanu, ir atrodams arī kāds garīgāks teksts: *Jywra iz to Jywrys wyda/ Stow golc Apsaks Ar/ boltu pologu ti stow/ pac diws yi Jumprowa marya/ Ar miligu Dału sowu/ Jumprowa marya stow tu ta klot/ Ar miligu Dału Sowu*, kas acīmredzot ir jāsaprot šādi: ‘Jūrā, pašā jūras vidū, stāv aplkātš galds,

¹⁶ Ieraksts Nr. 41 Dricānu Romas katoļu draudzes 1873. gadā dzimušo metriku grāmatā.

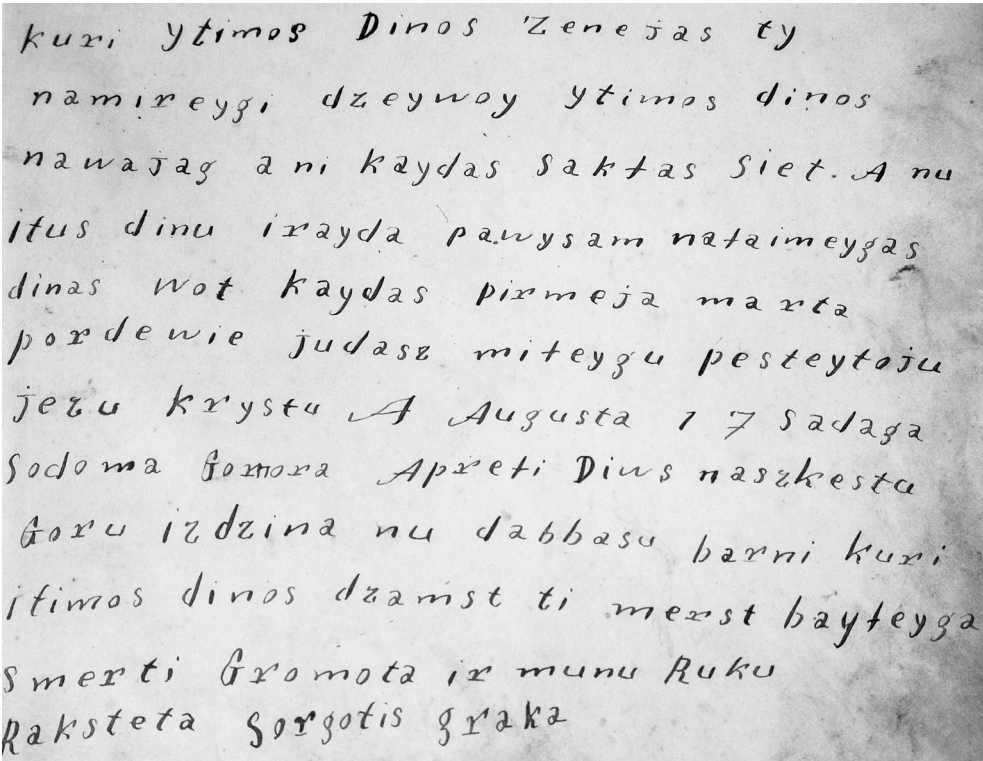
¹⁷ Plašāk par Dzeņagola Laizāniem, īpaši par *cjocis Anis* kolorīto personību sk. Laizāne, S. Čiotka Ane. *Tāvu zemes kalendārs 2001*. 313–319.

¹⁸ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5123/book/29782.html>, sk. 27.12.2014.

¹⁹ J. Trūpa raksta 108. lpp. ir minēta Dricānu muiža.

ar baltu palagu aplāts, tur stāv pats Dievs un Jumprava Marija ar savu mīļo Dēlu'. Tekstu noslēdzošais *wordi wadara motis* liek domāt, ka šos vārdus pret vēdera sāpēm ir skaitījusi Annas māte Iļža. Tie ir buramvārdi, kas ir raksturīgi *čaravuošonai* (buršanai), ko neatlaidīgi apkaroja Dricānu barona Gustava Manteifeļa kalendāri.

Garākie *cjocis Anis* ieraksti attiecas uz 42 dienām, kurās dzimušais cilvēks nevar būt laimīgs. Dažu datumu *nelaimīgums* tiek skaidrots pavisam konkrēti: 1. martā Jūdass tika pārdevis Jēzu Kristu; 17. augustā esot nodegusi Sodoma un Gomora; aprīlī (datumi netiek minēti) Dievs esot izdzinis nešķīsto garu no debesīm. *Cjocis Anis* pierakstā ir jaušama zemnieciska gudrība, tiek atgādināts, ka šajās dienās neko nevajag ne sēt, ne stādīt.

kuri ytimos Dinos Zenejas ty
 namireygi dzeywoy ytimos dinos
 nauwajag a ni kaydas saktas siet. A nu
 itus dinu irayda pawysam nataimeygas
 dinas wot kaydas pirmēja marta
 pordewie judasz miteygu pesteytoju
 Jezu krystu A Augusta 17 sadaga
 sodoma Gomora Aprēti Dins naszkesta
 Goru izdzina nu dabbasu barni kuri
 itimos dinos dzamst ti merst bayteyga
 smerti Gromota iz munu Ruku
 Raksteta sorgotis graka

4. attēls. *Fragments no cjocis Anis rakstītā*

Picture 4: *Excerpt from aunt Ane's manuscript*

42 nelaimīgās dienas varam atrast arī šodien daudzos ar astroloģiju un ezoteriku saistītos interneta portālos,²⁰ tikai tur velti ko par sēšanas un augšanas lietām meklēt. Un, protams, datumi atšķiras no Taunagas muižas grāmatā minētajiem. Katram sava nelaimīgā diena – un labi, ka visu var attaisnot ar nolemtību!

Taunagas muižas rēķinu grāmatā ietvertais nelaimīgo dienu saraksts pieder

²⁰ Sk. <http://www.astral-temple.com/lv/discussion/debesu-gramata/>, sk. 27.12.2014.

t. s. debesu grāmatu vai vēstuļu žanram. Tas nozīmē – tekstam it kā būtu dievišķa izcelsme, tas ir sūtīts no paša Dieva, pats erceņģelis Miķelis to ir nodevis cilvēkiem. Debesu vēstules ir bijušas pazīstamas jau 6. gs., arī antīkajā pasaulē ir bijis zināms kas līdzīgs (Brückner 2009: 690). Kāda cita versija vēsta, ka debesu grāmata ir atrasta uz Pestītāja kapa un pats Kārlis Lielais to atvedis uz Eiropu (Misiņš 1922: 17). Bibliofils Jānis Misiņš nosauc trīs debesu grāmatas sastāvdaļas: *Titulī ziņots, kur debesu grāmata oriģinālā atrodās un pēc tam dažādas „dievišķīgas” pavēles, kuras var pielīdzināt Mozus bauslībai; otrā nodalījumā nelaimīgās dienas, un trešajā ziņas par 12 jūdu ciltīm, ko katra Jēzum Kristus ļaunu darījusi un kāds sods viņām tādēļ jācieš* (1922: 17).

Cjocis Anis nelaimīgo dienu prologs ir viena debesu grāmatas daļa. Tā beidzas ar teikumu *Gromota ir munu Ruku Raksteta*. Ar to acīmredzot ir domātas Dieva rokas, jo tādas debesu vēstules diktējot pats Dievs. Teksta otrajā daļā ir piekodināts svētdienās nestrādāt un pavadīt laiku lūgšanās, lai reiz nokļūtu debesu valstībā. Ir arī jānožēlo grēki. Īpaši tiek piesacīts: *Nazasmeyt cyts cytam paleydzit nabogim* (Cjoce Ane).

Kur *cjoce Ane* ir ņēmusi šos tekstus? Ja pieņemam, ka debesu grāmatas ir bijušas pazīstamas norakstos jau 18. gs. beigās Kurzemē un Vidzemē (Misiņš 1922: 17), tad laikam jau no vidzemniekiem tās izplatījās tālāk. *Cjocis Anis* Dzeņagols ir samērā tuvu avotos plaši daudzīnātajai Aiviekstes vai Pededzes valodu un ticību robežai. Skaidrs gan ir arī tas, ka ļaužu māņticībai robežu nav... Iespējams, debesu grāmatu ienākšanu Latgalē ir veicinājusi pārnovadu prese, kur šāda žanra grāmatiņas sāka apkarot 19. gs. sākumā (Straubergs 1938: 157–158).

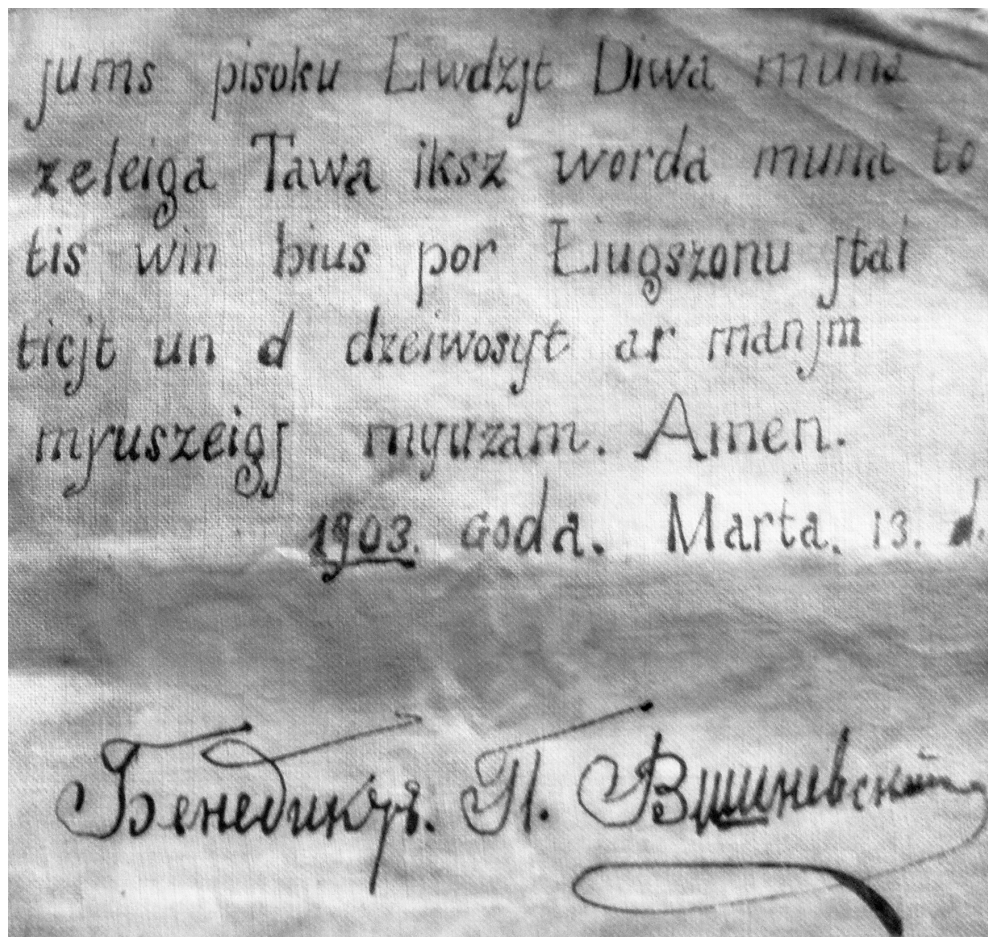
Debesu vēstules bija jāizplata tālāk. *Cjocis Anis* ieraksti Taunagas muižas grāmatā ir bijuši paredzēti tikai viņas privātai lietošanai, bet nav iespējams noskaidrot, vai viņa tos ir pārrakstījusi citiem un cik eksemplāros. Par to mudina domāt debesu vēstules tekstā atrodamās rindas: *Kas itu gromotu pi siewis tureys i turēdams utram rakstieyt dus kurs namocieys tam piraksteys to graki byus atlaysty. [..] A napiraksties tam sata nabyus ni kaydas laymies* (Cjoce Ane). Un kāpēc lai tam neticētu, jo šī *gromota sorgoy nu wysssu ļauna daretoju nu zagliu i Razboiniku i nu wysaydu gryutumum bayles nu szablim inaydniku Ruku* (Cjoce Ane).

Līdzīga grāmata atrodas Atašienē. Abas salīdzinot, atklājas, ka *cjocis Anis* rakstītajā tekstā nav patētiskā ievada, nav pieminēta Roma, nav apsolītas 100 dienu atlaidas.

Cjocis Anis grāmata atrodas Laizānu dzimtas īpašumā vēl šobaltdien.

Atašienes grāmata

1903. gada marta 13. dienā Benedikts Pītera dēls Višņevskis rūpīgi parakstās kādā zīda auduma grāmatiņā.

5. attēls. *B. Višņevska paraksts*

Picture 5: *B. Višņevskis' signature*

Viņš ir pabeidzis pārrakstīt grāmatu, kas ir atrasta Romā uz Svētajam Miķelim eceņģelim veltītā altāra; tā ir bijusi rakstīta zelta burtiem. Kungs Jēzus Kristus, dzīvā Dieva Dēls, tajā piesaka ļaudīm svētīt svētdienu: *Pisoku jums kab timos dinas Diwa, liwgtumet por jiwsu labdareitojim dudīt uz ubogu*²¹ (Višņevskis 1903: 2).²² Ļaudīm tiek piesacīts dzīvot labi un godīgi, *bo tagat wairok naticejbas lodeszonas*

²¹ Domātas dāvanas ubagiem.

²² Grāmatā lappuses nav numurētas, raksta autore tās norāda, skaitot pēc kārtas.

na kaj lobuma storp jums (Višņevskis 1903: 2). Ja ļaudis nedzīvos krietni, Kungs apsola viņus *struopēt ar krusu ar gunj ar weij ar zibinim jnaidnjkym un wissaydom slimejbom. [...] gunc kris nu dabasu uz jums kotri pelneyat pazuszonu* (Višņevskis 1903: 2–3). Lielākais piedraudējums, šķiet, ir apsolījums, ka no elles atskries melns putns, kurš skriedams ļaudis dzīvus norīs (Višņevskis 1903: 4).

Dievišķīgās pavēles, kuras debesu grāmatās saskatīja J. Misiņš, acīmredzot varētu būt tālākajā tekstā atgādinātie kristīgā cilvēka pienākumi, kas ir ierakstīti baušļos: nepatiesi nezvērēt, tēvu un māti *szanawot*²³ un klausīt. Tiek minēti arī žēlsirdības darbi – *naproteigus pawujceit*,²⁴ *nuszny m paleidzet ar towu bedneibu*²⁵ u. c. Tie atšķiras no *cjocis Anis* rakstītajā tekstā minētajiem. Varētu sacīt, ka auduma grāmatiņa atgādina vienkāršas ticības patiesības, bet tās tālākā daļa draud pat ar elles liesmu piesacījumu un nolādēšanu, ja cilvēki šai grāmatai neticēs un nedos to lasīt citiem. Savukārt – ja dos lasīt citiem un pārrakstīs, ir gaidāma grēku atlaišana (Višņevskis 1903: 6). Seko taustāmu labumu apsolījums, proti, grāmatiņa apturēs pārkoņus un viesuļus, būs satiecība mājās, veiksmīgi noritēs dzemdības, skādi nenodarīs arī negaiss, uguns un *wajdi*²⁶ (Višņevskis 1903: 7). Salīdzinot ar *cjocis Anis* rakstīto, apsolījumu loks Višņevskim ir plašāks.

Jau 1822. gadā „Latviešu Avīzes” rakstīja, ka sākumā grāmatiņa dod labas mācības, bet draudi un pat nolādēšana nesaskan ar Dieva žēlsirdīgo dabu un to ir sarakstījis kāds viltus pravietis; grāmata ir saucama par melu grāmatu. Un visbeidzot: *Kas pie tādās pagāniskas māņticības turas, vai tāds negrēko pret Dievu un Jēzu Kristu?*²⁷

Gan *cjocis Anis*, gan B. Višņevska pārrakstītās grāmatiņas tekstu salīdzinot ar citu debesu grāmatu vai t. s. Magdeburgas vēstuli²⁸ vācu valodā, ir jāsecina, ka latgaliešu variants ir izaudzis no kāda šā darba tulkojuma vai, vēl precīzāk, kāda no tulkojuma variantiem. Uz to norāda tekstuālās atšķirības un jo īpaši valoda. *Cjocis Anis* pierakstā tā ir latviskāka un mazāk kļūdaina nekā Atašienes grāmatā.

Kāpēc B. Višņevskis debesu vēstuli pārraksta? Varbūt tāpēc, ka, drukas aizliegumam ieilgstot, kļuva akūts lasāmvielas trūkums? Varbūt tieši Azarastaleidzānūs trūka grāmatu, kaut lasītāju bija gana? Visticamāk, ļaudīm, tekstā redzot Dieva un Jaunavas Marijas vārdu, pat prātā neienāca, ka grāmatiņa sludina māņticību. B. Višņevskis to varētu būt rakstījis arī pēc kaimiņu lūguma.

Interesanti, ka vēl 20. gs. 30. gados „Jēkabpils Vēstnesis” satraucas, ka Biržos vai katram ir sava debesu grāmata, kuru dodot viens otram norakstīt.²⁹ Arī Latgales garīgajā rakstniecībā tā ir iezagusies. Drukātā veidā tā nevarēja būt izdota, jo garīgajām grāmatām tika dota kāda augstāka garīdznieka atļauja – *imprimatur*. Rokraksta literatūrai tādu nevajadzēja. Cik plaši šādas grāmatas bija zināmas

²³ ‘Godā turēt = cienīt’.

²⁴ ‘Pamācīt nemācītos’.

²⁵ ‘Pēc iespējas palīdzēt tiem, kuri ir grūtībās, pat ja pats nav bagāts’.

²⁶ ‘Kari’.

²⁷ *Latviešu Avīzes*, 37. 14.09.1822. 1.

²⁸ Ein Brief so von Gott felbft gefchrieben und zu Magdeburg niedergelassen ist. 1873.

²⁹ „Svēta debess grāmata”. *Jēkabpils Vēstnesis*, 22. 02.06.1932.

Latgalē, pagaidām grūti teikt.

Rakstītāja paraksts kirilicā ir liecība, ka B. Višņevskis ir mācījies tautskolā un lasīšanu, rakstīšanu latviešu valodā latīņu burtiem visdrīzāk apguvis ārpus skolas. 1897. gada Viskrievijas tautskaites dati precizē dažus viņa biogrāfijas faktus. B. Višņevskis ir dzimis 1871. gadā. Vecāki – Pīters un Īva. Līdzīgi Benediktam tautskolu ir apmeklējuši viņa brāļi – Ludvigs, kurš 1897. gadā strādā par lakeju Pēterburgā, un par Benediktu deviņus gadus jaunākais brālis Juoņs. Ģimenē vēl ir māsa Marija jeb Mase (*Мася*), kura, tāpat kā vecāki, neprot lasīt. Višņevski dzīvoja Azarastaleidzānūs, kas atradās Stirnienes pagastā, bet iekļāvās Atašienes lauku biedrībā (*сельское общество*).³⁰ Presē varam atrast arī ziņas, ka 1927. gadā B. Višņevskis nostiprina tiesības uz nekustamo īpašumu „Kaliksavas viensētā” 41,106 ha platībā, kas agrāk piederējis Kalikstam Kulikam.³¹ 1943. gadā laikrakstā „Tēvija” ir lasāms, ka 2. decembrī Kaliksavas māju saimnieks B. Višņevskis ir aizgājis mūžībā.³² Viņš ir izvadīts pēdējā gaitā 9. decembrī no Atašienes baznīcas,

apbedīts draudzes kapos pie tās. Netālu no priestera Onufrija Pujata atdusas vietas, aiz kapu krusta, ir atrodams Benedikta un viņa sievas Ievas kaps, par ko liecina brūngans granīta piemineklis, kura uzrakstu izlasīt izdodas ar pūlēm. Višņevsku atdusas vietu raksta autorei palīdzēja atrast Jaungada dienā Atašienes kapsētā nejauši satiktā sieviete, kura atcerējās, cik košas bija apses un egļu zaļums, kad tēvs viņu vedis uz Benuža mežu rudenī sēnēs. Par rakstītāju Benediktu viņa nezināja neko, bet mežu un krāšņās verandiņas šobrīd pamestajās mājās atcerējās.

6. attēls. *Benedikts Višņevskis ar sievu Ievu Kaliksavas mājās*

Picture 6: *Benedikts Višņevskis with his wife Īva Kaliksava at their home*

³⁰ <http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5133/book/29797.html>

³¹ *Valdības Vēstnesis*, 213. 23.09.1927.

³² *Tēvija*, 287. 07.12.1943.

Benedikta un Ievas (dzim. Janovskas) saimē ir bijuši vairāki bērni: Leons, Pēteris, Helēna un Jūlija.³³ Helēnas, kura bēgļu gaitās nokļuva Amerikā, mazmazdēls ir Čikāgas literārās kopas vadītājs Uģis Sprūdžs.³⁴

Interesanti, ka ar *Atašīnes gruomotu* tautā saistās baznīckunga *Juoņa* Višņevska vārds – viņš esot bijis rakstītāja Benedikta brālis. J. Višņevskis (1861–1914), katoļu priesteris, literāts, folkloras vācējs, arī ir dzimis Stirnienes pagastā, tikai ne Azarastaleidzānūs; arī viņa dzimšanas gads nesaskan ar Benedikta brāļa *Juoņa* dzimšanu.

Ir zināms, ka te aplūkotās grāmatiņas īpašnieks ir bijis Eduards Višņevskis, kurš ir dzimis un bērnību pavadījis tajā pašā mājā, kur savulaik priesteris J. Višņevskis. Grāmatiņa ir glabāta kā ģimenes relikvija, Eduards to ņēmis līdz Otrā pasaules kara gaitās, vēlāk stāstīdams, ka tieši tā esot pasargājusi viņu no lodēm.³⁵

Sargāt ir viena no debesu grāmatas funkcijām, tā piepildās, ja tiek svētīta svētdiena, godāti vecāki, tiek justs līdzī nabagiem. Ja noteikumi netiek izpildīti, nāk karš, slimības, bads. Izpildot grāmatā pieteikto, cilvēkam tiek piedoti grēki un viņš var cerēt uz priecīgu atvairīšanos no šīs pasaules (Suter 1989: 271). Parasti šādi *visuvarēni glābēji* teksti izplatās sarežģītos vēstures apstākļos, jo īpaši karu laikā. Ir zināms, ka Pirmajā pasaules karā tādās *sargājošas* vēstules izplatījās pa visu Eiropu. Arī Otrā pasaules kara laikā tās pildīja savu sargātāja funkciju, tiek lietotas kā amuleti: *ja kāds šo vēstuli uzkārs sev kaklā, neviena lode viņu neskars* (Suter 1989: 272).

Minētā auduma grāmatiņa mūsdienās glabājas Atašienes pagasta Lindānu mājās.

Un vēl kāda spekulācija – daži ar Atašieni saistīti cilvēki uzskata, ka tādā vai citā ceļā saklausītais elles putns, kas aprīs dzīvus cilvēkus, esot atlidojis lidmašīnas izskatā un sabombardējis Atašienes dzelzceļa stacijā vilciena sastāvu. Sanāk visai mūsdienīga 1903. gada pārrakstītās grāmatiņas interpretācija. Starp citu, ir atskanējis pat ieteikums Atašienes *grāmatiņu* ieteikt UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam...

Debesu vēstules ir tautas dievbijības un ticības, kas sajaukusies ar māņticību, apliecinājums.

Kāda vērtība ir drukas aizlieguma laika rakstītāju darbiem? Kāda vērtība ir šajā rakstā aplūkotajiem tekstiem? Tos ir grūti (pat neiespējami) vērtēt no mākslinieciskā viedokļa. Darbi atdzīvojas, kad izdodas kaut ko uzzināt par pašiem rakstītājiem. Veitulu Jezups, karavīrs – zemnieks – galdnieks, *cjoce Ane*, zemniece – dzīvesgudra sieviete, kas prot lasīt un rakstīt, B. Višņevskis, Atašienes puses zemnieks, un daudzi citi, kuru vārdi pagaidām nav nonākuši līdz mums vai paliks nezināmi, droši vien neprastu izskaidrot, kas ir drukas aizliegums, bet viņi ir liecinieki tam, ka tautā bija radusies tieksme pēc grāmatām – pēc rakstītā vārda.

³³ <http://trees.ancestry.co.uk/tree/4196425/person/-1572908417>, sk. 12.12.2014.

³⁴ Pateicos U. Sprūdža kungam par atļauju izmantot B. Višņevska fotogrāfiju.

³⁵ Pateicība E. Višņevska mazmeitai Evitai Višņevskai par ievadījumu dzimtas vēsturē.

LITERATŪRA

- Apīnis, Aleksejs (1987). Zemnieku Prometeji. *Neprasot atļauju*. Rīga: Liesma. 156–179.
- Apšiniķis, Pīters (1924). *Zimas Swatku dzismes*. Daugpiļš: Dorbs un Zinība.
- Apšiniķis, Pīters (1929). *Rokstu krojums, I. Gorigos dziesmas*. Rēzekne: Dorbs un Zinība.
- Brežgo, Boļeslavs (1944). Aizlīgums īspīst latgaļu grōmotas latiņu burtim un aizlīguma laiki Latgolā 1865.–1904. *Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba. 117–171.
- Brückner, Wolfgang (2009). Brief, III. Frömmigkeitsgeschichtlich. *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 2. Freiburg im Breisgau: Herder GmbH.
- Bukšs, Mikeļš (1955). Tautas dzīsminīku anonīmō dzeja. *Kulturvēsturiski materiali. Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma (1865–1904) atceļšonas 50 godu atcerei*. Latgaļu izdevnīceiba: Andryva Jūrdža fonda izdavums. 144–161.
- Cjoce Ane. Ieraksti Taunagas muižas grāmatā [manuskripts].
- Laizāne, Silvija (2000). Ciotka Ane. *Tāvu zemes kalendars 2001*. 313–319.
- Limane, Lilija (2004). Liegumam spītējot. *Latvijas Luterānis*. Maijs.
- Misiņš, Jānis (1922). Debesu grāmatas. *Latvju Grāmata*, 1. 16–18.
- Rupaņš, Ontons (1944). Tautas rakstnīki un grōmotu pōrraksteitōji drukas aizlīguma laikā. *Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba. 190–204.
- Sperga, Ilze (2008). Latgalīšu rokstu volūda i teksti rūkrokstā (piec Spiergu sātys arhīva materialu). *Ontona Skryndys Latgalīšu gramatikai 100. 1. storptautyskuo latgalistikys konference (Sanktpīterburga, 2008. goda 19.–20. septembris). Referatu tezis*. Sanktpīterburga: Sanktpīterburgys Vaļsts universitatis Filologejis i muokslu fakultate. 32–33.
- Stafecka, Anna (2005). Drukātā vārda liegumam par spīti. *Nomales identitātei*. Rīga: Madris. 64–77.
- Straubergs, Kārlis (1938). Vecākās liecības par „debesu grāmatām”. *Senatne un Māksla*, 1. 1. janvārī. 157–158.
- Suter, Paul (1989). Himmels- und Schutzbriefe im Baselbiet. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*. Band (Jahr): 85 (1989), Heft 1–2. 271–278.
- Trūps, Jōņs (1965). Kaidas latgaļu grōmotu sējējas pīmiņai. *Acta Latgalica, I*. Minhene: Latgaļu izdevnīceiba. 107–116.
- Veituls, Jezups (1878). Rūkrokstu burtneica [manuskripts].
- W. K. (1879). Z za Dźwiny. *Przeгляд katolicki*, 17. 280–281.
- Лейкума, Лидия (2005). Период запрета печати в Латгалии. *Исторический путь литовской письменности. Сборник материалов конференции*. Вильнюс: Институт литовского языка. 234–259.

Veronika Komara (Вероника Комар)

МИКРОТОПОНИМИЯ БЕЛОРУССКО–ЛИТОВСКО–ПОЛЬСКОГО ПРИГРАНИЧЬЯ

Статья посвящена описанию системы, образованных под влиянием литовских и польских языков, микротопонимов деревни Бобровники (Беларусь, Гродненская область, Островецкий район) и ее окрестностей. В ней представлены результаты полевых исследований.

Анализ материала, собранного нами в полевых условиях, свидетельствует о том, что семантика образующих основ, которые послужили базой для появления наименований микротопонимов, отличается разнообразием в силу определенных причин. 24% названий от общего количества единиц собранного нами материала образовались под влиянием польского и литовского языков. Таким образом, с уверенностью можно и дальше изучать микротопонию Островецкого района, в частности, деревни Бобровники и ее окрестностей. На этой территории распространены названия мелких географических объектов, которые появились в белорусских говорах под влиянием языков соседей.

Ключевые слова: микротопонимы, деревня Бобровники, белорусско–литовско–польское приграничье.

BALTKRIEVIJAS–LIETUVAS–POLIJAS PIEROBEŽAS MIKROTOPONĪMIJA

Rakstā ir raksturota Bobroņīku sādžas (Baltkrievija, Grodņas apgabals, Ostroveckas rajons) un tās tuvākās apkaimes mikrotoponīmu sistēma, kas ir veidojusies lietuviešu un poļu valodu ietekmē. Rakstā ir izmantoti lauka pētījumu rezultāti.

Lauka pētījumu materiālu analīze liecina par to, ka mikrotoponīmu semantika un to izveidošanās nosacījumi ir visai atšķirīgi vairāku iemeslu dēļ. 24 % lauka pētījumos savāktu mikrotoponīmu ir radušies poļu un lietuviešu valodas ietekmē. Tāpēc droši var apgalvot, ka mikrotoponīmu izpēti var turpināt, skatot lietuviešu un poļu valodas ietekmi un lomu Bobroņīku sādžas un tās apkaimes areālā, pievēršot uzmanību nelielu ģeogrāfisku objektu nosaukumu izcelsmei.

Atslēgas vārdi: mikrotoponīmi, sādža Bobroņīki, Baltkrievijas–Lietuvas–Polijas pierobeža.

MICROTOPYMY OF BELARUSIAN–LITHUANIAN–POLISH BORDERLANDS

In the present report we will focus on the analysis of microtoponyms of Bobrovniki (Babrowniki) village and its surroundings. The village is in Ostrovets (Astravets) district (Republic of Belarus, Grodno (Hrodna) region), north-western part of which borders on the Republic of Lithuania. This area is dominated by flat terrain, which, of course, influenced the system of names of geographical objects.

Microtoponyms are divided into 2 groups:

1) names of onomastic origin, which amounted to 53 % of the total number of microtoponymic units;

2) names of appellative origin, which amounted to 47 % of the total number of microtoponymic units collected by us.

In the first group of names we have distinguished the units, formed from the stems of official personal proper names, their spoken varieties and place names. Microtoponyms motivated by personal names are especially well represented.

In the second group of names we have found the names, formed from common nouns. The study of the structural organization of the names of small geographical objects of the village Bobrovniki and its environment showed, that names simple in their structure are more common than composite ones.

Origin of microtoponyms is characterized by heterogeneity. Of course, most of the names come from the ancestral Belarusian stems and roots – lexemes used in the Belarusian language from the times of Proto-Slavic, East Slavic period, id est Belarusian own words. But there are detected microtoponymic units, formed by borrowed names as well. Among these microtoponyms the names of the Polish and Lithuanian descent have been recorded.

Microtoponymic units in the structure of which the suffixes that are typical of the Lithuanian language have been found: -uny- (-un-), rising to the Lithuanian -ūnai; -ishki- dating back to the Lithuanian -iški, -iškę, -iškis, -iška; -oyti (from Lithuanian -aičiai and -aitis).

In the study of this area there were also recorded microtoponymic units in the structure of which an element of Lithuanian stems has been detected.

Our material collected 24 % of the total number of names of units, that were formed under the influence of Polish and Lithuanian languages. Thus, it is safe to continue to study MICROTOPYMY of Ostrovets area, and in particular Bobrovniki village and its surroundings. In this area, common names of small geographical objects that appeared in the Belarusian dialects under the influence of neighbouring languages are wide spread.

Keywords: microtoponyms, Bobrovniki village, Belarus–Lithuania–Poland border area.

Как известно, большинство географических объектов (лес, поле, река, луг, овраг, болото и др.) имеют свое собственное название. То или иное название несет в себе сведения о прошлом, о событиях, которые связаны с конкретной местностью, народными верованиями, особенностями материальной культуры народа и т. д. Наименования мелких географических объектов называются микропонимами. Использование подобных единиц позволяет человеку ориентироваться и безошибочно попасть в определенное место, они говорят о заселении территории различными племенами и народами. Нередко микропоним содержит в своей структуре информацию об особенностях культуры определенного времени и т. д.

Изменения, происходящие сегодня в общественной жизни человека, приводят к тому, что ряд микропонимов исчезает из обихода. Ликвидация мелких поселений, объединение небольших деревень с более крупными населенными пунктами, изменения в социальной структуре населения находят отражение в микропонимической системе. Названия конкретных географических объектов остаются, как правило, в памяти старшего поколения.

Поэтому возникает настоятельная необходимость в фиксации и обработке микропонимического материала, без исследования которого нельзя представить изучение национального языка и истории родного края (Бубновіч, Сіплівеня 2010: 177). Ведь пройдут десятки лет, и эти слова будут окончательно забыты, а образованные от их названия будут казаться чем-то совсем непонятным.

В предлагаемой статье мы остановимся на анализе микропонимов деревни Бобровники и ее окрестностей. Деревня находится в Островецком районе (Республика Беларусь, Гродненская область), северо-западная часть которого граничит с Литовской Республикой. В данной местности преобладает равнинный рельеф, что, конечно, повлияло на систему названий географических объектов. По последним данным, в деревне живет 80 человек, из которых только тришкольника.

Анализ материала, собранного нами в полевых условиях, свидетельствует о том, что семантика образующих основ, которые послужили базой для появления наименований микропонимов, отличается разнообразием. В семантической структуре микропонимических единиц деревни Бобровники и ее окрестностей отражаются особенности рельефа, характер природных условий (свойства почвы, виды растительного и животного мира), история места, а чаще всего – связь с именем, фамилией или прозвищем владельца того или иного объекта.

Среди микропонимов выделяются две группы:

1) названия от ономастического происхождения, которые составили 53 % от общего количества микропонимических единиц (*Рэнячкі хата* ‘хутор, где жила Ренечка’; *Чэсіны Кусты* ‘кусты возле дома, где живет Чеся’; *Тумінскага сажалка* ‘пруд, который принадлежит Туминскому’; *Бэнцаля агарод* ‘огород,

который принадлежит Бенцелю’);

2) названия от апеллятивного происхождения, которые составили 47 % от общего количества собранных нами микротопонимических единиц (*Зачэпка* ‘лес’; *Квадрат* ‘луг в форме квадрата’).

В группе ономастических названий выделяются единицы, образовавшиеся от основ официальных собственных личных имен и их разговорных вариантов и топонимов. Особенно широко представлены микротопонимы, которые мотивируются собственными именами человека. Так продуктивностью образования и степенью регулярного употребления определяются единицы, образованные от официальных имен (католических и православных) и их разговорных вариантов (*Сымонава поле* ‘поле/название восходит к разговорному варианту имени *Сьмон* (от официального *Сямен*, каноническое православное *Симеон*’ (Бірыла 1966: 149)); *Иванчыкава поле* ‘поле/название восходит к разговорному варианту имени *Иван* (от официального *Иван*, каноническое православное *Иоанн*, католическое польское *Jan*’ (Бірыла 1966: 83)), от фамилий (*Бушэўскага поле* ‘поле, которое принадлежало господину Бушевскому’; *Вишнеўскае поле* ‘поле, которое принадлежало Вишневскому’; *Садоўскага поле* ‘поле, которое принадлежит Садовскому’; *Зарэцкія палі* ‘поле, принадлежащее семье Зарецких’), от прозвищ (*Ляпешкіна хутар* ‘хутор, где живет Лепешкин/название микротопонима мотивируется прозвищем *Лепешкин*’; *У Крыжа* ‘огород возле дома Крыжа/образующей основой для названия послужило прозвище мужчины *Крыж*’; *Ляпшыхі агарод* ‘огород женщины, у которой прозвище *Ляшча*’; *За Рыжай* ‘луг, который находится за домом женщины с прозвищем *Рыжая*’).

Группу от апеллятивных названий составляют наименования, образовавшиеся от нарицательных существительных. Микротопонимы, образовавшиеся от апеллятивов, можно разделить на несколько разрядов: названия, обозначающие количество; наименования, которые образовались от названий растений и животных; от названий построек (согласно месторасположению относительно их); от событий, которые происходили на этом месте; согласно принадлежности кому-нибудь (чему-нибудь) и др.

Изучение структурной организации названий мелких географических объектов деревни Бобровники и ее окрестностей показало, что простые по структуре наименования встречаются чаще чем составные (*Белае* ‘лес, в котором преобладают березы’; *Варона* ‘озеро возле деревни Ворона’; *Веска* ‘центр в деревне Бобровники’; *Гуры* ‘водоемы возле деревни Гуры’; *Ёлачкі* ‘поле, по обеим сторонам которого растут ели’; *Зяленае* ‘озеро, в котором зеленая вода’).

Происхождение микротопонимов характеризуется неоднородностью. Безусловно, большая часть названий образовалась от исконных белорусских основ и корней (*Зязюля* ‘лес, где много кукушек’; *Вараб’і* ‘озеро возле деревни Воробы’; *Буслянка* ‘кусты, где живут аисты’; *Звярыны лес* ‘лес, где водятся

много животных'; *Вярба* 'место возле пруда, где растет много вербы').

Но обнаруживаются и микротопонимические единицы, образовавшиеся от заимствованных названий. Среди таких микротопонимов зафиксированы названия польского и литовского происхождения. Объясняется данное явление тем, что деревня Бобровники находится рядом с литовской границей, а многие жители в той или иной степени владеют литовским языком. Эти обстоятельства наложили свой отпечаток и на систему названий малых географических объектов.

Сам же Гродненский регион граничит и с Польшей. Географическое положение способствует проникновению лексем польского происхождения в белорусские говоры (*Лубяніска* 'поле с синим люпином'; *Камяніска* 'поле, на котором много камней'; *Кажухуфцы* 'лес, где когда-то жил господин, который делал тулупы'; *Прыстаўкавы пагурак* 'возвышенность, где жил старый дедушка Приставка').

Следует отметить названия микротопонимов, имеющих в своей структуре характерный для литовского языка формант *-уны-* (*-ун-*). *Основной топонимической модели -уны-* бесспорно является литовская модель *-ūnai*, которая почти равномерно реализуется по всей восточной Литве (Бірыла1968: 59). Например, *Валайкуны* 'луг возле деревни Валайкуны'; *Валайкунскі лес* 'лес за деревней Валайкуны'; *Рымдзюнскі лес* 'лес возле деревни Рымдзюны').

Зафиксированы микротопонимические единицы, в структуре названий которых находим суффикс *-ишки-*, *восходящий к литовским -iški, -iškė, -iškis, -iškaī* (Бубновіч, Сіплівеня 2014: 122). Наименования данных географических объектов образовались от названий сел, которые находятся рядом. Например, *За Чэрнішкамі* 'лес за деревней Чернишки'; *Попішкі* 'лес возле деревни Попишки'; *Рудзішкі* 'лес возле деревни Рудзишки'; *Прыстанішкі* 'дорога в Вильнюс через деревню Липки'; *Венгялішкі* 'поля в деревне Игнацово'; *Азярышкі* 'часть деревни Слободка'.

Нами были зафиксированы единицы, в структуре которых присутствует формант *-ойти*, который образовался путем адаптации литовских суффиксов *-aičiai* и *-aitis*, которые на белорусской территории превратились в *-ойть*, *-айть* (Бірыла1968: 78). С таким формантом зафиксировано только два случая: *Сакалоўці* 'лес возле деревни Соколыти'; *Балота Масойця* 'болото в деревне Котловка'.

При исследовании данной территории также были зафиксированы микротопонимические единицы, в структуре которых выявляется элемент литовских основ: *Гервяцкая дарога* 'дорога к деревне Гервяты (лит. *Gervėčiai*)'; *Юргелянка* 'лес Юргелянца в деревне Игнацово'; *Ройсты* 'лес возле деревни Керняны'; *Ройста* 'болото в деревне Карвели' (названия происходят от лит. *raīstas* 'болотистый лесок'). Наблюдаются балтийские следы и в названии *Аўкітоль* (*Аўкітолі*) 'лес' (название происходит от лит. *aukštas* 'высокий').

С собранного нами материала 24 % названий от общего количества единиц образовались под влиянием польского и литовского языков. Таким образом, с уверенностью можно и дальше изучать микротопонимию Островецкого района, а в частности, деревни Бобровники и ее окрестностей. На этой территории распространены названия мелких географических объектов, которые появились в белорусских говорах под влиянием языков соседей.

ЛИТЕРАТУРА

- Бірыла, М. В. (1966). *Беларуская антрапанімія. Уласныя іменны, іменны-мянушкі, іменны па бацьку, прозвішчы*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Бірыла, М. В. (1969). *Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Бубновіч, І. І. (2010). Архіўныя матэрыялы як крыніца вывучэння гістарычнай тапанімікі. І. І. Бубновіч, Ж. С. Сіплівеня. *Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI–XIX стагоддзяў: вытокі, традыцыі, уплывы*. Матэрыялы рэспубліканскай навукова-практ. канф., Мінск, 24 мая 2010 г. Кал. аўт.: Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы НАН Беларусі; рэд. А. У. Бразгуноў. Мінск: Права і эканоміка. 177–180.
- Бубновіч, І. І. (2014). Польскія і літоўскія элементы ў мікратапаніміі Гродзеншчыны. І. І. Бубновіч, Ж. С. Сіплівеня. *Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności*. Матэрыялы XVIII Міжнар. навук. канф., Гродна, 15–16 лістапада 2012 г. Рэдкал.: Я. Панькоў, Э. С. Ярмусік. Ліда: Лідская друкарня. 121–125.

Kristīne Macanova

INSPIRĀCIJAS UN IDENTITĀTES ATKLĀJUMI VIĻA DZĒRVINĪKA DZEJĀ

Raksta mērķis ir atklāt inspirācijas faktoros un identitātes meklējumus Viļa Dzērvinīka daiļradē, atklājot autora dzejai raksturīgākās iezīmes. Pētījuma atziņas galvenokārt ir balstītas V. Dzērvinīka literārajā mantojumā, kā arī laikrakstu, grāmatu materiālos par V. Dzērvinīku. Ir izmantotas divas pētnieciskās metodes: daiļrades psiholoģijas un strukturālās semiotikas. Galvenie V. Dzērvinīka inspirācijas avoti ir bijuši tieši ārpusliterārie, kas izpaužas dzejoļu krājumu kompozīcijas veidojumā. Uzskatāmākie ir sociālās un politiskās situācijas izmaiņas, to analīze; mīlestības pārdzīvojumi; dzīves jēgas meklējumi, meditācija. V. Dzērvinīks galvenokārt uzsver savu etnisko identitāti, kuras apliecinājumi izpaužas lielākajā daļā viņa dzejoļu.

Atslēgas vārdi: Vilis Dzērvinīks, inspirācijas faktori, sociālās un politiskās pārmaiņas, mīlestības dzeja, filozofiskā dzeja.

INSPIRATIONS AND DISCOVERIES OF IDENTITY IN VILIS DZĒRVINĪKS' POETRY

Vilis Dzērvinīks was born on 16 March 1959 in Kromani village, Kaunata parish, Rēzekne district in the family of a blacksmith Jānis and a primary school teacher Antoņina. He studied in Ziedoņu elementary school, Rēzekne secondary school, that was graduated in 1975, Rēzekne Secondary school No. 1, that was graduated in 1977, Riga vocational training school No. 19, that was graduated in 1978 acquiring a general building master's qualification. From 1978 to 1980 he served in the railway troops on Baikal–Amur Mainline. In 1988 he started to acquire a correspondence course at RPI (now – Riga Technical University) faculty of general technical sciences, where he completed four courses. In 1988 he began to work in LKP (Communist Party of Latvia) committee of Ludza district as an instructor in the Culture Department, in 1990 he was nominated by LTF (The Popular Front of Latvia) and elected as the Chairman of the Board of the deputies of Ludza town. In October 1991 he was elected as the Chairman of the Board of Ludza city. Later he moved to Rēzekne and was the owner of the company “Komforts” (by Paukštē, Rancāne, Salcevcica, Vilčuka 2008: 160–161).

V. Dzērvinīks' creative work has not been studied widely and its analysis has also missed out in the context of Latvian literature, but V. Dzērvinīks' poetry has

strengthened the usage of contemporary Latgalian language, as well as contributed to the development of Latgalian literature.

The article aims to reveal the factors of inspiration and identity them in V. Dzērvinīks' creative work, describing the author's characteristic traits. The findings of the research are based mainly on V. Dzērvinīks' literary heritage, as well as on newspaper and book materials about V. Dzērvinīks.

The sources of the research are V. Dzērvinīks' three volumes of poetry: "Laimeigu īsadūmōt" (2001), "Voi moz lidmašinu kreit" (2003), "Upers" (2006). To describe the author's inspiration factors, there were used the following exploratory methods: psychology of creative work (A. Potebņa, R. Mūks) and structural semiotics (J. Lotman, R. Veidemane).

Inspiration factors can be divided into literary and non-literary ones, but it is impossible to draw a clear boundary between them, but the concept of identity is too broad and frequently used. Human identity (-ies) is formed during the person's lifetime and is dependent on many factors. V. Dzērvinīks' creative work depicts powerfully his affiliation to Latgalian, i. e., in this case we can speak of V. Dzērvinīks' ethnic identity. Ethnic identity is formed, when a person accepts ethnicity-specific traditions, based on language and culture. V. Dzērvinīks' ethnic identity is expressed both as a political and social participation in favor of Latgale and Latgalian language, that is the language of his creative writings and the dignity of Latgalian Heritage. Latgalian authors and cultural workers, who have spiritually enriched Latgale, are Antons Kūkojs, Pēteris Jurciņš, Ingrīda Tārauda, Anna Rancāne, Andris Vējāns, Antons Slišāns, Osvalds Kravalis etc., as well as emotional kinship with places of Latgale – Rēzekne, Ludza, Idzipoles Lake, Zvirgzdenes Lake, Kromanu village etc. Latgalian is considered as the familiar, but "čūliskais" ('other Latvians') as the strange one.

Identity (particularity) is the person's self-perception, self-characterization, which consists of an individual's behavior patterns in different situations; this is how a person perceives himself. And, if there is created the inspiration – the model of identity relationships, then the inspiration is the impulse, the identity is the result of the impulse or it is something, that is formed in the result of inspiration. V. Dzērvinīks' sources of inspiration can be viewed from two perspectives: firstly, analyzing the author's creative writings, revealing the hidden motives of poems, and secondly, searching for answers in V. Dzērvinīks' interviews and articles about the author.

Politics has been a bright non-literary inspiration factor in the author's poetry. This is reflected both in the choice of the theme of poetry and the use of sharp and stinging irony and sarcasm, sharply dividing the oppositions such as familiar–unfamiliar; authorities–people.

Love as a non-literary source of inspiration creates the atmosphere of melancholy and longing lyrics in the poetry. Often it is an intimate poetry, because it is dedicated to a particular recipient. A woman in this poetry is divinized, because she is the muse – an inexhaustible source of inspiration.

V. Dzērvinīks' Latgalian identity is revealed as a factor of non-literary inspiration. The proof of this identity is reflected both in the lyrics I self-revelation, acknowledging, that he is Latgalian, as well as in the choice of the tone of poems, when Latgalian is the familiar one, but the rest is the strange one.

Keywords: Vilis Dzērvinīks, inspiration factors, social and political changes, love poetry, philosophical poetry.

Vilis Dzērvinīks ir dzimis 1959. gada 16. martā Kromanu sādžā Kaunatas pagastā Rēzeknes novadā kalēja Jāņa un sākumskolas skolotājas Antoņinas Dzērvinīku ģimenē. Mācījies Ziedoņu pamatskolā, Rēzeknes astoņgadīgajā skolā, ko absolvējis 1975. gadā, Rēzeknes 1. vidusskolā, beidzis 1977. gadā, Rīgas 19. profesionāli tehniskajā skolā, ko absolvējis 1978. gadā ar vispārējās celtniecības meistara kvalifikāciju. 1978.–1980. gadā dienējis dzelzceļa karaspēkā Baikāla–Amūras maģistrālē. 1980. gadā uzsācis darba gaitas Rēzeknes remonta un celtniecības iecirknī par pamatražošanas meistar, bet 1981. gadā pārcēlies uz dzīvi Ludzā, kur deviņus gadus strādājis Ludzas PMK (pārvietojamā mehanizētā kolonna) par meistar, būvdarbu vadītāju. 1988. gadā iestājies RPI (Rīgas Politehniskais institūts, tagad – Rīgas Tehniskā universitāte) neklātienē Vispārtehniskajā fakultātē, kur pabeidzis četrus kursus. 1988. gadā sācis strādāt LKP (Latvijas Komunistiskā partija) Ludzas rajona komitejā par kultūras nodaļas instruktoru, 1990. gadā no LTF (Latvijas Tautas fronte) izvirzīts un ievēlēts par Ludzas pilsētas deputātu padomes priekšsēdētāju. 1991. gada oktobrī ievēlēts par Ludzas pilsētas valdes priekšsēdētāju. Vēlāk pārcēlies uz dzīvi Rēzeknē, bijis firmas „Komforts” īpašnieks (pēc Paukste, Rancāne, Salceviča, Vilčuka 2008: 160–161).

V. Dzērvinīks (1959–2007) ir spilgts 20. gs. 90. gadu–21. gs. mijas latgaliešu dzejnieks. *Pirmās publikācijas – dzejoļi: „Atmiņas”, „Draugiem neuzrakstītas vēstules” laikrakstā „Padomju Jaunatne” (1985. gada 28. martā), kam sekoja piedalīšanās Jauno autoru seminārā Rīgā, sadarbībā ar O. Kravali un A. Kūkoju ideja dibināt Ludzas literātu apvienību, ko no sākuma vadīja O. Kravalis, pēc tam – viņš [Vilis Dzērvinīks – K. M.] (Paukste, Rancāne, Salceviča, Vilčuka 2008: 161). Vēlāk V. Dzērvinīks publicē dzeju žurnālos „Karogs”, „Zvaigzne”, „Draugs”, „Katōļu Dzeive”; laikrakstos „Literatūra un Māksla”, „Rakstnieka Vārds”, „Mōras Zeme”, „Zemturis” u. c. V. Dzērvinīkam ir iznākuši pieci dzejoļu krājumi: „Sidrabainas asaru lāsītes” (1992), „Laimeigu īsadūmōt” (2001), „Voī moz lidmašīnu kreit” (2003), „Upers” (2006), jau pēc autora aiziešanas – „Storp pērstim blusa trynās” (2008).*

V. Dzērvinīka daiļrade plašāk nav pētīta, nav noticis tās izvērtējums arī latviešu literatūras kontekstā, taču viņa dzeja ir nostiprinājusi mūsdienu latgaliešu valodas lietojumu, kā arī veicinājusi latgaliešu literatūras attīstību. Šā raksta mērķis ir atklāt inspirācijas faktorus un identitātes meklējumus V. Dzērvinīka daiļradē, skatot autora dzejai raksturīgākās iezīmes. Pētījuma atziņas galvenokārt ir balstītas V. Dzērvinīka literārajā mantojumā, kā arī laikrakstu, citu autoru izteikumos par V. Dzērvinīku,

veltījumos viņam.

Par pētījuma avotiem ir izmantoti trīs V. Dzērvinīka dzejoļu krājumi: „Laimeigu īsadūmūt”, „Voi moz lidmašinu kreit”, „Upers”. Lai raksturotu autora inspirācijas faktorus, ir izmantotas šādas pētnieciskās metodes: daiļrades psiholoģijas (A. Potebņa, R. Mūks) un strukturālās semiotikas (J. Lotmans, R. Veidemane).

Literatūrzinātnieks Valentīns Lukaševičs norāda: *Ar jēdzienu „inspirācija” literatūrzinātnē saprot visu to iespaidu summu, kuru ietekmē ārējie stimulatori, kas, „izlaužoties” caur subjektīvo autora „es”, realizējas daiļrades procesā un rezultātā rada māksliniecisku tekstu. Inspirācijas process ir psiholoģiskas subjektivitātes noteikts pārreāls akts. [...] Prozas teksta inspirācija ir evolucionāra, poēzijas teksta (šeit – tieši lirikas) – pārsvarā momentāna. Dzeja dzimst kā impresija, kā mirkļa fiksācija. Daiļrades psiholoģija izdala divus tekstu tipus:*

- 1) vienakta daiļdarbi;
- 2) daudzaktu daiļdarbi.

Prozas teksts neapšaubāmi ir daudzaktu daiļdarbs, poēzijas – ideālā gadījumā vienakta. Ko mēs saprotam ar šiem jēdzieniem? Tie ir psiholoģiski estētiski nojēgumi. Vienakta daiļdarbi dzimst kā vienas komplicētas inspirācijas realizācija, t. i., shēmā „inspirācija–daiļrade–teksts” bez turpmākām korekcijām un uzslāņojumiem, kā mākslinieciski tīra atklāsme (Lukaševičs, Mickeviča, Sokolova 2007: 5–9).

Inspirācijas jēdziena skaidrojumu jau krietni agrāk ir piedāvājis arī 19. gs. filozofs Frīdrihs Vilhelms Nīče: *Atklāsmes saprašana, aptveršana tādā ziņā, ka kaut kas pēkšņi ar neapprakstāmu pārliecību un noteiktību kļūst redzams, dzirdams un līdz pašiem dziļumiem satricina un apgāž cilvēku – tas ir tikai faktiska stāvokļa apraksts. Dzirdi bez meklējumiem, ņem neprasot, kurš šeit dod; kā zibens – doma uzmirgo ar nepieciešamību pēc formas, nepieļaujot svārstīšanos – man nekad nav bijusi izvēle. [...] Viss notiek augstākajā mērā neapzināti, bet tādā kā brīvības, nepārprotamības, spēka, dievišķības sajūtas plūsmā. Tēla un simbola netīšums ir visbrīnīšķīgākais; nav ne jausmas vairs par to, kas ir tēls, kas ir metafora; viss atnāk kā vistuvākā, vispareizākā, visvienkāršākā izpausme. Patiešām šķiet, atceroties Zaratustras vārdus, ka lietas pašas atnāk un piedāvā sevi kā simbolus (Nīče 2004: 201–203).*

Identitātes jēdziens ir ļoti plašs – tas tiek izmantots visdažādākajās zinātnēs (socioloģijā, psiholoģijā, filozofijā u. c.) un ir ļoti daudznozīmīgs. Latviešu literārās valodas vārdnīcā jēdziens *identitāte* tiek skaidrots kā ‘pilnīga atbilstība, pilnīgs līdzīgums, pilnīga vienlīdzība, vienādums’ (Ceplītis, Stengrevica). Analītiskās psiholoģijas pārstāvis Karls Gustavs Jungs identitāti definē tā: *Identitāte ir neapzināts fenomens, kurā cilvēks neatšķir sevi no citiem cilvēkiem, objektiem un lietām. Identifikācija ir pielīdzināšanās citiem, turpretim identitāte ir tāpatība, vienādums ar citiem. Identitāte var būt pozitīva un negatīva. Īpaši svarīga tā ir cilvēka attīstībā. Tā, piemēram, bērns vēl nevar atšķirt sevi no vecākiem, bet viņam jau ir neapzināta identitāte ar vecākiem. Tā palīdz uztvert un pārdzīvot viņu konfliktus u. tml. (Jungs 1996: 230–231).*

Filozofs Rihards Kūlis rakstā „Identitāte un atšķirība” analizē identitātes jēdziena neviennozīmību: *Eriksona psihoanalītiskajā Es-psiholoģijā identitātes jēdziens izteic personas vienību. Šādā nozīmē tam, protams, nevar apšaubīt jēgpilnu lietojumu. Ienākot citās jomās, identitātes jēdziens bieži zaudē jebkurus lietojuma ierobežojumus un līdz ar to arī lietojuma jēgu – ikvienam objektam, cilvēciskās darbības laukam, attiecībām var pievienot vārdu „identitāte”. Taču iezīmējas arī problēmu loks, kuru izpētē identitātes jautājums gūst īpašu dominanti, kam pakārtojas daudzu citu problēmu analīze. Runa pirmām kārtām ir par tādām realitātēm kā dzimumu identitāte, nacionālā identitāte, kultūras identitāte, sociālā, reliģiskā identitāte un vairākas citas cilvēciskās eksistences formas. [...] Tātad varbūt ir iespējams jautāt par cilvēka vai sabiedrības identitāti, nevis identitātēm, kas veido „priekšmetu” – cilvēku vai sabiedrību. Un ko gan mēs visupirms vēlamies noskaidrot, vaicājot par identitāti. Šķiet, nemaldīšos, ja teikšu – aplūkojamā priekšmeta savdabību, t. i., savu, tikai tam piemītošo dabu. Šādā gadījumā nejauksim identitāti kā „savu dabu” ar priekšmeta īpašībām vai īpašību summu. Varbūt materiāla objekta būtību nosaka īpašību kopums. Taču cilvēka gadījumā – un te būtu jārunā par subjektu, nevis objektu – „sava daba” (nav runa par nemainīgu būtību) nosaka arī attiecību un īpašību specifiku (Kūlis 2009: 3).*

Tātad vārda *identitāte* nozīme ir nevis ‘līdzība vai vienādība ar kaut ko’, bet cilvēka savdabība. Cilvēka identitāte (-es) veidojas viņa dzīves laikā un ir atkarīga no daudziem faktoriem. V. Dzērvinīka daiļradē spēcīgi ir izjūtama viņa piederība latgaliskajam, t. i., šajā gadījumā var runāt par V. Dzērvinīka etnisko identitāti. Etniskā identitāte veidojas tad, kad cilvēks pieņem etnosam raksturīgās tradīcijas, kas ir balstītas valodā un kultūrā. V. Dzērvinīka etniskā identitāte izpaužas gan kā politiska un sociāla līdzdalība Latgales jautājumu risinājumā, gan latgaliešu valodas kā daiļrades pamatvalodas lietojumā, gan latgaliskā kultūras mantojuma kopšanā un bagātināšanā, daudzu latgaliešu kultūras darbinieku godināšanā (Antons Kūkojs, Pēteris Jurciņš, Ingrīda Tārauda, Anna Rancāne, Andris Vējāns, Antons Slišāns, Osvalds Kravalis u. c.), gan arī emocionālā tuvībā ar Latgales vietām – Rēzekne, Ludza, Idzipoles ezers, Zvirgzdenes ezers, Kromanu sādža u. c. simboli un kultūrzīmes, kas prezentē latgalisko. Spilgta ir arī opozīcija viņa dzejā: latgaliskais kā savējais, *čīuliskais* – svešais.

Par V. Dzērvinīka inspirācijas avotiem var runāt no diviem skatpunktiem: pirmkārt, analizējot autora daiļradi, atklājot dzejoļos slēptos motīvus, un otrkārt, meklējot atbildes V. Dzērvinīka sniegtajās intervijās un rakstos par autoru. Jauno autoru kopkrājumā „Pagrauda” (1999) dzejnieks Oskars Seiksts par V. Dzērvinīku raksta: *Vīļš muok satausteit sova tāva napīraksteitūs dzeivuļus, identificētīs ar tū, kai „tumsā lūžņoj bāda”, īguodynuot sev sastdīnis pierts dyumu īsoldonū smuordu – svieteibu vysai dzeivei. Atlaidu izlyugums nu tāva i muotis. Daruodeit sev i cytim, ka naasu izgaiss „lelā pasaulī voi vēl kur tuoļuok”. Koč iz strēčēitis īsagrīzt pi tāva cīmā. Dziervinīkam nav kūkuojiski džierpsteļainuo humora, rustikaluos dzeivisprīcys, panašpetnuo naivisma i lapidarisma. Vairuok ryugtis, pīkusuma, vaira*

suolejuma – osoru, svīdru, ašņa. Atšķireībā nu Slišāna Dziervinīkam latgaliskais piļņeibā saprūtams ir viņš kai paguotne – aizīmūšuos audzis pasaulredzīņa tlykumā (Seiksts 1999: 168).

V. Dzērvinīks sākotnēji rakstīja dzejoļus gan latviešu, gan latgaliešu valodā, vēlāk viņš ir palicis vien pie latgaliskās rakstības. Tas tiek izskaidrots ar to, ka *Vīneigi latgaliskajā poets pošidentificējās, ir pateigs ar sovom saknem, genim, sovu byuteibu i sovu zemi* (Seiksts 1999: 169). Pats autors par savas daiļrades valodas izvēli sniedz atbildi kādā intervijā: *Pirmo latgalisko dzejoli uzrakstīju pie keramiķa E. Vasiļevska, sēdēdams uz liela akmens Rāznas ezera krastā, pavisam netālu no vietas, kur esmu dzimis. Gluži cita sajūta... Lai gan izvēli par labu latgaliskajam noteica ne tikai tas. Man allaž svarīgi bijuši cilvēki, ar kuriem jāsatiekas ikdienā. Gribēju, lai lasītāji ne vien pieņem un apjūsmo mani kā dzejnieku, bet patiesi saprot manu dzeju. Es piemērojos auditorijai* (Seiksta 2002: 18).

Dzejas saturs un forma var mainīties līdz sociālajām pārmaiņām, bet krasāk to izraisa filozofisko strāvojumu attīstība, noteikti procesi un parādības cilvēces attīstības kontekstā. Jau modernisma teorētiķi iedibināja uzskatu, ka ar stingru formu autors iegrožo sevi, domu, turpretī brīvās formas ļauj autoram izpausties un nedomāt par formu, bet gan par dzejoļa pārdzīvojumu, noskaņu, idejas būtību. V. Dzērvinīks ir tieši šāda kaluma dzejnieks: *es rakstu cilvēkiem, nevis ambīciju apmierināšanas dēļ. Protams, pašam jau patīktu arī ekstravagantākas formas variācijas. Ar prieku lasu P. Brūvera dzeju, igauņu dzejnieku Kaplinski. Taču pats no līdzīgām novitātēm atsakos – kāda jēga, ja cilvēki to neuztvers? Forma, kas traucē satura uztverei, nekad neattaisnojas* (Seiksta 2002: 18).

Aplūkojot inspirācijas avotus V. Dzērvinīka daiļradē, ir jāatzīmē, ka autora dzejā spilgtāk ir saskatāmi tieši ārpusliterārie inspirācijas faktori. Zināmā mērā tos var pamanīt jau autora dzejoļu krājumu kompozīcijā, kas visos trijos dzejoļu krājumos ir ļoti līdzīga, netieši atklājot autora ārpusliterāros inspirācijas avotus. Visos analizējamajos dzejoļu krājumos ir trīs nodaļas, katrā no tām ir izcelti atšķirīgi liriskas es pārdzīvojumi. Kaut gan krājumos aktualizēto motīvu izkārtojums var mainīties, nemainīgi ir paši motīvi: sociālās un politiskās situācijas analīze; mīlestības dzeja; dzīves filozofija, meditācijas. Šo kraso pāreju no intīma pārdzīvojuma uz sociāli aktuālas tēmas risinājumu viena dzejoļu krājuma robežās atklāj pats autors: *Dažkārt man liekas, ka manī dzīvo divi „es”. Pirmais – to visi labi pazīst, ar to ikdienā kontaktējas, to vērtē, peļ vai slavē. Otrais gan ir grūti pamanāms, jo dzīvo kaut kur dvēseles pašā dziļumā, reti uzturot tiešus sakarus ar ārpasauli. Abi „es” it kā uztur pastāvīgu savstarpēju polemiku, strīdas, spriež, izdara secinājumus, kurus otrs „es” jau sintezē dzejā. Pirmais „es” raksturojams kā atklāts, pakļāvīgs, pragmatisks, spējīgs uz kompromisiem, bet otrs ir filozofs, sapņotājs, ideālists, kurš viegli ievainojams, kurš ik brīdi var salūzt vai krist. Ar to varbūt var izskaidrot arī manas mainīgās dzejiskās aktivitātes dažādos laika posmos. Dzejas rakstīšanai ir nepieciešams noteikts dvēseles stāvoklis... Pirmais „es” spēj darboties politikā, veikt citus pragmatiskus darbus, taču viņam ik uz soļa nākas klausīties tā otrā*

(ideālista) padomus vai pat pārmetumus, kas nebūt nav viegli (Seiksta 2002: 18).

Var vilkt paralēles ar vācu filozofa Imanuela Kanta teoriju, kas izšķir divus cilvēka iztēles veidus: reproduktīvo un produktīvo jeb transcendentālo iztēli. Reproduktīvās (empīriskās) iztēles procesi pakļaujas asociācijas likumiem, un tās uzdevums ir tikai saliedēt sensāciju haosu tēlā. Produktīvā iztēle turpretim ir aktīvs, spontāns spēks cilvēkā, kas palīdz sakārtot jutekliskos datus un intelektu sintētiskā vienībā (Kants 1929: 124).

V. Dzērvinīks savulaik ir darbojies politikā un pat bijis Ludzas pilsētas mērs, bet vēlāk aizgājis no politikas. Savos dzejoļos viņš ir ass gan pret valdības pārstāvjiem, kas to vien dara, kā *sovejūs brōļu ašņa bikeri dzer* (Dzērvinīks 2006: 28), nedomājot par tautas labklājību; gan pret pašiem iedzīvotājiem, kas naivi tic tukšiem valdības solījumiem, gaidot un neko nedarot. Intervijā uz jautājumu, kāpēc V. Dzērvinīks ir aizgājis no politikas, viņš ir atbildējis šādi: *Politikā es ienācu kopā ar LTF. Arī mans darbs PK [Pilsoņu kongress – K. M.] bija saskaņots ar frontes rajona vadību. Sabiedrībā vēl valdīja ideāli. Diemžēl sākās strauja ekonomiska lejupslīde. Dažu gadu laikā uz bankrota robežas nonāca gandrīz visi Ludzas rūpniecības uzņēmumi. Sākās totāls bezdarbs. Uz domi ik dienu nāca desmitiem bezcerībā grimušu cilvēku. Kā pilsētas mērs viņiem varēja palīdzēt? Es nebiju gatavs iedzīvotājus mierināt, stāstīt labi izdomātu standartpasaciņu par saulaino, bet tālo nākotni, jo zināju, ka būs vēl grūtāk. [...] Jaunā ekonomiskā sistēma dažu gadu laikā pilnīgi pārvērtā cilvēkus. LTF līderi ātri iekārtojās komfortablos ierēdņu kabinetos pašvaldībās, muižā, robežsardzē... Ja izrādījās, ka viņiem ir „pietiekoši bieza āda”, tad tie šajos kabinetos sastopami arī šodien... Pārējie? Pārējie droši vien ar asarām acīs atceras tos tautas atmodas gadus, kas viņiem noteikti paliks uz mūžu nozīmīgākie un jaukākie* (Seiksta 2002: 18).

Šī pati sāpe, ka jaunā Latvijas valdība nav attaisnojusi tautas cerības uz labklājību, tiek pausta arī dzejā, piemēram, dzejoļu krājuma „Laimeigu īsadūmēt” dzejoli „Disidents”:

*Kaimiņu Jōņs
Nikod napīmōnej:
Jo ir – lej pats,
Jo nav – prosa, lai īlej;
Jo grib – nūdūd taru.
Bet nikod
Ni ar kaidu varu
Kaimiņu munu
Napīspīss klauseitīs
Ministru prezidenta runu.
Tai kai nu tōs
Varātu cīst
Jō gūdeīgi saglobōtais prōta rits:
Nu apjāgas,*

Ka pādeja is dzērdātais meļs –

Nabeja genseks Leonids (Dzērviniķs 2001: 18).

Sāpe, ka ne tikai padomju valdībai, bet arī pašiem latviešiem, kas sēž augstajos amatos, ir vienaldzīgas idejas un tautas liktenis. Sarūgtinājums par to, ka vecos laikus ir nomainījuši jauni, kas solīja laimīgu perspektīvu, kura nav piepildījies.

Arī nākamajā dzejoļu krājumā „Voi moz lidmašinu kreit” (2003), kas ir tapis laikā, kad Latvija gatavojās iestāties Eiropas Savienībā, autors ietekmējas no tālaika aktuālajām debatēm par to, kas būs ar viņa tautu lielajā savienībā, skeptiski velkot paralēles ar Padomju Savienību:

aizmērsu

klōjās laika aileņa aileņai vērsā

otkon gaidu kōrtejū atžērgšonu

otkon reibstu

bez oltora nūslāgtā Savīneibā (Dzērviniķs 2003: 22).

Dzejoļu krājumā „Upers” (2006) dzejoļos ir daudz bezcerīgākas noskaņas, par ko liecina arī dzejoļu krājuma nosaukums: *upers* ‘upuris’. Lirikas *es* pārdzīvo, ka latvieši Eiropas Savienībā zaudē savu identitāti un unikalitāti un pielāgojas Eiropā vispārpieņemtiem standartiem, iznīcinot pašu vērtības, sāpīgi runā par vēstures atkārtošanos un latviešu migrācijas problēmām:

Pōrdevu vactāva zemi,

apmoksōju meitas studijas universitatē.

Tikmār jei Reigas kaidā krugā

svešzemu puisīti satyka:

i dreīži vīn obi sviļpōdami

aizbrauce iz tōlim štatim (Dzērviniķs 2006: 13).

Tā tad spilgts ārpusliterārās inspirācijas faktors autora dzejā ir bijusi politika. Tas izpaužas gan dzejoļu tematikas izvēlē, gan asā un nesaudzīgā ironijas, sarkasma lietojumā, krasi izdalot tādas opozīcijas kā *savs–svešs, varas–tautas*.

Mīlestība ir viens no spēcīgākajiem V. Dzērviniķa inspirētājiem. To viņš arī atklāj jau pirmā dzejoļu krājuma „Laimeīgu īsadūmōt” rindiņās:

Attopu – nūlyku boltu papeira lopu

Sev prīškā,

Saceju: roksti, Vili,

Sovas osoru pilis nu jauna,

Tūs sudobrā – zalts.

Nūtici, kū tī sapyni soka:

Tovai pokutai vīglōk paliks,

Vajag viņ otkon reizi

Pakitynōt sirdi

Ar sovas pyrmōs meitines vōrdu (Dzērviniķs 2001: 62.).

Nepiepildīta pirmā mīlestība bieži vien liek atgriezties atmiņās; šāda mīlestība liek meklēt dzīvē otru cilvēku, kas būtu vairāk vai mazāk līdzīgs pirmajai mīlai.

Šādi mīlestības meklējumi parasti beidzas ar salauztu sirdi, nepiepildītām cerībām. Šķiet, tieši šāds liktenis bijis V. Dzērvinīkam, jo visos dzejoļu krājumos ir neskaitāmi veltījuma dzejoļi konkrētām sievietēm, apzīmējot šos dzejoļus gan ar iniciāļiem, piemēram, *I. M., L. B.*, gan vārdiem – *Jevgenijai K., Valentīnai O., Rogovkā satyktajai Ilzeitei*. Sieviete V. Dzērvinīkam ir ne tikai erotiskas iekāres objekts, nepiepildītas mīlestības simbols, mūza, bet arī iedvesmas avots – viņš velta dzeju rakstniecēm, radošajām personībām, piemēram, dzejoļu krājumā „Upers” ir dzejolis „Ingridai Tāraudai”, kur tiek apliecināta cieņa un apbrīns sievietes radītājas talantam:

*Tūvokor laseju tovu dzejuli –
symt diveji Dalmācijas
Raibumi
saskrēja acīs –
najauši izlēju kafeju
iz nateiras greidas,
padūmōju – saslauceišu,
vysmoz reit navajadzēs mozgōt;
bet tod sōku sprīst,
lai maņ palīk
kaidš Raibums vairōk
par izdumōtajim tovim* (Dzērvinīks 2006: 90).

Mīlestība kā ārpusliterārais inspirācijas avots veido smeldzīgu, ilgpilnu lirikas *es* noskaņu dzejā. Nereti tā ir dziļi intīma dzeja, jo ir veltīta konkrētam adresātam. Sieviete šajā dzejā tiek dievišķota, viņa ir mūza, kas vienīgā spēj uzturēt lirikas *es* sociāli skarajā realitātē.

Savukārt dzejoļu krājumu nodaļās, kur V. Dzērvinīks ir filozofisks, meditē par dzīvi, vēl jo vairāk var pamanīt, cik spēcīgi viņa dzejā izpaužas latgaliskās identitātes apliecinājums jeb etniskā identitāte – apziņa par piederību etnosam, kas pamatota dzimtajā valodā un kultūrā. Viņš raksta dzeju latgaliešu valodā, cildina latgaliskās vērtības – strādīgumu, tuvību ar dabu, vitalitāti u. c. V. Dzērvinīks ne reizi vien dzejā ir uzsvēris, ka ir latgalietis – viņš lepojas ar etnisko piederību:

*Es nu Kaunatas,
Es Kromanu puiseits –
Šudiņ pīdzimis nu jauna
Dzejuļa radeišonas breinumā.
Es nu Kaunatas –
Maņ navajag kaunētīs,
Tys gūds maņ –
Dvēseliski pīderēt
Kromanu čaikstūšom prīdem.
Tys gūds maņ –
Atsagrīzt pi Idzipoles azara krosta,
Sovom meitom izstōsteit*

*Zidūņu skūlas pogolma garōkū pōsoku.
Tys gūds maņ –
Vīnmār pīminēt
Un sovas dzymtas leikumōtū ceļu
Pōrnest godsymtu rūbežai pōri (Dzērvīņiks 2001: 44).*

V. Dzērvīņiks nereti latgaliskajam pretstata laikmeta *nepareizās* vērtības, piemēram, dzejolī „Pamōceiba”:

*Gondreiž kai ar vōli...
O.Z.O.L.S.
Gondreiž dzīsmeite par pīclatnīku...
Hipkopa karaļs
naīs nīkōtīs.
Jō vaļā šudiņ
muns īspējamaīs prīks –
zynōt vysu par sōlejū dzeivi.
Bet voi tod kaidis nūjauš,
cikim
nav reitdīnas mokā,
nav zīdūšu pļovu,
pļauamu labeibas teirumu (Dzērvīņiks 2006: 49).*

V. Dzērvīņika latgaliskās identitātes apliecinājumi izpaužas kā ārpusliterārais inspirācijas faktors. Tie atspoguļojas gan liriskas *es* pašatklāsmē, tieši apliecinot, ka viņš ir latgalietis, gan arī dzejoļu toņa izvēlē, kad latgaliskais ir *savējais* – kopjamais, saudzējamaīs.

Secinājumi

1. Spilgts ārpusliterārās inspirācijas faktors autora dzejā ir bijusi politika. Tas izpaužas gan dzejoļu tematikas izvēlē, gan asā un nesaudzīgā ironijas, sarkasma lietojumā, krasi izdalot tādas opozīcijas kā *savs–svešs*, *varas–tautas*.

2. Mīlestība kā ārpusliterārais inspirācijas avots veido smeldzīgu, ilgpiļu liriskas *es* noskaņu dzejā. Nereti tā ir dziļi intīma dzeja, jo ir veltīta konkrētam adresātam. Sieviete šajā dzejā tiek dievišķota, viņa ir mūza, neizsmeļams inspirācijas avots.

3. V. Dzērvīņika latgaliskā identitāte atspoguļojas gan liriskas *es* pašatklāsmē, tieši apliecinot, ka viņš ir latgalietis, gan arī dzejoļu smeldzīgās noskaņas izvēlē, rādot, cik nepateicīgs ir laikmets, kurā ir jācenšas latgalisko saglabāt.

LITERATŪRA

Ceplītis, Laimdots, Stengrevica, Melita. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/llvv/>, sk. 11.11.2014.

Dervinieks, Einārs (2009). Oskara Seiksta dzejas poētika. Andronovs, A., Leikuma, L., Šuplinska, I. (red., 2009). *Latgalistikys kongresu materiali, I*. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola, 31–39.

Dzērvīņiks, Vilis (2001). *Laimeigu īsadūmōt*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra

izdevnīceiba.

Dzērviniķis, Vilis (2003). *Voi moz lidmašinu kreit*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba.

Dzērviniķis, Vilis (2006). *Upers*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba.

Green, Aaron. *What is the history of the Credo?* <http://classicalmusic.about.com/od/theordinaryofthemass/f/credohistory.htm>, sk. 11.11.2014.

Ikšķiles draudze. *Līdzība par pazudušo dēlu*. <http://www.ikskilesdraudze.lv/b%C4%ABbeles%20stundas/pazudusais%20d%C4%93ls/>, sk. 11.11.2014.

Jungs, Karls Gustavs (1996). *Psiholoģiskie tipi*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Kant, Imanuel (1929). *Critique of Pure Reason*. New York: St Martin's Press.

Kūlis, Rihards (2009). Identitāte un atšķirība. *Kultūras Forums*, 44 (372). 13.–

20. novembris. http://profizgl.lu.lv/pluginfile.php/32449/mod_resource/content/0/R_Kehehlis.pdf, sk. 11.11.2014.

Lukaševičs, Valentīns, Mickeviča, Silvija, Sokolova, Inga (2007). *Aktuāli literatūras teorijas jautājumi. Literatūra vidusskolai. Metodisks līdzeklis skolotājam*. Jelgava: LVAVA.

Mūks, Roberts (2004). *Latvju velis Junga un arhetipiskās psiholoģijas skatījumā*. Rīga: Valters un Rapa.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm (2004). *Eccehomo*. N. Y., Mineola: Dover Publications. 201–203.

Seiksta, Līga (2002). Lidmašīnā starp poēziju un politiku. Intervija ar Vili Dzērviniķi. *Rēzeknes Vēstis*. 10. augusts.

Seiksts, Oskars (1999). *Pagrauda*. Jaunūs autoru kūpkruojums. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 168–169.

Šuplinska, Ilga (2006). Inspirācijas faktori Norberta Neikšānīša daiļradē. *Kultūras procesi Latgalē: folklorā, literatūrā, valodā*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 17–28.

Valeinis, Vitolds (1998). *Latgaliešu lirikas vēsture*. Rīga: Jumava.

Veidemane, Ruta (1977). *Izteikt neizsakāmo. Lingvistiskā poētika*. Rīga: Liesma.

Лотман, Юрий (1994). *Лекции по структуральной поэтике*. Москва: Гнозис.

Лотман, Юрий (1998). *Структура художественного текста*. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ.

Осина, Фаина. *Вилис Дзервиникс*. <http://www.stihi.ru/2013/03/04/5187>, sk. 11.11.2014.

Потебня, Александр (1892). *Мысль и язык*. Харьков: Типография Адольфа Дарре.

Sandra Meškova

DAUGAVPILS ATVEIDOJUMA SEMANTIKA ANITAS LIEPAS DOKUMENTĀLAJĀ PROZĀ UN DAILPROZĀ

Rakstā autore ir pievērsusies Daugavpils kultūrtelpas atveidojumam Anitas Liepas daiļradē, meklējot paralēles ar rakstnieces biogrāfiju un dažādos medijos paustajiem uzskatiem, kas piešķir specifiskas konotācijas Daugavpils toposa semantikai, kurā robeža ir izcelta kā viena no dominantēm. Ir aplūkots Daugavpils tēlojums A. Liepas dokumentālajā prozā („Ekshumācija”, „Kumeļa gadi”, „Noklusētās lappuses”) un daiļprozā („Vējgāze”). Robeža A. Liepas darbos realizējas telpiskajā, temporālajā, kā arī kultūrvides tēlojuma aspektā.

Atslēgas vārdi: Anita Liepa, Daugavpils, robeža, toposs.

SEMANTICS OF THE DEPICTION OF DAUGAVPILS IN ANITA LIEPA'S DOCUMENTARY PROSE AND FICTION

Anita Liepa (born 1928) is a contemporary Latvian prose writer whose creative work was closely related to the post-soviet period in Latvia in the late 20th – and the beginning of the 21st century. In her works she depicted significant evidence of complex and contradictory processes in the history of Latvia in the 20th century, especially those related to World War II and its consequences for Latvia. Her works are divided into two distinct groups: documentary prose and fiction. The writer was born in Daugavpils, a town on the south-eastern border of Latvia, that had a significant role in the history of Latvia, especially in relation to World War II, as the town, was the place of dislocation of the major cavalry corps regiment in Daugavpils fortress. A. Liepa's uncle Anatolijs Sondors was the fortress commandant, who faced the entrance of the Red Army and along with other Latvian army officers was deported to the Far North of the Soviet Union and died there.

The present paper regards the depiction of the cultural space of Daugavpils in Liepa's works, searching for parallels with the writer's biography and views expressed in different media, that attribute specific connotations to the semantic of the topos of Daugavpils with border as its major dominant. The paper follows up the depiction of Daugavpils both in Liepa's documentary prose (“Exhumation”, “Colt Years”, “Silenced Pages”) and fiction (“Windfall”). The paper is methodologically based on the notions of cultural geography, semiotics and feminist autobiography studies. It makes use of Mikhail Bakhtin's term “topos” to denote a model of spatial

construction. Border is singled out as the central element of the semantic of the topos of Daugavpils in Liepa's works, focusing on its spatial, temporal aspects, as well as the depiction of culture environment.

The topos of Daugavpils is most precisely and extensively depicted in the memory novel "Colt Years" („Kumeļa gadi"). Though published in 1993, the novel had actually been completed before any other of Liepa's documentary works; this may partially be the reason, why she made depictions of Daugavpils in her following works more laconic. However, the major difference is determined by the genre of her works. In documentary prose the topos of Daugavpils reveals the information about the epoch or what may be called "signs of the time", activating the culture code (according to Roland Barthes' division of codes into hermeneutic, semic, proairetic, symbolic, culture codes), yet also developing a bond with the depiction of action and manifestations of the narrator's subjective emotional states and the system of values. In works of fiction, space is a poetic category closely related to other poetic elements of the text, foregrounding the hermeneutic, semic, proairetic and symbolic codes. Hence, in "Colt Years" the topos of Daugavpils depicts not only the historical and cultural realia and landmarks of the town in the period of the 1930–1940s, but also spatial opposites of two homes the homodiegetic narrator lived in (her deceased father's house, where she spent the happiest time of her childhood, and her uncle's house, where she lived during her school years), accentuating the bond between space and the narrator's psycho-symbolic reality (referring to the semic and symbolic codes). The link between the topos of Daugavpils and the plot in all documentary works regarded is implied by the locus of Daugavpils railway station as a point of departure or arrival of characters involved in central plot lines. Scenery seen through the train window is realistically described in detail, providing place names, geographical names, referring to earlier episodes of characters' lives. Thus, the proairetic code is activated along with the culture and other codes. The hermeneutic code is activated in the novel "Windfall" in a very interesting way. On the one hand, the author realistically describes the town of Daugavpils referring to historical events of the time of Awakening there; on the other, the toponym "Daugavpils" is replaced by an imagined name "Rūdunava". Thus, the analysis of the depiction of Daugavpils in A. Liepa's works leads to conclusions about the close connection between the category of space and the genre.

Keywords: Anita Liepa, Daugavpils, border, topos.

Latviešu rakstniece Anita Liepa (dzim. 1928. g.) Latgales prozaiķu vidū izceļas gan ar profesionālas rakstnieces statusu (kopš 1990. g. – Rakstnieku Savienības biedre), gan savu darbu, īpaši dokumentālo, nozīmīgumu. Ar dokumentālo romānu „Ekshumācija” (1990) rakstniece aizsāka pēcpadomju dokumentālās prozas tradīciju, ierakstot kultūras atmiņā nozīmīgas liecības par sarežģītām un neviennozīmīgām 20. gs. norisēm Latvijā Otrā pasaules kara laikā, padomju režīma periodā, kā arī

atmodas gados.

Autobiogrāfiskajā krājumā „11 dažādi spalvasbrāļi” Anita Liepa norāda: *Esmu daugavpiliete, šajā Latgales pilsētā dzimusi, augusi un allaž atgrieziesies, lai kādā pasaules malā dzīves bangas mani aizskalotu* (Liepa 2000: 162). Rakstniece ir dzimusi ģimenē, kas ir saistīta ar Daugavpili un tās apkārtni: viņas vecāki no Rīgas pārcēlās uz Daugavpili 20. gados, tur iepazinās (tēvs – atvaļināts leitnants, tulkis, māte – valsts ierēdne dzelzceļa kantorī); bērnības atmiņas saistās ar tēva mājām – Vecsventes pagasta „Kaudzīšiem”, kur tika pavadītas vasaras un pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas atgūti zemes īpašumi; skolas gaitas saistās ar krusttēva un audzītēva (Anatolijs Sondors, 10. Aizputes kājnieku pulka virsnieks, Daugavpils cietokšņa komandants) celto māju Daugavpilī, Andreja Pumpura ielā, kur viņas dzīvoja abas ar māti. No šejienes Anita ar māti mātes darba evakuācijas dēļ 1944. gadā nonāca Vācijā un latviešu bēgļu nometnē Flensburgā. Pēc ģimnāzijas beigšanas, 1947. gadā, A. Liepa repatriējās, studēja Latvijas Valsts universitātē un Daugavpilī pēc ilgāka laika atgriezās 1960. gadā – pēc brauciena uz Tāļajiem Ziemeļiem audzītēva meklējumos, aresta un ieslodzījuma, trim Bebreņu vidusskolā nostrādātiem gadiem, dzīvesvietu vairs nemainot (Liepa 2000).

Ciešā saikne starp rakstnieces dzīvi un dokumentālo ievirzi viņas darbos nosaka Daugavpils topa nozīmīgumu tajos. Šajā rakstā tiks analizētas Daugavpils atveidojuma īpatnības A. Liepas dokumentālajos romānos „Ekshumācija” (1990) un „Noklusētās lappuses” (2004), atmiņu romānā „Kumeļa gadi” (1993) un romānā „Vējgāze” (1996). Izsekojot Daugavpils topa semantikai, tiks izmantots Rolāna Barta (*Roland Barthes*) kodu jēdziens un izpratne par tajos iekļauto informāciju, kultūrģeogrāfijas pamatnostādnes, kas ir atspoguļotas Edmunda Valdemāra Bunkšes darbā „Intīmā bezgalība” (Bunkše 2007) un latviešu literatūrzinātnieces Oksanas Komarovas pētījumos (Komarova 2013: 75–81), kā arī izpratne par sievišķās autobiogrāfijas tradīciju (Meškova 2009: 110–132).

A. Liepas darbi ir dalāmi divās izteikti atšķirīgās grupās: dokumentālie jeb memuāru tipa un daiļliteratūras darbi. Daugavpils ir tēlota kā viens, tā otrs. Aplūkojot Daugavpils topu dokumentālajos romānos „Ekshumācija” un „Noklusētās lappuses”, atmiņu romānā „Kumeļa gadi”, tas galvenokārt darbojas reālisma reģistrā jeb, atsaucoties uz R. Barta dalījumu (Barts 1992: 5–10), kā kultūras kods, kas satur liecības par attiecīgo laikposmu – pirmskara laiku, padomju laiku, pēcpadomju laiku. Taču romānā „Kumeļa gadi”, kas ir tuvāks daiļliteratūras kopai (uz to norāda arī paratekstuālais autores marķējums, nodēvējot to par *atmiņu romānu* atšķirībā no abiem iepriekšminētajiem, kurus autore marķē kā *dokumentālus romānus*), izteikti ir vērojamas R. Barta definēto kodu – proairētiskā, simboliskā un sēmiskā – iezīmes, atklājot emocionāla un psiholoģiska rakstura informāciju, ciešāku saikni ar stāstījumā implicētajām tēmām un sižetiskajiem motīviem, atklājot subjektīva rakstura un individuālo vērtību sistēmā sakņotas opozīcijas. Līdzīgi Daugavpils topss atklājas arī romānā „Vējgāze”. Tādējādi, ievērojot rakstnieces daiļradei raksturīgo šķirumu starp diviem atšķirīgiem tekstu veidiem, Daugavpils

toposs iegūst bipolāru izvērsumu: no topogrāfiski un hronoloģiski precīzi dokumentētas vides līdz poētiski un subjektīvi sedimentētai telpas kategorijai. Šādas telpas kā poētiskas kategorijas veidojuma mehānismu, radot *māksliniecisku un emocionālu ainavu, kas pausta nacionāli un vēsturiski specifiskā veidā*, balstoties uz Gastona Bašelāra (*Gaston Bachelard*), Ennas Spērnas (*Anne Whiston Spirn*), Ričarda Geibriēla (*Richard P. Gabriel*) un Kena Teilora (*Ken Taylor*) pētījumiem, ir iezīmējusi O. Komarova (Komarova 2013: 76).

Svarīgs teksta semantikas elements, ko savos pētījumos ir definējuši un aplūkojuši formālās un kultūrsemiotiskās literatūrzinātnes pārstāvji, ir robeža (Sekste 2013: 176). Arī Daugavpils tēlojuma semantikā A. Liepas darbos **robeža** izceļas kā centrālais elements. Tajā ir izdalāmi vairāki aspekti, kuru analīze sekos turpmāk, – telpiskais, temporālais (vēsturiskais) un kultūrvides tēlojuma aspekti.

Telpiskās robežas Daugavpils toposā

Aplūkojot robežas telpisko aspektu Daugavpils toposa atveidē, ir izdalāma **iekšējā robeža**, kas šķērso šo toposu, sašķeļot to opozīcijā, ko marķē vēstītājas subjektīvo pārdzīvojumu un vērtību nosacītais subjektīvais redzespunkts. Tas ir vērojams bērniības posma tēlojumos, jo īpaši atmiņu romānā „Kumeļa gadi”, kur Daugavpils nav viendabīgs toposs, bet gan sašķelts starp divām mājām – tēva mājām laukos netālu no Daugavpils – Vecsventes pagasta „Kaudzīšiem”, kur romāna galvenā varone Anita pavada vasaras, un krusttēva māju Daugavpilī, kur pēc tēva nāves dzīvo arī Anita ar māti. Romānā „Kumeļa gadi” uzzinot, cik liela ir bijusi Anitas pieķeršanās vecmāmiņai, kļūst saprotams, ka Vecsventes „Kaudzīši” nav tikai lauku mājas, kur rakstniece bērniībā ir pavadījusi vasaras, bet gan emocionāli piesātināta telpa, kas metonīmiski saistās ar tēva piemiņu, neizjusto mīlestību, mātes aizņemtības dēļ nepiepildītās mātes mīlestības trūkuma kompensāciju u. c. psihoemocionālām izpausmēm. Tādējādi Daugavpils kā *ziemas pils* pretstatā ēdeniskajai Vecsventes lauku telpai pauž skarbās realitātes aprises. Šo māju pretnostatījumu rakstniece iezīmē arī romāna „Ziemeļvējš” pēcvārdā, Daugavpili dēvējot par savu *ziemas pili*, bet Vecsventi – par *vasaras paradīzi* (Liepa 2007: 202). Apzīmējums *paradīze* ir lietots arī romāna „Kumeļa gadi” noslēgumā, ainā, kad homodiegētiskā (1. personas) vēstītāja, nu jau pieaugusi, ar meitu atgriežas no ezersalas un vēro gadu desmitos izmainījušos ainavu, noslēdzot vīziju ar teikumu, kur vārdi ir dalīti rindās, kā veidojot dzejas pantu un piešķirot tiem īpašu svaru: *Es/ savu Paradīzi/ esmu/ redzējusi* (Liepa 1993: 161). Romāns netika izdots tūlīt pēc tā uzrakstīšanas (paratekstā tas ir atzīmēts ar 1969.–1987. g. periodu), un vēlāk tam ir pievienots pēcvārds (datēts ar 1992. g.), kurā ēdeniskajai bērniības telpai ir piešķirts jauns akcents, saistot to ar zemes atgūšanu un iekopšanu jaunajā Latvijas laikā: *Es šopavasār stādu ābelītes Kaudzīšu dārzā un uzroku savas vecmāmiņas lauku, jo neapstādināmais laikmetu pulkstenis nu atkal rāda Latvijas laiku* (Liepa 1993: 162).

Atgriešanās Ēdenes dārzā motīvs atkārtojas arī romānā „Vējgāze”, kur ir tēlota varones iesaistīšanās atmodas laika norisēs Daugavpilī un Rīgā; dzimtas

izpostītā īpašuma atgūšana (romānā mājas ir nodēvētas par *Mālkalniem*, mainīts arī Daugavpils nosaukums – sk. tālāk) ir romāna centrālā konceptuālā līnija, taču ēdenisko patosu te aizstāj skarbās realitātes dramatisms, atklājot, ar kādām grūtībām saskaras pensionāre, kura cenšas atgūt dzimtas zemi un to iekopt. Netaisnība, vēstures nodarītais posts, pastāvīgais apdraudējums, kam ir pretstatīta varones nelokāmā griba un apņemšanās veikt savu pasaules sakārtošanas un harmonizēšanas misiju, piestrāvo gan „Mālkalnu”, gan *Rūdunavas* (Daugavpils apzīmējums romānā), gan Latvijas telpu, homogenizējot darbības toposu, jo pretstats nu ir pārcelts aiz tā robežām – tā ir telpa, no kurienes atbrāžas vējgāze, kas izposta mājas, nolauž kokus, apdraud zemi un cilvēkus un saistās ar 1991. gada barikāžu notikumiem Latvijā, kas ir otra konceptuālā līnija romānā. Noslēgums vieš cerības: beigu ainā varone, gaidot vilcienu uz Rūdunavu, vēro pieminekli barikāžu sargu piemiņai un apņemas: *Jāatbrauc, kad Mālkalnos būs uzdziedējušas Agnes [varones meita – S. M.] stādītās puķes, jāatved vesels klēpis, jānoliek pie pieminekļa. Cieņā, draudzībā, pateicībā, uzticībā* (Liepa 1996: 172).

Šajos piemēros atklājas R. Barta izdalīto kodu – simboliskā un sēmiskā – dominantes toposa atveidē, kas izceļ aksioloģiski svarīgas opozīcijas, piešķir papildu konotācijas zīmēm, ļauj nojaust subjektivitātes struktūru izpausmes tekstā, piemēram, simboliskās tēva un meitas figūras (Meškova 2009: 132), kas projicējas gan reālās ģimenes attiecībās (meitas mazotnē mirušā tēva mājas, tēvmāmiņas mīlestība, atmiņu saikne ar tēvmāmiņu utt.), gan simboliskās darbībās (tēva māju atgūšana, vecmāmiņas zemes uzrakšana, ābeļu (mātes koks!) stādīšana kā nacionālās un valstiskās identitātes apliecināšanas un stiprināšanas metonīmi).

Daugavpils ir arī autore (autobiogrāfiskās vēstītājas) varones **dzīves krustceles** visos A. Liepas dokumentālajos darbos. Tas norādīts romāna „Ziemeļvējš” pēcvārdā: *Arī mājas, kas robežu tuvumā, laikmetu vētrās paliek bez jumta...*

Par nelaimi, Daugavpils, kur mana ziemas pils, ir tuvu robežai, un arī Vecsvente ar manu vasaru paradīzi. Kad austrenim no krievu aviācijas bumbu sprādzieniem un vācu zenīrtartilērijas grāvieniem aizkrita ausis, tas, nesadzirdējis manas mātes vēlmi nokļūt Kurzemē, vaigus piepūtis, aizrāva mūs taisnā ceļā uz Vāczemi.

Tur, savukārt, veltīgi lūdzāmieš rieteni aizgādāt mūs atpakaļ. [...] Nācās iepazīt arī ziemeli – bargāko no vējiem, kas stindzināja miesu un garu, kad dziļos svešas zemes sniegos drūmā kolonnā pa aizputinātu taku vilkos uz darbu kūdras raktuvēs. [...] Un beidzot dienvidvējš gar tūristu autobusu logiem, lidmašīnu spārniem (Liepa 2007: 202).

Robeža te iegūst ne vien telpisku, bet arī kultūrpсихолоģisku semantiku, izceļot apdraudētības, nestabilitātes iezīmes, kas vēstures kontekstā ir pārnesamas arī uz Latviju, Otrā pasaules kara darbības gaitā tai pārejot te vienā, te otrā frontes līnijas pusē, kā tas ir vērojams romānos „Kumeļa gadi” un „Noklusētās lappuses”. Četru vēju metafora šajā pēcvārdā trāpīgi raksturo rakstnieces dzīves ceļa pastāvīgās krustceles.

Šajā sakarā visai būtisks lokuss romānos „Ekshumācija”, „Kumeļa gadi” un

„Noklusētās lappuses” ir **Daugavpils dzelzceļa stacija**, no kurienes tālā ceļā bez atgriešanās dodas A. Sondors, rakstnieces krusttēvs un audzītēvs, un vairākkārt ilgos un grūtos ceļos dodas viņa pati kā savu darbu vēstītāja un varone.

Romānā „Ekshumācija” ir tēlots, kā Daugavpils dzelzceļa stacijā pieved Litenes virsniekus ešelonos un četras stundas tie stāv stacijā pirms došanās uz Tāļajiem Ziemeļiem. Tā kā viena no galvenajām sižeta līnijām romānā saistās ar rakstnieces audzītēva A. Sondora likteni, šī ir kulminācijas epizode romānā, kas ir tēlota kā izvērstā aina, ietverot īsus dialogus un konceptuāli piesātinātu vēstītājas tekstu: – *Sondor, pie loga! Nupat nāk Daugavpils!*

Pavīd vecās garnizona kapsētas koki, sakņu noliktavas, cietokšņa vaļņi. Zāli noauguši, pļavas puķēm piebiruši. Tur māte mēdza staigāt ar mazo Namedu uz rokas. [...] Vilciens palēnina gaitu un, iespraucies starp tukšiem sastāviem, apstājas. Uz sliežu ceļa izbirst slīpacaini kareivji un nostājas sardzē pie katra vagona pa divi. Šautenēm uzsprauti durkļi, it kā virsnieki spētu pārvērsties par gariem un izkļūt no aizbultētajiem vagoniem cauri logu restēm vai grīdas šķirbām (Liepa 1990: 271).

Seko A. Sondora iekšējais monologs, gaidot, vai nejauši ieraudzītā un uzrunātā pazīstamā sieviete nodos ziņu mātai: *Paiet pusstunda, apkārt jau stunda, bet nenāk neviens. Vai piezvanīja? Paziņoja? Droši vien nobijās. Vai arī Ernās kantorī nav. Drīz viņi aizbrauks, nozudīs, izgaisīs, un neviens par viņiem neko neuzzinās (turpat: 272).*

Pēc īsās tikšanās ar krustmeitu Namedu un māsu vilciena atiešanas aina apvieno gan detalizēti precīzu apkārtnes aprakstu, gan fokusētāja (A. Sondors) atmiņas un asociācijas, kas iegūst īpašu svaru, apzinoties, ka viņš šīs vietas redz pēdējo reizi, gan izjūtas, ko vēstītāja projicē deportēto virsnieku apziņā: *Un vilciens ar apcietinātajiem turpina ceļu. Slīd garām piepilsētas mežs, tik ļoti pazīstams. Aiz priedēm vīd pareizticīgo kapsētas krusti. Tālāk ir šoseja, viņpus šosejas luterticīgo kapi. Tur māte līdzās Edgaram Lapam. [...]*

Vilciens nogriežas uz Krāslavas ceļa. Pļavas, mazi lauciņi, mežu puduri, sādza. [...] Ceļa malā krucifikss. Ave, Maria... Sveicināta, Marija, Latgales Māra, zemes māte, žēlotāja, sargātāja. Tu, kas kokiem liec lapot, pļavām ziedēt, maizei smaržot, dod mums savu žēlastību šajā ceļā. Nav tavā varā atbīdīt vagonu durvis, ļaut mums atgriezties mājās. Pat ūdens krūzi tu nespēj pasniegt caur restēm, un tomēr klusēdami mēs piesaucam tevi, Latgales Māra, mūsu zemes māte, esi žēlsirdīga un stiprini mūs (turpat: 274–275).

Romānā „Kumeļa gadi”, kur varone un homodiegētiskā vēstītāja ir Anita (autobiogrāfisks tēls), attiecības ar krusttēvu ir svarīga konceptuāla līnija, tādēļ viņa deportēšana un pēdējās tikšanās aina ir viena no centrālajām darbā. Tā arī saistās ar Daugavpils dzelzceļa staciju un Anitas un mātes skrējieni ar drēbēm un produktiem uz Daugavpils otro staciju, uz ešelonu, kurā ir ieslēgti Litenes virsnieki, gaidot aizvešanu uz Tāļajiem Ziemeļiem. Šajā tekstā ir sniegts detalizēts ešelonu apraksts, ko papildina pusaudzdes vēstītājas izjūtas ekstremālajā situācijā, kam pārklājas autores izjūtas teksta rakstīšanas gaitā: *Pasaule pēkšņi sagrīļojas. Krusttēvu ved projām? Projām... [...] Uz dzelzceļa ešelonu pie ešelona. Gari lopu vagonu sastāvi.*

Pie augstiem, šauriem, aizrestotiem logiem drūzmējas sejas. [...] Maldāmie starp vilcieniem, īsto nevarēdamas atrast. Pasaule šķiet sagriezusies šķērsām. Galvā neizteiktu jautājumu jūklis. Kas notiek? Kāpēc tā? Kamdēļ? Par ko? Un mēs ar māti? Vai mūs arī? Kaut laimētos atrast krusttēvu. Viņam jāzina, ka esmu atnākusi. Viņam mani jāredz. Varbūt mēs vairs nesastapsimies, varbūt šī būs beidzamā reize. Kādēļ? Par ko? Māte apstādina kādu dzelzceļnieku, pieliecas viņam pie auss. Dzelzceļnieks klusēdams pamāj uz ūdenstorņa pusi. Mēs steidzamies tālāk. Labi atstatu no citiem cieši cits citam līdzās stāv vēl trīs sastāvi. Abi malējie tukši, to uzdevums laikam ir aizsegt trešo, vidējo, kam pie katra vagona pa divi sargkareivji. Esam atradušas īsto. Kad tuvojamies vilcienam, viens no sargkareivjiem ar šauteni rokā aizšķērso mums ceļu. Uz šautenes uzsprauts durklis (Liepa 1993: 126–127).

Daugavpils stacija parādās arī romāna „Kumeļa gadi” pēdējā nodaļā „... bet zemei uz tevi labs prāts”, kur ir tēlota Anitas un mātes atgriešanās no Vācijas. Atgriešanās ainai ir piešķirts dramatisks kāpinājums, tā ir izvērsta telpā un laikā, tēlojot ilgo ešelona stāvēšanu Lietuvā, tad aprakstot Daugavpils apkārtni, vilcienam tuvojoties galamērķim: *Kurcums. Kalkūne. Vilciens joņo pāri Grīvas pļavām, garām priekštilta nocietinājumu fortam. Dārdēdams ripo pa Daugavas tiltu. [...] Daugavpils otrā* (turpat: 157). Dramatismu kāpina pa ceļam vērotā nodegusi Zemgales stacija, kas veras pretim *melnām, aklām logu acīm* un kontrastē ar pārbraucēju līksmo noskaņu, ko pauž vagona pušķošana ar meijām un lietuviešu dzelzceļnieka vārdi: – *Tur, aiz tā semafora, ir jūsu dzimtene, [...] Semaforš paceļ tērauda roku, ceļš ir brīvs. Meijām appušķotais vilciens nosvilpjas, uzņem gaitu, joņo semaforam garām. – Urrāāāāā!* (turpat).

Daugavpils dzelzceļa stacija kā nozīmīgs homodiegētiskās vēstītājas gaitu mezgla punkts ir tēlota arī romānā „Noklusētās lappuses”. Vispirms 2. nodaļā „Raibie gadi”, tēlojot vēstītājas un mātes atgriešanos no Flensburgas: *Lielais ešelons apstājas Daugavpils otrajā – preču stacijā, aptuveni tajā pašā vietā, kur četrdesmit pirmā gada 17. jūnijā stāvēja arestēto Litenes virsnieku vagoni. Ir atkal jūnijs un diena tikpat karsta kā toreiz* (Liepa 2004: 153). Saikni ar iepriekš aplūkotajām krusttēva deportēšanas ainām romānos „Ekshumācija” un „Kumeļa gadi” nostiprina arī norāde, ka no stacijas līdz savām mājām A. Pumpura ielā vēstītāja un viņas māte arī iet *pa tām pašām takām kā četrdesmit pirmajā*. Tālāk, 3. nodaļā „Dūksnājā”, vēstītāja no turienes dodas ceļā uz Noriļsku audzētāva meklējumos: *Daugavpils. Stacijas perons. Man kabatā vilciena biļete līdz Krasnojarskai ar pārsēšanos Maskavā* (turpat: 333). Arī 5. nodaļā „Vētrains priekšpavasaris”, no jauna dodoties uz Zajarsku, nu jau kopā ar meitu, lai varētu pabeigt romānu „Ekshumācija”: *Mēs izbraucam no Daugavpils jūlija nogalē. Pārpildīts vilciens* (turpat: 544). Kaut gan šajā romānā tēlotās ainas saistībā ar Daugavpils dzelzceļa staciju nav izvērsta kā iepriekš aplūkotajos piemēros, tomēr, minot staciju un īsi aprakstot darbību tajā, autore piešķir dinamiku ceļa toposam, ar šo konkrēto telpisko norādi akcentējot došanās ceļā un atgriešanās brīdi.

Visizvērstāk un detalizētāk Daugavpils ir atveidota romānā „Kumeļa gadi”, kur

vēstījums veidots kā vēstītājas atmiņu kaleidoskops, kurā katra aina ir saistīta ar zināmu notikumu konkrētā vietā un laikā. Atmiņu centrā ir vecmāmiņa un viņas lauku mājas, kas ir mazās Anitas bērnības paradīze. Vecsvente – Daugavpils. Taču arī pilsētas vides tēlojums ieņem būtisku vietu. Pilsētas vārds sākumā nav minēts, taču ir veidota precīza topogrāfiskā ainava, kas ļauj to pazīt. Romāns sākas ar epizodi, kad vecmāmiņa ar mazo Anitu ir devušās pastaigā uz Daugavmalu, sagaidot krusttēvu, kurš pirmoreiz dodas izpeldēties. Tiek aprakstītas liepu un papeļu alejas, dambis, *kas sazarojas un aizliecas uz abām pusēm. Tas palu laikā aizsargājot pilsētu no plūdiem, pārceltu: Tilt, ko zviedri iesākuši būvēt, nāks gatavs tikai pēc gadiem* (Liepa 1993: 6). Šī norāde ir adresēta šodienas lasītājam, kas prātā veido Daugavmalas ainu Daugavpilī, kur tilts ir svarīga sastāvdaļa; tādējādi ir noprotams, ka autorei ir šķitis svarīgi veidot precīzu, lasītājam pazīstamu pilsētas ainavu. Nākamajās epizodēs ir minēts Dubrovina dārzs, tirgus laukums, trīsstāvu noliktava, dzelzceļš, kas atdala pilsētas centru no Jaunbūves, Rīgas iela, kas ir trokšņaina un kur *nekad netrūkst gājēju un zirdzinieku, līdzās ormaņiem un laucinieku noputējušiem ratiem palaikam aizdrāžas kāds automobilis, atstādams gaisā benzīna smaku*, stacija (turpat: 11), cietoksnis, kur notiek ledus spridzināšana palu laikā (turpat: 35), Jaunbūve, kur krusttēvs nopircis *vecu koka māju* (turpat: 83).

Tēlojot pilsētas ainas, bieži vien ir izmantots pastaigas motīvs: *Kad pusdienas ir gatavas un novietotas cepēskrāsnī, lai neatdzīst, ejam mātei pretī. Ceļš ved pa liepu aleju uz dzelzceļa pusi. Garām cietumam, pāri gaisa tiltam. Ar neuzticību raugos lejup. Šķirbainie dēļi zem kājām nodevīgi šūpojas, lejā redzamas sliedes. Sakliegdamās un dūmu mutuļus veldamas, pa sliedēm dīdās lokomotīves. Viņpus tilta lejā ir dzelzceļa darbnīcas – vesels jūklis nomelnējušu ķieģeļu celtnu ar velvētām vārtu mutēm, kas ierij un izspļauj pa vagonam* (turpat: 13).

Daugavpils topogrāfiju konkretizē ielu nosaukumi – Valdemāra, Raiņa, Rīgas, Centrālā iela, kur atrodas Anitas mātes dzīvoklis, Saules iela, kur atrodas Daugavpils Skolotāju institūts ar pamatskolu, kurā Anita mācās, A. Pumpura iela un krusttēva nopirktā māja, kur pārceļas arī Anita ar māti, Varšavas iela, kur sprāgst pirmā vācu bumba (turpat: 129).

Daugavpils toponīms pirmoreiz minēts 3. nodaļā „Vecsventes vasara” lielā tirgus dienas aprakstā. Otro reizi tas minēts priekšpēdējā nodaļā „Virpuļi” kā Latgales dziesmu svētku norises vieta – tie neatkarīgajā Latvijā pirms padomju okupācijas kļuva par pēdējo sarīkojumu, kurā tika dziedāta Latvijas himna (turpat: 116). Tādējādi Daugavpils toposa atveidojums vistiešāk ir saistīts ar proairētisko (darbības) kodu; pilsētas pazīšana, identificēšana notiek pakāpeniski, sākumā pazīstot tēlotās ainavas, tad topogrāfiskos nosaukumus un detaļas, visbeidzot minot pašu toponīmu.

Temporālo jeb vēsturisko robežu aspekts Daugavpils toposā

Visos dokumentālajos darbos tēlotie notikumi Daugavpilī marķē laikmetu griežus gan Otrā pasaules kara un padomju okupācijas priekšvakarā, gan atmodas laikā 80. gadu nogalē.

Nozīmīgākie notikumi saistībā ar Otrā pasaules kara norisēm ir pēdējie Latgales dziesmu svētki pirms padomju okupācijas 1941. gada 16. jūnijā, kā arī Padomju armijas ienākšana Daugavpilī un kājnieku pulka iziešana no Daugavpils cietokšņa. Romānā „Ekshumācija” dziesmu svētki ir minēti reportāžas stilā – īsi, iezīmējot kontrastu ar satraukumu pilsētā nākamajā dienā: *Pirmdienā, septiņpadsmitais jūnijs. Vakar Stropu estrādē skanēja dziesmas, balsnija pīpenes koristu rokās, ozolzaru vainags kronēja Reitera pieri. Šodien silā klusums, pilsētā satraukums, cietoksnī rosība* (Liepa 1990: 244). Lielāka uzmanība tiek pievērsta notikumiem cietoksnī, kur jau dziesmu svētku laikā ir izsludināts trauksmes stāvoklis, tāpēc kapteinis Sondors meža parkā nav bijis. Attēlota virsnieku pulcēšanās, sagaidot padomju karaspēka daļu: *Gar Daugavas krastu pa kokiem apstādīto dambi virsnieku kolonnai pretim virzās sarkanarmiešu tanki. Sastapšanās un apsveicināšanās notiek pie pirmajiem barjeras vārtiem* (turpat: 245). Lakoniskais notikumu atveidojums reportāžas stilā piešķir tiem fatalitātes, vēsturiskas nepielūdzamības auru; to negaidītība, neskaidrība un straujais risinājums neļauj izpausties emocijām – ne darbības un personāžu, ne vēstījuma līmenī. Šo uzsvērto lakonismu varētu skaidrot arī ar romāna pabeigšanas laiku 80. gadu beigās, kad Latvija vēl arvien bija Padomju Savienības sastāvā un galvenais romāna konceptuālais uzsvars bija *glasnostj* stilā veidotais stāsts par padomju režīma noklusētajiem notikumiem – Latvijas armijas virsnieku represēšanu 1941. gadā, ko pieļāva vēlīnā padomju laika, 80. gadu nogales, *perestroikas* tendences. Taču arī šajā lakoniskajā tēlojumā ir manāms kontrastējošais Latvijas armijas virsnieku un sarkanarmiešu izskats: Sondors ir tērpiēs parādes uniformā, virsnieku kolonna dodas sagaidīt padomju karaspēku parādes solī pa cietokšņa galveno ielu, savukārt *svešie karavīri ir noputējuši, saulē sasārtušām vai nobrūnējušām sejām. Viņi brīnīdamies un savā starpā sačukstēdamies aplūko latviešu virsnieku uniformas* (turpat).

Detalizētāk ir atveidota Jātnieku pulka aiziešana no kazarmām. Aina ir izvērsta, ievijot Namedas atmiņas par krusttēva agrāk stāstīto (par Jātnieku pulku, ballēm, virsniekiem), kas pakāpeniski viņas apziņā ir kļuvis par leģendu, viņas satraukumu: *Skaistuma un drosmes iemiesojums – Jātnieku pulks. Tūlīt viņa to redzēs* (turpat: 257). Tēlojumu veido pulka orķestra spēlēto tautasdziesmu skaņas, zirgu, jātnieku formas apraksts.

Vēstures pārmaiņas atspoguļojas arī cietoksnī notiekošajā armijas maiņā, sākot ar cietokšņa telpu un dzīves pielāgošanu Padomju armijas specifikai, beidzot ar pakāpeniskās Sondora u. c. Latvijas armijas virsnieku izstumšanas tēlojumu, kam seko dramatisks notikumu Litenes nometnē un deportēšanas apraksts.

Romānā „Kumeļa gadi” sīkāk ir tēlota dziesmu svētku norise, akcentējot šā notikuma dramatismu, minot faktu, ka neieradās gaidītais prezidents Kārlis Ulmanis. Ir uzsvērta cilvēku neizpratne par notiekošo: *Paiet pusstunda, bet prezidents nebrauc. Savādi, spriež ļaudis, parasti viņš mēdz būt ļoti precīzs. [...] Kad koncerts beidzot sākas, ļaudis atkal brīnās. Kur dzirdēts, ka valsts himnu spēlētu trīsreiz pēc kārtas! Tas kaut ko nozīmē. Un kāpēc svētku laukumā tik maz karavīru? Vai tiešām gandrīz visiem virsniekiem šodien cietoksnī dežūra? Savādi, spriež cilvēki, ārkārtīgi*

savādi...

Nākošajā rītā kļūst zināms, ka pilsētai tuvojas sarkanarmiešu tanki (Liepa 1993: 117).

Savukārt Padomju armijas ienākšana pilsētā (un Jātnieku pulka aiziešana) nav attēlota; atveidotas ir mātes bažas un neizpratne, dzirdot ziņas un baumas par to: *Diez, kas tur tagad vispār notiek? Ko garnizons iesāks, kā rīkosies? Par to, ka krievi Latvijā var ienākt, ir jau domāts un runāts, tomēr tagad, kad tas noticis, māte izskatās tik satraukta, it kā zeme līgotos zem kājām. [...] Māte [...] pēc brīža atgriežas ar ziņu, ka cietoksnis atvērs dienvidaustrumu vārtus un virsnieki parādes uniformās izies no cietokšņa sagaidīt tankus* (turpat).

Salīdzinājumā ar reportāžai līdzīgo šā notikuma atveidojumu romānā „Ekshumācija” darbā „Kumeļa gadi” priekšplānā ir izvirzīta notikuma radītā neizpratne un bailes iedzīvotājos, tādējādi krietni sakāpinot tā emocionālo fonu un radot izteikti negatīvu semantiku. Plašāk ir izvērstā kara gaidu nojauta: iepriekšējā ziemā redzētie kāvi, *kas rādās pirms kariem*, vecmāmiņas sakņu dārzā atrastais bronzas šķēpa uzgalis, kas liecina par senajām kaujām šajā apvidū. Kara atnākšanu iezīmē pirmās vācu bumbas sprādziens Varšavas ielā, netālu no Anitas mājām, kas nogalina viņas ģimenei pazīstamu sievieti, atstājot viņas meitu bāreni. Sprādziena radītajā ugunsgrēkā ir izpostīta tuvākā apkārtnē, apšaudē vairāki kritušie, izlaupīts ebreju apavu veikaliņš (turpat: 129–131).

Romānā „Kumeļa gadi” detalizēti ir tēlots nacistiskās okupācijas laiks Daugavpilī – tas sakrīt ar vēstītājas skolas gadiem, pirmo mīlestību, pārciesto trūkumu, aukstumu, dzīves grūtībām. Lai gan šie vēsturiskie fakti paliek fonā, priekšplānā izvirzot vēstītājas subjektīvo pārdzīvojumu atveidojumu, tie ļoti trāpīgi raksturo kara un okupācijas norises: saimniecisko dzīvi ar pārtikas kartītēm un stundām ilgajām rindām pēc pārtikas, ierobežoto skolas darba režīmu tīfa karantīnas apstākļos, vasaras darbu un darbu cietoksnī, lāpot ievainoto frontes karavīru veļu un zeķes, ebreju gūstīšanu un nogalināšanu, karagūstekņu nometni cietoksnī, sabombardēto dzelzceļu, vāciešu atkāpšanos un daudzus cilvēku, arī Anitas un viņas mātes, došanos bēgļu gaitās.

Vēl viena svarīga hronoloģiskā robeža romānā „Kumeļa gadi” ir iezīmēta ar vēstītājas atgriešanos mājās pēc kara. Atgriežoties mājās un tās apkārtnes aprakstos tiek fiksētas pārmaiņas: *Andreja Pumpura ielā nodegušo māju vietā uzradušās jaunas, tām līdzās apsvīlušo ābeļu vietā dārzeņu dobes. Jaunie bērzi abās ielas pusēs pieņēmušies spēkā, pastiepušies garumā, stumbri jau kļuvuši balti. Mūsu māja nav nodegusi. Arī dārzs tikpat ēnains kā senāk, ir ozols, ir kļavas, ir ceriņkrūmi. Bet logiem sveši aizkari, un uz mūsu klauvējienu sveši ļaudis atver durvis* (turpat: 157).

Lakoniski tiek aprakstītas pilsētā notikušās pārmaiņas, kas nu jau raksturo padomju dzīves realitāti: *18. Novembra ielai gar malu uzradušās sliedes, pilsētā tagad ir tramvajs. No uzkalna pa tām grabēdama rāpjas lejup tumši sarkana, noplukusi vabole. Luterāņu kapsēta pagalam sapostīta, mūsu baznīcā tagad boksējas bērni. No agrākajiem draugiem un paziņām kādus pāris vien vairs sameklējam; pilsēta*

nu pilna svešiem, nez no kurienes atklīdušiem, latviešu valodu nedzird. Krāslavas ielā vienas vienīgas drupas; Krišjāņa Valdemāra pamatskola, kur mācījāmiešus divus gadus, gan jau atjaunota, ēkas mūri par vienu stāvu pakāpušies augstāk. Logiem priekšā aizkari, tagad tā ir dzīvojamā māja. Atjaunots arī Daugavas tilts Lāčplēša ielas galā. Toties daudzie šosejas tilti aiz priekštilta nocietinājumu forta kreisajā krastā nozuduši bez vēsts. Pāri purvainajām pļavām izaudzis augsts uzbērums, tam pāri klājas asfalts (turpat: 158).

Vēsturisko faktu un reāliju raksturojuma ziņā īpaši izceļas darbs „Noklusētās lappuses”. Autore to dēvē par dokumentālu romānu, tāpat kā darbu „Ekshumācija”, taču, salīdzinot ar pēdējo, darbs „Noklusētās lappuses” ir krietni tuvāks memuāru tipa literatūrai nekā daiļprozai. Teksts ir ļoti plašs un ietilpīgs gan notikumam, minēto personālijai, gan hronotopa ziņā, tādēļ Daugavpils tēlojums tajā konceptuāli neizceļas, taču dažas detaļas zīmīgi papildina iepriekš aplūkotajos tekstos iezīmēto ainu. Romānā „Noklusētās lappuses” Daugavpils tēlojumā izceļas tādas konkrētas detaļas kā ielas un to nosaukumu maiņa: divreiz minēta *Sarkanarmijas, bijusī 18. Novembra iela*, trešo reizi – *Sarkanarmijas iela, agrāk 18. Novembra, vēl agrāk Šosejas iela* (Liepa 2004: 529); divreiz minēta Varšavas iela, trešo reizi norādot – *pārdēvēta kosmonautes Tereškovas vārdā*; minot tautas namu pilsētas centrā, norādīts, ka agrāk tas saucies Vienības nams. Ielu un ēku nosaukumu maiņas pieminēšana skaidri norāda uz vēsturisko laikmetu maiņu, koncentrējot Daugavpils toposā blīvu vēsturiskā laika dimensiju.

Vēstures dimensija dokumentālajā romānā „Noklusētās lappuses” ir aktualizēta arī ar nozīmīgu notikumu, kas risinājušies Daugavpilī, starpniecību, minot to norises vietas. Romāns sākas ar norādi, ka 1998. gada rudenī, 7. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas laikā, *Daugavpils Pedagoģiskajā universitātē tēvzemieši aicināja balsot par latvisku Latvijas nākotni, bet sociālisti tajā pašā laikā pie tirgus ieejas vāca parakstus pret latviešu mācību valodas ieviešanu visās valsts finansētajās vidusskolās* (turpat: 5). Attiecībā uz Otrā pasaules kara notikumiem ir minēta abu okupācijas armiju ienākšana pilsētā, dzelzceļa darbinieku evakuācija (uz Rīgu, Liepāju), kas turpinās ar Vācijas robežas šķērsošanu un nonākšanu bēgļu nometnēs, tādējādi faktoloģiski papildinot romānā „Kumēļa gadi” rodamo attiecīgo norišu literāro tēlojumu un nostiprinot tā dokumentālo un hronoloģisko ietvaru. Kā piemērs padomju laika notikumiem, kas liecina par pretošanos padomju režīmam, trīs reizes ir minēta sarkanbaltsarkanā karoga pacelšana naktī uz 18. novembri Daugavpilī – virs Pedagoģiskā institūta, ugunsdzēsēju depo tornī un virs elektrostacijas dūmeņa. Romāns noslēdzas ar atmodas laika tēlojumu (nodaļā „Vētrainais priekšpavasaris”) Latvijā, romāna „Ekshumācija” pabeigšanu, tā iznākšanu un rezonansi. Kaut gan Daugavpils šo notikumu sakarā nav tēlota, tā tomēr ir minēta paratekstā – norādot teksta pabeigšanas laiku un vietu: *2001. gada aprīlī Daugavpilī* (turpat: 580). Šo trūkumu, savukārt, kompensē A. Liepas jaunākā grāmata „Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī” (2013), kas pilnībā ir veltīta atmodas norisēm Daugavpilī, kur padomju laika relikti un inerce saglabājās īpaši spēcīgi un sevišķi asi izpaudās

80. gadu otrajā pusē – 90. gadu sākumā (1985–1994), kas veido teksta hronoloģisko ietvaru.

Daugavpils kā kultūras – etnisko, reliģisko un politisko tradīciju – krustpunkts

Trešais Daugavpils kā robežas hronotopa aspekts ir Daugavpils specifiskās **kultūrvides tēlojums**, atklājot Daugavpili kā dažādu etnisko, reliģisko, politisko kopienu un tradīciju krustpunktu. Spilgts piemērs tam ir rodams romānā „Ekshumācija”, kur tiek minēti ebreju, kas 20. gs. bija liela etniski reliģiskā kopiena Daugavpilī, būdiņu svētki gaidāmās Zviedrijas karaļa vizītes sakarā, augstajam viesim, iespējams, apmeklējot arī Daugavpili. Grāmatas varonim Sondoram, pilsētas kara komandantam, ir uzdots nodrošināt pilsētā kārtību, lai centrā neparādās šiem svētkiem tradicionālās zaru teltis uz ēku balkoniem: *Kā par nelaimi, tuvojas ebreju būdiņu svētki, kad uz viņu balkoniem izaug egļu zaru teltis. Būtu šie balkoni nomalēs vai priekšpilsētā, varētu nelikties zinīs, bet tie ir tieši centrā, arī Rīgas ielā, kur ebrejiem pieder lieli nami ar veikaliem, plašiem dzīvokļiem un, protams, ar balkoniem. Sondors paredz sarežģījumus. Ebreji ir tirgoņi un amatnieki, tie nav kareivji, kas paklausa bez ierunām un strīdiem. Pie savām tradīcijām viņi turas stingri* (Liepa 1990: 203–204).

Romānā „Kumeļa gadi” tiek minēta vēl viena svarīga reliģiskā kopiena Daugavpilī – vecticībnieki. Viņu tradīciju tēlojums pusaugu meitenes skatījumā iegūst īpaši eksotisku nokrāsu, tādējādi paspilgtinot pilsētvides daudzveidību: *Pa Šosejas ielu uz Daugavas pusi virzās plata, gausa gājēju straume. Tās priekšgalā, šķeltiem baznīcas karogiem virs galvām plandoties, iet bārdaini mācītāji garos amata tērpos. Dziesmām gaisu tricīnādami, pie elektriskās stacijas nokāpj līdz upei, kur vairāki vīri nupat beidz izcirst garenu āliņģi. Tas stiepjas no krasta pret Daugavas vidu kā tumši vizuļojošs celiņš. Mācītāji iebrien ūdens celiņā ar visiem garajiem tērpiem* (Liepa 1993: 32–33).

Ir attēlota arī vecticībnieku kāzu tradīcija – līgavas zagšana.

Romānā „Kumeļa gadi” bagātīgi ir tēlota vietējo Daugavpils krievu kultūra un sadzīve, īpaši nodaļā „Svešās sejas”: pēc mātesmātes nāves mazajai Anitai tiek nolīgtas audzinātājas krievietes – Natālija Aleksejevna, no kuras Anita apgūst krievu valodu, Olga, šuvēja Ļoļa, kas nomirst ar diloni, krusttēva paziņa skolotāja Maristepana, pie kuras notiek tējas dzeršana no patvāra.

Romānā „Vējgāze” ir tēloti atmodas laika notikumi Rūdunavā; atsaucoties uz A. Liepas teikto, ar Rūdunavu ir domāta Daugavpils. Nesen iznākušās atmodas laika hronikas „Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī” pēcvārdā autore norāda, ka romānā „Vējgāze” patiešām ir tēloti atmodas laika notikumi Daugavpilī, un paskaidro, kāpēc nav minējusi īstos vietu un cilvēku vārdus: *Ilgi vilcinājos ķerties pie notikumu izpētes, jo 1995. gada nogalē jau biju beigusi darbu pie romāna „Vējgāze”, kurā attēlots atmodas laiks, neminot ne vietu īstos nosaukumus, nedz personāžu īstos vārdus. Atgūtā neatkarība, ņemot vērā Daugavpilī valdošo saspīlēto*

situāciju, tolaik daļai pilsētnieku šķita pārlietu trausla; piesardzības labad tie nevēlējās savam vārdam ļaut izskanēt publiskā telpā (Liepa 2013: 143).

Atbilstoši jau iepriekš aplūkotajām konceptuālajām līnijām, kuru semantiku atklāj metafora romāna nosaukumā, pilsētā valdošā noskaņa ir klaji negatīva: tā ir provinciāla – ir minēts, ka galvenās varones meita Agne netika studēt Rīgā, bet *nomalā Latgales pilsētā necilas iestādes kantorī* (Liepa 1996: 28) ieslīgusi stagnācijā (darbība sākas pārbūves laikos), *kur mutes visciešāk bijušas aizsietas, kur ausis visbiezākā vate*, tomēr arī te *sastāvējies gaiss sāk sakustēties, spēcīga caurvēja viļņots* (turpat: 30). Telpas kategorija romānā ir cieši saistīta ar vēsturisko laiku, tajā tēloti atmodas laika politiskie notikumi Daugavpilī un Latvijā, kā Latvijas karoga pacelšana dzejas dienu lasījumos, Tautas frontes, Nacionālās neatkarības kustības, Pilsoņu komitejas, Interfrontes dibināšana un darbība, romāna kulmināciju veido barikāžu notikumi 1991. gada janvārī. Pilsētas telpa un notikumi aculieciniekiem ir pazīstami, taču negatīvo norišu tēlojums, šķiet, autorei ir licis distancēties, nenosaucot pilsētu tieši vārdā. Tas ir īpašs žests, nevis reālisma tradīcijai raksturīgā tipizācija, kas ļautu pilsētā ar neesošu nosaukumu saskatīt jebkuru vidusmēra Latvijas pilsētu. Gluži otrādi, Rūdnavas (Daugavpils) topos koncentrē negatīvo, padomisko mantojumu, ko, no vienas puses, varētu atstāt pagātnē, taču distance nosaukumā liek domāt, ka temporālā distancēšanās vēl nebūt nav tik drošticama, ko apliecina arī iepriekšcītētais A. Liepas skaidrojums, kādēļ viņa romānā ir izvairījusies no tiešām norādēm. Vienlaikus autore ir izmantojusi netiešas norādes, kas ļauj Rūdnavā pazīt Daugavpili: tās ir tramvaja sliedes, kuras šķērso oktobra demonstrācijas dalībnieki, precīzi nosaukta dzelzceļa biļetes cena no Rīgas līdz Rūdnavai (trīs rubļi), luterāņu baznīca, kurā ierīkota noliktava, bet draudze pulcējas vecā koka namā pilsētas nomalē, augstskola, kuras studenti piedalās pirmajās Tautas frontes aktivitātēs. Līdzīgu spēli autore spēlē arī romānā „Ekshumācija”, kur autobiogrāfiskajai varonei ir izdomāts vārds (Nameda Lapa), savukārt romānam pievienotajās fotogrāfijās Namedā saskatām A. Liepu, ko apstiprina arī autores fotogrāfija uz grāmatas aizmugurējā vāka. Tādējādi ir aktualizēts arī R. Barta definētais hermeneitiskais jeb mīklas kods, kas, vienlaikus aizklājot pilsētas identitāti un norādot uz to, izvērza to priekšplānā vēl vienu konceptuālu līniju, akcentējot autores attieksmi pret pilsētu, kur padomju režīma, kas tik dramatiski tika skāris viņas pašas un viņas ģimenes locekļu dzīvi, sekas izpaužas visai spēcīgi. Rūdnavas topos ir daļēji vēsturiskots, daļēji mitoloģizēts pārmaiņu hronotops; tas ietver laiku, kurā notiek sāpīgas, neērtas pārmaiņas – saimnieciskais haoss, naudas un pārtikas trūkums, sadzīves grūtības (vēsturiskā 1990.–1991. g. situācija), taču tās leģitimē to solītā nākotne, kas savā ziņā ir pagātnes atjaunošana (neatkarības, īpašumu atgūšana) un kas par katru cenu ir jāapliecina un jāsasniedz. Tādēļ galvenā varone Indra iesaistās riskantajās atmodas laika aktivitātēs, tādēļ rūdnavieši dodas uz barikādēm, tādēļ pusmūža sieviete neatlaidīgi cīnās par dzimtas māju atgūšanu, rok zemi un stāda ābeles atgūtajā zemē.

Secinājumi

Visprecīzāk Daugavpils kā topos ir atklāts atmiņu romānā „Kumeļa gadi”. Interesanti, ka, lai gan tas ir izdots 1993. gadā, pēc romāna „Ekshumācija”, darbā „Noklusētās lappuses” autore min, ka ir vilcinājusies ar romāna „Ekshumācija” iesniegšanu izdevniecībā „Liesma”, jo tur jau rindā gaidījuši divi iepriekš iesniegtie darbi, viens no tiem – „Kumeļa gadi”. Kaut gan rakstīt romānu „Ekshumācija” A. Liepa aizsāka krietni agrāk, darbs „Kumeļa gadi”, ko varētu uzskatīt par dokumentālā romāna „Ekshumācija” autobiogrāfiskās daļas izvērsumu, ir pabeigts agrāk. Iespējams, tas varētu būt viens no iemesliem, kādēļ Daugavpils tēlojums nākamajos darbos – gan dokumentālas ievirzes, gan izteikti literārajos – ir lakoniskāks un šaurāks. Tomēr galvenās atšķirības Daugavpils toposa tēlojumā saistās ar žanru: dokumentālajos darbos tas atklāj laika zīmes, aktivizējot kultūras kodu, taču tam ir arī noteikta saikne ar darbības tēlojumu, vēstītājas subjektīvo emocionālo stāvokļu un vērtību sistēmas izpausmēm; savukārt daiļliteratūras darbos telpa izteiktāk ir uztverama kā poētiska kategorija, kas cieši saistās ar citiem teksta poētikas elementiem un priekšplānā izvirza hermeneitisko, proairētisko, sēmisko un simbolisko kodu. Tādējādi Daugavpils toposa analīze ļauj nonākt pie būtiskiem secinājumiem par telpas kategorijas saistību ar žanru.

LITERATŪRA

- Barts, Rolāns (1992). Kritika un patiesība. S/Z. No daiļdarba uz tekstu [fragmenti]. *Grāmata*, 2. 5–10.
- Bunkše, Edmunds Valdemārs (2007). *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB.
- Komarova, Oksana (2013). Emotional Landscape and Memory in Skaidrīte Andersone's Sketch Book "Fragrant Traces". *Landscape and Culture. Comparative Studies*. Vol. V (2). Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”. 75–81.
- Latvija citu valstu saimē. Kulturāli saimnieciskais apskats* (2006). 3. elektroniskais izdevums. Eraksti. http://issuu.com/avastgo/docs/latvija_citu_valstu_saime_lat_, sk. 14.11.2014.
- Liepa, Anita (1990). *Ekshumācija*. Rīga: Liesma.
- Liepa, Anita (1993). *Kumeļa gadi*. Daugavpils: Daugavpils tipogrāfija.
- Liepa, Anita (1996). *Vējgāze*. Rīga: Karogs.
- Liepa, Anita (2000). Skaida dzīves atvarā. *11 dažādi spalvasbrāļi*. Rīga: Likteņstāsti. 162–183.
- Liepa, Anita (2004). *Noklusētās lappuses*. Rīga: Elpa.
- Liepa, Anita (2007). *Ziemeļvējš*. Rīga: Lauku Avīzes izdevniecība.
- Liepa, Anita (2013). *Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Meškova, Sandra (2009). *Subjekts un teksts*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”.
- Sekste, Inguna (2013). Naratoloģija. *Mūsdienu literatūras teorijas*. Kalniņa, Ieva E., Vērdiņš, Kārlis (sast., 2013). Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts. 175–198.

Darja Ostrogolovaĵa (Дарья Остроголоваĵа)

НАРОДНАЯ КУКЛА ЛАТГАЛИИ И ПРИДВИНЬЯ: У ИСТОКОВ СОВМЕСТНОЙ ТРАДИЦИИ

Целью данного исследования является определить общие и различные черты в духовной культуре латгальцев и белорусов на основе такого важного объекта культуры этноса как кукла и выявить данные о ее бытовании, внешнем виде, функциях на основе этнографических материалов конца XIX – начала XX вв. В ходе работы было выявлено существование игровых и обрядовых кукол на территории Витебской губернии, в состав которой входила и территория Латгалии. Особенностью этих кукол являлась большая условность изображения, простота исполнения, малочисленность.

Ключевые слова: кукла, лялька, культура, традиция, Придвинье (Белоруссия), Латгалия.

TAUTAS LELLE LATGALĒ UN PIEDVINĀ: KOPĪGAS TRADĪCIJAS AVOTI

Šā raksta mērķis ir noteikt kopīgās un atšķirīgās latgaliešu un baltkrievu garīgās kultūras iezīmes, balstoties uz tādu svarīgu kultūras etnosa objektu kā lelle, un raksturot lelles esamību, ārējo izskatu, funkcionalitāti, izmantojot 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma etnogrāfiskos materiālus. Veicot pētījumu, tika konstatēts, ka Vitebskas guberņas teritorijā (tās sastāvā atradās arī Latgale) ir bijušas spēļu un rituālu lelles. Būtiskākā šo leļļu īpatnība ir saistīta ar nosacītību atveidojumā, vienkāršību izpildījumā un mazskaitlīgumu.

Atslēgas vārdi: spēļu un rituālu lelle, kultūra, tradīcija, Baltkrievijas Piedvina, Latgale.

FOLK DOLL OF LATGALE AND PRIDVINYE: THE ORIGINS OF JOINT TRADITIONS

One of the most interesting and at the same time difficult questions for the researcher is to study the culture of the borderland. This is especially true for studying the areas currently disconnected, but which formed a part of a single state and have a long-term history of co-existence within it. This statement is true for the territory of Belarusian Pridvinye and Latgale, which were part of a single state for more than three hundred years. The proximity of these regions, close economic and cultural relations have caused the similarity of the material and spiritual culture of

both peoples, which was reflected in traditional doll of this region.

Doll, being both a child's toy and an object having a certain ritual purpose, is an important element of the culture of the ethnos.

The purpose of this research is to identify common and different features in the spiritual culture of Belarusians and Latgalians, based on such an important object of the culture of ethnos as the doll, and reveal some information about its existence, appearance, functions on the basis of ethnographic materials of the late 19th – early 20th century.

The relevance of this work is due to lack of proper researches on the topic outlined above.

The ethnographic data collected on the territory of the Vitebsk province and concerned to the people, who inhabited it, were used as the objects for this study. The information about the material and spiritual culture of Latgalians and Belarusians and directly about dolls of this region can be found in the works of M. Sementovskii, E. Romanov and N. Nikiforovskii, E. Voltaire. However, unfortunately, in these studies very little attention was paid to the traditional doll. Most often, this cultural object has stayed out of the range of interests of researchers in the late 19th – early 20th century. However, for example, in N. Nikiforovskii's work there is described in details people's attitude to the children's games with dolls and beliefs associated with these games.

The existence of several dolls both game and ritual on the territory of Belarus Pridvinye and Latgale was revealed as a result of the study. The traditional set of Belarus and Latgale toys had been formed by the end of the 19th – early 20th century. Demarcation of sacred and utilitarian areas had led to the isolation of functions of game dolls and ritual dolls. Game dolls on these territories were simple and generalized in character. Most of these dolls were made by children themselves from rags, pieces of wool, thread, ash and so on. Their main function was to entertain the child, while adults were busy. The oldest form of such type of the doll, occurring on the territory of Vitebsk province, was a doll "holova". More sophisticated dolls, such as the "prince", "princess", "soldier" and others, have been also found in this area, but the data about the person, it was made by, and what games were associated with them, is practically absent. Only once they are mentioned in Nikiforovskii's work in connection with the description of beliefs, which were widely accepted among the peasantry, that lengthy children's games with dolls-princesses could lead to the forthcoming marriage of a family member.

Ceremonial or ritual dolls have accompanied a man during the whole calendar year. Probably, Belarusians and Latvians, as well as Russians, have used dolls in all transitional type ceremonies: Christmas and Yuletide, on Shrove Tuesday, Easter, Midsummer, for the holidays associated with the beginning and the end of grazing, planting or harvest, for christenings, weddings and funerals. The study of ethnographic materials allowed accurately to detect the presence of only one doll-scarecrow of calendar type – scarecrow Mara, which was burnt during the

Midsummer holiday. On the territory of the Russian empire and directly in Belarus this doll is no longer found in any of the regions. It is difficult to say, whether the person was accompanied with the doll during such holidays as Zazhinki and Dozhinki in Vitebsk province, or they were characteristic only of the Russian territories. Also, there is no definite information about the participation of dolls in rituals associated with the birth of a child. In the works of ethnographers there is mentioned the fact, that the doll was placed in the cradle, before the child was put there in order to “warm” the cradle. However, there is no information about what was this doll like, its appearance and function.

To summarize, we can conclude, that there was an original doll in Latgale and Belarus. Unfortunately, because of the paucity of data on this issue in the ethnographic researches of the late 19th – early 20th century, it is hard to imagine the whole system of ritual and game dolls, that existed in this region. However, there can be no doubt about the fact, that the doll was not only the subject, that had accompanied a person at his birth and during childhood, but was an essential attribute of festive culture of Latgalians and Belarusians. The common features of Belarusian and Latgalian dolls were caused by several reasons. There were the long-term staying in a single state, the area of residence of two nations, that had been closely related with Western Dvina River as one of the main trade route, the similarity of the calendar and festive culture and, of course, peaceful, friendly attitude of the two ethnic groups to each other.

All these factors had led to the formation of common cultural traditions, which were reflected in the doll of this region. The attempt to study in this paper such a phenomenon as a doll of Latgale and Belarus Pridvinye has showed the necessity for further research studies of this question in its indissoluble connection with the studying of material and spiritual culture of two nations.

Keywords: game doll, ritual doll, culture, traditions, Belarusian Pridvinye, Latgale.

Начиная с первых веков нашей эры, на землях, где формировалась белорусская нация, значительную роль играл балтский фактор. Вместе с этим и славянская культура оказала влияние на культуру, язык, быт балтов. Особенно это влияние заметно на территории восточной Ливонии (Латгалии).

В период высокого Средневековья тут складываются раннефеодальные княжества Герцике и Кукенойс, которые являлись вассалами Полоцкого княжества. В XIII в. контроль над этими землями получают крестоносцы, которые захватывают значительные территории Латвии и Эстонии и создают здесь новое государство – Ливонию, в состав которого со второй четверти XIII в. и по 1561 год входило пять духовных княжеств: Ливонский орден, Рижское архиепископство, епископства Курляндское, Дерптское и Эзельское (Тугай 2002: 21). Несмотря на многочисленные военные столкновения

Великого княжества Литовского (ВКЛ) и Ливонии, между этими территориями устанавливаются тесные торговые связи, которые ведут и к более тесному культурному обмену. Уже с конца XIII в. рижские купцы писали грамоты русским князьям на древнерусском языке, что также может свидетельствовать о проникновении славянской культуры на эти земли (Тугай 2002: 28).

После Грюнвальдской битвы 1410 года, когда Тевтонский орден был полностью разбит, начинается постепенное сближение между Ливонским орденом и ВКЛ. Обе страны искали себе союзника в борьбе с набирающей силу Москвой. После подписания Люблинской унии 1569 года между Королевством Польским и ВКЛ, согласно которой было создано новое государство – Речь Посполитая (РП), земли, которые уже до этого вошли в состав ВКЛ (герцогство Задвинское и вассалы княжества – герцогство Курляндское и Земгальское) и остальная Ливония, стали владениями нового государства. Торговые связи между ливонскими и белорусскими городами еще больше расширяются. Несмотря на то, что после войны между РП и Швецией (1600–1629) вторая получила Видземе, оставшаяся часть Ливонии (и Латгалия в том числе) продолжала находиться в составе польско-литовского государства (Radina 1999: 6). Именно эта часть Ливонии по решению Варшавского сейма 1677 года получила название Инфлянтского воеводства, центром которого стал город Динабург (Дзярновіч 2003: 59). Данная территория восточной Латвии и в дальнейшем продолжала ощущать сильное влияние Великого княжества – языковое (через расширение употребления белорусского разговорного языка), религиозное (католический регион в лютеранской Ливонии), хозяйственное (транзитный регион между северной Беларусью и Ригой).

Со второй половины XVII в. в Латгалии начинают расселяться русские старообрядцы, которые бежали из-под Твери в связи с церковной реформой патриарха Никона. Также, после перехода Ливонии под власть РП, здесь начинает оседать польская, белорусская и литовская шляхта. В 1599 году она составляет $\frac{2}{3}$ населения города Резекне, другими жителями которого были немцы и латыши (Тугай 2002: 37).

От бушующей чумы 1710 года в Латгалии умирает часть населения, и сюда, на пустующие земли, начинают переселяться люди из России, Беларуси и Литвы.

После первого раздела РП в 1772 году часть территории Беларуси (Полоцкое, Витебское, Мстиславское воеводства), а также территория Латгалии были присоединены к Российской империи. Но уже ко времени этого присоединения население Инфлянтского воеводства (Латгалия) значительной частью состояло из белорусов и русских. Белорусские и латышские земли вошли в состав Витебской губернии. Согласно данным, которые приводит в «Этнографическом обзоре Витебской губернии» А. М. Сементовский, латыши преимущественно проживали в уездах, которые прилегали к границам прибалтийского края и Псковской губернии, а именно в Динабургском, Режицком, Люцинском. В

других уездах Витебской губернии встречались они в сравнительно малом количестве. Всего же на этой территории в последней трети XIX в. проживало 176 149 латышей (20 % всего населения губернии), из которых 159 659 католического вероисповедания (Сементовский 1872: 37). Преимущественно на территории Латгалии селились и белорусы католического вероисповедания: в Режицком уезде 7500 белорусов, в Люцинском – 5000 (Сементовский 1872: 69).

Из всего вышесказанного становятся понятными тесные духовные и культурные связи белорусов и латгальцев, которые нашли свое отражение в праздниках, песнях, обрядах, предметах народного быта и искусства.

Эти связи подкреплялись еще и особым отношением белорусов к латышам, проживающим на территории Витебской губернии. Как отмечает известный культуролог М. Ю. Лотман, одним из признаков моделей культуры является наличие границы, которая делит ее пространство на две различные части (Лотман 2002: 199). В первом случае это разграничение на *этом* (свой, близкий, наш) и *тот* (чужой) миры, и существа населяющие *тот* мир являются принципиально не похожими на *нас*. Исследователь О. В. Белова также отмечает, что в народной культуре отношение к представителям других этносов определяется понятием этноцентризма, когда все *чужое* настороженно отрицается, как неприемлемое и греховное (Белова 2005: 8). Однако Лотман дает и второй вариант разграничения пространства в культуре, когда два мира – *этом* и *тот* – имеют одинаковую мерность, но *чужой* мир принципиально не отличается от *нашего*. В отношении белорусов и латгальцев применима именно вторая формула.

Социально-хозяйственный образ латышей был абсолютно положительным. Основными определениями в их отношении со стороны белорусов были *трудолюбивые, практичные* (Лобач 2009: 53). Календарно-праздничная культура латышей также характеризовалась белорусами крайне позитивно из-за наличия большого количества общих черт с календарными традициями белорусского народа. Эта сфера, кроме всего прочего, являлась областью довольно активного этнического взаимодействия. Интересен тот факт, что латышские хутора включались в программу волочечных обходов, которые происходили на Пасху, а это является свидетельством того, что их поселения выступали в качестве *своей* части мира (Лобач 2009: 56). Лишь язык, непонятный для большей части белорусского населения, отсылал к сфере *чужого*, как что-то непонятное, магическое. Хотя в то же время у белорусов, проживающих на территории Дисненского и Режицкого уездов, в середине XIX в. встречалось много латышских слов (Сементовский 1872: 6).

Подводя итог сказанному, можно сделать вывод о том, что латышское население на территории Витебского уезда воспринималось белорусами как *свое чужое*.

Из-за того, что латгальцы довольно долго находились в тесном соседстве с

белорусами, была сформирована во многом общая духовная и материальная культура, которая, в том числе, нашла свое отражение в традиционной кукле этого региона.

Прежде чем говорить об особенностях белорусской и латгальской куклы, следует дать уточнение понятию *кукла* и определить ее место и функции в жизни населения региона конца XIX – начала XX вв.

Исходя из определения, кукла – это символическое изображение человека либо животного (Морозов 2011: 9). Это та вещь, которая находится в нашем повседневном использовании, начиная с колыбели и до самых последних дней. То, что кукла, в отличие от других игрушек, которыми окружают ребенка, ближе всего изображает человека, выделяет ее, делает более близкой, но в то же время и более загадочной и мистической. В сказках многих народов мира кукла выступает как определенный магический символ, способ передачи информации из потустороннего, скрытого от человеческого взгляда мира, в мир реально существующий. Поэтому и в жизни людей кукла выступает не только в качестве объекта для игры, но также и в роли участника различных обрядово-ритуальных практик.

Кукла, как и любая другая детская игрушка, является важной частью культуры этноса. Через нее передается духовный опыт, накопленный поколениями людей, живших на определенной территории. Игра в куклы – это один из способов социализации ребенка, его общения с внешним миром. К тому же, кукла, в отличие от многих других игрушек, – это не просто вещь, с которой можно поиграть, это еще и *стимулятор, вызывающий нас на творчество* (Лотман 1998: 647). Помимо игровой, обучающей и развивающей функции, кукла в ряде случаев выполняет такие функции как замещение, отпугивание, оберег, управление, общение (Морозов 2011: 117).

Традиционные куклы употреблялись практически во всех семейных обрядах, а также играли важную роль во время календарных праздников.

Активное изучение быта и традиций народов, населявших территорию Российской империи, началось в первой половине XIX в., а более систематический характер приобрело с основанием Русского географического общества в 1845 году. Исследователи того времени уделали большое внимание границам расселения народностей в составе Российской империи, их внешнему виду, быту, материальной культуре. Огромное внимание было уделено и духовной культуре народов, их верованиям, традициям, обрядам. В конце XIX в. начинается целенаправленное изучение детских игр, как одной из форм формирования личности и усвоения ею важнейших законов жизни общества и традиций народа. Внимание исследователей привлекают также и игрушки, которые зачастую выступают одним из атрибутов игры, но также являются и вполне самостоятельным объектом.

К сожалению, изучению белорусской куклы не было уделено должного внимания. Отрывочные сведения непосредственно о куклах этого региона

можно найти лишь в работах А. М. Сементовского, Е. Р. Романова и Н. Я. Никифоровского. В связи со скудностью этнографических данных, касающихся белорусского региона, в современных исследованиях мы чаще всего встречаемся с описанием русской или славянской куклы. Несомненно, русская, белорусская и латгальская кукла имеют ряд сходств, как во внешнем виде, так и по своим функциям, в связи с тем, что регионы их распространения долгое время находились в тесном контакте. Но также очевидно, что белорусская и латгальская кукла имеют отличные от русской черты, которые были обусловлены особенностями духовной культуры данных народов.

Традиционный набор белорусских и латгальских игрушек сложился к концу XIX – началу XX вв. Размежевание сакральной и утилитарной сфер привело к обособлению функции игрушек-кукол и ритуальных кукол (Касцюкевіч 2004: 46).

Чаще всего первых кукол для детей делали их родители либо старшие дети. Как отмечает исследователь Я. Буяк, отличительной чертой игрушки-куклы была ее временность. Обусловлено это самой целью игры – развлечь ребенка в течение короткого промежутка времени, чтобы он не мешал родителям работать (Буяк 1983: 36). Поэтому традиционная кукла чаще всего была сделана из небольшого куса тряпки либо платка, веточки дерева, обрывков нитей, шерсти и т. д. Для всей территории Беларуси характерно изготовление кукол из кусков ткани красного, белого и голубого цветов (Касцюкевіч 2004: 45). Чаще всего такие куклы не имели рук и ног, а туловище являлось весьма условным. Е. Р. Романов отмечал, что довольно распространенным являлось изготовление куколок самими детьми. Для этого они сшивали маленький узенький мешочек, набивали его льняными хлопьями, перетягивали место шеи нитками, и кукла была готова. По желанию ребенка, такую куклу можно было одеть в различные платья, которые мастерились из лоскутов цветной ткани (Романов 1912: 590). Такая простая по своей форме кукла была характерна для населения Витебской губернии. Интересно, что исследователь Покровский дает высокую оценку традиционной кукле с точки зрения педагогики. Он отмечает, что лучшие педагоги сходятся во мнении, что не следует давать детям *игрушек дорогих и чересчур искусно сделанных, а также бессмысленных*. А самыми полезными для детского развития он признает игрушки простые, какими и являются куклы, сделанные родителями или самим ребенком для игры.

М. Ю. Лотман также отмечал, что излишнее сходство куклы с человеком, слишком большая натуральность, большая подробность вложенного в нее сообщения подавляют фантазию, вредят кукле в целом (Лотман 1998: 647).

Отличительными чертами белорусских и латгальских кукол являлась простота, условность и обобщенность образа, в отличие от русской куклы, которая более искусна, но в то же время сложна в изготовлении. Чаще всего русская кукла имела более подобный человеческому вид. Девочки, которые ее изготавливали, старались обязательно сделать ей голову, руки, ноги и др. части

(Зими́на 2007: 19).

Самой древней по форме белорусской куклой являлась голова. Также были известны куклы-закрутки (подобные русской кукле-пеленашке) величиной до 25 см (Зими́на 2007: 19).

Несомненно, кукла являлась в основном игрушкой для девочек. Согласно сведениям конца XIX – начала XX вв., которые приводит в своем исследовании С. У. Костюкевич, *как только ребенок начинает осознанно забавляться (играть), главное место в жизни девочки занимает кукла, с которой она делает как бы репетицию всего того, что ей придется делать со своими детьми, когда она будет матерью. Она учится держать куклу на руках, пеленает ее, прикладывает сосать грудь, колышет в «люльке» (колыбели), поет ей песни, целует и бьет. Дети-девочки белорусов также любят играть в свадьбу и рождение детей* (Касцюкевіч 2004: 47). Однако мальчики в возрасте до восьми лет могли также играть в кукол, хотя указаний на это у этнографов нет.

Среди белорусских и латгальских игровых кукол встречались и персонажи из жизни, такие, например, как *солдат, король, князь, княжна, музыкант, дед, баба, невеста, жених* (Касцюкевіч 2004: 47).

В связи с тем, что кукла являлась не только игрушкой, но имела и сакральные функции, в традиционном обществе сформировалось особое отношение к играм детей, в которых принимали участие куклы. За ними внимательно наблюдали и по-особому толковали, так как верили в предсказательные возможности детей, как трансляторов Божьей воли. Н. Я. Никифоровский в своих очерках о Витебской Беларуси отмечает следующее: *есть игры пророчесвенные. Кэтим последним зорче, внимательнее относятся старшие, как предвозвестникам то грядущих благополучий, то несчастий <...>начатые игры не останавливаются запретом и даже сделанные детьми сооружения остаются неприкосновенными. Наибольшим вниманием возрастных пользуются следующие, несомненно, пророчесвенные игры:*

1) *усердное сооружение «лялек» и более продолжительная возня с ними по убаюкиванию, при сердечном уходе, предсказывают скорое появление в доме родственного дитяти;*

2) *такая же возня с «князем и княгиней», посильные песни и плясы при этом пророчат в доме действительную свадьбу;*

3) *небрежное обращение с теми же «ляльками», порча и швыряние их указывают на болезнь домашнего человека; закапывание же в ямы, бросание в воду, в снег прямо говорят о скором домашнем покойнике* (Никифоровский 1897:30–31).

Традиционная кукла являлась не столько игрушкой и объектом декоративно-прикладного искусства, сколько предметом сакральным, играющим важную роль в календарных и семейных праздниках. И в духовной культуре следует отметить большую близость латгальцев и белорусов. В качестве одного из

примеров, можно привести хотя бы тот факт, что различные праздничные игры у латгальцев назывались *жартами*, что ясно указывает на их происхождение из польско-белорусской среды (Вольтер 1890: 67).

Обрядовые или ритуальные куклы сопровождали человека во время всего календарного года. Вероятно, у белорусов и латышей, также как и у русских, куколки и чучела использовались во всех обрядах переходного типа: на Рождество и Святки, на Масленицу, Пасху, Ивана Купалу, на праздники, связанные с началом и окончанием выпаса скота, сева или жатвы, на крестинах, свадьбах и похоронах (Морозов 2011: 112). Однако в этнографических исследованиях упоминания о куклах на территории Витебской губернии относятся лишь к некоторым из вышеперечисленных обрядов.

Так, во время Рождества и Святков среди белорусов и латгальцев были распространены такие забавы как вождение козы или медведя, которые практически идентичны по своей структуре. К отличительным чертам рождественских праздников у латгальцев принадлежит пение *колядок*. У латышей балтийских губерний песен такого рода не встречается. В то же время, не встречается и упоминание об изготовлении на территории Витебской губернии специальных кукол (которые встречались в России), приуроченных к празднику Рождества.

9 марта почиталось населением Витебской губернии как день сорока мучеников. Считалось, что в этот день прилетает сорока и начинает вить себе гнездо, для чего приносит сорок прутьев (Романов 1912: 146). Среди латгальских детей распространено поверье, что тот, кто соберет сорок небольших камешков, будет счастливым (почти аналогичное поверье существовало и среди белорусов Витебской губернии, однако здесь детям необходимо было найти сорок прутиков). Во многих местах Витебской губернии в этот день матери пекли для своих детей сорок *жаворонков* из ржаного либо пшеничного теста. Когда такие маленькие булочки были готовы, одну из них бросали в печь, а остальных раздавали детям и нищим (Романов 1912: 146).

6 апреля крестьянами Витебской губернии отмечался один из важнейших праздников сельскохозяйственного календаря – Св. Юрий, у латышей – Усень. Св. Юрий или Георгий считался покровителем лошадей и всего домашнего скота (Вольтер 1890: 142). Вероятно, у латгальцев Усень когда-то был языческим божеством, которое, благодаря усилиям иезуитов, превратилось в христианского святого. В этот день впервые выводили на пастбище коров и лошадей. Праздник сопровождался многочисленными песнями. Чаще всего он ассоциировался с мужчинами, в то время как Пасха считалась женским праздником. Основное празднество происходило в дневное время, а ночью мужчины гнали скот в поле, там же они пировали и пели песни. Кукол, посвященных этому празднику, на территории Витебской губернии не зафиксировано.

Основной летний праздник происходил в день летнего солнцестояния,

24 июня, – день Ивана Купалы, по-латышски *Лиго*. В этот день молодые девушки плели венки, водили хороводы и пели песни. На территории Витебской губернии кульминация праздника приходилась на ночь, когда молодежь делала из соломы куклу-чучело Мары и с песнями несла ее за деревню, желательно к реке или любому другому водоему. Здесь раскладывался большой костер из соломы, гнилья и всякого лома и хвороста, и на нем сжигалось чучело. Когда оно догорало, присутствующие на празднике молодые люди прыгали через костер и пели песни. В других областях Российской империи (в том числе и на территории остальной части Беларуси) сожжения подобного чучела не зафиксировано; есть лишь упоминания о высоких шестах, на которые одевалось колесо. Такой шест ставили в центр костра. Считалось, что он был либо символом мирового дерева, либо символизировал солнце, что является языческим отголоском. Костер наделялся очистительной силой.

Особой магической силой обладали и травы, собранные в этот день. Девушки собирали их, связывали пучками и хранили дома. Когда кто-либо из домочадцев заболел, такую траву толкли и поджигали. Считалось, что такой ритуал сможет избавить человека от практически любой болезни.

Праздник начала уборки урожая назывался Зажинками. Перед началом жатвы женщина обычно выполняла определенные ритуалы, призванные обеспечить хорошую работу. В Витебской губернии, чтобы не болела спина во время жнива, женщины в Чистый четверг перед Пасхой плели три нитки до восхода солнца, сидя на пороге избы. Во время зажинок они опоясывались ими (Романов 1912: 432). Кукол, связанных с этим праздником, на территории Витебской губернии не встречается.

Следующим праздником календарно-сельскохозяйственного цикла являются Дожинки – праздник окончания жатвы. Повсеместно на территории Беларуси в конце жатвы оставляли небольшой пучок колосьев (*бороду*), с которыми проводился определенный ритуал, направленный на обеспечение хорошего урожая в будущем году. Отличался самобытностью ритуал населения Витебской губернии. На этой территории оставляли горсть из 10 колосьев, которые называли *кустом* (Сементовский 1872: 45). Женщины садились вокруг него и начинали медленно выпалывать в нем траву. После этого следовало взять небольшую краюшечку хлеба, насыпать в ее середину соли и положить среди выполотых колосьев. Далее колосья завивались слева направо и каждая жница была обязана прокатиться по ним несколько раз. Делалось это для того, чтобы в следующем году был хороший урожай и колосья от тяжести клонились к земле. После всего сделанного ритуала, женщины постарше вили венок и одевали его на голову молодой девушке. С поля жницы уходили напевая песню «Спорыш». Хозяйка поля встречала жниц на пороге своего дома, снимала с головы девушки венок и забирала себе, а ее одаривала деньгами и вместе с другими жницами приглашала пировать.

Интересно, что Спорыш у белорусов являлся божеством. Другие названия

его *Рай, Добро*. Спорышом назывались и сдвоенные колосья, находка которых предвещала большую удачу. Латгалцы также испытывали уважение к спорышу, который они называли юмисом (Вольтер 1890: 413). Среди населения Витебской губернии было распространено поверье, что найденный сдвоенный колос нужно обязательно дать овце, чтобы у нее родилось два ягненка. На остальной территории Беларуси спорыш обычно давали женщинам, надеясь на рождение двойни.

С Дожинками связана кукла, известная на территории Российской империи, – Крупеничка или Зерновушка (Дайн 2008: 57). Она представляла собой небольшой мешочек, который наполняли зерном нового урожая и хранили целый год в доме. При посеве такие зерна высевались первыми. В Витебской губернии не зафиксирована такая кукла, однако в дом в красный угол ставился в кошелках зерновой хлеб, который при посеве смешивался с посевным хлебом.

Помимо календарных праздников, куклы участвовали и в семейно-бытовых, таких как рождение ребенка и свадьба.

Рождение ребенка являлось важным событием в жизни любой семьи. Оно было окутано тайной и сопровождалось многочисленными ритуалами, направленными на обеспечение безопасности и здоровья матери и новорожденного. В Витебской губернии рождение ребенка символически описывается как *поездка в Ригу*, что еще раз может указывать на близость латышско-белорусской культурной традиции. На территории Российской империи был зафиксирован интересный обряд «Кувады» (Дайн 2008: 89), в котором важнейшую роль играла кукла-полено либо кукла-пеленашка, выполняющая функцию замещения живого ребенка. Во время родов, глава семьи держал такую куклу в руках и издавал различные звуки, имитируя тем самым процесс рождения ребенка. Считалось, что с помощью такого ритуала можно отгородить мать и дитя от всяческой нечистой силы, которая будет отвлечена куклой. Конечно же, с куклой после такого обряда не играли. Ее ритуально хоронили или сжигали. На территории Беларуси такой обряд не встречается, однако куклы-пеленашки и куклы-кувадки в виде крестиков зафиксированы. Куклу-пеленашку в Витебской губернии клали в колыбель ребенка, чтобы *согреть* ее. После рождения ребенка и до его крещения мать могла сделать куклу-берегиню, которая охраняла бы ее саму и дитя. Такую куклу хранили за иконой и не показывали посторонним, чтобы те не могли ее взглянуть. Такая кукла является общеславянским оберегом, характерным для многих культур, но этнографические данные не дают нам подтверждения существования таких кукол на территории Витебской губернии.

Как можно заметить из вышесказанного, среди кукольных изображений преобладают женские. Многими исследователями это объясняется отголосками древней традиции изображения матери-родительницы, хранительницы рода и домашнего очага (Котова 2005: 61).

Суммируя все вышесказанное, можно сделать вывод о том, что существовала самобытная латгальская и белорусская кукла. К сожалению, в первую очередь из-за неосвещенности данной проблемы в этнографических исследованиях конца XIX – начала XX вв. нам очень мало известно о таком важном явлении в духовной и материальной культуре латгальцев и белорусов как традиционная кукла. Однако, не подлежит сомнению тот факт, что такая кукла существовала и имела свои особенности и отличия от русской куклы, которые были обусловлены рядом причин. Длительное нахождение в составе одного государства, проживание на территории, приближенной к крупному торговому пути – реки Западная Двина – обусловило тесные контакты латгальского и белорусского населения. Схожесть календарно-праздничной культуры и миролюбивое отношение двух этносов друг к другу сформировало общекультурную традицию, которая была выражена в подобию обрядов, ритуалов, игр, песен.

Кукла – это уникальный предмет культуры, который обладает широким спектром функций (от детской игрушки до ритуального объекта). Белорусско-латгальская кукла впитала в себя все отличительные черты материальной и духовной культуры двух народов, населявших территорию Придвинья. Она была тесно связана с обрядами, верованиями, магией, искусством и др. областями человеческой жизни этих народов, поэтому ее невозможно рассматривать в отрыве от них.

Остается надеяться на то, что исследование такого уникального явления как кукла в ее связи с территорией Латгалии и Беларуси будет продолжено.

ЛИТЕРАТУРА

- Bujak, J. (1983). O genezie i zmiennych funkcjach lalki. *Zeszyty Naukowe UI. Prace Etnograficzne*. Krakow. 30–46.
- Radiņa, A. (1999). *Latgali / Латгалы*. Rīga: N. I. M. S.
- Zięzio, Ryszard (ed., 1994). *Magia lalki. Geneza i zmienność funkcji lalki*. Płock.
- Белова, О. В. (2005). *Этнокультурные стереотипы в славянской традиции*. Москва: Индрик.
- Вольтер, Э. А. (1890). *Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук.
- Дайн, Г. Л., Дайн, М. Б. (2008). *Русская тряпичная кукла. Культура, традиции, технология*. Москва: Культура и традиции.
- Дзярновіч, А. І. (2003). „... innostraLivonia”. *Дакументальныя крыніцы па гісторыі палітычных адносін па паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Лівоніяй у канцы V – першай палове XVI ст.: Сістэматызацыя і актавы аналіз, I*. Мінск: Athenaеum.
- Зими́на, З. И. (2007). *Текстильные обрядовые куклы*. Москва: Издательство «Ладога-100».
- Касцюкевіч, С. У. (2004). *Семантыка і функцыі традыцыйных цацак беларусаў у XIX–XX ст.* [манускрыпт]. Мінск.
- Котова, И. Н., Котова, А. С. (2005). *Русские обряды и традиции. Народная кукла*. Санкт-Петербург: Паритет.
- Лобач, У. А. (2009). Латвія і латышы ў традыцыйнай карціне свету беларусаў

- падзвіння XIX – першай паловы XX стагоддзя. *Вестник Полоцкого государственного университета = Веснік Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта = Herald of Polotsk State University*, 7. Новополоцк: Полоцкий государственный университет. 51–60.
- Лотман, Ю. М. (1998). *Об искусстве*. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ.
- Лотман, Ю. М. (2002). *Статьи по семиотике культуры и искусства*. Санкт-Петербург: Академический проект.
- Морозов, И. А. (2011). *Феномен куклы в традиционной и современной культуре [Кросс-культурные идеологии антропоморфизма]*. Москва: Индрик.
- Никифоровский Н. Я. (1897). Очерки Витебской Белоруссии, VI: Игры и игроки. *Этнографическое обозрение*, 3. Москва. 21–66.
- Никифоровский, Н. Я. (1897). *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Витебск: Губернская Типо-Литография.
- Романов, Е. Р. (1912). *Белорусский сборник: Быт белоруса. Вып. 8*. Вильна: Типография А. Г. Сыркина.
- Сементовский, А. М. (1872). *Этнографический обзор Витебской губернии*. Санкт-Петербург: Типография М. Хана.
- Тугай, У. В. (1999). *Латышы на Беларусі*. Мінск: Выд. Ул. М. Скакун.
- Тугай, У. В. (2002). *Латышскі этнас у сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці Беларусі*. Мінск.
- Церашковіч, Т. А. (1992). *Лялька беларуская*. Мінск: Полымя.

Solvita Pošeiko

KREATĪVIE PUBLISKO ZĪMJU IZVEIDES LĪDZEKĻI BALTIJAS VALSTU PILSĒTVIDĒ

Raksta mērķis ir noteikt un raksturot kreatīvus publisko zīmju izveides līdzekļus (lingvistiskos un paralingvistiskos) Baltijas valstu pilsētās. Pētījuma avots – deviņu Baltijas valstu pilsētu lingvistiskās ainavas datu bāze, uzmanību pievēršot galvenokārt procentuāli lielākajai valodas zīmju grupai – nosaukuma zīmēm, bet mazliet arī reklāmām, afišām un vismazāk reglamentētajām valodas zīmēm – grafiti uzrakstiem. Pētījumā ir izmantota semiotiskās ainavas izpētes metode, lingvistiskās kreativitātes un optisko metaforu teorijas.

Atslēgas vārdi: semiotiskā ainava, publiskā zīme, lingvistiskā kreativitāte, lingvistiskā un optiskā metafora.

CREATIVE TOOLS FOR THE FORMATION OF PUBLIC SIGNS IN THE URBAN ENVIRONMENT OF THE BALTIC STATES

In public space there is the information, that is always designed with a specific purpose. For example, signposts are placed to provide direction guidance and to highlight some of the most important objects. Public signs function as the visiting cards of some institution or enterprise, creating indirectly a definite image of these institutions or some ethnic or social groups, while graffiti is written to create and maintain a public image and to express emotions or attitudes towards some person, a group of people, events or processes. To achieve the expected objective the authors of signs often use the eye-catching texts that differ from linguistic and para-linguistic means, such as artistic expressive means, unusual combinations of words and cultural signs, bright colors, variations of letter fonts, shapes and sizes, different types of images and symbols.

There have been selected three types of signs available in the linguistic landscape database consisting of 7347 public signs obtained in nine Baltic cities: firstly the largest group of signs by its percentage – the signs (ergonyms), which function as visiting cards of the institution or enterprise and which attract potential customers; secondly, these are graffiti texts, that are the least regulated language signs, reflecting free linguistic and semiotic experiments; and thirdly, these are advertisements, which more than any other public texts contain visual information and referral to a reader with rhetorical phrases and metaphors. In some cases, in order to determine

the dissemination of any verbal text approach in the public space, posters are also viewed.

The goal is to identify and characterize the most peculiar development means of excerpted public signs (linguistic and para-linguistic), as well as compositional characteristics of open space advertisements of institutions and enterprises. There has been used the semiotic landscape theory, in which the language is viewed in correlation with the visual discourse, culture and a way of thinking, accepting multimodality of signs (Kress, Van Leewen 1996; Scollon & Scollon 2003; Jaworski, Thurlow 2010). There have been applied as well a theory of linguistic creativity and a theory of optical metaphors, which allow to determine and analyze different language and semiotic means, rarely used in public reports, as well as to interpret the transfer of meanings (Zawada 2005; Бумакова 2013; Kessler 2013). Interviews and e-mails to employees of companies and institutions justify a creation process and promotion of definite ergonyms.

The original creation of elements of public reports are viewed in the article according to five language levels proposed by the onomastic J. Butakova: orthographic and graphic, word-formation, lexical, morphological and syntactical level. There was also discussed about the semantic level, highlighting less frequently found thematic groups of ergonyms and metaphorical messages, as well as about the semiotic level, describing compositional characteristics of open space advertisements of definite institutions and enterprises.

Overall, public signs of the Baltic States are characterized by initial capitalization throughout the text, nominal phrases, lack of punctuation marks, a variety of signs and symbols, which directly reflect the scope of activities, functionality and specificity of institution or company, product or service. Only in signs of names it is typical to use nomenclature names and other onyms (antroponyms, toponyms), in advertisements there are large images, rhetorical questions or exclamation sentences, but graffiti is a visual magnification of casual users' handwriting, stylized signatures or inaccurately written personal names, slangs with a negative connotation.

Orthographic and graphic level depicts the broadest diversity of linguistic and semiotic means, especially in the signs of names and graffiti. The most commonly found differences are the usage of lower and upper case of initial letters, variations of their artistic design, highlighting a particular letter of the sign, changing the size, font, color of a word or a part of a word, as well as ignoring the rules of language. Some graffiti demonstrate the examples of graphic hybridization, combining different pattern systems in a single report.

Word-formation is revealed in the article only in the signs of names, determining the fact, that the formation of diminutives, compound names, abbreviations and foreign formants is relatively rare, wherewith it is considered as a kind of linguistic approach in creation of signs.

Since the public signs selected for the research, are characterized by nominal phrases, mostly substantives and groups of words, then in morphological and syntactical point of view there are interesting examples, which are only the samples of the usage of adjectives, verbs or linking words and which have a full grammatical center (especially in ergonyms and graffiti). The fact that there are almost no punctuation marks in public signs, the usage of quotes and commas in ergonyms, as well as doubling or tripling of exclamation marks or the usage of full stops, ellipses and question marks in graffiti and advertising is considered to be a kind of linguistic technique to attract the attention.

Creative linguistic techniques in a lexical semantic level are considerably rarely used nomenclature words in name signs, symbolic ergonyms in the full names of public institutions, actualization of cultural and historical information in the local environment, time category, mythological and literary characters, human character traits, behavior and properties in ergonyms, romantic dedications and poems in graffiti, and linguistic metaphors in ergonyms, advertisements and graffiti.

Semiotic public signs attract attention if they contain visual images and metaphors are the only information providers and if there is an untraditional layout, unusual shape or interesting combinations of visual elements. Some institutions and companies demonstrate a uniform compositional message in their open space advertisements.

In general, it can be maintained that both linguistic and semiotic means play an essential role in providing and perceiving general message of public signs. There are not so many techniques for creative text presentations in the Baltic States' public space, but they reflect authors' perception of their scope (institution or company, products or services, events), near or distant space and values.

Keywords: semiotic landscape, public sign, linguistic creativity, linguistic and optical metaphors.

Publiskajā telpā ir lasāma informācija, kas vienmēr ir veidota ar konkrētu mērķi. Tā, piemēram, ceļrāži tiek izvietoti, lai sniegtu virzienu norādes un izceltu atsevišķus nozīmīgākos objektus, nosaukuma zīmes funkcionē kā iestādes vai uzņēmuma vizītkarte, veidojot noteiktus priekšstatus par to, netieši arī par kādu etnisko vai sociālo grupu, savukārt grafiti tiek rakstīti, lai radītu un uzturētu publisko tēlu, arī lai paustu emocijas vai attieksmi pret kādu personu, cilvēku grupu, notikumu vai procesu. Vēlamā mērķa sasniegšanai zīmes autori bieži izmanto uzmanību piesaistošus un no citiem tekstiem atšķirīgus lingvistiskos un paralingvistiskos līdzekļus, piemēram, mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, neierastus vārdu savienojumus un kultūrzīmes, spilgtas krāsas, burtu fonta, formas un izmēra variācijas, dažāda veida attēlus un simbolus.

Deviņu Baltijas valstu pilsētu lingvistiskās ainavas (LA) izpētē ir iegūtas

7347 publiskās zīmes,¹ no kurām pētījumā pamatā ir aplūkotas trīs veidu zīmes: procentuāli lielākā zīmju grupa – nosaukuma zīmes (ergonīmi), grafiti teksti kā vismazāk reglamentētās valodas zīmes un reklāmas, kurās ir lietots vairāk vizuālās informācijas, retorisko teikumu un metaforu nekā citos publiskajos tekstos. Atsevišķos gadījumos, lai atklātu kāda verbālā teksta izveides paņēmiena izplatību publiskajā telpā, ir aplūkotas arī afišas.

Raksta mērķis ir noteikt un raksturot savdabīgākos ekscerpēto publisko zīmju izveides līdzekļus (lingvistiskos un paralingvistiskos), kā arī iestāžu un uzņēmumu ārtelpas reklāminformācijas kompozicionālās īpatnības. Uzmanība ir pievērsta ortogrāfijas un grafiskajam, vārdarināšanas, leksikas, morfoloģiskajam un sintaktiskajam, semantiskajam un semiotiskajam līmenim.

Pētījumā ir izmantota semiotiskās ainavas teorija, kurā valoda tiek skatīta korelācijā ar vizuālo diskursu, kultūru un domāšanu, akceptējot zīmes multimodalitāti un uzsverot, ka verbālā valoda nav vienīgais priekšstatu izteikšanas un komunikācijas līdzeklis. Teorijā tiek izcelta arī eksplīcītās un implicītās informācijas vienkopus analīzes un interpretācijas nepieciešamība (Kress, Van Leewen 1996; Scollon & Scollon 2003; Jaworski, Thurlow 2010). Papildus ir izmantota lingvistiskās kreativitātes teorija un optisko metaforu teorija, kas ļauj publiskajās zīmēs atklāt un analizēt retāk lietotos un atšķirīgos valodas un semiotiskos līdzekļus, kā arī interpretēt nozīmes pārnēsumus (Zawada 2005; Быракова 2013; Kessler 2013). Savukārt intervijas un elektroniskā sarakste ar uzņēmumu un iestāžu darbiniekiem pamato atsevišķu ergonīmu izveides gaitu un motivāciju.

Raksta struktūra: sākotnēji tiek aplūkoti pētāmās tēmas teorētiskie jautājumi, tad dots pētījuma avotu vispārīgs raksturojums, izvēršot biežāk konstatēto publisko zīmju izveides likumības, tālāk ir kreatīvo līdzekļu analīze galvenokārt ergonīmos, bet arī reklāmās, grafiti un afišās; lingvistiskās un optiskās metaforas ir aplūkotas nosaukuma zīmēs, reklāmās un grafiti, sniedzot atsevišķu piemēru interpretāciju; tad ir raksturoti daži oriģinālākie publisko zīmju un iestāžu (uzņēmumu) ārtelpas reklāminformācijas mākslinieciskie un kompozicionālie risinājumi; beigās ir pētījuma apkopojums un būtiskākie secinājumi.

Pētījuma teorētiskais pamatojums

Lingvistiskā kreativitāte zinātniskajā literatūrā (Gupta 1992; Hudson 2000; Zawada 2005, 2006) tiek definēta kā valodas lietotāja spēja manipulēt ar zināšanām par valodu, lai radītu jaunus vārdus, jau pastāvošu vārdu, izteicienu vai vizuālo tēlu modifikācijas ar mērķi paplašināt to semantiku, ekspresīvi atraktīvā veidā pievērst

¹ Ventspilī (Latvija), Pērnavā un Narvā (Igaunija), Alītā un Druskininkos (Lietuva) LA izpēti veica Rēzeknes Augstskolas studenti un pētnieki (tostarp raksta autore) docētāju Haiko F. Martena un Sanītas Lazdiņas vadībā 2008.–2012. gadā Rēzeknes Augstskolas projekta „Rēzeknes lingvistiskās ainavas izpēte un salīdzinājums ar citām Baltijas valstu pilsētām” un ESF projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” laikā. Raksta autore individuāli ir veikusi LA izpēti Valmierā (2012), Daugavpilī (2011, 2013; Latvija), Visaginā (2013; Lietuva) un Vīlandē (2014; Igaunija).

uzmanību. Tas tiek panākts ar atšķirīgu un uzmanību piesaistošu grafisko elementu, oriģinālu valodas un paralingvistisko līdzekļu lietojumu. Kā piemērus var minēt tēlainās izteiksmes līdzekļus (metaforas, sinekdohas, epitetus) un okazionālo leksiku, krāsu un fonu maiņu, dažādus grafiskos attēlus un simbolus. Savukārt valodas spēle ir lingvistiskās kreativitātes izpausme, praktisks valodas līdzekļu lietojums, kurā ir vērojama arī apzināta valodas normu pārkāpšana un citvalodu elementu iesaistīšana, lai panāktu vēlamo efektu: komismu, pārsteigumu, ekspresiju un atraktivitāti (Бутакова 2013: 146–152; sk. arī Frey 2008: 43–44). No otras puses, literārās valodas normu neievērošana tiek dēvēta arī par teksta formas un satura anomāliju (Щербакова 2009: 19–20). Krievu onomastikas pētniece Jekaterina Butakova (*Екатерина Бутакова*), analizējot lingvistisko kreativitāti Krievijas pilsētas Tomskas ergonīmijā, valodas spēli skata piecos līmeņos: ortogrāfijas, grafiskajā, vārddarināšanas, morfoloģiskajā un sintaktiskajā līmenī, sevišķu uzmanību pievēršot grafiskajiem līdzekļiem, kas izceļ semantiski nozīmīgākos elementus un formantus, grafohibridizācijai – dažādu valodu grafisko sistēmu sajaukumam, transliterācijai un citvalodu līdzekļu lietojumam, arī literārās valodas normu neievērošanai. Pēc pētnieces domām, tipisks valodas spēles piemērs ergonīmu izveidē ir arī precedentu (vēsturiskas personības, literatūras un kino tēli, mitoloģiskas būtnes, populāri mūsdienu cilvēki) potenciāla izmantojums (Бутакова 2013: 147).

Bieži lingvistiskās kreativitātes un valodas spēles teorijā tiek aplūkotas metaforas kā spēle ar vārdiem un nozīmēm, ideju rituāls valodā un komunikācijā (Gay 1980; Pietarinen 2007; Kessler 2013). Ar tām valodniecībā (īpaši, runājot par konceptuālajām metaforām kognitīvajā lingvistikā) saprot lingvistiskus nozīmes pārnese, kas izriet no nojēguma par priekšmetu vai parādību līdzību un kam piemīt ne tikai estētiska funkcija, bet arī konkrētas valodas lietotāju pasaules uztveres un domāšanas modeļu atainojošā funkcija (Lakoff, Johnson 1980). Tomēr pilsētvidē ir vērojamas ne tikai lingvistiskās metaforas, bet arī attēli, kas informāciju nodod netieši, ar noteikta tēla vai simbola palīdzību.

Baltistikas pētnieks Štefans Keslers (*Steffan Kessler*) ir izstrādājis metaforu teoriju, kurā turpina semiotiķa Jurija Lotmana metaforu izpratni par ikoniskajām zīmēm (attēliem) un simboliskajām zīmēm (teikumiem un tekstiem to plašākajā nozīmē), ievērojot arī Umberto Eko zīmju uztveres līmeņus: saprotamību (tehniskajā līmenī), attiecināšanu uz konkrētu situāciju (identificēšanu) un situācijas saprašānu (konteksta uztveršanu). Š. Keslers uzsver, ka, līdzīgi kā verbālie teksti, ne visi vizuālie tēli ataino nozīmes pārnese no viena referenta (konkrētas reālijas, ko nosauc valodas vienība) uz citu referentu pēc formas, funkcijas, izskata vai citas līdzības un analogijas, tomēr tiem biežāk piemīt ciešāka līdzība ar reprezentējamo lietu. Vizuālos jeb optiskos tēlus, kam ir šī nozīmes pārnese, Š. Keslers dēvē par optiskajām metaforām (Kessler 2013: 14–22).

Apkopojot iepriekšminēto, ir jāuzsver, ka rakstā uzmanība ir pievērsta pieciem pētnieces J. Butakovas piedāvātajiem valodas līmeņiem: ortogrāfijas un grafiskajam, vārddarināšanas, leksikas, morfoloģiskajam un sintaktiskajam līmenim. Papildu ir

aplūkots semantiskais līmenis, izceļot retāk konstatētās ergonīmu tematiskās grupas un metaforiskos vēstījumus, un semiotiskais līmenis, lai raksturotu atsevišķu iestāžu un uzņēmumu ārtelpas reklāminformācijas kompozicionālās īpatnības.

Publisko zīmju tipiskās pazīmes

Baltijas valstu publiskajā vidē skaitliski vislielāko valodas zīmju grupu veido ergonīmi (~35 % iegūto vienību) un tie galvenokārt ir attiecināmi uz komercdarbības sfēru (91 %). Kopumā Baltijas valstu ergonīmiju raksturo, pirmkārt, ievērojams tiešo nosaukumu skaits, norādot tikai iestādes vai uzņēmuma kategoriālo veidu vai piedāvājuma klāstu (piem., *KIRPYKLA*² ‘frizētava’ Visaginā, *LIETOTI APĢĒRBI APAVI un DZIJAS* Valmierā, *ŌMBLUS* ‘šūšana’ Pērnavā). Par pragmatisku zīmju izveides motivāciju liecina arī piedāvājuma norāde vairāk nekā vienā valodā, piemēram, valūtas apmaiņas vietas ergonīms *VALUUTA VAHETUS OBMEH BAJHOTY CURRENCYEXCHANGE* ‘valūtas apmaiņa’ Narvā ir trīs valodās (igauņu, krievu un angļu), ar lielāku burtu izmēru vizuāli izceļot informāciju igauņu valodā. Savukārt simboliskajiem nosaukumiem ir tiešs (denotatīvs) sakars ar nosaukto iestādi vai uzņēmumu; spilgtākais piemērs ir ziedu veikali, kuru nosaukumā ir minēts kāds zieds.

Otrkārt, ergonīmijā ir plašs citu onīmu (galvenokārt antroponīmu un toponīmu) lietojums, piemēram, Valmierā ir konstatēti 17 personvārdi (piem., *AUSTRIS, Rimants, LĪGA*), bet astionīms *Viljandi* Vīlandē ir viesnīcas, lielveikala, bērnu teātra, zobārstniecības klīnikas, muzeja un divu kafejnīcu nosaukumu pamatā. Tas norāda, ka Baltijas valstīstranonimizācija ir biežs nosaukumu izveides paņēmieni.

Visbeidzot, ergonīmijā dominē viena vārda (galvenokārt substantīva) simboliskie nosaukumi (piem., šūšanas darbnīcas ergonīms *Siluets* Ventspilī), arī saliktie ergonīmi lielākoties ir nomināli vārdu savienojumi bez interpunkcijas zīmēm, neatdalot vienlīdzīgus teikuma locekļus vai pielikumu un tikai ar paralingvistiskiem līdzekļiem (teksta trekninājumu, burtu izmēru) izceļot būtiskāko informāciju izkārtņē.

Otrā lielākā valodas zīmju grupa ir reklāmas (~23 %), ar tām saprotot gan vides reklāmas, gan arī piedāvājuma klāsta (piem., preču, pakalpojumu) zīmes, kas visbiežāk ir izvietotas pie iestāžu un uzņēmumu logiem, retāk – pie durvīm vai uz atsevišķa statīva. Pirmajā gadījumā reklāmas raksturo lieli attēli, retoriski izsaukuma vai jautājuma teikumi ekspresivitātei un potenciālo klientu piesaistīšanai, dažādi teksta izvietoējuma un vizuālā noformējuma risinājumi, bet otrajā gadījumā – vārdu vai vārdu savienojumu uzskaitījums, tekstuālās informācijas dominante un vizuālā noformējuma vienkāršība.

Savukārt grafiti raksturo īsas frāzes, visbiežāk lietvārda vārdkopas (piem., *Heavy Metal* ‘smagais metāls’ Narvā, *SS MAFIJA SESKU KLANS* Ventspilī), ikdienā lietotā rokraksta vizuāls palielinājums, interpunkcijas zīmju trūkums un biežs stilizētu parakstu vai uzķēpātu personvārdu lietojums (piem., *FARO* Pērnavā,

² Te un turpmāk piemēri ir doti slīprakstā un tajos ir saglabāta oriģināla rakstība, mazo un lielo burtu, interpunkcijas zīmju u. c. valodas elementu lietojums.

JUNIOR Visaginā), kam seko aizvainojoši un neslavu ceļoši uzraksti, kuros dominē slengs ar negatīvu konotāciju, cieņu aizskarošām rupjībām un agresiju, perversiem izteikumiem, piemēram, *Stoj Padla* ‘stāvi riebekli’, *hui* ‘vīrieša dzimumloceklis’, *ΦAK* ‘negatīvu emociju izteiksmes līdzeklis’ (no angļu val. *fuck*), *MUSARA PIDARI* ‘atkritumu tvērtnes sliktie cilvēki (homoseksuāļi)’, *SHIT* ‘mēsls (riebeklis, nieki)’ u. c.

Kopīga visu iepriekšminēto valodas zīmju iezīme ir lielo sākumburtu lietojums visā tekstā (sk. piemērus rakstā).

Ortogrāfijas un grafiskais līmenis

Lai gan Baltijas valstīs ergonīmi izkārtnēs ir redzami, galvenokārt uzrakstīti ar lielajiem burtiem uzmanības pievēršanai un vieglākai izlasīšanai, atsevišķos gadījumos, lai atšķirtos un radītu interesi, ir konstatējami tikai mazie burti, arī sākumburts, piemēram, *konditoreja ieva* un *kafejnīca pauze* Ventspilī, apģērba veikals *imidž* ‘imidžs’ Narvā, veikals *vaikus pasaulis* ‘bērnu pasaule’ Visaginā, apavu veikals *batas* ‘kurpe’ Alītā un klubs *bravo* Pērnāvā. Valmieras mākslas galerijas *laipa* vadītāja atzina: *Logo ar mazo burtu rakstīts burtu vizualizācijai, tādā veidā tas izskatās plūstošs un ar raksturu, mieru* (Pošeiko 2014, 1). Ir konstatētas arī nosaukuma zīmes, kurās antroponīmi ir uzrakstīti ar mazo sākumburtu. Tā, piemēram, apģērba veikala nosaukuma zīme *Pardoutuvē tatjana Moteriški drabužiai* ‘Veikals tatjana Sieviešu apģērbs’ Visaginā un frizētava *evita* Valmierā. Abos gadījumos antroponīmu rakstība ir apzināta valodas normu ignorēšana, jo neatbilst ne tradicionālajiem ergonīma izveides principiem, ne personvārdu rakstības nosacījumiem.

Mazo sākumburtu lietojums onīmos ir konstatēts arī citās publiskajās zīmēs, piemēram, Alītā ir iegūta afiša, kurā viss teksts ir uzrakstīts ar mazajiem burtiem, tostarp teātra izrādes nosaukums (*baimē* ‘bailes’) un pieteiktie radošā kolektīva dalībnieki (piem., *dailininkas artūras šimonis* ‘mākslinieks artūrs šimonis’, *vaidīna eglē juškaite*, *jonas gaižauskas* ‘spēlē egle juškaite, jons gaižausks’), sākumburtu tikai nedaudz vizuāli izceļot ar lielāku burtu izmēru. Savukārt gāzes uzpildes stacijas *Statoil* Daugavpils filiāles vides reklāmā ir lasāms saliktenis *lielBURGERS*, kurā vārda sākumdaļa ir uzrakstīta ar mazajiem burtiem. Ir jāpiemin, ka šajā saliktenī katra daļa ir atsevišķā krāsā (baltā un dzeltenā) un ar atšķirīgu burtu veidolu.

Savukārt dažās nosaukuma zīmēs ir konstatēts lielo sākumburtu lietojums simboliskajos ergonīmos, ko veido vārdu savienojums, piemēram, *kafejnīca Ceturtais Cēliens* Valmierā, *Antalya Kebab House* ‘Antālija kebabu māja’ Narvā, pēc nejausības principa vai apzināti izceļot atsevišķus vārdus. Pāris ergonīmu demonstrē atsevišķu burtu vizuālu izcēlumu vienā vārdā ar lielā sākumburta lietojumu, piemēram, *kafejnīca Vēsma* un salons *RokSana* Daugavpilī, skaistumkopšanas salons *GrieTa* Valmierā, kazino *Grand Prix* ‘lielā balva’ Pērnāvā.

Atsevišķos gadījumos nosaukuma zīmēs tiek vizuāli stilizēts viens burts vai viss ergonīms, piemēram, Ventspils ziedu veikala ergonīma *ROZE* burtā *O* ir uzzīmēts rozes zieds, Druskininkos apavu veikala nosaukumā *BATU pasaulis* ‘apavu pasaule’

pirmā vārda burtu *A* veido sievietes kāja ar augstpapēžu kurpi, Daugavpils autoskolas nosaukuma zīmē īpašnieka antroponīma *aporieša* pirmais un pēdējais burts *a* attēlo izkārtņē redzamās automašīnas riteņus, bet Valmierā iegūtā nosaukuma zīmē *MEDNIEKIEM, MAKŠKERNIEKIEM Hobijs* lingvistiski ir norādīta mērķauditorija, bet ar simboliskā nosaukuma burtu vizuālo stilizāciju – dažādu hobiju atribūti, piemēram, burtu *H* veido uzzīmēts cirvis, aukla un nazis, *i* ir kā makšķeres āķis, bet *j* – kā mednieka pistole u. tml.

Ir vērojama arī tendence ar vizuālo attēlu palīdzību tiešā veidā atainot nosaukuma zīmēs uzrakstīto verbālo informāciju un uzņēmuma funkcionalitātes jomu. Tā, piemēram, attēls ar sakārtotu sieviešu frizūru, retāk šķērēm, raksturo frizētavu nosaukuma zīmes, ziedu attēli ir samērā droša liecība tam, ka uzņēmums ir ziedu veikals, apģērba un apavu zīmējumi, fotogrāfijas vai paraugi ir apģērba un apavu veikalu, retāk remontdarbniecu, pazīšanas zīme, rotaļlietu attēli ir bērnu preču veikalu nosaukuma zīmēs, smaidošu zobu attēli – zobārstniecības kabinetu zīmēs u. tml.

Atsevišķu ergonīmu izveidē ir konstatēta transliterācija, kad krievu valodas vārds vai vārda daļa ir uzrakstīta atbilstoši oriģinālvalodas izrunai, bet, izmantojot latviešu vai igauņu valodas skaņu atveides līdzekļus, piemēram, kafejnīca *Šokoladņa* ‘šokolāde’ un naktsklubs *MOSKVA* ‘Maskava’ Daugavpilī, skaistumkopšanas salons *METŠTA* ‘sapnis’, apģērba veikals *Zima Leto* ‘ziema vasara’ un *Priboi BAAR* ‘krasta bangas bārs’ Narvā.

Savukārt grafohibridizācija ir vērojama grafiti tekstos. Tā, piemēram, grafiti *Happy :) Ян4ук* ‘laimīgais Jančuks’ Daugavpilī ir redzama kodu maiņa divos līmeņos: teksta līmenī ir trīs valodu (angļu, krievu un latviešu), emotikona (smaidīga simbola) un skaitļa četri lietojums latviešu vai krievu līdzskaņa *č* vai *ч* vietā, bet vārda līmenī ir divu kodu (krievu un latviešu val.) lietojums. Kā otru piemēru var minēt Narvā iegūto grafiti uzrakstu *Смольный I♥techno* ‘Smoļņijs [iespējams, mūsdienu vēsturiski memoriālā muzeja nosaukums/ 1917. gada revolūcijas štābs/ 1. Krievijas izglītības iestāde sievietēm Sanktpēterburgā] es mīlu tehnō’, kurā ir divu valodu lietojums un darbības vārdu *love* ‘mīlu’ ir aizstājis sirds simbols. Abi piemēri ataino vārdisko elementu alternatīvas un atsevišķu angļu valodas vārdu nostabilizēšanos ikdienas saziņā.

Biežāk nekā citās publiskajās zīmēs grafiti tekstos ir konstatētas ortogrāfijas kļūdas, kas ne vienmēr ir uzskatāmas par apzinātu tekstveides paņēmieni, bet arī par pārrakstīšanos vai nepietiekamām valodas zināšanām. Tā, piemēram: garumzīmju trūkums latviešu valodā rakstītajos grafiti (piem., *gaidīšu ar nepacietību; mēs smaidam*), nebalsīgo troksneņu *č* un *š* aizvietošana ar līdzskaņu savienojumiem *ch* un *sh* (piem., *meichu; chau*), līdzskaņu savienojuma *ks* aizvietošana ar *x* (piem., *riexts; labs trix*) un neprecīzs konsonanta lietojums (piem., *laustā sirds; gura*). Savukārt angļiski rakstītajos grafiti ir konstatēts kāda burta izlaidums (*snikers; col; shool*), pamanīta arī lieka līdzskaņa dubultošana (*sexx* ‘sekss’) vai latviešu līdzskaņu lietojums, visbiežāk *c* aizstājot ar *k* (piem., *Skool* ‘skola’) vai *x* – ar līdzskaņu savienojumu *ks* (piem., *ekstreme* ‘ekstrēms’). Krievu valodā grafiti nereti tiek rakstīti

ar latīņu alfabēta burtiem (*SOSED* ‘kaimiņš’, *Volk* ‘vilks’ un *malish* ‘mazulis’).

Savukārt par apzinātu valodas normu neievērošanu ir uzskatāmas ortogrāfijas kļūdas afišās, piemēram, Daugavpilī ir iegūta afiša, kurā ir redzams teātra izrādes nosaukums *EXTRASENSA CĪŅA* ar nelatvisku līdzskani *X* līdzskaņu savienojuma *KS* vietā. Ir jāpiebilst, ka zīmē *X* vizuāli ir izcelts ar ievērojami lielāku burta izmēru un treklinājumu.

Vārddarināšanas līmenis

Viens no simbolisko ergonīmu vārddarināšanas paņēmieniem ir deminutīvu veidošana, piemēram, veikals un kafejnīca *PIE ANNIŅAS* Daugavpilī, veikals un šūšanas darbnīca *Modīte*, kafejnīca *BUGIŅŠ* un dāvanu salons *Kurzemīte* Ventspilī, bērnu preču veikals *NYKŠTUKAI* ‘rūķīši’ un pirmsskolas izglītības iestāde *Gintarēlis* ‘dzintariņš’ Visaginā, kafejnīca *širdelē* ‘sirsniņa’ Druskininkos. Ir jāievēro, ka igauņu valodā pamazināmās formas tiek izteiktas, veidojot vārdu savienojumus, kas Igaunijas pilsētu *LA* nav konstatēti. Taču Narvā ir trīs bērnu preču veikala ergonīmi, kas ataino krievu valodas morfēmu: *ELEFANTiK* ‘zilonēns’ (līdzīgi kā *kom* – *котик* ‘kaķis – kaķēns’), *Sipsik* ‘Sipsiks – literārs tēls, dzīva lupatu lelle’ un *ЧЕБУРАШКА* ‘Čeburaška (Pekausis) – padomju multfilmas „Čeburaška un krokodils Gena” galvenais varonis’; pēdējo divu piemēru atveide ir tikai līdzīga vārdiem pamazināmajā formā. Ir jāpiebilst, ka pēdējais piemērs ataino arī divu alfabētu (kirilicas un latīņu) lietojumu vienā vārdā.

Salikteņu veidošana nav biežs ergonīmu izveides paņēmieni, datu kopā ir konstatēti vien daži salikteņi. Kā interesantākos var minēt nagu kopšanas salona ergonīmu *ArtMoon* ‘māksla(s) mēness’ Valmierā, profesionālās matu kosmētikas veikala un frizētavas ergonīmu *JUUKSEPROFF* ‘matuprofesionālis’ Narvā. Par zināmu lingvistiskās modes tendenci ir uzskatāms atsevišķu angļu valodas vārdu vai vārda daļu lietojums ergonīmos, tomēr to skaits, salīdzinot ar iegūto vienību skaitu, Baltijas valstīs nav liels. Tā, piemēram, četros gadījumos salikteņa pirmo daļu veido vārds *euro* (piem., biroja mēbeļu veikals *eurostils* Daugavpilī), kas, pēc uzņēmumu darbinieku domām, saistās gan ar noteiktu izplatības areālu, gan arī modernitāti, augstāku kvalitāti un prestižu. Citi piemēri: kafejnīca *minikohvik* ‘minikafejnīca’, spēļu zāle *TopGames* ‘topspēles’ un sporta preču veikals *TOP SPORT* ‘top sports’ Visaginā, suvenīru veikals *MEGA* ‘ļoti liels’ un elektropreču veikals *Mega bits* ‘ļoti liels bits’ Ventspilī [izcēlums mans – S. P.]. Kā vēl divus piemērus var minēt atslēgu izgatavošanas uzņēmuma ergonīmu *Luku-Expert* ‘atslēgu eksperts’ Vīlandē un datora preču veikala nosaukumu *INFOEXPERT* Daugavpilī, kuros otrais vārds (vārda daļa) ortogrāfijas ziņā ir līdzīgs igauņu valodas vārdam *ekspert* un latviešu valodas vārdam *eksperts*, tikai ar grafēmu atšķirību: igauņu valodā vienu, latviešu valodā – divām. Tā kā šie vārdi ir uzskatāmi par internacionālismiem un ir saprotami arī tūristiem un cilvēkiem bez valsts valodu zināšanām, angļu valodas vārdu lietojums ir uzskatāms par vēlmi radīt pseidoārziemnieciskuma efektu.

Salīdzinoši reti Baltijas valstu komerciālajā ergonīmijā ir konstatēti saīsinātie

ergonīmi, kuros ir vērojama savdabīga grafēmu un vārda daļu spēle no diviem vai vairākiem vārdiem. Tā, piemēram, *Valleta* ‘Val- no astionīma *Valmiera* + -leta no valsts vārda *Letonia* ‘Latvija’ un kancelejas preču veikala ergonīms *FREKO* ‘Fredis [uzņēmuma īpašnieka iesauka] + kompānija’ Valmierā (Pošeiko 2014, 2), Druskininku viesnīcas nosaukums *Ivolita* ‘Ivo [vienkārši burtu salikums] + burtu salikums no valsts vārds *Lietuva*’ (Pošeiko, Murinska 2010, 1), arī veikalu tīkls *LaTS* ‘abreviatūra – Latvijas Tirgotāju savienība’ Latvijā un starptautiskās bankas akronīms *SEB* ‘Skandināviska Enskilda Banken’ (no zviedru val. ‘skandināvu individuālā banka’).

Izveides aspektā interesanta ir nosaukuma zīme Pērnavā, kurā vizuāli ir izcelta abreviatūra *BIG*, zem tās ir pilnais ergonīms (resp., abreviatūras skaidrojums) *Balti Investeeringute Grupp* ‘Baltijas investīciju grupa’ ar ievērojami mazāku burtu izmēru slīprakstā, apgrūtinot tā izlasīšanu. Atsevišķi abreviatūra var tikt saistīta ar angļu valodas vārdu *big* ‘liels’, to uztverot burtiski bez sociopragmatiskā konteksta. Šajā gadījumā ir iespējams runāt arī par semantisku spēli ar divu valodu leksiskajām vienībām. Savukārt *KGB* ir Daugavpils naktskluba ergonīms, kurš nosacīti sastāv no divām daļām: nosaukuma zīmē dominējošas abreviatūras ar trīs vienāda fonta un lieluma burtiem un šīs abreviatūras skaidrojuma (izvērstā nosaukuma) ar skaidri nosakāmu divu valodu (latviešu un angļu) lietojumu – *Klubs GOLDEN BONUS* ‘zelta bonuss’. Ir jāpiebilst, ka atsevišķi abreviatūra var tikt aplūkota kā monolingvāla zīme, ja uzmanību nepievērš papildu tekstam, un ka izvērstajā informācijā zem tās ar lielo sākumburtu lietojumu ir izcelts tieši teksts angļu valodā. Šis saīsinājums var tikt sasaistīts ar abreviatūru krievu valodā *КГБ – Комитет государственной безопасности* ‘VDK – Valsts drošības komiteja’ un ar šīs komitejas darbību padomju laikā.

Morfoloģiskais un sintaktiskais līmenis

Tā kā komerciālajos nosaukumos dominē substantīvi, par oriģināliem ir uzskatāmi ergonīmi, kuru pamatā ir citas vārdšķiras vārdi: darbības vārdi (piem., amatniecības un suvenīru veikals *Aust* Daugavpilī, autoveikals *RIPO* Valmierā, bārs *Play in* ‘ieslēgt/ atskaņot’ Pērnavā), īpašības vārdi (piem., apģērba veikals *ample* ‘plašs, bagātīgs’ Daugavpilī, frizētava *RETS* Ventspilī), arī palīgvārdi (piem., apģērba veikals *O-la-lā!* un *Yes! Parfüüm* ‘Jā! Parfīmērija’ Narvā, suvenīru un ekoprojektu veikals *O! Marta* Daugavpilī, pārtikas preču veikals *ohoo!* Vīlandē).

Divu vārdu savienojumi ir konstatēti 17 % simbolisko ergonīmu, savukārt trīs un vairāk vārdu savienojumi ir lasāmi vien 2 % simbolisko nosaukumu, kas šā pētījuma kontekstā ir uztverami par unikāliem, piemēram, pabs *German Pub* ‘vācu pabs’ Narvā, restorāns *GOLDEN DRAGON* ‘zelta pūķis’ Daugavpilī, viesnīca *SENAS NAMAS* ‘senais nams’ Alītā un veikals *MŪSU DĀRZS* Valmierā, arī kafejnīca *LANDORAS ZELTA ĶĒĶIS* Ventspilī. Savukārt Valmieras ekoloģisko preču veikala nosaukuma zīmē ir konstatēts simbolisks ergonīms *daba runā* ar pilnu gramatisko centru. Šis nosaukums citu vidū vizuāli izceļas arī ar rokrakstu imitējošu teksta veidolu.

Interesanta Baltijas valstu ergonīmijas pazīme ir eksplicīta mērķauditorijas norāde pēc dzimuma, vecuma grupas, piederības kādai sociālai vai etniskai grupai, arī pēc noteiktiem rakstura un uzvedības kritērijiem. Kā piemērus var minēt apģērba veikalu ergonīmus *Fashion for men* ‘mode vīriešiem’ Narvā un *Nauji drabužiai moterims* ‘jauns apģērbs sievietēm’ Alītā, striptīza kluba ergonīmu *GENTLEMEN’S CLUB* ‘džentlmeņu klubs’ Vīlandē, apģērba un rotaļlietu veikala nosaukumu *PRECES BĒRNIEM* Daugavpilī, bilingvālo (lietuviešu un baltkrievu val.) kultūras nama nosaukumu *BALTARUSIŲ KULTŪROS CENTRAS BEJAPYCKI KVJBTYPHY IČHTP KPOK* ‘baltkrievu kultūras centrs *Solis*’ Visaginā, arī veikala nosaukumu *VIMBA MAKŠĶERNIEKIEM UN TŪRISTIEM* Daugavpilī.

Izvērtējot nosaukuma zīmes, ir redzama Baltijas valstu pilsētu ergonīmijas vārdkopu veidošanas prakse, proti, īpatna vārdu (vārdu savienojumu) secība zīmē. Samērā tipiskas vārdu izvietoējuma struktūras nosaukuma zīmēs ir šādas:

1) simboliskais nosaukums + nomenklatūras vienība ar vai bez diferencētājdaļas (prece, pakalpojums), piemēram, viesnīca *Medūna viešbutis* ‘Medūna viesnīca’ Druskininkos, *Evita frizētava* Valmierā, *ALFA mēbeļu salons* Ventspilī un *LATERNA BAAR* ‘laterna bārs’ Pērnavā.

Var pieņemt, ka simboliskais nosaukums un nomenklatūras vārds izkārtņē netiek uztverts par vienu tekstu, ka netiek pievērsta uzmanība interpunkcijas zīmēm ārtelpas reklāminformācijas noformējumā vai ka pieturzīmju trūkums ir saistāms ar nevēlēšanos izkārtņē iekļaut vēl vienu zīmi papildu izmaksu un vietas dēļ;

2) nomenklatūras vienība ar vai bez diferencētājdaļas (retāk prece, pakalpojums) + simboliskais nosaukums + nomenklatūras vienība ar vai bez diferencētājdaļas (retāk prece, pakalpojums), piemēram, *DISKO KLUBS LION RESTORĀNS* Ventspilī, *VIEŠBUTIS LIETUVA HOTEL* ‘viesnīca *Lietuva* viesnīca’ Druskininkos un *KASIINO SFINKS BAAR* ‘kazino *Sfinks*a bārs’ Pērnavā.

Kā rāda iepriekšminēto nosaukuma zīmju pieraksts, simboliskais ergonīms zīmē netiek atdalīts ar interpunkcijas zīmēm, tāpēc neatbilst literārās valodas normām. Ir jāizceļ arī fakts, ka izkārtņēs visi iepriekšminētie piemēri ir rakstīti tikai ar lielajiem sākumburtiem, kas nozīmē, ka arī ortogrāfiski simboliskais nosaukums netiek izcelts. Taču būtiska loma iepriekšminēto struktūru un to elementu atdalīšanā ir paralingvistiskajiem līdzekļiem, piemēram, atsevišķas teksta vienības novietošanai otrajā rindā, fonta vai burtu izmēra maiņai, kas izceļ to īpašo nozīmi nosaukuma zīmju izveidē;

3) nomenklatūras vienības (vārda savienojuma) pirmā daļa + simboliskais nosaukums + nomenklatūras vienības (vārda savienojuma) otrā daļa, piemēram, divi Daugavpils ergonīmi: *OPTIKAS metropole CENTRS* un *Skaistuma Jūlija salons*.

Abos iepriekšminētajos piemēros vizuāli ir izcelts simboliskais nosaukums: pirmajā piemērā ar mazo burtu lietojumu, otrajā – ar atšķirīgu burtu krāsu un veidolu. Tas tekstā ir uztverams par savdabīgu, literārās valodas normām neatbilstošu iespaidumu, kas nav atdalīts ar interpunkcijas zīmēm.

Kā vēl vienu savdabīgu teksta noformējuma risinājumu var minēt divas līdzās

esošas sporta kluba reklāmas Narvā, kurās kopējo tekstu veido verbālā informācija abās zīmēs, resp., katrs nomenklatūras vienības *Боксеров клуб* ‘bokseru klubs’ vārds ir uzrakstīts atsevišķā reklāmā, un arī simboliskais nosaukums ir sadalīts divās daļās *ЭНЕ-РГИЯ* ‘ene-rģija’, katru no tām izvietojot savā zīmē. Lai izlasītu pilno sporta klubu nosaukumu, recipientam ir jāaplūko abas līdzās esošās reklāmas.

No reti lietotajām interpunkcijas zīmēm Baltijas valstu ergonīmijā biežāk ir konstatētas pēdiņas simboliskā nosaukuma izcelšanai izkārtņē un ortogrāfijas normu ievērošanai, piemēram, veikals „*VĒSMA*” *PĀRTIKA* Ventspilī, *frizētava „FEJA*” Daugavpilī, *KAUPLUS „SPRINT”* ‘veikals „Sprints”’ Narvā un viesnīca *APARTAMENTAI „Agneta*” ‘apartamenti „Agneta”’ Druskininkos, atsevišķos gadījumos izsaukuma zīme vai daudzpunkte. Pēdiņas arī afišās nav konstatētas bieži, kā vienu piemēru var minēt afišu Alītā, kurā diskotēkas nosaukums „*KAM PER 30*” ‘„Kam pāri 30”’ ir pēdiņās.

Kā jau iepriekš tika minēts, komati nosaukuma zīmēs netiek izmantoti, lai atdalītu vārdu savienojuma daļas. Kā vienas no retajām nosaukuma zīmēm ar komata lietojumu var minēt divu veikalu tiešos ergonīmus Lietuvā: *INDAI, DOVANOS* ‘trauki, dāvanas’ Visaginā un *LANGAI, DURYS, VARTAI* ‘logi, durvis, vārti’ Alītā.

Grafiti uzrakstos līdzīgi kā nosaukuma zīmēs retāk ir lasāmi apstākļa vārdi (piem., *EASY* ‘viegli’, *Nice!* ‘jauki’, *Forewer* ‘vienmēr’) vai darbības vārds (*Rullē, Get up!* ‘celies!’, *Есть курить?* ‘ir smēķēt?’). Salīdzinoši reti ir konstatēti teikumi ar abiem teikuma virslocekļiem (piem., *Drugs is Death* ‘narkotikas ir nāve’, *Iš slapio dievo kūno garu danguj debesys gimsta* ‘no slapjas dieva miesas garaiņiem debesīs mākoņi dzimst’), bet sešus grafiti tekstus veido bezkopas teikumi (*Jes* ‘jā’; *Kāpēc?*; *Jap; Ha-Ha; Wow; Bum!*).

Biežāk nekā citās publiskajās zīmēs grafiti ir lietota izsaukuma zīme; astoņos grafiti uzrakstos tiek izmantotas pat trīs izsaukuma zīmes ekspresivitātei un papildus uzmanības piesaistīšanai (piem., *МЫ ЛЮБИМ ДРУГ ДРУГА!!!* ‘mēs mīlam viens otru’, *RUSSIA!!!* ‘Krievija’, *Hip-hop!!!, BE HAPPY!!!* ‘esi laimīgs’). Tomēr dažos gadījumos arī reklāmās ir vairāk nekā viena izsaukuma zīme, piem., reklāmā pie apģērba veikala loga Narvā ir uzraksts *Джинсы для беременных!!!* ‘džinsi grūtniecēm’, Valmierā ir mobilo telefonu veikala reklāma ar vēstījumu *TELEFONU IZPĀRDOŠANA!!!*, bet starptautiskas autobusu līnijas reklāma Alītā pauž: *DAR DAUGIAU NAUJU REISU!!!* ‘vēl vairāk jaunu reisu’. Kā redzams, visās reklāmās ir izsaukuma zīmju trīskāršojums, kas izceļ piedāvājuma unikalitāti. Savukārt pie kafējnīcas loga Narvā ir aicinājums *Заходите* ‘nāciet iekšā’ ar izsaukuma zīmi pirms teksta, piesaistot uzmanību ar neierasto interpunkcijas zīmes izvietojumu.

Atsevišķos grafiti ir konstatēts punkts teikuma beigās (piem., *KLAUNS.*, *Silver.* ‘sudrabs’, *Я LOX.* ‘es lohš (neprašā)’, *SCREAM.* ‘spalgs kliedziens’); dažos gadījumos ir konstatēta daudzpunkte teksta nepabeigtībai un turpinājumu iespējamībai (piem., *KING...* ‘karalis’, *Здесь была Инга и Ксюша...* ‘te bija Inga un Ksjuša’) un jautājuma zīme (piem., *Vai Monta grib S.?, Do you love me?* ‘vai tu mani mīli?’).

Leksiskais un semantiskais līmenis

LA datubāze ataino dažus oriģinālus nomenklatūras vārdus, piemēram, *Smukuma darbnīca* Valmierā un *SENLIETU TIRGOTAVA* Ventspilī, kas aktualizē sarunvalodas un retāk lietotās valodas leksēmas un aizstāj ierastos nomenklatūras vārdus: *skaistumkopšanas salons* un *antikvariāts*. Ir jāpiebilst, ka iepriekšminētajam senlietu veikalam ir arīdzan savdabīgs simboliskais nosaukums *ĶIRMJU KANTORIS*, kas humoristiski cenšas pievērst garāmgājēju uzmanību, laužot stereotipu, ka antikvariāts ir vien vēsturniekiem un kolekcionāriem saistošs veikals (Pošeiko 2014, 3).

Ne tik ierasta ir situācija, kad valsts iestādēm ir simboliskais nosaukums, metaforiski paplašinot ergonīma denotatīvo nozīmi. Tā, piemēram, Visaginas ģimnāzijas pilnais nosaukums ir *VISAGINO „ATGIMIMO” GIMNAZIJA* ‘Visaginas Atdzimšanas ģimnāzija’, kultūras namam – *VISAGINO KULTŪROS CENTRAS „BANGA”* ‘Visaginas kultūras centrs „Banga”’ un bērnu bibliotēkai Daugavpilī – *BĒRNU BIBLIOTĒKA ZĪLĪTE*.

Pievēršot uzmanību leksiski semantiskajām ergonīmu īpatnībām, ir redzams, ka precīzas ģeogrāfiskās atrašanās vietas norāde ir daudzu Baltijas valstu ergonīmu izveides paņēmieni. Tā, piem., frizētava *RĪGAS 66* Daugavpilī atrodas Rīgas ielā 66, *SKRODERKROGS* Ventspilī ir Skroderu ielā, kafejnīca *Prie parko* ‘Pie parka’ Alītā, maiznīca *KIVI PAGAR* ‘Akmens maiznieks’ Vīlandes *Kivi* ielā. Nereti tiek aktualizētas arī citas teritoriālas vienības, kas nav tiešā veidā saistītas ar pilsētu, kurā uzņēmums atrodas, piem., naktsklubs *HOLIVUDA* Ventspilī un kafejnīca *ARIZONA* Daugavpilī. Nelielu skaitu ergonīmu veido telpu nosaucošas vienības, piem., viesu nams *žalias šilis* ‘zaļais sils’ Alītā un kafejnīca *Skveras* ‘skvērs’ Alītā, džezas klubs *Parks* Valmierā. Ekscerpēto ergonīmu datubāze ataino arī, ka īpašniekiem saistoša šķiet iespēja izveidot pašiem savu kādas preču vai pakalpojumu grupas pasauli, pašradītu telpu, piemēram, skaistumkopšanas salons *SKAISTUMA PASAULE* Daugavpilī, *VESELĪBAS SALA* Valmierā, *DOVONŪ PASAULIS* ‘dāvanu pasaule’ Alītā, to ataino arī uzņēmumu tīklu ergonīmi ar formantu *-land*: *SPORTLAND* ‘sportazeme’, *TEHNOLAND* ‘tehnazeme’ un *Sauberland* ‘sudrab(a)zeme’.

Ne tik bieža ir kultūrvēsturiskās informācijas aktualizācija ergonīmos. Tā, piem., Druskininkos viesnīcu nosaukumi *Dzūkija* ‘Dzūkija (Dainava)’ un Dainava ‘Dzūkija (Dainava)’, arī Visaginā restorāna ergonīms *AUKŠTAITĪJA* ‘Aukštaitija’ demonstrē vienu no pieciem kultūrvēsturiskajiem novadiem Lietuvā, savukārt Vīlandē kafejnīcas *Fellin* nosaukums *ataino pilsētas vēsturisko nosaukumu vācu valodā* (Pošeiko 2014, 4). Šajos piemēros ir vērojama vēlme norādīt uzņēmuma atrašanās vietu un piederību šai vietai, izceļot tās nozīmību uzņēmuma reklāmā. To norāda arī viesnīcas *Wolmar* ‘vēsturiskais Valmieras pilsētas nosaukums’ ergonīma pamatojums – *par godu pilsētai*.³

Vēsturisku informāciju netieši pauž piemēri: viesnīcas nosaukums *Senasis Paštas* ‘senais pasts’ Druskininkos ataino ēkas iepriekšējo izmantojumu, savukārt Valmieras kafejnīcas *jauna Saule* ergonīms daļēji ir saglabājis kādreiz te bijušās

³ Par viesnīcu. <http://www.hotelwolmar.lv/index.php/lv>, sk. 12.07.2014.

kafejnīcas *Saule* nosaukumu, atklājot pēctecību. Savukārt vēl retāk ergonīmi pauž kādu kultūrvēsturisku stāstu, kas nav nojaušams bez papildu informācijas, piem., Ventspils pilskroga nosaukuma *Melnais Sivēns* pamatā ir pils iekštelpu arheoloģiskajos izrakumos (20. gs. 90. g.) atrastie apdeguša sivēna kauli, kas, iespējams, ir no zviedru uzbrukuma laika 1659. gadā (Pošeiko 2014, 5).

Salīdzinājumā ar telpas kategoriju laiku nosaucošu leksēmu Baltijas valstu ergonīmijā ir maz. Kā piemērus var minēt veikala ergonīmu *pus12* Ventspilī un kafejnīcas nosaukumu *KAVINĒ trys su puse 3,5* ‘kafejnīca trīs ar pusi 3,5’ Alītā; pēdējais piemērs atklāj espresso kafijas tasītes izdzeršanai nepieciešamo minūšu skaitu (Pošeiko 2008, 1).

Atsevišķi ergonīmi ataino vienreizīgumu un augstvērtīgumu: apģērba veikala nosaukums *MODERNE* ‘moderns’ Alītā, lombarda ergonīms *PREMIUM* ‘piemaksa (godalga)’ Daugavpilī, kosmētikas centra nosaukums *V. I. P. style* ‘V. I. P. stils’ Daugavpilī, apģērba veikala ergonīms *Stiil* ‘stils’, restorāna nosaukums *100 % China* ‘100 % Ķīna’ Narvā.

Uzmanību piesaistoši ir arī t. s. spārnotie teicieni, piem., frizētava *Spogulīt, Spogulīt...* Valmierā, restorāns *Mamma mia!* ‘mans Dievs! (ak Kungs!)’ Narvā, zobārstniecības kabinets *Ai Kā Sāp!* Ventspilī. Šie ergonīmi bieži ir kā iepriekšzināma stāsta alūzija jaunā kontekstā, kas vienlaikus funkcionē kā norāde uz citiem tekstiem.

Samērā maz ergonīmijā ir izmantots mākslas, mitoloģijas un literatūras potenciāls, ir konstatēti vien atsevišķi šādi nosaukumi, piem., skaistumkopšanas salons *MONA LIZA* Druskininkos un kafejnīca *Mona Liza* Pērnavā, viesnīca *Guliver* ‘Gulivers’ Narvā, veikali *Vinnijs Pūks* un *Laimdota* Valmierā, erotikas veikals *Afrozijis* Valmierā, veikali *Dons Žuans* un *KLEOPATRA* Daugavpilī, restorāns *Ērmanītis* Ventspilī. Kafejnīcas un vīna veikala *AMRITA* ‘dievu nemirstības dzēriens’ (no sanskrita *amrita* ‘nemirstība’) Vīlandē nosaukums ir izvēlēts tāpēc, ka *Amrita ir kafejnīcas aizbildnis. Kafejnīcā ikviens var baudīt vīnu, un šis vārds pasaka, ka te ir laba vīnu izvēle un augstvērtīga kvalitāte* (Pošeiko 2014, 5).

Salīdzinoši reti ergonīmi ataino cilvēka rakstura iezīmes, īpašības vai vārdus, kas pēc noteiktām pazīmēm, uzvedības vai spējām raksturo cilvēkus, piemēram, apģērba veikals *Leedi* ‘lēdija’ Narvā, apģērba veikals *Dīva* Ventspilī, *tulkošanas serviss Inteleks* un aptieka *Dziednieks* Daugavpilī, apģērba veikals *Dandy* ‘dendijs’ Narvā, veikals *Mūza* Alītā, kosmētikas veikals *Romantika* Visaginā, uzkodu bārs *Snack bar Kāre* Valmierā.

Domājot par grafiti semantiskā aspektā, ir jāizceļ deviņi grafiti teksti (dzejoļi) Druskininkos, kur ir notikusi starptautiska jauniešu vasaras nometne. Šajos grafiti tekstos ir realizēta valodas poētiskā funkcija un konstatēta valodu daudzveidība (autora dzimtā un (vai) pārstāvētā valoda, lietuviešu un angļu val.). Par radoši romantisku vēstījumu ir uztverams grafiti uzraksts *С ДОБРЫМ УТРОМ ЛЮБИМАЯ!* ‘Labrīt, mīļotā!’ un zīmējums – virs jūras uzlecoša saule – Narvā.

Lingvistiskās un optiskās metaforas

Nosaukuma zīmēs lingvistisko metaforu nav daudz un tās galvenokārt tiešā veidā ir saistītas ar uzņēmuma darbības specifiku un piedāvājuma klāstu, piemēram, kāzu salons *Baltoji Dama* ‘baltā dāma’ un auto preču veikals *Auto žvilgšnis* ‘auto skatiens’ Alītā, grāmatnīca *GAISMA* un apbedīšanas birojs *Rieta* Ventspilī, bērnu veikals *Little Angels* ‘mazie eņģeļi’ Visaginā. Konotatīvu (metaforisku) ergonīmu precedentu saistījumu ar denotātu demonstrē arī šādi ergonīmi: autoskola *Rool* ‘stūre’ un naktsklubs *Rubiin* ‘rubīns’ Vīlandē, manikīra studija *Perlas* ‘pērle’ Alītā un bārs *Laterna* Pērnavā.

Savukārt lingvistiskās metaforas reklāmās ir saistītas galvenokārt ar cenu samazinājumu konkrētā lielveikalā vai uzņēmumā, šķietami pārdomātu finanšu plānošanu un tērēšanu, arī ar noteiktu preču raksturojumu. Tā, piem., Alītā ir konstatēta reklāma ar nominālu metaforu *Velikinis nuolaidų lietus* ‘pavasara atlaižu lietus’ un attēlu ar krāsainām un no gaisa krītošām Lieldienu olām. Šajā reklāmā cenu atlaides lingvistiski tiek pielīdzinātas ikgadējai dabas parādībai (pavasara lietus), kas ir nepieciešama dabas procesu nodrošināšanai: snaudošā atdzimšanai un turpmākai attīstībai, kaut kā jauna radīšanai. Taču attēls sniedz papildinošu informāciju – atlaides ir uztveramas par savdabīgām Lieldienu olām, bez kā nav iedomājami pavasara saulgrieži, simbolizējot auglību, atdzimšanu un cikliskumu. Tātad vienā reklāmā ar dažādiem izteiksmes līdzekļiem recipientam tiek nodotas divas metaforas (atlaides kā lietus un kā Lieldienu olas), kuras vieno virsējdziedis *dzīvība*. Citā reklāmā Druskininkos var lasīt, ka grāmatnīcā *VAGA pražydo ypatingi knygu žiedai* ‘uzzied īpatnēji grāmatu ziedi’, bet attēlā ir atainotas kreimenītes, kuru ziedkausus ir norādīts grāmatu cenu samazinājums (piem., –25 %, –70 %). Te atlaides (unikālais grāmatu piedāvājums) ir salīdzinātas ar neparastiem pavasara ziediem; vizuālajai informācijai šajā gadījumā ir verbālās informācijas konkretizējošā funkcija. Toties rudens aktualizācija ir vērojama reklāmā Daugavpilī, kur nominālā metafora divās valodās *LAIKS VĀKT RAŽU! ВРЕМЯ СОБИРАТЬ УРОЖАЙ!* ikvienu lielveikala *SOLO* apmeklētāju implicīti rosina iegūt nogatavojušos ražu, respektīvi, izmantot preču atlaides, bagātīgi iepērkoties konkrētajā laikā. Savukārt reklāma ar nominālo metaforu *LIELĀ CENU CIRPŠANA!* un necirptas aitas attēlu Daugavpilī ataino to, ka preču cenas kā aitas ir apaugušas (pārlieku paaugstinātas) un ka pašreiz notiek vilnas griešana jeb preču cenu samazināšana līdz minimumam.

Bankas reklāma Ventspilī ar verbālo metaforu *NAUDA AUG, JA IR SAPNIS* un attēlotiem dažādiem kustamiem un nekustamiem īpašumiem atklāj naudas pielīdzināšanu dzīvai būtnei, kas pieaug noteiktos apstākļos (materiālo vēlmju apzināšanās), respektīvi, tās kļūst šķietami vairāk kādā noteiktā brīdī, lai potenciālais klients spētu apmierināt savas vajadzības.

Iepriekšminētie piemēri ataino, ka tematiski metaforiskie vēstījumi visbiežāk ir attiecināmi uz ekonomiku (finanšu plānošanu un šķietami pārdomātu tērēšanu), kas ļauj tos uztvert kā patērētājsabiedrību raksturojošus ziņojumus.

Atsevišķu skaistumkopšanas preču, apģērba un apavu reklāmās vizuālie tēli bieži

tiešā veidā paskaidro vai ilustrē lingvistiskās metaforas, piem., Pērnāvā ir iegūta vides reklāma ar uzrakstu *A firework of colours* ‘krāsu salūts’, bet attēlos ir redzama dažādu toņu lūpu krāsu palete un sievietes ar koši uzkrāsotām lūpām. Attēls precizē, kas tiek domāts ar krāsu salūtu; šajā gadījumā – lūpu krāsu daudzveidība. Līdzīga aina Alitā: verbāls teksts *Walking on air* ‘pastaiga gaisā’ un attēlā sievietes kājas ar apavu ražotnes *Caprice* ‘kaprīze’ korpēm debesis; apavi kvalitātes un vizuālā dizaina īpašību dēļ ir pielīdzināti vieglumam, ērtumam un emocionālam pacēlumam. Metaforu lietojumu veselības aprūpes jomā ataino Ventspilī iegūta medikamenta (košļājamo tablešu) *Rennie* reklāma, kurā ir verbāla metafora *Palīdz, kad kuņģi dedzina!* un zīmējums ar degošu kuņģi cilvēkā. Kopumā teksts pauž, ka konkrētais medikaments palīdzēs novērst nepatīkamas sajūtas vēderā, radušos diskomfortu. Savukārt pie restorāna Daugavpilī ir konstatēta reklāma, kurā ir lasāms uzraksts *Čaka Norisa sitiens* un skatāma fotogrāfija ar ēdienu uz šķīvja; šajā gadījumā attēls vizuāli ilustrē apzīmējamo referentu – konkrētais ēdiens ir uztverams par tikpat spēcīgu un trāpīgu (respektīvi, sātīgu) kā Č. Norisa sitiens.

Tikai par optiskajām metaforām, kas ir attiecināmas uz semiotisko līmeni, ir iespējams runāt vien atsevišķos gadījumos. Tā, piem., Druskininkos ir iegūta bankas *Parex Bankas* ‘Parex banka’ reklāma, kurā ir verbāla informācija par dažāda veida īstermiņa un ilgtermiņa noguldījuma procentiem atšķirīgās valūtās un attēls ar lielu medus podu un biti. Šajā reklāmā lingvistiskās metaforas nav, toties attēls metaforiski pauž, ka izdevīgie noguldījuma nosacījumi bankas klientiem ir tikpat vitāli nepieciešami un tīkami (saldī) kā bitei medus. Cits piemērs no Narvas: divās līdzās esošās reklāmās (krievu un igauņu val.) ir brīdinošs uzraksts *He соглашайся на зарплату в конверте! Ара нõусту үмбrikupalgaga!* ‘Nepiekrīti algai aploksnē!’ un attēls ar slazdu, kurā naudas banknotes ir ēsma. Reklāma vizuāli atklāj metaforu – nauda ir ēsma, kas vedina slazdā (nelegālā statusā). Kopumā tā vēsta, ka t. s. aploksnes algas saņemšana ir pielīdzināma uzkāpšanai slazdam, cerot iegūt šķietamu labumu, kas patiesībā ir tikai posts pašam. Kā pēdējo piemēru var minēt Druskininkos iegūtu reklāmu, kurā ir verbāls jautājums angļu valodā *How deep is your Love?* ‘Cik dziļa ir tava mīlestība?’ un attēlots zīdā dziļi iegrimis zelta gredzens ar rubīnu. Tieši attēls pauž atbildi: jo iespaidīgāks un dārgāks gredzens, jo dziļāka ir mīlestība. Optiskā metafora – mīlestība ir gredzens ar dārgakmeni.

Publisko zīmju mākslinieciskais noformējums un kompozicionālās īpatnības

Pievēršot uzmanību publisko zīmju izveides materiālam, ir jāteic, ka Baltijas valstīs kopumā dominē metāla izkārtnes, tomēr samērā bieži nosaukuma zīme ir bez izkārtnes vispār, jo teksta burti ir izveidoti atsevišķi un piestiprināti pie sienas. Atsevišķos gadījumos ir vērojamas koka nosaukuma zīmes (galvenokārt tradicionālās virtuves kafejnīcām, amatniecības veikaliem, retāk izglītības iestādēm) vai uzlīmes. Tikai atsevišķi piemēri piesaista papildu uzmanību ar izkārtnes formu, piemēram, kafejnīcai Pērnāvā izkārtne ir pavāra cepures formā, kafejnīcas ergonīms *Lidojums*

Ventspilī ir uz izkārtnes, kas ir gaisa balona formā, ergonīms *Latgales Mācību Centrs* Daugavpilī ir uz lielas plastmasas pildspalvas, savukārt Druskininku viesnīcas nosaukuma *Dainava* burti ir piestiprināti pie liela akmens viesnīcas pagalmā.

Radoši mākslinieciskie risinājumi ir aplūkojami katrā izkārtņē atsevišķi. Kā vienu piemēru var minēt kafejnīcas nosaukuma zīmi Narvā, kurā nomenklatūras vārdu *KOHVIK* ‘kafejnīca’ un *BAAR* ‘bārs’ šķērums no simboliskā ergonīma *NIAGARA* ‘Niagāra’ ir panākts ar izvietojumu vienkrāsainos taisnstūros izkārtnes augšējā labajā stūrī un apakšējā kreisajā stūrī, nomenklatūras vārdus vizuāli atainojot kā patstāvīgas teksta vienības (sk. 1. attēlu). Kopējā zīmes teksta vienojošais elements ir tumši zilā krāsa, kas ir redzama uzrakstītajos nomenklatūras vārdos un simboliskā nosaukuma vidus burtā *G*.

1. attēls. *Kafejnīcas un bāra „Niagara” izkārtne Narvā*
Picture 1: *A signboard of the restaurant and bar “Niagara” in Narva*

Savukārt grafiti tekstus papildina galvenokārt nelieli un vienkrāsaini attēli: melnas bultas, sirsniņas, emotikoni, zvaigznes, falli, arī skaitļi (tālrūņa numuri seksuālo pakalpojumu sludinājumu imitācijās). Lai gan grafiti ir rakstīti dažādās krāsās, stabila semantika piemīt sarkanajai krāsai, tā ir konstatēta uz rīcību pamudinošos vai brīdinošos grafiti uzrakstos (piem., *ДАЕШЬ РЕВОЛЮЦИЮ!* ‘dod revolūciju’ Daugavpilī, *ОПАХО* ‘bīstami’ Narvā) un mīlestības jūtu atainojumos (*I love you* ‘es mīlu tevi’ Daugavpilī, *Кыс* ‘skūpsts’ Druskininkos, *ПРОСТИ. ЛЮБЛЮ...* ‘Piedod. Mīlu...’ Visaginā).

Kopumā interesantu ārtelpas verbālās un neverbālās reklāminformācijas piemēru nav daudz, liekot domāt, ka finansiālu apsvērumu, motivācijas vai ideju trūkuma dēļ iestādes vai uzņēmuma publiskajam tēlam netiek pievērsta pārāk liela nozīme. Kā oriģinālus piemērus var minēt rokdarbu, suvenīru, apģērba un aksesuāru veikalu *Spinta* ‘skapis’ Druskininkos (sk. 2. attēlu pa kreisi) ar interesantu verandas noformējuma risinājumu un kafejnīcas *Vertikāle* izkārtņu izvietojumu Ventspilī (sk. 2. attēlu pa labi). Abos gadījumos neverbāli ir atainots uzņēmuma nosaukums.

2. attēls. *No kreisās: veikala ārtelpas reklāminformācija Druskininkos un kafējnīcas ārtelpas reklāminformācija Ventspilī*

Picture 2: *On the left: open space advertisement of the shop in Druskininkai and outdoor advertisement of the cafe in Ventspils*

Savdabīgu risinājumu ataino arī ēka Valmierā, kurā atrodas pilsētas teātris, skaistumkopšanas salons un kafējnīca. Pie ēkas centrālajām durvīm ir nosaukuma zīme ar ergonīmu *VALMIERAS TEĀTRIS*, ēkas sānu pusē nosaukuma zīme ar ergonīmu *Ceturtais Cēliens Teātra kafējnīca*, savukārt ēkas otrā pusē – *Cits Teātris Skaistumkopšanas salons*. Šie publiskie ziņojumi ataino semantiski vienotu nosaukumu grupu ar kopīgu precedenta avotu – teātris.

Nobeigums un secinājumi

Pētījumā uzmanība tika pievērsta trīs veidu publiskajām zīmēm Baltijas valstīs: pirmkārt, nosaukuma zīmēm, jo to skaitliski ir visvairāk, un tās publiskajā telpā funkcionē kā iestādes vai uzņēmuma vizītkarte, kam ir jāpievērš garāmgājēju vai braucēju, respektīvi, potenciālo klientu, uzmanība; otrkārt, grafiiti tekstiem, jo tie ir spontāni, brīvi no aizspriedumiem un necenzēti; treškārt, tika skatītas reklāmas, lai atklātu un analizētu lingvistiskās un optiskās metaforas, to sakarus un mijiedarbību informācijas nodošanā. Atsevišķu verbālā teksta izveides paņēmieni raksturošanā tika izmantotas arī afišas.

Lai gan gandrīz ikvienā ekscerpētajā vienībā var saskatīt un analizēt atšķirīgus lingvistiskos un semiotiskos līdzekļus, pētījumā ir noskaidrots, ka Baltijas valstu publiskajā telpā par savdabīgiem lingvistiskiem un semiotiskiem līdzekļiem uzmanības pievēršanai ir uzskatāmi:

1) ortogrāfijas un grafiskajā līmenī – mazie sākumburti īpašvārdos, lielle sākumburti vārda vai vārdkopu vidū, transliterācija un grafohibridizācija, arī burtu vai vārda vizuāla stilizācija, atsevišķas teksta daļas izcēlumi ar krāsas, burtu lieluma vai fonta maiņu;

2) vārddarināšanas līmenī – deminutīvi, citu valodu formanti un vārdi, saīsinājumi un abreviatūras;

3) morfoloģiskajā un sintaktiskajā līmenī – verbāli un adverbiāli ergonīmi, palīgvārdi, divkopu teikumi nosaukuma zīmēs un grafiiti, interpunkcijas zīmes;

4) leksiskajā un semantiskajā līmenī – lokālās vides kultūrvēsturiskā informācija, literatūra, mitoloģija un kino, arī cilvēks kā ergonīmu precedenta avots, romantiski veltījumi un dzejoļi grafiiti tekstos, lingvistiskās metaforas ergonīmos, reklāmās un grafiiti;

5) semiotiskajā līmenī – vizuālie tēli un optiskās metaforas kā vienīgie informācijas nesēji, neparasts izkārtnes mākslinieciskais noformējums, forma un izvietojums, arī vienots kompozicionālais vēstījums dažu iestāžu un uzņēmumu ārtelpas reklāminformācijā.

No iepriekšteiktā var secināt, ka visplašākā kreatīvo līdzekļu daudzveidība ir vērojama ortogrāfijas un grafiskajā līmenī, norādot uz to, ka vizuālajam verbālās informācijas noformējumam publiskajā telpā ir pievērsta vislielākā uzmanība. Ar paralingvistiskiem līdzekļiem – burtu izmēru, fontu, *tukšām* atstarpēm un izvietojuma īpatnībām, krāsām, īpatnām, no literārās valodas normām atšķirīgām nosaukumu izveides likumībām – bieži ir kompensēts interpunkcijas zīmju trūkums (raksturīgs Baltijas valstu LA).

Viena no tipiskām publisko zīmju pazīmēm ir dažāda lieluma, formas un veida attēli (vizuālie tēli), kas ļauj daļu teksta saprast un lietot atbilstoši sociopragmatiskajai nepieciešamībai arī bez zīmē lietoto valodu zināšanām. Lai gan optisko metaforu Baltijas valstu publiskajā telpā nav daudz, tām piemīt uzmanību piesaistošā un ekspresīvā funkcija, arī lingvistisko metaforu nozīmes precizējoši papildinošā funkcija. Kā vizuālie tēli, tā arī optiskās metaforas apliecina neverbālās informācijas lomu kopējā vēstījuma nodošanā un uztverē.

Kopumā var apgalvot, ka kreatīvu teksta noformējuma paņēmieni Baltijas valstu publiskajā telpā nav daudz, bet tie ataino zīmju autoru priekšstatus par savu darbības jomu (iestādi vai uzņēmumu, precēm vai pakalpojumiem, pasākumu), tuvāku vai tālāku telpu un vērtībām.

LITERATŪRA

- Gay, W. (1980). Analogy and Metaphor. Two models of Linguistic Creativity. *Philosophy and Social Criticism*, 7 (3/4), 299–317.
- Gupta, N. (1992). *Creativity and values: educational perspectives*. New Delhi: Arya Book Depot.
- Hudson, G. (2000). *Essential introductory linguistics*. Malden, Mass: Blackwell.
- Jaworski, A., Thurlow, C. (eds., 2010). *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London: Continuum.
- Kessler, S. (2013). *Theories of Metaphor Revised*. Berlin: Logos Verlag.
- Kress, G., Van Leeuwen, T. (1996). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. USA & Canada: Routledge.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Pietarinen, A. V. (ed., 2007). *Game theory and Language Meaning*. The United Kingdom: Elsevier Science.
- Pošeiko, S. (2008, 1). *Intervija ar kafejnīcas „trys su puse” darbinieci*, 28.03.2008. Alītā.
- Pošeiko, S. (2014, 1). *Elektroniska sarakste ar galerijas „laipa” vadītāju Karlīni Cercinu*, 18.08.2014.

- Pošeiko, S. (2014, 2). *Elektroniska sarakste ar uzņēmuma „Freko” īpašnieku Alfrēdu Spigēnu*, 20.08.2014.
- Pošeiko, S. (2014, 3). *Elektroniska sarakste ar uzņēmuma „Ķirmju kantoris” īpašnieku Dzintaru Kantsonu*, 03.08.2014.
- Pošeiko, S. (2014, 4). *Intervija ar kafejnīcas „Fellini” darbinieci*, 15.08.2014. Vīlandē.
- Pošeiko, S. (2014, 5). *Elektroniska sarakste ar Ventspils muzeja direktora vietnieku Armandu Vijumu*, 26.01.2014.
- Pošeiko, S. (2014, 5). *Intervija ar kafejnīcas „Amrita” darbinieci*, 15.08.2014. Vīlandē.
- Pošeiko, S., Murinska, S. (2010, 1). *Intervija ar viesnīcas „Ivolita” darbinieci*, 05.03.2010. Druskininkos.
- Scollon, R., Scollon, S. W. (2003). *Discourses in Place: Language in the Material World*. London: Routledge.
- Zawada, B. (2005). *Linguistic creativity and mental representation with reference to intercategoryal polysemy*. University of South Africa.
- Zawada, B. (2006). Linguistic creativity from a cognitive perspective. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*. Vol. 24. Issue 2. 235–254.
- Бутова, Е. С. (2013). Лингвистическая креативность в Томской эргонимии. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. № 3 (131). 146–152.
- Щербакова, Т. (2009). *Искусственная номинация коммерческих предприятий* [диссертация]. Тюмень. http://www.dissforall.com/_catalog/t13/_science/76/9193880.html, sk. 16.08.2014.

Aīda Razumovska (Аида Разумовская),
Anastasija Cepina (Анастасия Цепина),
Nikita Jefimovs (Никита Ефимов)

«ВСЕМУ НАЧАЛО ЗДЕСЬ...»: РЕЖИЦКО-ПСКОВСКИЕ ИСТОКИ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ ЮРИЯ ТЫНЯНОВА

В статье прослеживается влияние двух городов – Резекне и Пскова – на становление творческой личности Юрия Тынянова. Авторы приходят к выводу, что Режица (Резекне), благодаря уникальному разнообразию национальностей и социальных слоев населения, сохранивших свои культурные традиции, способствовал развитию у будущего ученого писателя наблюдательности и внимания к человеку. Впечатления от Пскова ценны особой атмосферой интеллектуально насыщенной жизни, сложившейся в окружении Тынянова-гимназиста, что способствовало формированию его личности, развитию глубокого интереса к литературе, творческой свободе.

Ключевые слова: Режица (Резекне), Псков, приграничье, автобиография, психологизм, изобразительность характеров.

„VISAM SĀKUMS ŠEIT...”: RĒZEKNES–PLESKAVAS PERIODS JURĪJA TIŅANOVA PERSONĪBAS TAPŠANĀ

Rakstā tiek atklāta divu pilsētu – Rēzeknes un Pleskavas – ietekme uz Jurija Tiņanova personības veidošanos. Raksta autori secina, ka Režica (Rēzekne), pateicoties unikālajai nacionalitāšu un sociālo slāņu daudzveidībai, to saglabātajām kultūras tradīcijām, veicināja topošā autora vērtīgumu un uzmanību attieksmē pret cilvēkiem. Pleskavas iespaidi ir vērtīgi ar īpašu intelektuāli piesātinātu dzīvi, kas veidojās J. Tiņanova ģimnāzijas periodā. Šie iespaidi ietekmēja topošā autora personību, radot padziļinātu interesi par literatūru, radošas brīvības izjūtu.

Atslēgas vārdi: Režica (Rēzekne), Pleskava, pierobeža, autobiogrāfija, psiholoģisms, izteiksmīgi raksturi.

**“EVERYTHING STARTS HERE...”:
REZHITSK–PSKOV ORIGINS OF THE CREATIVE
PERSONALITY OF YURY TYNIANOV**

Yury Tynyanov is an outstanding scientist, writer, translator, one of the founders of the formal school in literary criticism. The article is devoted to the role of two cities – Rēzekne and Pskov – in the destiny of Tynyanov. These are place, where the writer spent his childhood and youth. Kaverin’s statement refers to both cities: “Tynyanov paid attention to his childhood, which was following him slowly but steadily.”

Tynyanov’s memoirs, reminiscences of his friends and contemporaries provide an interesting material for analysis. Child’s impressions are reflected in writer’s autobiography. It is connected with daily life of Rezhitsa (Rēzekne) and its inhabitants. Primarily, author’s attention was drawn to people – the representatives of different nationalities and social stratum, who retained their cultural traditions and mode of life: “The town was small, hilly and very different.

On the hill there were the ruins of Livonian castle, Jewish alleys were below, and beyond the river there was a schismatic skit. At the same time there lived Jews, Belarusians, Great Russians and Latvians, and there were several centuries and countries. Old Believers were like Surikov archers. In the skit there was celebrated a wedding on rabid horses.

Russian people of the 17th century were walking there; old men were wearing long coats, wide-brimmed hats; beards were like sharp, long icicles. Drunkenness was archaic and often ended up with riding.”

Tynyanov strived to understand thoughts, characters and essence of people. Drawing portraits of townspeople from memory, the writer noted some details, which are important for understanding human’s nature. These descriptions can be called psychological.

With such a desire to cognize human’s soul it is no wonder that little Tynyanov mostly was interested in people, who were out of the crowd, standing below the norm not only socially, but also psychologically. Rezhitsa gave him amazing material for observation: “There were a lot of crazy and eccentric people in the town. They amused everyone. One young Jew stamped his feet in front of the photoshop’s showcase which he stared at, yelling: “My dear, look straight at me!” A crazy woman was driving a brood of her children – they grew in number from year to year. Went without Karamazov.”

Tynyanov described a lot of astonishing people, remembering his hometown. He remembered the names of many of them: Kolia Topolev, who wasted all money on cabs and became a tramp, Mishka Posadskii – terrible, one-handed, looked like a cautious, confident beast of unknown breed, and Crazy Nikolay – so exact that hostess checked on him, whether it is time to start preparing porridge.

From his childhood’s observations Tynyanov began his way to become one of the

most extraordinary researchers and a peerless writer. He had an amazing ability to take the shape of another person like an actor. He could see what he feels, what he is thinking about and what the matters of his behaviour are. He could become this person for a while, whether it is tramp or Pushkin himself or Griboyedov. Taking into consideration the fact, which can be observed in reality or taken from a historical document, Tynyanov was able to go further, to go under the surface, to feel intuitively the condition of a person. He formulated his method this way: "I start where the document ends."

The role of Pskov in Tynyanov's life has also played a significant role, because places had always had a great impact on the writer and had shaped the identity, future, as well as the literary taste of the philologist. In Pskov, during the years of studying at school, Tynyanov gained his first friends, began to learn Russian and foreign literature. Everyday life of the city itself, i. e., its weekdays and holidays influenced the philologist's future: "Since that time I got to know Russian province." A particular attention in the autobiography is paid to prisons and convicts, but still the determining factor in the perception of the city is an amazing atmosphere of intellectual and artistic freedom.

Keywords: Rezhitsa (Rēzekne), Pskov, borderland, autobiography, psychology, fine characters.

*Если бы у меня не было моего детства,
я бы не понимал литературы.*
Ю. Тынянов

Юрий Тынянов (1894–1943) – выдающийся ученый, писатель, переводчик, один из основателей формальной школы в литературоведении. Его перу принадлежит ряд крупных историко-литературных и теоретических работ, таких как «Достоевский и Гоголь (к теории пародии)» (1921), «Проблема стихотворного языка» (1924), «О пародии» (1929), «Архаисты и новаторы» (1929) и др. Один из главных объектов исследования Тынянова – личность и творчество А. С. Пушкина, а также его друзей и современников. Незаконченный роман «Пушкин» (1936, ч. 1 и 2) стал художественно ярким и научно отточенным итогом изучения Тыняновым творчества русского поэта. Не менее талантливо историко-биографические романы «Кюхля» (1925), «Смерть Вазир-Мухтара» (1928), рассказ «Подпоручик Киж» (1927), повесть «Восковая персона» (1930) и др.

Биография Ю. Тынянова неразрывно связана с тремя городами – Режица (сегодня Резекне), Псков и Санкт-Петербург. В Режице он провел свое детство, в Пскове – юность, в Петербурге протекала его взрослая жизнь. И, хотя все научные и литературные труды Тынянова были созданы им в северной столице, и Псков, и Резекне не менее важны в его судьбе: Тынянов, *работая, как бы*

прислушивался к своему детству, которое шло за ним медленно, но неуклонно (Каверин, Новиков 1988: 21).

Тынянов родился в 1894 году в городе Режица, на тот момент входившим в состав Витебской губернии Российской империи, где жил до 1904 года («В начале жизни школу помню я» 2003: 111), до поступления в Псковскую гимназию. Но, даже учась в Пскове, на каникулы он неизменно возвращался в родной город.

Режица (Резекне) – город с богатой историей и самобытной культурой, которую латгальцам удалось сохранить, несмотря ни на какие трудности. Первое упоминание города в хрониках – 1285 год (под названием *Rozitten*). С 1582 года Резекне входит в состав Польско–Литовского княжества. В 1772 году, после первого раздела Польши, Резекне становится частью Российской империи. Режица была причислена к Псковской губернии, в 1777 году город вошел в состав Полоцкой губернии, а с 1802 года город становится одним из уездных центров Витебской губернии. В 1917 году участники конгресса представителей Латгальского края приняли историческое решение об отделении от Витебской губернии и присоединении к Видземе и Курземе с целью создания независимого латвийского государства. Город Резекне стал оплотом и сосредоточением латгальской культуры. Сейчас Резекне называют *сердцем Латгалии*.

Удивительно живописно расположение города: Резекне находится на семи холмах, на берегах речки и озера. Исторические факты обусловили необыкновенно яркий и разнообразный колорит, присущий городу в начале XX столетия. Яркой его чертой была многонациональность. Соединение и переплетение различных культур создавало особую атмосферу Режицы. Кроме того, богатая история этих мест оставила замечательные памятники архитектуры и культуры разных эпох – развалины древнего замка, старинный костел и др. историческое наследие –, которые уже в начале XX в. восхищали и жителей города, и приезжих.

Нет сомнения в том, что Режица сильно повлияла на становление личности будущего писателя. В воспоминаниях автора мы находим немало впечатлений ребенка, связанных с повседневной жизнью города и его жителей. Из автобиографии писателя видно, что Тынянова в первую очередь интересовали именно люди, которые представляли самые разные национальности и социальные слои, во многом сохранившие свои культурные традиции и бытовой уклад: *Город был небольшой, холмистый, очень разный. На холме – развалины ливонского замка, внизу – еврейские переулки, а за речкой – раскольничий скит. <...>В городе одновременно жили евреи, белорусы, великорусы, латыши и существовало несколько веков и стран.*

Староверы были похожи на суриковских стрельцов. В скиту <...>справляли на бешеных конях свадьбы. Потом разводились, и тогда тоже мчались на конях, загоняли их. Там ходили высокие русские люди семнадцатого века;

старики носили длинные кафтаны, широкополые шляпы; бороды были острые, длинные, сосульками. Пьянства случались архаические, и опять-таки кончались ездой.

Кругом города возникали цыганские таборы. Нищие, с женщинами в цветном тряпье, с молчаливым, чужим и равнодушным отчаянием в лицах и холодной невучей речью («В начале жизни школу помню я» 2003:97–98).

Неутомимый интерес к исследованию человеческой природы вел будущего писателя к самым необычным, иногда маргинальным личностям: *У мостика, где мы жили, долгие годы сидел слепой Николай с большим неподвижным черным лицом, в сермяге. Ходил он ровно – знал дорогу – и опирался на высокую палку, глаженную временем. Рядом хлопотала Грыпина – маленькая старушка с красным от водки носиком, продавала яблоки. Николай говорил медленно и тускло – отдельные слова, только с нею. Они ко мне привыкли. Николай молчал, а Грыпина щебетала. Раз ни ее, ни Николая не было. Я увидел: на твердой земле, где он сидел, было углубление, которое за долгие годы он высидел. Я вспомнил об этом много позже, когда читал «Шильонского узника» («В начале жизни школу помню я» 2003: 98).* Обратим внимание, как тонко и точно помнит Тынянов черты этих неблизких ему людей и детали, связанные с ними. Спустя много лет, говоря о своем детстве, он вспоминал не игры с друзьями, не облик улиц, не собственный дом, а староверов, босяков, цыган и слепого Николая с его верной помощницей Грыпиной. *Я вообще рос не дома, а в саду и на этом мосту, возле слепого Николая («В начале жизни школу помню я» 2003: 98).* Здесь, среди таких странных и необычных людей, маленькому мальчику было намного интересней. Он наблюдал. Всматриваясь в каждого человека, он пытался проникнуть глубже того, что видно глазу, – внутрь души. Тынянов хотел понять переживания, мысли, характер, сущность людей. Рисуя их портреты по памяти, писатель отмечал детали, важные для понимания природы человека. Эти описания можно назвать психологическими: о староверах – архаические пьянства, бешеные скачки, верность в дружбе; о цыганах – женщины с молчаливым, чужим и равнодушным отчаяньем в лицах. При таком стремлении познать душевный склад человека неудивительно, что особенно интересовали маленького Тынянова люди, выбивающиеся из общей массы, стоящие за чертой нормы и не только в социальном, но и в психическом отношении. Город Режица давал ему замечательный материал для наблюдений: *В городе было много сумасшедших и чудаков. Они всех забавляли. Один молодой еврей топал ногами перед витриной фотографии, на которую пристально смотрел, и кричал: «Дорогая моя душенька, смотри на меня прямо!» Сумасшедшая женщина гнала перед собой выводок своих детей – их год от году становилось все больше. Обходились без Карамазова («В начале жизни школу помню я» 2003: 98).*

Разных и удивительных людей описывал Тынянов, вспоминая свой родной город. Многих он помнил по именам: проездивший на извозчиках все деньги

и ставший босяком Коля Тополев, страшный, однорукий, похожий на какого-то осторожного, уверенного зверя неизвестной породы Мишка Посадский и Сумасшедший Николай, такой точный, что хозяйки проверяли по нему, не пора ли ставить кашу.

Рассказывая об окраинах города, называвшихся Америкой, Тынянов дает психологическое объяснение этого названия: нищета превзошла там все понятные пределы, и те, кто не смог уехать в Америку, казавшуюся единственным спасением, *жили этой Америкой, жили более в Америке, чем где бы то ни было* («В начале жизни школу помню я» 2003: 100). Поразившие ребенка детали их жизни – вновь психологического характера: *Они ссорились между собой решительно из-за всего, каждый час, каждый миг. Ссоры стали искусством... <...>женщины <...>рвали на себе волосы, падали на колени посреди улицы. Из-за пропавшей тарелки и украденного мешка* («В начале жизни школу помню я» 2003: 100).

С детских наблюдений Тынянов начал свой путь к тому, что сделало его одним из самых необычных исследователей и неповторимым писателем, – удивительной способности, подобно актеру, вжиться в образ другого человека. Понять, что он чувствует, как мыслит, мотивы его поведения, стать на какое-то время этим человеком, будь то бродяга Николай или сам Пушкин, или Грибоедов. Отталкиваясь от факта, наблюдаемого вживе или почерпнутого из исторического документа, Тынянов умел пойти дальше, заглянуть вглубь, интуитивно почувствовать характер человека. *Там, где кончается документ, там я начинаю* – признавался Ю. Тынянов (Тынянов 2002: 213). Так впоследствии он угадал во всей правде чувств трогательного Кюхлю: собрав архив В. Кюхельбекера, опубликовав его сочинения и истолковав их как филолог, настолько увлекся личностью малоизвестного к тому времени поэта, что с большим проникновением написал о нем роман. *Моя беллетристика возникла главным образом из недовольства историей литературы, которая скользила по общим местам и неясно представляла людей* – писал автор («В начале жизни школу помню я» 2003: 114).

В Пскове Ю. Тынянов прожил с 1904 по 1912 год («В начале жизни школу помню я» 2003: 113), девять лет, как и в Режице. Сдав вступительные экзамены, будущий литератор был принят в первый класс популярной среди прибалтийцев псковской губернской мужской гимназии. Вместе с двоюродным братом Мироном (Мишей) Гаркави он снял комнату в доме на Верхне-Петропавловской улице (сегодня улица Воровского) в семье псковских интеллигентов Кузнецовых. Здесь Тынянов прожил вплоть до окончания гимназического курса, только на время каникул возвращаясь в Режицу.

Роль Пскова в жизни Тынянова также значительна, поскольку именно здесь во многом сформировались и личность будущего ученого, и его литературный вкус. В Пскове за годы учебы в гимназии Тынянов обрел своих первых друзей, начал постигать русскую и зарубежную литературу. Сам город, его атмосфера,

повседневная жизнь, будни и праздники повлияли на будущего филолога: *С тех пор знаю русскую провинцию* («В начале жизни школу помню я» 2003: 112).

Вполне возможно, что при описании провинциальных меств своих произведениях писатель руководствовался впечатлениями, полученными в Пскове. В его изображении, как и в описании Режицы, видна избирательность социально-бытового, исторического, психологического материала. Исторический облик древнего Пскова, сохранившийся благодаря многочисленным церквям и остаткам крепостных стен и башен, в воспоминаниях Тынянова, тем не менее, отразился точно. Автор упоминает только о Поганкиных палатах, стене Марины Мнишеки о крепостной стене, называемой Тыняновым стеной Стефана Батория (по всей видимости, это один из участков стены Окольного города, в районе Покровского угла, где войска Батория пытались ворваться в осажденный Псков). Именно на этой стене Тынянов с друзьями проводил много времени: *Стена Стефана Батория была для нас не древностью, а действительностью, потому что мы по ней лазали* («В начале жизни школу помню я» 2003: 111). Так прошлое входило в состав настоящей реальности, ощущалось реальностью.

Гораздо более подробное описание в воспоминаниях Тынянова занимают псковские тюрьмы: *Огромный белый корпус каторжной тюрьмы притягивал меня. Хотя я учился в гимназии, но подлинно знакомым показался бы мне сейчас именно он, белый, похожий на русскую печь <...> Внутри за стенами стояло бесшумно звонкое птичье щебетанье, методическое: щебетали кандалы* («В начале жизни школу помню я» 2003: 112). В звуке этого щебетания Тынянов слышал истории человеческих судеб, каждый арестант был для него прежде всего человеком. И снова обратим внимание на интерес будущего ученого и писателя к личностям, стоящим за гранью нормы, на этот раз за гранью установленных обществом и властью законов и правил. При описании тюрем Тынянов нередко прибегает к приему контраста: сравнение звона кандалов с птичьим щебетанием так же необычно, как сравнение тюрьмы с русской печью, в которой выпекают хлеб. Описывая встречу с одним из каторжных, Тынянов отмечает: *Студент был белокурый, коренастый, розовый и уже попахивал смертью* (Тынянов 2003: 112). Это столкновение образов, ассоциирующихся с полнотой и силой жизни (*щебетание птиц, хлеб, эпитеты белокурый, коренастый, розовый*) и образов *тюрьмы, кандалов, смерти* подчеркивает противоестественность несвободы, насильственного заключения человека человеком, ненормальность посягательства на чужую жизнь.

Показательно, что при изображении жителей Режицы подчеркивается живописность их облика: *старики носили длинные кафтаны, широкополые шляпы, жены в фиолетовых, зеленых, синих, красных, желтых бархатных шубках. Снег горел от шуб*. Напротив, среди псковичей выхватываются фигуры именно арестантов: *Арестантки ходили чинно, в длинных тиковых халатах в полоску, и ни на кого не смотрели, как монахини* («В начале жизни школу помню

я» 2003: 113). Режица запомнилась будущему писателю яркими зрительными впечатлениями и запахами: *Пахло вином; люблю запахи льна, масляных красок и понимаю их лучше, чем музыку и также как стихи*. Образ Пскова часто складывается из звуков: при описании ярмарки – только упоминание о дудочниках, играющих «Чудный месяц плывет над рекою», при описании тюрем – главный образ – *щебетание кандалов*. В целом внешняя, социальная сторона жизни Пскова предстает достаточно безрадостной: *Вешали в городе часто; Во Пскове было много тюрем*. Но все же определяющей в восприятии города Тыняновым стала удивительная атмосфера интеллектуальной и творческой свободы, сложившаяся благодаря кругу друзей и замечательной красоте псковских ландшафтов. И, может быть, причина кроется еще в метафизической, не поддающейся словесному выражению прелести Пскова, воздействующей на глубинные слои человеческой души.

Воспоминания о Псковской гимназии в автобиографии Тынянова занимают сравнительно небольшое место. *Гимназия была старозаветная, вроде развалившейся бурсы* («В начале жизни школу помню я» 2003: 111) – описывает ее Тынянов. Упоминаются всего два учителя: дерущийся математик и *пьяница-историк*. Однако нужно помнить, что автобиография собрана после смерти Тынянова из отрывков и набросков и, видимо, в ней отражено не все, что хотел бы рассказать ученый. Потому важным источником для нас являются свидетельства гимназических друзей Ю. Тынянова. В них особенно теплые воспоминания связаны с учителем словесности – Владимиром Ивановичем Поповым, например, у Лева Зильбера: *С благодарностью вспоминали мы Владимира Ивановича Попова, учителя русской словесности, влюбленного в русскую литературу, поэзию, природу и всячески старавшегося привить нам эту любовь. Он знакомил нас с новой русской и иностранной литературой, отнюдь не входящей в школьную программу. Будучи весьма либеральным человеком, он иногда давал нам темы и по сочинениям писателей, считавшихся крамольными. Давал для домашнего сочинения темы из произведений, например, Горького, вместе с нами подробно разбирал все достоинства и недостатки того, что мы писали* («В начале жизни школу помню я» 2003: 58). С восхищением вспоминал учителя и Август Летавет: *Владимир Иванович Попов был замечательным учителем. Его уроки были совсем не похожи на другие. <...> Владимир Иванович привил нам большую любовь к литературе* («В начале жизни школу помню я» 2003: 44). Можно предположить, что такой яркий, талантливый учитель и интересный человек оказал большое влияние и на Ю. Тынянова, на его восприятие и понимание литературы в будущем. Это предположение подтверждает и тот факт, что, спустя годы после окончания гимназии, Тынянов не терял связь со своим учителем. Когда Попова после революции выслали в Среднюю Азию, он, по свидетельству Л. Зильбера, писал Тынянову: *Живется мне не сладко, но здесь такое синее небо...* («В начале жизни школу помню я» 2003: 58).

Однако все же главным приобретением Тынянова в гимназии стали его друзья. Так получилось, что в один год на параллельных курсах училось сразу несколько талантливейших учеников – будущих крупных ученых: А. Летавет (1893–1984; стал известный исследователь в области гигиены и физиологии труда), Л. Зильбер (1894–1966; в будущем крупнейший микробиолог, иммунолог, вирусолог, основоположник санитарно-эпидемиологической службы) и Ю. Тынянов. К старшим курсам мальчики сдружились и стали неразлучны. Такой компанией они много гуляли по Пскову и его окрестностям. Ю. Тынянов вспоминал: *Исходили десятки верст вокруг города – помню все кладбища, березки, пригородные дачи и станции, темные рудые пески, сосны, ели, плитняк. Мы забыли о поездах...* («В начале жизни школу помню я» 2003: 113). Но самое любимое место для прогулок друзей была знаменитая псковская река. *Большую часть времени проводил <...> в лодке на реке Великой, которую и теперь помню и люблю* («В начале жизни школу помню я» 2003: 111). И еще одна интересная подробность: *На реке Великой (у впадения Псковы) я видел на дне сквозь прозрачную воду железные ворота, – псковичи закрывали реку и брали дань с челнов* («В начале жизни школу помню я» 2003: 111). О реке упоминал и Л. Зильбер: *мы пропадали на реке, начиная с весны, почти все свободное время* («В начале жизни школу помню я» 2003: 60). К этому времени относится короткое юношеское стихотворение Тынянова, в котором отразились его впечатления от путешествий по Великой:

*Волны баюкают ласково, ласково
Лодку мою...
Бросивши весла от берега вязкого,
С ветром плыву и пою...
Дрожь водяная, отлитая золотом,
Словно кровавые слезы блестит.
Небо пылает над скованным городом.
Город притих и молчит.*
(«В начале жизни школу помню я» 2003: 29)

Но, конечно, не только созерцание природы составляло суть этих прогулок. Исследуя окрестности Пскова, друзья спорили о смысле жизни, Боге, правде, социальной справедливости, выборе профессии. Ответы на *проклятые вопросы* искали в литературе. *Но ни у Чернышевского, Добролюбова и Герцена, ни у Достоевского, Вл. Соловьева и Льва Толстого, ни у Ибсена и Метерлинка, ни у других мы не смогли получить ответы, которые полностью бы нас удовлетворили. Это было сложное время – между двумя революциями, <...> время «смены вех»* («В начале жизни школу помню я» 2003: 61). Помимо открытий и разочарований в литературе, сопровождаемых бурными обсуждениями и спорами, были и часы, посвященные спокойному наслаждению поэзией. Читали вслух стихи Блока, Бальмонта, Брюсова, Городецкого, Сологуба, Белого, Бунина, вспоминали и классиков – Пушкина,

Лермонтова, Тютчева, Фета. Из иностранных поэтов любили читать Гейне, Бодлера, Верлена. *Эта дружба с горячими спорами по поводу всего, что волновало, спаяла нас, помогла нам идти с ясным взглядом сквозь полную волнений юношескую жизнь, помогала и хорошо учиться* – писал А. Летавет («В начале жизни школу помню я» 2003: 52).

Если бы у меня не было моего детства, я бы не понимал литературы – написал в своей автобиографии Тынянов. За этими словами встают и чудачки с режизских улиц, и слепой Николай, и дышащие старинной силой старoverы, и печальные цыганки, и прогулки по реке Великой, и горячие споры о смысле жизни, о Метерлинке и Достоевском. И еще – особенная атмосфера Пскова, застигнутого двумя революциями, города молодежи, города, окутанного тайной старинных стен и башен. Из детства и юности пришло в творчество Тынянова *близкое и кровное понимание людей и событий*, волнение за них.

Режица и Псков – два приграничных, провинциальных, многонациональных города с богатой историей, замечательной природой. И, главное, с такими разными и такими интересными, неповторимыми людьми, населяющими их. Эти два города вошли в жизнь Тынянова, в самом ее начале и, словно земля, которая питает дерево, чтобы то могло расти, стали основой для всего, чем занимался впоследствии замечательный филолог.

ЛИТЕРАТУРА

Вересова, Т. В. (сост., 2003). *«В начале жизни школу помню я...» Лев Зильбер, Вениамин Каверин, Август Летавет, Николай Нейгауз, Юрий Тынянов – о времени и о себе*. Москва: ФГУП Московская типография № 6.

Вересова, Т. В. *Юрий Тынянов в Пскове*. <http://edapskov.narod.ru/pskov/tinanov.htm>, см. 11.11.2014.

Каверин, Вениамин, Новиков, Владимир (1988). *Новое зрение*. Москва: Книга. *Основные даты жизни и творчества Ю. Н. Тынянова*. *Osnovnyye_daty_zhizni_i_tvorchestva_JU_N_Tunyanova.docx*, см. 11.11.2014.

Тынянов, Юрий (1977). *Поэтика. История литературы. Кино*. Москва: Наука.

Тынянов, Юрий (2002). *Литературная эволюция: избранные труды*. Москва: Аграф.

Шуплинска, Илга (2012). Юрий Тынянов (1894–1943). *Лингвотерриториальный словарь Латгалии* (2012). В 2-х тт. Под ред. И. Шуплинской. Резекне: Резекненская Высшая школа. 267–270.

Ilga Šuplinska

ANDREJDIENAS KONCEPTS PIEROBEŽAS KULTŪRTELPA

Pētījuma iedīgli ir tapuši, veidojot izdevumu „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca” (2012), izstrādājot šķirkli „Andreja diņa” (Šuplinska 2012: 39–42). Konkrētā raksta mērķis – analizēt koncepta „Andreja diņa” aktuālo slāni mūsdienu sabiedrībā, kultūrā, meklēt kopīgas tradīcijas, rituāla slāņus dziļākajā koncepta uztverē, saistot baltu un slāvu folkloras un kristīgās tradīcijas. Lai parādītu, ka Andrejdienas tradīcija ir aktuāla pierobežas kultūrtelpā, tiek raksturota, pirmkārt, personvārda izplatība, popularitāte, otrkārt, kristietības un folkloras elementu mijiedarbe, visvairāk jau brahiloģismu slānī, treškārt, mūsdienu pasākuma tradīcijas Rēzeknē, Rēzeknes Augstskolā (koncepta pasīvā papildu nozīme, kas ir radusies pēdējos 20 gados). Raksts ir tapis Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projektā LLB-2-269 „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne”.

Atslēgas vārdi: Andrejdiena, koncepts, lingvokulturoloģiskā pieeja, baltu un slāvu kultūrtelpa, folklorā.

THE CONCEPT OF ANDREW’S DAY IN CROSS-BORDER CULTURAL SPACE

The sprouts of the research have appeared during the development of “Latgale Linguo-territorial Dictionary” (2012), creating a headword “Andreja diņa” (Andrew’s day) (Šuplinska 2012: 39–42). The goal of the article is to analyze a current layer of the concept of Andrew’s day in today’s society, culture, as well as to look for common traditions, ritual layers in the deepest perception of the concept, linking the Baltic and Slavic folklore and traditions of Christianity.

*The results of the survey conducted in 2010 show, that the most well-known celebrations in Latgale are those, ones that have roots in Christian traditions, while at the beginning of the 21st century the celebration of *Juona diņa* (Summer solstice) is the most popular one. Andrew’s day, like Anna’s day, is not related to the ancient Latvian seasonal traditions, however, at the same time these two days have been characterizing concepts of the cultural space of Latgale for several centuries. It must be mentioned, that the popularity of this celebration is strengthened today with the particular measures organized in certain areas of Latgale (for example, Anna’s day – in Dagda, Bērzgale, F. Trasuns’ Museum “Kolnasāta” Andrew’s day – in Rēzekne).*

There have been used linguo-cultural and comparable approaches in the research, viewing the topical, well-known layer of Andrew’s day as a name’s day, “additionally given passive features, which usually are known by a certain user group” (Степанов

2004: 48). In this sense, Andrew's day is revealed as a church calendar day and Andrew's day as a popular tradition, ritual ("inner meaning, etymology [...] also known for its user so much, that it was the basis for other layers of the concept"; Степанов 2004: 48).

Andrew's day is on the 30th of November according to the Catholic calendar, but according to the Orthodox and Old Believers' calendar it is on the 13th of December, one of the newest days of celebration, that gained its popularity with the strengthening of the Christian traditions, by synthesizing folk and religious ritual elements. It must be admitted, that in the current territory of Latgale this tradition manifest itself more strongly (compared to other regions of Latvia), because:

1) Andrew's day marks the end of the year and the beginning of Advent in Catholic Church;

2) it might have been promoted by the fact, that Latgale was a part of Rzeczpospolita (transition to the new calendar, Strengthening Catholicism);

3) the border area is characterized by a multi-ethnic composition and a mix of traditions.

To show that Andrew's day tradition is topical in border cultural space, there will be described: firstly, prevalence of the person's name, popularity, secondly, interaction between Christian and folkloric elements, most often in the brachyology layer; thirdly, the traditions of modern event in Rēzekne at Rēzekne Higher Education Institution (additional passive meaning, that has arisen in the last 20 years).

Studying Kārlis Siliņš' "Dictionary of person's names", we can get a number of important facts on the prevalence of Andrew's name in Latvia:

1) Andrew, from the Greek ἀνδρείος means 'manly, brave' and the first time in Latvia it was mentioned in 1204 in the Livonian Chronicle;

2) Latgale is the place, where the first time there were mentioned variants of the name Andrejs (Andrew), such as Andžejs (Ludza 1599), Andža, Andžs (Viļaka 1738), Andrīvs (Višķi 1762);

3) in K. Siliņš' dictionary there are given 47 variants or derivatives of the name Andrew (Andrejs), which contain the root of the name Andrejs.

The statistics on persons' names in Latvia and Lithuania slightly differs by its criteria, but it is regularly collected and is available in the Central Statistical Bureau data. In turn, the data collected by Russia is quite conditional and taken from the project "Планета имен и фамилий" ("The planet of names and surnames") website, that since 2006 collects information on onomastic research studies, as well as provides the reviews and, where possible, the analysis on the most popular names (<http://imja.name/index.shtml>).

Studying the origin, prevalence and popularity of the name Andrew (Andrejs), there is a number of questions to be addressed to some research dedicated to onomastics, but it is clear, that this person's name is still the second most popular name in Latvia (if to count together the names Andrejs and Andris), and the word is given to newborns and has taken the 14th place by its popularity in Lithuania

(1991–2010), and still it is the most popular name in Slavic cultures.

Describing the concept of Andrew's day in additional passive sense (church calendar day), it must be reminded, that the change of the actual and passive role has appeared in the relatively recent past. That is to say, until the Soviet occupation (after the World War II) there were used Catholic calendars in Latgale.

Semantics of Christian Andrew's day is associated with the worship of St Andrew. St Andrew is the first of the 12 disciples of Christ (New Testament 1877: 101), a follower of John the Baptist. According to religious sources, in the year 67 on the 30th of November he was martyred on oblique (X type) cross, now commonly known as St Andrew's cross.

In Ukrainian folklore there can also be found clear indications of the fact, that such celebration existed until the day of Saint Andrew: "one of the most poetic and unique winter holidays is *Калума* [Kalita] festival (from "Kalendo"). In the past it was also celebrated on the 11th or 14th of December, but later the tradition to link it with Andrew's day has become more common [13th of December – I. Š.]" (Скряпівський 1995: 248–249).

If to compare the evidence, which has remained in Baltic and Slavic folklore, then the ritual of preparing food and eating (also fortune telling) is different and has remained in Ukrainian folklore tradition. It must be mentioned, that herbal magic indications have remained fragmentary in Belarusian folklore. We are talking about a plant speedwell (*Veronica officinalis*), that was kept by young ladies as it is Andrew's plant, which allows to keep the chosen person beside (Арцеменка 2013). Magical rituals are quite common:

1) deciding fate, divination of the chosen young man (uncommon – young lady), prediction of marriage, success–failure, next year forecasting;

2) the household magic, that is connected with weather observations, particularly water listening ritual.

In conclusion it must be emphasized, that the magic of Andrew's day, that was used to predict winter and future, has more remained in Slavic folklore traditions, which certainly contributed to the worship of Saint Andrew preached by Orthodoxy, but it was not so significant in Catholic traditions. At the same time, though fragmentary, but the manifestations of destiny and household magic have remained in Latvian and Latgalian folklore.

As already mentioned at the beginning of the article, after Latvia gained its independence the celebration of Andrew's day emerged throughout Latvia (passive meaning of a new concept has intensified). Since 1998 the traditions of Andrew's day are celebrated at Rēzekne Higher Education Institution.

Keywords: Andrew's day, concepts, linguo-cultural approach, Baltic and Slavic cultural space, folklore.

Veidojot izdevumu „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca”, tika aptaujāti 1959 respondenti (vairāk par aptaujas struktūru, respondentu atbilžu analīzi sk. Šuplinska 2010), noskaidrojot zīmīgākos Latgales kultūrtelpas konceptus un kultūras zīmes. Starp 470 piedāvātajiem vārdiem un vārdsavienojumiem, kas raksturo Latgales vēstures, kultūras, folkloras, dabas faktus un parādības, tika sauktas arī gadskārtu svinības u. c. Latgalē svinamās dienas (sk. 1. tabulu „Svinamo dienu popularitāte Latgalē”).

1. tabula. *Svinamo dienu popularitāte Latgalē*
Table 1: *Popularity of public holidays in Latgale*

Nr. p. k.	Vieta aptaujā	Svinamā diena	Respondenti, %
1.	18.	Juoņa dīna	80,1
2.	28.	Jezupa dīna	78,0
3.	34.	Pīterdīna	76,3
4.	44.	Advents	74,3
5.	51.	Leldīne	73,1
6.	52.	Annys dīna	72,8
7.	60.	Jura dīna	71,8
8.	67.	Marijīs dīnys	71,6
9.	76.	Aizgavieņš	70,1
10.	79.	Sveču dīna	69,6
11.	80.	Dvieseļu dīna	69,4
12.	114.	Zvaigznis dīna (Treju Kieneņu dīna)	64,5
13.	131.	Agatys dīna	61,5
14.	156.	Kūču vokors	57,6
15.	167.	Andrejdīna	56,2

Tabulā ir apkopotas tās svinamās dienas, kas ir parādījušās respondentu atbildēs biežāk, proti, vairāk nekā 50 % respondentu šos svētkus ir norādījuši kā Latgales kultūrvidē raksturīgas zīmes. Krietni mazāks respondentu skaits minēja *Jākuba dīnu, Vierbineicu, Škapleru, Septeņu suopu dīnu, Ceistū catūrgu*. No senajām gadskārtu svinībām, kā to rāda arī tautasdziesmu materiāls, Latgalē mazāk populāras ir tieši rudens gadskārtas (Miķeļi, Mārtiņi, tradīcijas tiek atjaunotas ar Miķeļdienas, Mārtiņdienas tirgiem pēc 1991. gada). Vienlaikus svinamās dienas, kas nostiprinās

pēc „jauno laiku kalendāra” (Karaša D. u. c. 2014: 71), – *Annys dīna*, *Andreja dīna* – ir zināmas lielākajai daļai respondentu. Ir jāatzīst, ka arī šo svētku popularitāte tiek nostiprināta mūsdienās ar atsevišķiem pasākumiem konkrētās Latgales vietās (piem., *Annys dīna* – Dagdā, Bērzgalē, F. Trasuna muzejā „Kolnasāta”, *Andreja dīna* – Rēzeknē). No tabulā minētajām 15 svinamajām dienām visas ir saistītas arī ar kristīgo tradīciju. Sekojot laikmetīgajām tendencēm, 21. gs. Jāņi, kas pamatā ir mantojuši folkloriskās tradīcijas, ir atzīmēti kā populārākā svinamā diena Latgalē. Savukārt aplūkojamais koncepts *Andreja dīna* ir mazāk zināms.

Šajā rakstā ir analizēts *Andreja dīnys* koncepta aktuālais slānis mūsdienu sabiedrībā, kultūrā, meklētas kopīgas tradīcijas, rituāla slāņi dziļākajā koncepta uztverē, saistot baltu un slāvu folkloras un kristīgās tradīcijas, kā arī iespēju robežās norādīts uz cēloņiem, kas ietekmēja tradīcijas nostiprināšanos tieši Latgales pierobežas kultūrtelpā. Pētījumā ir izmantota lingvokulturoloģiskā un salīdzināmā pieeja, skatot *Andreja dīnys* aktuālo, visiem zināmo slāni (Andrejdiena kā vārda diena), *papildus dotās, pasīvās pazīmes, ko parasti zina noteikta lietotāju grupa* (Степанов 2004: 48). Šajā nozīmē Andrejdiena atklājas kā baznīcas kalendāra diena un Andrejdiena kā tautas tradīcija, rituāls (*iekšējā nozīme, etimoloģija [..], kas zināma arī lietotājam tik daudz, ka tas ir bijis pamats pārējiem koncepta slāņiem*; Степанов 2004: 48).

Andreja dīna pēc katoļu kalendāra ir 30. novembrī, pēc pareizticīgo un vecticībnieku – 13. decembrī. Tā ir viena no jaunākajām svinamajām dienām, kas lielāku popularitāti iegūst ar kristietības tradīcijas nostiprināšanos, sintezējoties tautas un reliģiskajiem rituāla elementiem. Te gan ir jāatzīst, ka tieši tagadējā Latgales teritorijā šī tradīcija izpaudās spēcīgāk (salīdzinot ar pārējiem Latvijas novadiem), jo:

1) katoļticīgajiem Andrejdiena iezīmē Baznīcas gada beigas, Adventa sākumu: *Adwents socas tymā swatdinī, kura sw. Andriwa dinai ir tywoka. Jo sw. Andriwa dina atsagoda swatdinī, tad tei dina byus pyrma Adwentes swatdina (dina)* (Waco lyugšonu gromota 1914: 16);

2) *Žečpospolita* [kuras sastāvā ietilpa arī tagadējā Latgale – I. Š.] *16. gadsimtā un 17. gadsimta sākumā pieredzēja savu „zelta laikmetu”*. *Pēdējā Jagellonu valstībā bija vislielākā valsts Eiropā, un tai izdevās izvairīties gan no reliģiskiem kariem, gan osmaņu iebrukumiem, ko tolaik izjuta daudzas citas valstis* (Deiviss 2009: 571). Atšķirībā no Krievijas, kur šajā laikā nostiprinājās pareizticība, pārējās Latvijas teritorijas, kur tika atbalstītas protestantisma idejas, Polijas–Lietuvas valstī tika stiprinātas katoļu tradīcijas. Tāpēc t. s. jauno laiku tradīcijas tika nostiprinātas arī ar pāreju uz jaunā stila kalendāru: *Pēc pāvesta Gregora XIII aicinājuma pāreja uz Gregora kalendāru (jaunā stila) Polijā, tāpat kā Spānijā, Itālijā, Portugālē notika jau 1582. gada oktobrī* (Куликов 1991: 35). Savukārt, *Tā kā Latvijas novadi – Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale – ietilpa dažādās valstīs, pāreja uz jauno stilu notika dažādos laikos. Lielākās atšķirības kalendāra lietošanā bija 17. un 18. gs. [..] Latgalē pāreja uz Gregora kalendāru notika jau 1586. gadā* (Tildes

datorenciklopēdija „Latvijas vēsture” 1998–2012). Te gan ir jāpiebilst, ka jaunais stils tika lietots līdz Polijas dalīšanai (1772), Krievijas impērijas sastāvā atkal tika lietots vecā stila kalendārs un tikai ar 1919. gadu Latvijā tiek ieviests vienots jaunā stila kalendārs;

3) pierobežai raksturīgs multietniskais sastāvs un tradīciju sajaukums.

Lai parādītu, ka Andrejdienas tradīcija ir aktuāla pierobežas kultūrtelpā, tiek raksturota: pirmkārt, personvārda izplatība, popularitāte, otrkārt, kristietības un folkloras elementu mijiedarbe, visvairāk jau brahiloģismu slānī, treškārt, mūsdienu pasākuma tradīcijas Rēzeknē, Rēzeknes Augstskolā (koncepta pasīvā papildu nozīme, kas ir radusies pēdējos 20 gados).

Personvārda *Andrejs* izplatības, popularitātes raksturojumā ir izmantota salīdzināmā pieeja, taču iegūtie statistikas dati dažādās valstīs ir visai atšķirīgi. Pētījuma objektivitāti nodrošinātu līdzīgas datu kopas Latvijā, Lietuvā, Baltkrievijā, Krievijā (vēsturiskai slāvu kultūras ietekmes vērošanai varētu tikt izmantots arī Ukrainas un Polijas materiāls). Latvijā un Lietuvā personvārdu statistika, lai gan pēc nedaudz atšķirīgiem kritērijiem, tiek apkopota regulāri un ir pieejama Centrālās statistikas pārvaldes datos. Savukārt Krievijas dati ir visai nosacīti un ņemti no projekta „Планета имен и фамилий” („Vārdu un uzvārdu planēta”) mājaslapas, kas kopš 2006. gada apkopo informāciju par onomastikas pētījumiem, sniedz populārāko vārdu pārskatus un pēc iespējas arī to analīzi (<http://imja.name/index.shtml>). Trūkst ticamu ziņu par Baltkrievijas datiem, jo pieminētajā Krievijas projektā ir ziņas par populārākajiem vārdiem arī no daudzām Eiropas valstīm, tostarp Latvijas, Lietuvas, Ukrainas, Polijas, taču arī te nav atrodamas ziņas par personvārdu statistiku Baltkrievijā.

Skatot Kārļa Siliņa „Personvārdu vārdnīcu”, var iegūt vairākus svarīgus faktus Andreja vārda izplatībai Latvijā:

1) Andrejs, no grieķu valodas *ἀνδρείος* ‘vīrišķīgs, drosmīgs’, Latvijā atrastajos avotos pirmo reizi pieminēts 1204. gada Livonijas hronikā;

2) tieši Latgalē pirmo reizi minētītādi Andreja vārda varianti kā *Andžejs* (Ludzā, 1599. g.), *Andža*, *Andžs* (Viļakā 1738. g.), *Andrīvs* (Višķos 1762. g.);

3) kopumā K. Siliņa vārdnīcā ir doti 47 Andreja vārda varianti vai atvasinājumi, kuros ir izmantota vārda *Andrejs* sakne, papildus jau minētajiem tie ir: *Andis*, *Ando*, *Andorijs*, *Andra*, *Andrācijs*, *Andraps*, *Andrass*, *Andrē*, *Andrea*, *Andreja*, *Andrejus*, *Andreks*, *Andrēns*, *Andrešs*, *Andrevs*, *Andriāns*, *Andriķis*, *Andris*, *Andrs*, *Andrulis*, *Andruss*, *Andrusis*, *Andžus*, *Andžis* u. c. (Siliņš 1990: 56–58). Vārds *Andrejs*, *Andris*, retāk *Andrievs* joprojām ir populārs visā Latvijā (sk. 2. tabulu „Personvārda izplatība Latvijā”).

2. tabula. *Personvārda izplatība Latvijā (Personvārdu datubāze. <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/personvardu-datu-baze/#1>)*

Table 2: *Prevalence of the person's name in Latvia (Database of Personal Names)*

Vārds	2010. g. (skaits)	2014. g. (skaits)
Andrejs	22 652	22 082
Andris	21 374	20 627
Andriivs (Andrievs)	10	8
Andžejs	–	332
Andis	–	3905

Sākot šo pētījumu, 2010. gadā netika pievērsta uzmanība citiem vārda *Andrejs* variantiem, bet datubāzē ir iegūstama tikai aktuālā laikposma informācija, tāpēc vārdu *Andžejs*, *Andis* ailītes 2010. gada datus ir palikušas tukšas. Kaut gan, jau sākot ar gadsimtu miju, Andreja, Andra vārds reti parādās populārāko jaundzimušajiem doto vārdu skaitā, kopējā Latvijas statistikā (2013–2014; <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/personvardu-datu-baze/#1>) *Andreja*, *Andra* vārda īpašnieku skaits veido 5 % visu fiksēto vīriešu vārdu Latvijas iedzīvotāju reģistrā. Pēc vārda īpašnieku skaita joprojām dominējošais ir vārds *Jānis* (54 116 *Jāni*, 6 % no visu fiksēto vīriešu vārdu skaita Latvijā, 2014. g.); tam seko *Aleksandra* vārda īpašnieki (36 664, 4 %), *Sergeji* – 24 065 (3 %), *Juri* – 17 561 (2 %), *Edgari* – 16 037 (2 %), *Dmitriji*, *Mārtiņi*, *Artūri*, *Aivari* (katra šā vārda īpašnieku ir ~12 000, kas ir nedaudz vairāk par 1 % visu pārstāvēto vīriešu vārdu Latvijā).

Lietuvas personvārdu statistika (<http://vardai.vlkk.lt>) ir pilnīgāka, jo kopš 1990. gada var iegūt ziņas gan par katra gada statistiku, gan par bērna dzimšanas un tātad arī jaundzimušajam dotā vārda izplatības areālu. 2014. gada datubāzē ir fiksēti 5009 vārda *Añdrius* īpašnieki. Vārds noteikti nav Lietuvā populārāko personvārdu skaitā, jo *Jōnas* ir 45 384, *Vỳtautas* – 40 713, *Antānas* – 34 543. Vienlaikus valodnieces Daivas Sinkevičūtes (*Daiva Sinkevičiūtē*) rakstā (Sinkevičiūtē 2014) ir analizētas vārdu došanas tendences Lietuvā (1991–2010) un nosaukti 20 populārākie zēnu vārdi. *Añdrius* šajā pārskatā ir ierindojies 14. vietā (vārds minētajā laika posmā ir dots 4215 zēniem). Precīzs ir valodnieces vērojums, ka Lietuvā joprojām lielākā daļa vārdu ir senas cilmes un saistīta ar kristietību: *latīņu cilmes vārdi (Lūkas, Paūlius, Martỳnas, Dominyķas, Jūstas, Laurỳnas), ebreju (Tōmas, Dōvydas, Jōnas, Nōjus) vai saīsinaīti kristīgo vārdu lietuviskie varianti (Mātas, Añdrius)*. [...] *Ir sastopami baltu cilmes vārdi – Mindaugas, Maņtas, Mārius – bet tie kļūst aizvien retāki* (Sinkevičiūtē 2014: 8). To, ka līdzīgu vārdu izvēle ir bijusi raksturīga arī Latgalē, apliecina valodnieces Lidijas Leikumas pētījumi: *Latgalīšu vuordi veidoj sovu sovpatēigu antroponimu grupu, kur storptautyskais, universalais sasavejs ar lokalū, nacionalū. Deļ latgalīšu vīndabeiguos konfesionaluos pīdareibys jūs agruokuo personu vuordu*

sistema vairok leidzinojās pūļu i lītaunīku antroponimu kūpumim, koč, kai paruoda Klāva Siliņa pietejums (Siliņš 1990), daļa personu vuordu sakreit vysim latvīšim (Leikuma 2012: 89–90). Der piebilst, ka tie sakrīt visā pasaulē kristīgās cilmes vārdu izmantojumā.

Populārāko zēnu vārdu pārskatā, piemēram, 2012. gadā (3. tabula; tendences ir līdzīgas arī 2011. un 2013. g., nedaudz mainoties atsevišķu vārdu pozīcijām), par vārdu *Andris, Andrejs, Aņdrius* popularitātes saglabāšanos vismaz 21. gs. pirmajā desmitgadē nekas neliecina.

3. tabula. *Populārākie zēnu vārdi Latvijā un Lietuvā (2012)*

Table 3: *Most popular boy names in Latvia and Lithuania (2012)*

Nr. p. k.	Latvijā*	Lietuvā**
1.	Roberts	<i>Mātas</i>
2.	Gustavs	<i>Lūkas</i>
3.	Artjoms	<i>Dominjūkas</i>
4.	Markuss	<i>Dóvydas</i>
5.	Daniels	<i>Nōjus</i>
6.	Ralfs	<i>Jokūbas</i>
7.	Aleksandrs	<i>Emilis</i>
8.	Maksims	<i>Kājus</i>
9.	Emīls	<i>Jōnas</i>
10.	Kārlis	<i>Daniēlius</i>

* http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf

** http://www.gyvreg.lt/html/lietuvos_statistika/vaiku_2012_II_%20pusmetis/VisosLietuvos.htm

Lietuvā vārda došanas tradīcijās vairāk ir redzama pēctecība, kristīgās tradīcijas respektēšana, savukārt Latvijā tā vairāk atbilst globālajām tendencēm, kas, iespējams, ataino abu valstu atšķirīgo iedzīvotāju etnisko sastāvu. 2014. gadā Latvijā ir bijuši 61,4 % latviešu, 26 % krievu, 3,4 % baltkrievu, 2,3 % ukraiņu, 2,2 % ukraiņu, 1,3 % lietuviešu, 3,4 % citu tautību pārstāvju (Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde 2014). Lietuvā, pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem, – 84,2 % lietuviešu, 6,6 % poļu, 5,8 % krievu, 1,2 % baltkrievu, 0,5 % ukraiņu, 0,6 % citu tautību pārstāvju (Balsas.lt 2011). Protams, tas noteikti nav vienīgais atšķirīgās vārda došanas tradīcijas iemesls, jo, piemēram, LR Centrālās statistikas pārvaldes pētījumā „Bērni Latvijā” (2013) ir secināts šādi: *2011. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka jaunā paaudze Latvijā bija etniski viendabīgāka nekā visa populācija. Latviešu*

īpatsvars bērnu vidū sasniedza 73 % salīdzinājumā ar 62 % latviešu visā populācijā (LR Centrālās statistikas pārvalde 2013: 12). Arī fakts, ka latviešu tautības sievietēm (uz 1000 reproduktīvā vecuma sievietēm) vidēji dzimst vairāk par 6–10 bērniem nekā cittautietēm (LR Centrālās statistikas pārvalde 2013: 19), nemaina kopējās Latvijā novērotās bērnu vārda došanas tendences.

Taču tieši Latvijas etniskajā sastāvā esošās slāvu tautības ļauj saskatīt līdzības arī vārdu došanas tradīcijās ar austrumu kaimiņvalstīm (sk. 4. tabulu).

4. tabula. *Populārākie zēnu vārdi Krievijā un Ukrainā*

Table 4: *Most popular boy names in Russia and Ukraine*

Nr. p. k.	Krievijā (2011)*	Ukrainā (2010)**
1.	<i>Александр</i>	<i>Александр</i>
2.	<i>Максим</i>	<i>Максим</i>
3.	Иван	<i>Артем</i>
4.	<i>Артем</i>	<i>Даниил</i>
5.	Дмитрий	Никита
6.	Никита	Владислав
7.	Михаил	Денис
8.	<i>Даниил</i>	<u>Андрей</u>
9.	Егор	Дмитрий
10.	<u>Андрей</u>	Кирилл

* <http://imja.name/imena/populyarnye-rossija.shtml>

** <http://imja.name/imena/populyarnye-ukraina.shtml>

Interesanti, ka vārda *Aleksandrs* cilmē ir divi grieķu vārdi (*ἀλέξω* ‘atvairu’ + *άνηρ* ‘vīrs’, ģenitīvā *άνδρός* ‘vīram raksturīgs’), ir redzama etimoloģiska saikne ar Andreja vārdu. Lai gan slīprakstā izceltie vārdi (atkārtojas arī Latvijā populārāko vārdu sarakstā, sk. 3. tabulu) ir grieķu (*Aleksandrs*, *Artjoms*), latīņu (*Maksims*) vai ebreju (*Daniels*) cilmes vārdi, Latvijas teritorijā tie pirmo reizi ir fiksēti 1638. gadā (*Aleksandrs*, *Maksims*), 1645. gadā (*Danils*, Latvijā gan izplatītāks ir vārds *Daniels*, kas parādījies jau 14. gs.), 20. gs. trešajā ceturksnī (*Artjoms*), kas sakrīt ar slāvu tautību ienākšanu Latvijas teritorijā (pēc Siliņš 1990). Kā redzams 4. tabulā, gan Krievijā, gan Ukrainā *Andreja* vārds joprojām ir populārs.

Ieskicējot *Andreja* vārda cilmi, izplatību, popularitāti, rodas virkne jautājumu, kas risināmi atsevišķos onomastikas pētījumos, taču ir skaidrs, ka šis personvārds joprojām ir otrs populārākais Latvijā (ja skaita *Andreja* un *Andra* vārdus kopā), ir bijis 14. populārākais Lietuvā (1991–2010) pēc jaundzimušajiem izvēlētajiem vārdiem, kā arī joprojām ir iecienītāko vārdu vidū slāvu kultūrās. *Andreja* vārda

popularitāte ir redzama arī dažādos reitingos pasaulē (<http://www.behindthename.com/name/andrew>): 50 populārāko vārdu vidū tas ir ASV, Skotijā, Kanādā. Tieši Skotijā, kur, tāpat kā Krievijā, Grieķijā un Rumānijā, Svētais Andrejs ir šo valstu patrons (Фолли 1997: 182), notiek visiespaidīgākās Andrejdienas svinības, taču, tā kā Skotija neveido pierobežas kultūrtelpu ar Latgali, šajā rakstā netiek skatītas Skotijas Andrejdienas tradīcijas, toties ir raksturotas kopīgas tradīcijas, rituāla slāņi dziļākajā koncepta uztverē, saistot baltu un slāvu folkloras un kristīgās tradīcijas.

Raksturojot Andreja dienas konceptu pasīvajā papildu nozīmē (Baznīcas kalendāra diena), ir jāatgādina, ka aktuālās un pasīvās nozīmes maiņa ir notikusi relatīvi nesenā pagātnē. Proti, līdz pat padomju okupācijai (pēc Otrā pasaules kara) Latgalē pamatā tika izmantoti katoļu kalendāri, kur *Dīnu vuordi agruokajūs kalendarejūs atguodynova gūdynojāmūs Bazneicys svātūs, mūcinīku voi kai cytaiži par jūs sevišķim nūpalnim Bazneicys, ticeibys i ciļvēcis lobā pīmynamūs ticeigūs ļaužu vuordus* (Leikuma 2012: 95). Valodniece Lidija Leikuma atzīst: *Myusu dīnuos Latgolys voi latgaliskys izaceļšonys ļaužu vacī katuoļu krystomī vuordi [...] koč cik stabili turīs vēļ tamā paaudzē, kurai niule ap 50–60 godu i vairuok* (Leikuma 2012: 90).

Tā kā katoļu kalendārs tiek veidots kā piemiņas un svētku dienu apkopojums, godinot svētos un ar ticību saistītos notikumus, tajā ir vērojamas izmaiņas arī attieksmē pret *Andreja dīnu*. Piemēram, 1914. gada izdevumā ir minētas vairākas ar Andreja vārdu saistītas piemiņas dienas: 5. martā – *Andrijans mart.[yrs]*, 10. novembrī – *Andriws nu Awelines*, 30. novembrī – *Andriws apostols* (Waco lyugšonu gromota 1914: 7, 14, 15). Savukārt 1993. gadā: 9. janvārī – *Andrians*, 30. novembrī – *Andrejs, apustulis un mocekļis, Andris* (Broks 1992: 3, 23). Pareizticīgo kalendārā ir 28 svinamās un piemiņas dienas, kas ir saistītas ar svētajiem, kam ir Andreja vārds: 13. decembrī (pēc vecā stila 30. novembrī) ir Svētais Andrejs (*Андрей Первозванный*; Русский Паломникъ 2014).

Kristīgā Andrejdienas semantika ir saistīta ar Svētā Andreja godināšanu. Svētais Andrejs ir pirmais no 12 Kristus mācekļiem (Jaunā Derība 1877: 101), Jāņa Kristītāja sekotājs. Pēc reliģiskajiem avotiem, 67. gada 30. novembrī viņš tika pieņēmis mocekļa nāvi slīpajā (X veida), t. s. Andreja, krustā: *Kad Konstantinopole kļuva par pareizticīgo pasaules centru, tā meklēja iespēju kaut ko pretstatīt Romas slavai. Balstoties uz nostāstiem par Andreja darbību Balkānos, viņš arvien vairāk tika saistīts ar Konstantinopoli un pareizticību. [...] Kijevas Krievzeme saskatīja Andrejā krievu valstiskuma aizstāvi; Krievijas impērijā Andrejs kļuva par krievu kara flotes patronu. Pēteris I iedibināja Andreja karogu un Andreja ordeni – vecāko krievu ordeni* (Iltnere 1994, 2: 113). Taču, kā liecina atsevišķu slāvu rituālu, tradīciju apraksti, Andrejdienai senatnē ir bijusi svarīga nozīme, kas, sintezējoties ar kristīgajām tradīcijām, iespējams, tieši 18. gs., kad Latgalē nostiprinās katoļticība, pakāpeniski aktualizējas arī baltu brahiloģismu slāņi.

Detalizētākie Andrejdienas tradīciju apraksti parādās tieši ukraiņu folklorā, liecinot, ka ir bijušas rituālu atšķirības dažādos Ukrainas reģionos, kā arī dodot

rotaļdeju, rituālu dialogu piemērus (Скучатівський 1995: 248–253). Piemēram, ukraiņu tradīcijās šajā dienā cepa īpašu plāceni, maizīti, pavadot šo procesu ar dažādām rituālām izdarībām. Tā mīklas iejaukšanai jaunām meitām vajadzēja no avota atnest mutē malku ūdens, ko citi mājnieki, galvenokārt jauni puīši, visādi centās aizkavēt, smīdinot ūdens nesējas. Jaucot mīklu, bija jādomā par savu izredzēto. Kad plāceni (*калума*) kā saules un laimīgas laulības dzīves simbolu izcepa, jauniem puīšiem vakarā bija jācenšas nokost no tās meitas, kas viņam bija iepatikusies, plāceņa gabaliņa. Kāda cita tradīcija vēsta, ka meitām noteikti bija jācep divi plāceņi – viens sev, otrs izredzētajam, tad vakarā, kur pulcējās jaunieši, meitas šos plāceņus sakāra un laida iekšā suni, kurš, savukārt, nebija barots visu dienu. Skatījās, kāda ir suņa rīcība: tā meita, kuras plāceni suns apēda, var gaidīt kāzas; ja kādu plāceni tikai apostīja, tad jāgaida nākamā Andrejdiena, šajā gadā laulības nenotiks; ja kādu tikai sakodīja, tad nākamā laulības dzīve var būt neveiksmīga, bet, ja plāceni nočiepa un iznesa ārā, tā meita tiks izprecināta svešā malā (pēc Скучатівський 1995: 249).

Ukraiņu folklorā ir atrodamas arī norādes par to, ka šādi tautas svētki ir pastāvējuši līdz Svētā Andreja dienai: *starp ziemas svētkiem poētiskākie un savā ziņā neatkarījamākie ir Kaluma [Kalitas] svētki (no „kalendo”). Agrāk tie tika svinēti arī 11. vai 14. decembrī, vēlāk nostiprinās tradīcija tos saistīt ar Andrejdienu [13. decembri – I. Š.]* (Скучатівський 1995:248–249). Cita starpā, tieši šī norāde uz vārda izcelsmes saistību ar *kalendo* ļauj domāt, ka latviskots šā rituāla nosaukums varētu būt arī *Kaļeda*... Arī baltkrievu tautasdziesmās atrodamiem motīvi liecina, ka šie svētki ir transformējušies gan Andrejdienā, gan gaidāmajos Ziemassvētkos: *Як пайшла Каляда/ Унярод Ражаства* ('Kaļeda aizgāja,/ Pirms Ziemassvētkiem'; Ліс 1992: 7) vai *Ехала Каляда з Полацка/ У маляваненькім вазочку,/ На вараненькім канечку,/ Заехала к Васілю на двор./ – Васіль, падары Каляду! – Ці пшаніцай? – Не хачу,/ Хачу вечнага падарка – дзевачкі!* ('Brauca Kaļeda no Polockas/ Mazītiņā vezumiņā/ Ar kraukļmelnu zirgu,/ Iebrauca Vasiļa sētā./ – Vasiļ, uzdāvini Kaļedu! – Vai no miežiem? – Negribu,/ Gribu mūžīgu dāvanu – jaunu meitu!'; Ліс 1992: 6).

Arī ukraiņu un poļu tradīcijās ir atrodamas ziņas, ka sākotnēji šie tautas svētki ir attiekušies tikai uz neprecētiem jaunekļiem vai jaunām meitām. Ukraiņu tradīcijā Kalita kā jaunu puīšu iniciācijas rituāls (Скучатівський 1995: 250), poļu – Katrīnas diena (nakts uz 25. novembri) kā likteņa noteicēja nakts, kurā zīlēja jauni puīši, *Andrzejki* (nakts uz 30. novembri) – analoga tradīcija, tikai jaunām meitām (Kostecka 2013). Arī Baltkrievijā to uzskatīja vairāk par jaunu meitu zīlēšanas tradīciju (*13 [decembris]/ 30 [novembris]. Андросы (Андрос, Андрэй, Андрэйкі). Дзявоцае свята* ('jaunu meitu svētki'; Арцеменка 2013). Pakāpeniski sarūk ierobežojumi šajā dienā *lemt* likteni tikai neprecētiem puīšiem vai tikai neprecētām meitām, gan baltu, gan slāvu brahiloģismu slānī paliek laika vērošanas ticējumi un dažādi zīlēšanas veidi, ko mazāk vai vairāk nopietni senči ir ievērojuši arī 20. gs. sākumā. Protams, 21. gs. tam visam ir vairāk izklaides un spēles raksturs.

Ja salīdzina liecības, kas ir palikušas baltu un slāvu folklorā, tad atšķirīgākais ir

rituālā ēdiena sagatavošanas un notiesāšanas (arī zīlēšanas) rituāls, kas ir saglabājies ukraiņu folkloras tradīcijā. Varētu minēt arī augu maģijas norādes, kas fragmentāri ir saglabājušās baltkrievu folklorā. Runa ir par augu *veronika* (*Veronica officinalis*), ko jaunas meitas turēja pie sevis – tā skaitoties Andreja zāle, kas ļauj nosargāt izredzēto (Арцменка 2013). Kopīgais parādās maģisko darbību veikšanā:

1) likteņa lemšanā, izredzētā (retāk – izredzētās) zīlēšanā, laulības dzīves veiksmes (neveiksmes) pareģošanā, nākamā gada prognozēšanā,

2) saimnieciskajā maģijā, kas ir saistīta ar laika vērojumiem, īpaši ūdens klausīšanās rituālu.

Likteņa lemšanas maģisko darbību raksturojumā ir vairākas kopīgas iezīmes. Pirmkārt, pravietiska sapņa izsaukšana, veicot noteiktas rituālas darbības: liekot zem gultas bļodu ar ūdeni – kas ies pāri improvizētai laipai (kociņam, skalam), tas – izredzētais; liekot zem spilvena dažādus priekšmetus – spoguļi, nazi, kaut ko ēdamu, papīra lapiņas ar izredzēto vārdiem; gavējot un lūdzoties visu dienu. Otrkārt, tieši izredzētā vārda vai likteņa izzīlēšanā vislabāk var vērot tautas maģijas un kristietības tradīciju sinkrētismu, piemēram: *Lai uzzynōtu nōkamū veiru (sīvu), tod meita voi puiss vysu dīnu nadreikst ēst. Vokorā, ejūt gulēt, 7 reizes jōnūskaita „Esi sveicynōta, Marija” un zam golvas jōpalīk atslāgas – sapnī redzēs nōkamū veiru (sīvu)* (Opincāne 2000: 16). Vai: *Uz trim apsegtiem šķīvjiem lika gredzenu, rožukroni un puķi; kas izvilka gredzenu – tā apprecēsies, kas puķi – paliks meitās, rožukroni – dosies uz klosteri* (Васілевіч 1992: 608). Treškārt, bieži tieši Andrejdienā tiek izmantots sēšanas rituāls nākotnes izzīlēšanai. Latviešu, latgaliešu folklorā parasti sēj graudus (biežāk – miežus, bet tiek minēti arī rudzi, auzas, retāk lini): *Lai uzzinātu, ko vien grib, tad Andrievdienas naktī, kad iet gulēt, jāpaņemot saujiņa miežu un jāsējot gultā, sakot: „Sēju, sēju miežus Andrievtēva dārzā, Dieva tēva vārdā.” Pēc tam vairs neesot ne ar vienu jārunā. Bet viss šis jādarot, nevienam neredzot. Tad sapnī varot redzēt, ko vien tikai vēloties* (E. Aizpurve, Lubāna; Šmits 1992: 51). Arī darbības imitācija latviešu, latgaliešu zīlēšanas tradīcijās ir spilgtāka. Slāvu tradīcijās biežāk sēj kaņepes vai linus, tas notiek ārā (sniegā ap māju) vai podiņā ar zemi; abos gadījumos pavasarī vēro, vai kaut kas ir dīdzis, cik vienmērīgi (nevienmērīgi) ir sadīdzis, un pēc tā tad arī pareģo veiksmīgu (mazāk veiksmīgu) laulības dzīvi. Arī šajā gadījumā tiek skaitīti vārdi, kas pastiprina rituālo darbību: *Андрію, Андрію,/ Я на тобі коноплі сію,/ Нехай буду знати,/ З ким буду їх збирати* ('Andrej, Andrej,/ Tavā dienā es kaņepes sēju,/ Lai uzzinātu,/ Ar ko tās vākšu nost?'; Скуратівский 1995: 250).

Var teikt, ka slāvu folklorā likteņa zīlēšanas un saimnieciskā maģija īsti nemaz netiek atdalītas, jo vienas un tās pašas parādības tiek vērotas un pēc analogijas attiecinātas gan uz saimniecisko gadu (būs laba raža, laba ziema utt.), gan uz prognozēm ģimenes dzīvē, piemēram: *Kad jaunas meitas sadomāja zīlēt Andreja vakarā, tad atnesa vienu spaini ar ūdeni, to novietoja priekšnamā vai kādā vēsā verandā. Uz ūdeni neviens nevarēja skatīties, tam pieskarties vai smelt. Meitas meta ūdenī veronikas sēklas, domājot par likteņa izredzēto un teica: „Святы Андрэй,/*

я табе сею-засяваю,/ дай мне знаць,/ ці буду я тваю траву рваць? [‘Svētais Andrej,/ es tavā dienā sēju,/ dod man zināt,/ vai sanāks man tavu zāli novākt?’]” Un tad vēroja, kā ūdens sēklas pieņem – vai tās griežas ūdenī, vai mierīgi peld, tāds būs izredzētā raksturs. Bet no rīta, kad ūdens aizsala, tad vēroja sasalumu un prognozēja nākotnes dzīves ainas (Арцеменка 2013). Protams, sveces ēnas vērošana, zīlējot nākotni, parādās arī pieminētajos poļu un latviešu zīlēšanas veidos, taču ne sasaluša ūdens vērošana.

Ir jāatzīst, ka arī laika vērojumu tradīcija baltu folklorā ir fragmentārāka un pasīvāka. Pamatā tie ir atsevišķi ticējumi, kas ir saglabājušies līdz mūsu dienām: *Ja Katrīnas dienā salst, tad Andreja dienā līst lietus; bet, ja Katrīnas dienā līst, tad Andrejos – salna* (Karaša D. u. c. 2014: 78). Var vērot, ka saistībā ar Katrīnas dienu vairāk ir saglabājušies laika ticējumi, bet ar Andrejdienu – zīlēšanas, nākotnes paredzēšanas ticējumi (Šmits 1992: 47–52) ar pamatatzīņu par Andrejdienu: *Ko sapņo Andreja naktī, tas piepildās* (Šmits 1992: 52).

Vienlaikus slāvu folklorā *Lika blakus šādus izteicienus: „Svētais Andrejs – krievu baznīcas akmens [pamats – I. Š.]” un „Klausies ūdeni!”*, lai noteiktu ziemas raksturu [...] *Kluss ūdens – labai ziemai, šalcošs – vētrām un bargiem saliem* (Полуянов 1998: 256). Baltkrievu folkloras aprakstos var atrast ziņu: ja vecie cilvēki, kas ir gājuši ūdeni klausīties, to saklausījuši šalcošu, iesmēluši un mājās atnesuši, to vispirms lēja čuguna traukā, lai nomierinātu, lai ūdens nemieru mājās nenestu, tikai tad lietojuši (Арцеменка 2013).

Secinot der uzsvērt, ka Andrejdienas maģiskums, ko izmantoja ziemas un nākotnes prognozēšanai, vairāk ir saglabājies slāvu folkloras tradīcijās, ko noteikti veicināja arī pareizticības sludinātā Svētā Andreja godināšana, kas katoļu tradīcijā tomēr nebija tik būtiska. Vienlaikus fragmentāri gan likteņa, gan saimnieciskās maģijas izpausmes ir palikušas arī latviešu un latgaliešu folklorā.

Kā jau ir minēts raksta sākumā, pēc Latvijas neatkarības atgūšanas Andrejdienas svinību tradīcija ir parādījusies visā Latvijā (pastiprinājusies jauna koncepta pasīvā nozīme). Var atrast ziņas, ka tā tiek svinēta, piemēram, *Zālītes speciālajā internātskolā (kopš 1997) Iecavas nov., akcentējot dančus un īpašu apģērbu, Andrejsalā (kopš 2004) kā apdzīvotas vietas vārdadienas svinības, ilgāku laiku arī Andreja Upīša memoriālajā muzejā kā istabas teātra spēlēšana, autora vārdadienas svinības, Jumpravā – tradicionālais „Andreja dienas sadancis”, fragmentāri to svin arī Gaigalavā, Drycānos kā folkloras kopu saietu* (Šuplinska 2012: 41).

Kopš 1998. gada Andrejdienas tradīcija turpinās arī Rēzeknes Augstskolā. No idejas (A. Juško-Štekele, I. Šuplinska), lai augstskolas studenti uzzinātu par senču tradīcijām, izdzīvotu tās rotaļās, dejās, zīlēšanas noskaņās, iesāktu čigānos iešanas tradīciju (kā tas arī ir noticis agrākos laikos) un demonstrētu savus radošos talantus, tas ir kļuvis par pilsētas pasākumu, kurā satiekas dažādu paaudžu, pārliecību, stilu un žanru literāti un mūziķi, galvenokārt no Latgales, taču vairāki pasākumi ir bijuši arī *starptautiski* – gan tāpēc, ka dalībnieki ir no dažādām valstīm, gan tāpēc, ka jaunās paaudzes dzejas rakstītāji izmēģina savus spēkus arī poļu, angļu, lietuviešu valodā.

Andrejdienai ir sava obligātā daļa: kāda izdevuma vai mūzikas diska prezentācija vai performance, jauno literātu sacensība un Andrejdienas balvas – Āksta cepures – izspēle, interaktīvi konkursi, tostarp zīlēšanas piedāvājums, visiem Andrejdienas dalībniekiem. Un vienmēr mainīgā daļa – viesi un muzikāli, gastronomiski, virtuāli pārsteigumi. Vēl citādāk Andrejdienas lomu un nozīmi ir raksturojis latgaliešu literatūras pētnieks Daugavpils Universitātes docents dzejnieks Valentīns Lukaševičs: *Andreji īsuoc vysus godus, ari Latgolys poetiskū. Lai myusim ir pruots i drūsme izīt ar tim pasaulī!* (Lukaševičs 2013)

2013. gadā tika izdots Rēzeknes Augstskolas literātu kopkrājums (ceturtais), kurā ir apkopota Andrejdienas statistika, doti skaidrojumi un jauno literātu izpratne, asociācijas par to, kas ir Andrejdiena un kāpēc tās tradīcijas tiek turpinātas: *Var atīt i pasadaleit ar sovu jaunuokū dzejūli, stuostu voi dzīsmi, var pīsadaleit vysaidūs konkursūs i jūceiguos aktivitātēs, var sasadaleit i vysu paraudzeit, navar nasasadaleit, napīsadaleit, napasadaleit* (Šuplinska 2013: 111). Vai Andrejdiena ir tādēļ, lai reanimētu zaudētās tradīcijas? Kā redzams no šā raksta, daudz ko reanimēt, vismaz baltu folklorā, nemaz nav iespējams. Taču ierosmes no kopīgā baltu, slāvu folkloras slāņa ir smeltas, pamats – sanākšana kopā enerģijas apmaiņai – ir daļēji tā pati likteņa lemšanas un saimnieciskās maģijas funkcija, tikai transformētā veidā. Zīlēšana? Tāpat kā apmaiņa ar enerģiju ir iespējama, ja tai notic. Bet, ja notic, tad arī par transformāciju runāt ir grūti, tad var runāt par tradīcijas turpināšanu. Viens ir skaidrs: *Raudzeit saprast pošam i cytim sevi – nav švakuokais, ar kū var nūsadorbuot* (Lukaševičs 2013). Tāda ir Andrejdienas tagadne, kāda būs tās nākotne – tas jau ir cita pētījuma un laika jautājums.

LITERATŪRA

- Behind the Name*. <http://www.behindthename.com/name/andrew>, sk. 22.12.2014.
- Broks, Jānis (red., 1992). *Katoļu kalendārs 1993. gadam*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja.
- Deiviss, Normans (2009). *Eiropas vēsture*. Rīga: Jumava.
- Iltnerē, Astrīda (atb. red., 1994). *Mitoloģijas enciklopēdija, 2*. Rīga: Latvijas enciklopēdija.
- Jāņa evaņģēlijs, 1, 41 (1877). *Jaunā derība*. Ķelne: Viļums Hazels. 101.
- Karaša, Daina, Kraukle, Daina, Krustiņa, Laura, Strode, Raimonda (2014). *Latviešu tradīciju enciklopēdija*. Rīga: Jumava.
- Kostecka, Marta (2013). *Andrzejki*. <http://sz-n.com/2013/11/andrzejki-saint-andrews-day-in-poland/>, sk. 20.11.2014.
- Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (2013). *Bērni Latvijā*. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf, sk. 22.12.2014.
- Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (2014). *Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs*. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/skoleniem/iedzivotaji/etniskais_sastavs.pdf, sk. 22.12.2014.
- Leikuma, Lideja (2012). Stefanejis Uļanovskys trilogējis „Łotysze Inflant Polskich” (1891, 1892, 1895) personu vuordi latgalīšu antroponimikys kontekstā. *Latgalistikys kongresu materiali, IV*. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola. 87–107.
- Lukaševičs, Valentīns (2013). [Grāmatas anotācija.] Šuplinska, Ilga (sak., 2013). *Pīturyš punkti bez pīturu*. Rēzeknes Augstskolas literātu kopkrājums. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola.
- Opincāne, Bernadete (sak., 2000). *Jumeit, čumeit, ražaneit... Senču ticējumi un būršonas*.

Rēzekne: LKCI.

Personvārdu datu bāze. <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/personvardu.html>, sk. 19.12.2010. un 20.11.2014.

Pērn populārākie bērnu vārdi Latvijā – Roberts un Sofija. <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/jaunumi/pazinojumi-presei/2014/01/10/p%C4%93rn-popul%C4%81r%C4%81kie-b%C4%93rnu-v%C4%81rdi-latvij%C4%81-roberts-un-sofija/>, sk. 20.11.2014.

Populiariausiy vardu statistika (2012). <http://www.gyvreg.lt>, sk. 20.11.2014.

Siliņš, Kārlis (1990). *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.

Sinkevičiūtē, Daiva (2014). Populiariausi 1991–2010 m. bērniuku vārdai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, 6. 3–8.

Statistika: 84 proc. Lietuvos gyventojų – lietuviai, didžiausia tautinė mažuma – lenkai. <http://www.balsas.lt/naujiena/722681/statistika-84-proc-lietuvos-gyventoju-lietuviai-didziausia-tautine-mazuma-lenkai>, sk. 22.12.2014.

Šmits, Pēteris (sak., 1992). *Latviešu tautas ticējumi, I*. Rīga: Kabata [atkārtots izdevums].

Šuplinska, Ilga (2010). Latgales lingvoteritoriālās vārdnīcas koncepti. *Via Latgalica*, 3. 124–133.

Šuplinska, Ilga (2012). Andreja dīna. Šuplinska, I. (zin. red., 2012). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica, II*. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola. 39–42.

Tildes datorenciklopēdija. Latvijas vēsture (1998–2012). <http://www.letonika.lv/groups/?title=Kalend%C4%81ra%20izmai%C5%86as%20Latvijas%20teritorij%C4%81/32385>, sk. 23.12.2014.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (2010–2012). *Vardai*. <http://vardai.vlkk.lt>, sk. 20.11.2014.

Waco lyugšonu gromota (1914). Dwinska: Wincents Gaudze.

Арцеменка, Галина (2013). *13 снежня – Андросы*. <http://galinaartemenko.livejournal.com/422366.html>, sk. 05.01.2014.

Васілевіч, Ул. (1992). *Беларускі народны каляндар. Паэзія беларускага земляробчага календара*. Минск. 554–612.

Куликов, Сергей (1991). *Нить времени. Малая энциклопедия календаря*. Москва: Наука.

Ліс, А. С. (укл., 1992). *Паэзія беларускага земляробчага календара*. <http://starbel.narod.ru/folk/zima.htm>, sk. 06.01.2014.

Планета имен и фамилий. <http://imja.name/index.shtml>, sk. 18.11.2014.

Полуянов, Иван (1998). *Деревенские святцы. По устным народным календарям*. Москва: Технологическая школа бизнеса.

Русский Паломникъ (2014). <http://idrp.ru/imeniny-andreya-lib737/>, sk. 22.12.2014.

Скурагівський, Василь (1995). *Дідух. Свята українського народу*. Київ: Освіта.

Степанов, Юрий (2004). *Константы: словарь русской культуры*. Москва:

Академический проект.

Фоли, Джон (1997). *Энциклопедия знаков и символов*. Москва: Вече.

Sandra Ūdre

AR TIERDZEĪBU SAISTEITUO LATGALĪŠU, LĪTUVIŠU I BOLTKRĪVU LEKSIKA

Pietejuma mierkis – lingvokulturologiskā aspektā kontrastīvi saleidzinojot tierguošonuos procesa, tierdzeībā īsaistītūs personu i naudys vīneibu apzeimuojumus, ar tū saisteituos frazeologejis paralelīs latgalīšu, lītuvīšu i boltkrīvu volūdā. Taišni latgalīšu leksika par vysu mozuok apzynuotuo, ite aktualizāti taidi vaci (tūmār fiksāti) i myusu dīnu tekstūs naatrūnami vuordi kai barišņiks, krams, petaks, kručēls i c. Nasaverūt iz leksikys kūpeibys, latgalīšu volūdā atsakloj vairuok lakunu (nav ekvivalenta sābru volūdu leksemai).

Atslāga vuordi: latgalīšu leksika, tierdzeiba, tierguotuoju apzeimuojumi, naudys vīneibu apzeimuojumi.

LATGALIAN, LITHUANIAN AND BELORUSIAN LEXICON, CONNECTED WITH TRADE

Market as a cultural and historical social phenomenon enchains researchers in many respects. There must be mentioned significant studies on the market in Latgalian and Lithuanian culture, carried out by Angelika Juško-Štekele, Daina Kraukle and Gintautas Mažeikis, but Sylvia Papaurėlytė has focused on the market in the aspect of language world, particularly paying attention to trade-related Belarusian lexicon in transaction documents of the 15–17th century. The goal of the study is applying linguo-cultural approach to compare contrastively the designation of trading process, the persons, involved in trade, currency, as well as related phraseology parallels in Latgalian, Lithuanian and Belarusian language. The selected sources are most significant lexicography literature, modern electronic dictionaries and contemporary text corpora and Latgalian press.

The lexeme рынок 'market' frequently used in Belarusian transaction documents of the 15–17th century maintains its topicality in Latgalian and Lithuanian literature. The lexeme of the same root torgi 'auction' is frequently used in Latgalian press in the 20s–30s of the 20th century. With the strengthening of Catholicism, in the 17th century market process was related to the church rebate and the Belarusian word кірмау 'market' (< German Kirchmesse) was introduced into Latgalian language.

The synonyms of the designation of the person, who is engaged in trading, form several lexical thematic groups (distinguished as a basic occupation, by the sold goods, by trading type, by the function to be performed). Trade-related denotative

components do not appear in Latgalian lexicon, but the lexical meaning of Latgalian lexeme *žyds* 'Jew' is associated with the Jewish basic occupation.

Both in archaeological and ancient texts there can be found the names of the coins, which demonstrate a great diversity of monetary units, but only a few historical monetary unit names are used in the recent time language and are well-established in phraseology. The most popular name in Latgalian, Lithuanian and Belarusian language is *grass-grošis-эроу* 'groat'.

The word index of the first Latgalian book "Evangelia toto anno 1753", which is the New Testament excerpta, shows, that the word *grass*, that is indistinctive to biblical texts, is found 12 times. This lexeme can also be found in Jan Kurmin's Polish-Latin-Latvian dictionary: *Grosz. Nummus. Groszys, v. Dzienuška* (Kurmin 1858: 36). In Latgalian and Lithuanian texts the word *grass-grošis* is used with the meaning 'small amount of money'.

A phraseological component *grass-grošis-эроу* maintains the semantics of a small amount of money and something worthless. There can be found parallels of a variety of phraseological units in all three languages, which most directly shows the common understanding of the value of money. The word *skatikas* appears in Lithuanian phraseological units as a synonym of the same semantics of worthless money.

A *kopeck-kapeika-канейка* unlike *grass-grošis-эроу* is a small unit, but a ruble, *rublis-rublys-рубли* is a large monetary unit (*sova kapeika lobuoka par cara rubli* 'own kopeck is better than the tsar's ruble'). In phraseological units with the component *kopeck-kapeika-канейка* there appears the motive of saving and earning money, though it is a small amount of money (*sova kapeika teik* 'some kopeck is gotten'; *kapeika įkrito į delną* 'a little money is earned'; *канейка ў канейку* 'kopeck to kopeck'; *живая канейка* 'profitable').

Historicisms such as *červoncs* 'tenner' and *dukats* 'ducat' are less popular in Latgalian texts.

There can be concluded, that Latgalian language of three languages discussed above reflects the least trade-related nuances and Latgalian feel themselves as passive victims of transactions done by others.

Keywords: Latgalian lexicon, trade, names of traders, names of currency units.

Īvodam

Bez tierdzyskūs sakaru nav īdūmojams ni myusu dīnu globalizātais pasaulis, ni senejuos civilizacejis atteisteiba. Tiergs ir vīta, kur nūit i paruodeit sovu, pasavērt svešuo, varbut pajimt i pījimt. Tiergā iz vysa dreizuok veidojās stereotipi vīnam par ūtru i sevi. Partū tierguošonus kai viesturisks i kulturys fenomens īnterevej pietņikus. Par tiergu Latgolā i Leitovā pietejumi jau ir: Dainys Krauklis monografēja „Gadatirgi Latvijā: Latgale” (Kraukle 2011), Angelikys Juško-Štekelis „Tirgus fenomens Latgales kultūrā” (Juško-Štekele 2012: 14–24), „Tiergs” (LLV: 742–745),

Gintauta Mažeika „Leitovys tierga publiskums i funkcejis” (Mažeikis 2004: 49–66), Siļvejis Papaurelītis lingvokulturologiskais pietejums „Nazcik tierga koncepta sovpatēibu lītuvīšu volūdys pasauļa ainovā” (Papaurelytė 2010: 259–267). Taišni ar tierdzeibu saisteitai leksikai senejūs boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs 20. g. s. 60. godūs pīsagrīzuse volūdneica Zoja Daunīne (Даунене 1967a: 57–75; Даунене 1970: 135–139; Даунене 1967b: 67–76). Juos dorbi itam pietejumam ir nūsacejuši apsaveramūs leksemu izalaseišonu.

Latgolai ar sābru zemem – Leitovu i Boltkrīveju – viesturis gaitā bejušys vysaidys attīceibys: to vīnā vaļstī, to škiertai ar rūbežu. Tys atseviškūs viesturis pūsmūs varēja vairuok ci mozuok satyvynuot ci tuolynuot, kas tok jau pamets pādus volūdā ar kūpeju leksiku. Ituo pietejuma mierkis – lingvokulturologiskā aspektā kontrastivi saleidzynuot tierguošonus procesa, tierdzeibā īsaisteitūs personu i naudys vīneibu apzeimuojumus, ar tū saisteituos frazeologejis paralelis latgalīšu, lītuvīšu i boltkrīvu volūdā.

Apsavārtūs olūtu kvalitate vysuos trejuos volūduos nav vīnaida. Boltkrīvejā 20. g. s. ūtrā pusē volūdņiki pīsagrīzuši boltkrīvu volūdys arhaiskajam sluoņam, ir apzynuota boltkrīvu viesturiskuo leksika 30 siejumu izdavumā (Булыка 1982–2010), juos etimologiskī sakari (Цыхун 1993–2006), tok nav boltkrīvu volūdys tekstu korpusa, kas paruodeitu attīceiguos leksemys aktualitati niule, kai tū var dareit lītuvīšu i latgalīšu volūdys tekstu korpusūs (MuLa; DLKT). Par vierteigu lītuvīšu viesturiskuos leksikys apzynuošonā pīzeistama, koč šauruoka apjūma, Nijolis Čepīnis monografeja „Lītuvīšu volūdys germanismi i jūs fonetiskuos sovpatēibys” (Čepienė 2006).

Taišni latgalīšu leksikys apzynuošona ir ituo pietejuma vīns nu golvonūs aizdavumu, partū ka nav vīna vyspuseiga leksikografiska izdavuma, a ir nazcik lelumā i kvalitatē atšķireigu. Apsavārtys i akademiski veiduotuos vuordineicys, kai KIV, LLLV, i autoru specvuorduoji, kai LVVK, Valentina Lukaševiča (Lukaševičs 2011), i volūdys viesturis pīminekli, kai pyrmuo latgalīšu gruomota „Evangelia toto anno 1753” (Stafecka 2004), pyrmuo latgalīšu vuordineica (Kurmin 1858). Daudzejūs apkūpuotūs olūtu – folklorys i literaturys, naleluoku vuordu sarokstu – deļ teicama ir Armanda Kūceņa i Aņša Ataola Bierzeņa veiduotuo BLV, latgaliskais materials vaicuots ari Janīnys Kursītis sabārtajūs naakademiskajūs orūdūs (Kursīte 2008; 2009). Izmontuoti attīceigys tematikys korpusā naīlyktī latgalīšu literarī i presis teksti.

Ar tierguošonus procesusaisteituos leksemys

Boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs tierguošonus process nūsaukts vysaidūs vuordūs – *търговля, купецтво, гандель, торгovanje, торговое дело, шинк, шинкованье*, tok par vysu bīžuok lītuotais vuords *торгъ* ir polisemisks: ‘1) tierdzeibys darejumi; 2) tierguošonus; 3) tierguošonus vīta, laukums; 4) precis’ (Даунене 1967b: 67). Latgalīšu i lītuvīšu volūdā *tiergs–tuŗgus* da myusu dīnu saglobuojs itū polisemeju i sinonimu eilis dominaņtis lūmu, jū izalosa kai atslāga

vuordu koncepta nūsaukumam (LLV: 742; Papaurēlytė 2010: 259). Ar leksemu *tiērgs* apzeimuotais tierdzeibys process viesturiskā ītumā daboj vys profesionaluokys organizacejis formys, kas ir konkreta vīta i laiks, partū vuorda *tiērgs* leksiskuo nūzeime sasašaurynoj. Tok nu vuorda *tiērgs* atlasynuotuos ar tierdzeibu saisteitūs pamatjiedzīņu – latgalīšu leksemu *tiērguot(īs)*, *tierdzuons*, *tiērguotuojs*, *tierdzeiba* i niule dominejūšuos *tierdznīceiba* – nūzeime paruoda jau iz nūsadorbuošonys profesionalys īvierzis. Kuru sinonimu – *tierdzeiba* ci *tierdznīceiba* – izalaseit? Itys vaicuojumys jau aizdūts emigracejā izdūtajā latgalīšu žurnalā „Dzeive”, atguodojūt par Rēzeknis Tierdzeibys školys jubileju (Bukšs 1967: 7). Atsasaucūt aicynuojumam nasmuodēt damierstu latgalīšu vuordu, itymā rokstā lītuots *tierdzeiba* i *tierdzuons*, na myusu dīnu tekstūs jau dajiuktais *tierdznīceiba* i *tiērguotuojs*.

Atmiņu literaturā daudzskaitlinīks *tiērgi* lītuots sadzeivis tierdzeibys darejumu nūzeimē, pīmāram: *jai gribējōs redzēt, kas Joseļa rotūs atsarūn, kai nūtikys tiērgōšonōs un kauliešonūs par atvastū montu. [...] Jei navarēja vīn sagaideit, kod tī tiērgi beigsīs* (Tenča-Goldmane 1999: 72). Nūruodomais pronomens pastyprynuojuma funkcejā paruoda iz nagativys konotacejis, kas soveiga latgalīšu 20. g. s. suoku attīksmei pret darejumim ar žaidu tauteibys tierdzuonim. 20. g. s. 20. godūs Latgolā i runuos, i presē populars ir vuords *torgi* ‘mozuoksūleišona’, kū veicynovuse agraru reforma (Malahovskis 2014: 83).

Citu leksemys *морзь–tiērgs–tuŗgus* sinonimu īsaīšonu nūsacejušys jaunys tierga organizacejis formys. Ar katuoļu ticeibys nūsastyprynuošonu nu 17. g. s. tiergus suoc organizēt saskaņā ar bazneicys atlaidom. Atlaidu grafīks (myusu dīnu sapratīnī) ir reizē tierga nūtikšonu grafīks, partū cylvāka apziņā nūsastyprynoj vasalumā – īt iz bazneicu atlaidu dīnā nūzeimōj pi reizis ari tierga izstaiguošonu. Boltkrīvu volūdā nūsastyprynoj germanisms *кірмаиш* ‘preču puordūšona atlaiduos; trūkšņaina ļaužu saīšona’ (< senejūs boltkr. *кермаишь* (1663) < nu pūļu *kirmesse* < vuocu *Kirchmesse*; Цыхун 1998,V: 38). Boltkrīvu frazeologeajā gondreiz vīnaidā mārā redzim obejis leksemys: *будзе і на вашай вулицы кірмаиш* ‘byus i jiusu īlā tiergs’; *будзе і на маім рынку торг (кірмаиш)* ‘byus i munā tierga vītā tierguošona’; *на кірмаишы і бык цельны* ‘iz tierga laika i vierss vasals’; *з сваею цаною на кірмаиш не едуць* ‘ar sovu cenu iz tiergu nabrauc’; *як з гаршкaмi на торг* ‘(burt.) kai ar pūdim iz tierga; cīš ļānai’ (Санько 1991: 6, 10, 58). *Кірмаишoвiкi* ‘prīškejī viersejī zūbi’ (Цыхун 1998,V: 38) – vysvaira radzamī zūbi, kas asociatīvi paīt iz metaforiskys leidzeibys tiergā nūteikūšuo publiskumam.

Latgalīšu i lītuvīšu leksikografiskajūs olūtūs vuorda *tiērgs* sinonimu eilei atrūnams nazcik leksemu: *jarmarka* (LLV: 742), *jomarkas* (LKŽ) ‘godatiergs’ (< *Jahrmarkt*); *kirmašs* (LLV: 744; Lukaševičs 2011: 90) ‘godatiergs’; *opluots* ‘atlaidu tiergs, tierga laukums’ (BLV; KIV, I: 89; Kursīte 2008: 15; LLV: 743; Lukaševičs 2011: 122; MuLa 2003; 2008), *oplōts* ‘nedelis tiergs’ (LVVK: 357), *poluots* (LLL), *polots* ‘tierga laukums’ (LLV: 743; MuLa 2008), lītuvīšu *āplotas* ‘lūpu tiergs’ (LKŽ); *mūgė* ‘godatiergs’; *rinkà* (LKŽ; LLL); *prekymetis* ‘tierga laiks’ (LKŽ).

Tierdzeibys procesā īsaisteītūs personu apzeimuojumi

Nu seneju laiku nūsajimšona ar tierguošonūs davuse īspiejis i īsadzeivuo tureibā, augstā sabīdryskā stuovūklī, i riskēt, t. i., tikt apzogtam, aplaupeitam tuolejūs ceļūs, tikt apmuoneitam. Tierguošonuos varēja byut viņ epizodiska, kab realizēt sovus ražuojumus, ci golvonuo nūsajimšona. Viesturiski tierdzeibys i amatnīceibys atteisteiba guojuse rūku rūkā (Reķēna 1975: 7–11). Attīksme pret jū izaveidovuse vysaida, pat sābru tautom var byut atšķireigi stereotipi par tierdzeibā īsaisteitim cylvākim, kas atsakluoj ari volūdā. Volūdneica Z. Daunīne, apsaverūt tierdzeibys procesā īsaisteītūs personu apzeimuojumus boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs, izceļ vyspuorejus i nazcik koč kaidā veidā specifiskus tierdzuonu apzeimuojumus (Даунене 1970: 135). Par vyspuorejim pīmnātajūs boltkrīvu viesturiskajūs olūtūs jei pīzeist: *купец, купецкий человек, торговец, торговый человек, гость* (Даунене 1970: 135). Sinonimu eilē viņ *купец* i *гость* pīzeiti par daudznūzeimeigim, kas arzeimoj i svešu zemu tierguotuoju, i pierciejus vyspuor. Itymūs dokumentūs nav pīmnāts cytūs boltkrīvu olūtūs atrūnamais archaisms *гандлювникъ* ‘tierguotuojs’ (Булыка 1985, VI: 251), kū myusu dīnuos aizstuojs tuos pošys saknis caur pūļu volūdu puorjimtāis germanisms *гандляр* (Цыхун 2004, IX: 21). Latgalīšu sinonimu eilē ekscerpāti ari myusu dīnu vuordi (apsavārti ari vuordi ar semaņtiku *pierciejs*): *Pierceysz* (Kurmin 1858: 217; pūļu ekvivalentam *Targownik*), *tierguotuojs* (LLV), *tērgōtōjs* (LVVK: 514; PV: 174), *tiergūņs* (LLV), *tierdzinīks* (LVVK: 514), *tierdzuons* (BLV; LVVK: 514; KIV, II: 505 – ar nūzeimi ‘cylvāks, kas apmeklej tiergu’); *kupcs* (LVVK: 262; BLV; Lukaševičs 2011: 98), *kupčs* (KIV, I: 533; Lukaševičs 2011: 98; PV: 99); *barišnīks* (LVVK: 72; Lukaševičs 2011: 37); *tierdzeibys darbinīks* (LLV). Tūmār latgalīša vyspuorejs pīšskstots par tierdzuonu, pa pyrmam, kū paruoda ari literari teksti, saisteits ar plašuokā apleicīnē labi pazeistamu žaidu tauteibys cylvāku, kū vāluokūs laikūs nūmaina *lauku veikala pōrdevēji* (Apšeniece 1993: 138).

Žeidi (žydi) kai tierdzuoni i seiktierguotuoji 18. g. s.–20. g. s. 40. godūs ir bīžuokī gosti Latgolys zemņika sātā (LLV: 836). Ari vysu treju leksemu – *žyds, žydauka, žydalāns* (KIV, II: 598) – šķierkļu ilustratīvais materials paruoda dominejūšū stereotipu par žeidim – tierguošonūs. Frazeologejā nūsastyprynovs pījāmums par žeidim kai tureigim i veiksmēigim, tūmār nu zemņika i kristīša redzīņa negatīvi vārtātim ļaudim: *naudys kai pi žyda; buožās kai žyds ar siļcem* (LT); *tērgojās kai žeids; vajaga dzeivōt kai brōlim, rēkinōtīs kai žeidim*, t. i., seiki nūsariekinuot (Latkovskis 1967: 28). Žeidi peļneidamīs izvodova precis ar zyrgu, tī, kam braucamuo nabeja, guoja kuojom ar kuleiti ci veikši puor placu. Jūs ekspresīvi apsauc par *kuļnešim* (Latkovskis 1967: 27), *paunu žeidim* (MuLa1991; 2008), *pauninīkim, tarbanim, krucelim* (LLV: 836). Par latgalīti situacejā, kod īrauga ar veikši, pasasmej: *Kur tu taidys kai kuļness? ci Voi tu jau ņyu par kuļnesi?* (Latkovskis 1967: 28). Dūmojams, vuordu *tarbans* i *kruceļs* agruokuo leksiskuo nūzeime damiersta, a pasastyprynovuse negatīvuo konotaceja, attīcynojuūt jū taišni iz žaidu. Lītuvīšu volūdā *tarbiniņkas* nūzeimoj ‘ubogs’, a *krūčas* ‘zaglis, cylvāks bez naudys’ (LKŽ). L. Latkovskis pīmiņ, ka Varakļūonu pusē par

krucelim sauce tūs žeidus, kas muoneja iz svora, māra ci precis kvalitatis (Latkovskis 1967: 27), itys lik vuordu *kruceļs* saisteit ar krīvu *крытуть* puornastū nūzeimi ‘muoneit’ (Ожегов 1992). Juodasoka, ka Sakstagola pogostā ir fiksāta homonima īsauka *Krucelšs*, kas naatsateic ni iz žaida, ni iz tierdzeibys, juos motivaceju skaidroj ar cylvāka saceitū, struodojūt pi kuļmašynys, tū pošu krīvu vuordu *крытуть* pavielis formā *крыту!* taisnā nūzeimē (Latkovskis 1971: 126–127). Taida homonimeja var līcynuot par leksemys izplateibys lokalū raksturu – cytā apleicīnē cyta semaņtika. Tok ar žaidu kai tierdzuonu viesturiskū pagaiššonu nu latgalīšu kasdīnys palykuši naaktuali ari jūs ekspresivai apsaukšonai lītuotī vuordi.

Lītuvīšu frazeologejā komponents *žydas* ir tik populars, ka saleidzynuojumu vuordineicā viņ atrūnams vaira kai 100 vīneibu ar komponentu *žydas*, *žy dai*, *žy dālka* (PŽ: 601–605), ari frazeologejis vuordineicā vaira par 40 vīneibu (FŽ: 870–871). Leitovā i Boltkrīvejā ceļojūšūs tierguotuojuos, kas na vysod beja žaidi, sauce ari svešvuordūs, pīmāram, *pāktorius* (LKŽ), *фактор* (Даунене 1970: 137), resp., *naxmap*. 17. g. s. Leitovā, pamatā Kedaiņūs, īsaroduši skoti ari nūsadorbova ar tierguošonūs (Bajer 2012: 134), jūs īsauce par *šātas* (< *škòtas*; LKŽ), itei leksema *uom* fiksāta ari boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs (Даунене 1970: 137). Ar latgalīšu *šots* ‘1) slykta jusšonuos, reibūņs (KIV, II: 465); 2) padauza (ME IV: 5)’, kura etimologeja paīt iz mitoloģiska uovākla, blūda, triksterā tāla (Фасмер 1986, 4, 491–492, 413), lītuvīšu *šātas* i boltkrīvu *uom* nav semaņtiskys saisteibys, var runuot viņ par homonimeju.

Reizem tierdzuonus var atšķiert i saukt sovaižuok – piec monta, kas salykts veikši ci rotūs. Amatnīceibys seikuoka specializaceja roda nūsacejumus tam, ka pasaruoda šauruoka profila tierdzuoni, kas puordūd tik atseviškys preču grupys. Tai boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs atrūnams *жалезник*, *соленик*, *мясник* (Даунене 1970: 135). Vuorda sakne ruoda iz tuo, ar kū tiergojās, – attīceigi paīt iz dzeļža i dzeļža lītu, suoļa, galis. Lītuvīšu volūdā attīceigī ekvivalenti atrūnami: *geležiniņkas* ‘dzeļža puordeviejs’; *drūskininkas* ‘kas nu suoļa dzeivoj (jū bad, teirej, puordavoj)’; *mēsininkas* ‘kas nūsadorboj ar gaļu, jū tiergoj’ (LKŽ). Lītuvīšu volūdā bez tuo ir specialu preču tierguotuoju apezimuojumi, pīmāram, *cukrélninkas* ‘kas puordavuodams iznosoj cukri’, *dróbininkas* ‘audumu puordeviejs; tierguotuojs’, *šilkiniņkas* ‘zeida puordeviejs’ (LKŽ). Ari daudzejūs amatnīku apezimuojumu nūzeimis skaidruojumūs vīnaidā mārā atzeimuota vuorda saknē nūsauktuos precis i taiseišona, i puordūšona (puordavuošona), pīmāram: *cimbólininkas* ‘2. cymbalu taiseituojs, puordeviejs’; *dīržininkas* ‘kas taisa ci puordavoj syksnys’; *kubilius* ‘kubulu (īspiejams, ari cytu kūka trauku) taiseituojs, kubulu puordeviejs’ i c. Latgalīšu volūdā nav atbylstūšu leksemu, KIV viņ div leksemom – *dagutnīks* (‘daguta puordeviejs’; KIV, I: 263) i *pūdniņks* (‘2. Ceļojūšs muola darynuojumu tierguotuojs’; KIV, II: 268) – leksiskuos nūzeimis skaidruojumā radzama saisteiba ar tierguošonūs. Daguts vyspuor nav tierga prece, a puordavuošona ceļojūt ir jau pīmynātūs žaidu tierdzuonu specializaceja. Itū apstyprynoј ari latgalīšu literarī teksti, pīmāram: *Joseļa [žyids – S. Ū.] rotu pakaļā gulēja daguta buca rotu skrytuļu iziššonai* (Tenča-

Goldmane 1999: 71). Latgalīšu amatnīkim izdeveiguok ir puordūt vairumā sovus darynuojumus ceļojūšajam tierdzuonam, na laistīs ceļā pošam. Sovutīs braukšonu iz tiergu i tī ci sātā sovu rūku dorba puordūšonu skaiteja par sova kasdīnys amatnīka dorba daļu i naturēja tuo par tierguošonūs. Vystik ir nazcik preču, kū nasaista ar žeidim.

Eipaša prece ir zyrgi. Apsaverūt zyrgu baltu mitologejis i folklorys leidzīnī, juo pierkšona ir tik vīns nu juo dabuošonys veidu sūpluok zagšonai, meišonai, duovynuošonai, pat kaida puorviersšonai par zyrgu (Šukutē 2011: 21). Pi darejumu ar zyrgim par tierdzuonim pasaruoda čyguoni, tys ir vīns nu jūs etniskuo stereotipa pamataspektu (LLV: 148). Jamūtīs ar zyrgim, jī *nikod napalyka zaudātōjūs* (Slyšāns 1993: 137). Praktyskajūs kasdīnys darejumūs zyrgu tierguotuojuos agruok Latgolā sauce par *barišnīkim* (KIV, I: 167; LLV: 742), cytuos vuordineicuos ituos leksemys nūzeime atsateic iz vyspuoreja tierdzuona arpeimuojuma (LVVK: 72; Lukaševičs 2011: 37). Boltkrīvu volūdā historisms *барышникъ* nūzeimōj ‘darejumu starpnīks; persona, kam juodasaver cytu slāgtūs darejumu gūdeigums’ (Даунене 1970: 137; Булыка 1982, I: 199), tuos pošys saknis leksemys *барыш* ‘mīlaste par gūdu darejumam’ etimologeju saista ar naindoieiropīšu volūdom, kas atsateic iz mīra nūsliegšonu i tml. lītom (Цыхун 1993, I: 321). Nu ituos saknis leksemu latgalīšim niule pazeistamuoka *baryši*, kū lītoj vuordu savīnuojumā *byut barišūs, sadzert barišus, barišu dzeršona* (LLV: 744), kai sinonims pīzeistams *magaričys, magariču dzeršona* (LLV: 744; KIV, I: 587); attīceigai lītuvīšu volūdā atbylst tuos pošys leksemys *barišius, margaryčios* (LKŽ).

Drukys aizlīguma laikā (1865–1904) Leitovā i Latgolā eipaša kontrabandys prece ir gruomota. Leitovā apstuokli ir labvieleiguoki: gruomotys var drukuot Mozajā Leitovā, a juos izplota kontrabandisti *knygnešiai* ‘gruomotneši’. Tys ir palics par kulturys viesturē svareigu tālu, myusu dīnu Leitovā 16. martā ir *Knýgnešio dienā* ‘Gruomotneša dīna’. Latgolā kontrabandys gruomotu izplateišona juopīzeist par epizodisku, tik nazkurūs žaidu iniciativu (LLV: 836). Tok vāluok, 20. g. s. 20.–30. godūs, ari Latgolā pasaruoda ar gruomotu tierdzeibu saisteiti svešvuordi *kolports, kolportaža* ‘gruomotu iznosuošona’ i *kolporters* ‘ceļojūšs gruomotu tierdzuons’. Itū nūsadorbuošonu paraudzejušais Juoņs Cybuļskis atmiņuos roksta: *Runōt par specialu orūdu – kolportāžu – nabeja īspiejams, jo nivīns profesionali ar tū nanūsadorbōja. [...] Tōlaika sabīdreibā vaļdeja pasivitate un mīgaineiba, bez pošīrūsmis un energejis beja ari studejūšō jaunōtne, kas naredzēja un leidza ar tū ari naizmontōja īspiejis caur kolportažu īpasazeit ar dzimtinis sātom, ļaudim un dobu, papeļneit naudu studijom* (Cybuļskis 1936: 153, 155). Ari latgalīšu sabīdryskais darbinīks Fraņcs Kempis īsoka latgalīšim mozais gruomotu izplateišonu puorjimt sovuos rūkuos: *Vajadzātu lelu vēreibu pigrizt grōmotu kolportam (iznosōšonai pa tautu). Jauni cylvēki, kuri ar školom, bet bez dorba, varātu byut lobi kolporteri, pordūdami par naudu voi ari par produktim (vylna, voski, ūlas, audakli etc.). Krīvijā slovonais miljonars Sytins Moskovā sōce ar „Bova-Korolevič” posaceņu grōmotu un veļōk jō izdavumi beja vystōlōkajūs kōktūs izplateiti un pērkami. Jō izplateitōji*

beja „korobeiniki”, kas ar skalini placūs staigoja, pōrdavodami odotas, dīgus, zīpes, vysaidus seikumus un ari Sytina grōmateņas (Kemps 1940: 3–4). Dīvamžāl, kolports, kas jau beja atteisteits puorejā Latvejā, Latgolā tai ari naišasuoce, ari vuords palyka svešs.

Vēļ cetur par gruomotu tierdzeibu F. Kemps roksta tai: *grōmotu tērgōtōju beja moz un tī pat beja žeidi voi krīvi, kuri latgaliskus drukas dorbus mozōs peļņas dēļ nimos nagribēja reklamēt. Nu latgalim tērgōtōjim beja tik vīn „škaplernīki”, svātu lītu un pōtoru grōmotu pōrdevēji* (Skomba 2006: 107). Saprūtams, tierdzuons, kū latgalīts kai eistyns katuoļs viertej pozitīvi, ir jau pīmynātais *škaplernīks* (Lukaševičs 2011: 172; LVVK: 503) – religiskuo kulta prīškmatu (*škapleri, škaplereiši*) puordeviejs. Juo izlyktuos precis i tierguošonys vīta ir Bazneicys sakraluo ryta sastuovdaļa i nūteik bazneicys teritorejā.

Bez ceļuojušūs bejuši tierdzuoni, kas piercieju gaidejuši sovuos telpuos – veikalā, kam viesturiski bejuši vysaidi vuordi. Veikalā tiergojušuo apzeimuojums atlasynuots nu veikala nūsaukuma: *имбарникъ* (Булыка 1996,14: 96; Даунене 1970: 137), *būdinkas* (LKŽ), *būdņiks* (KIV, I: 199; PV: 61; LVVK: 91); *крамникъ, крамаръ* (Булыка 1997, 16: 89), *krōmininkas* ‘veikalnīks’, *krōmas* ‘veikals; iz mugorys nasamais ar precem’ (LKŽ), *krams* ‘veikals’ (Lukaševičs 2011: 94); *kruoms* ‘iz mugorys nasamais ar precem’ (KIV, I: 514). Latgalīšu *krams* 20. g. s. suokuos ir dominejūšais tierguošonuos vītys apzeimuojums, kai iz tuo ruoda tuo laika avīžu teksti: *Bet wyss teik izskaidrots caur jauno myusu draudzis krama nūdybynošonu! Žeidi, kam spryuk nu rūkom tērdzibas augli, nazyna paši kū darit, kai myusu kramam dubi parakt* (Kozłowski 1910: 3). Dūmojams, ituo vuorda semaņtika nu nasamuo da tierguošonuos vītys telpuos atsateistejuse leidza ar pošu realeju.

Padūmu īkuorta 20. g. s. 60. godūs lauku latgalīša kasdīnā īnas vuordu *autolauka* ‘tierdzeibai apreikuota mašyna’ (BLV; < kr. *автолавка*), kas daudzūs Latgolys mozuok apdzeivuotūs styurūs pazeistama ari myusu dīnuos. Sovpateigais veikals iz skrytuļu atguodynoj ceļojušū žaidu tierdzuonu i plašuokā pietejumā byutu apsaverams kai viesturiskys realejis transformaceja jaunā kvalitatē.

Styprūs dzierīņu tierdzuonim boltkrīvu i lītuvīšu volūdā pīgrīzta leluoka viereiba, ir nazcik arhaisku sinonimu īpretim latgalīšu lītuotajam *krūdzinīks, krūdzineica: карчмаръ, карчмарка, карчмиха* (Булыка 1996,14: 293), *корчмаръ, корчмарка* (Булыка 1997, 16: 40), *кочмит, стодольник, шинкар, стодольница, шинкарка* (Даунене 1970: 137), *šiņkarka, traktiērininkas, smūklininkas, karčēmninkas* (LKŽ). Krūgi kai alkohola puordūšonys vītys pyrma tuo bejušys vītys, kur paboruot, atpyutynuot posta vediejus i puormeit zyrgus. Tok Latgolā zyna vuordu *karči* ‘ākys, kur taisa ēst i boroj’, kam ar pīmynātajim tuos pošys saknis vuordim radzama etimologiska saisteiba. Tai Baļtinovys pogostā fiksāta īsauka *Karčauņiks* ar motivaceju, ka juo sātā īreikuota giustekņu kukņa (Keiša 1995: 23). Ari presē atrūnami teksti ar ituo vuorda lītuojumu: *pagōjušā vosorā beja devīs uz kūpmodernicibas kursim, pret kū ari vacais Pōvuls lelu ībyldumu nacēļa, jo šimūs kursūs „karči” beja „gotovi”* (Tyruļs 1925: 3).

Eipašā vuordā tyka saukti ari tierdzuoni, kas deve precis iz poruoda, kab vāluok nu nalaimeiguo piercieja pajimt vairuok: *купцы боргованные* (Даунене 1970: 137), *barginiņkas* (LKŽ), *bārgintojas* (Čepienē 2006: 146). Latgalīšu *nalaimis kupčs* (KIV, I: 533) ir tys, kas vīns nūpierk kaida vysus poruodus.

Naudys vīneibu nūsaukumi

Viesturiski standarta metala monetu kai moksuošonys leidzekļa pasaruodeišona civilizātajā pasaulī atvīglynova tierguošonūs – varēja vīnkuorši saskaiteit vajadzeigū daudzumu vīneibu bez moksuošonys leidzekļa papyldu svieršonys ci miereišonys. I archeologiskī atrodumi, i senejūs tekstūs atrūnamī monetu nūsaukumi līcynoj par lelu naudys vīneibu daudzveideibu, tok viņ nazcik viesturyskūs naudys vīneibu nūsaukumu palykuši vāluoku laiku volūdā i nūsastyprynovuši frazeologismūs.

Latgalīšu leksikografējā saleidzynūši ar lītuvīšu i boltkrīvu olūtīm fiksāts moz naudys vīneibu nūsaukumu: *grass* (Stafecka 2004: 150), *Groszys* (Kurmin 1858: 36), *grošs* (PV: 80; BLV), *grasis* (LVVK: 154); *červoncs* (KIV, I: 224); *dukats* (KIV, I: 282; LVVK: 124); *eiduks* ‘treis grašu vērtis moneta’ (BLV; Kursīte 2009: 126); *feniņš* (LVVK: 141); *kapeika* (KIV, I: 484; LVVK: 236; BLV); *lats* (PV: 102); *petaks* (KIV, II: 202); *pusgrošs* (BLV); *puslats* (PV: 143); *pusrublis* (KIV, II: 275), *rublis* (KIV, II: 305; LLLV; LVVK: 441; PV: 150; BLV); *santims* (PV: 154); *talents* (Stafecka 2004: 207). Na vysys nūsauktuos leksemys atrūnamys plaši lītuo tys tekstūs. Nu myusu dīnu skotupunkta lītuvīšu volūdā par viesturiskom naudys vīneibom, kū lītoj ari jaunuokūs tekstūs, nūsauc *āuksinas*, *ekiū*, *grāšis*, *grīvina*, *gūlden*, *šilingas* (Tamulionienē 2013: 87), nasaverūt, pīmāram, ka *grāšis* pyrma eiro īvesšonys skaidrā naudā (2002) beja Austrejis šileņa i vēļ ir Pūlejis zlota symtuo daļa, a *grīvina* – Ukrainys naudys vīneiba. Sovutīs *rūblis*, pīmāram, pa pyrmam, ir myusu dīnu Leitovys sābru vaļstu Boltkrīvejis i Krīvejis naudys vīneiba (Tamulionienē 2013: 82, 84). Juopīzeist, ka lītuvīšu viesturiskūs naudys vīneibu saroksts ir gona gars: N. Čepīnis monografējis naudys vīneibu sarokstā viņ nūsaukti 47 germanismi (Čepienē 2006: 184–191). Boltkrīvu 15.–17. g. s. darejumu dokumentūs konkrētu naudys vīneibu (monetu) nūzeimē lītuoiti *алтынъ*, *аспра*, *дукать*, *ефимокъ*, *золотый* (золотой), *карабельник*, *копа*, *копейка*, *левик*, *ортъ*, *осмакъ*, *полконы* (*полукопье*, *полкопекъ*), *потройные*, *рубль*, *таляръ*, *четвертакъ*, *чехъ*, *шелегъ* (Даунене 1967a: 62–71), a vyspuor naudu kai taidu arzeimoj *пенязи*, *гроши*, *деньги*, *монета* (Даунене 1967a: 57).

Par popularuokū (bīžuok lītuoitū) viesturiskū naudys vīneibu vysleidza latgalīšu, lītuvīšu, boltkrīvu volūdā pīzeistams *grass*–*grāšis*–*groš*. Vuorda etimologeja paīt nu latiņu *grossus* ‘bīzs’ (Фасмер 1986: 462; Karulis 1992: 308), partū ka pyrmī graši bejuši bīzys monetys, kuruos koltys nu 14. g. s. Senejā boltkrīvu volūdā leksema *грошь* fiksāta jau 1377. godā dokumentā (Даунене 1967a: 59) i tuoluokajā laikā par grošu sauktys vysaidys monetys, iz kū paruoda atšķireigi atributi: *грошь литовский*, *грошь польский*, *грошь широкий*; *празький*, *чеський грошь*, *грошь (в)узкий*, *грошь плоский*, *гроши пенязные*, *гроши полугрошковые* (Даунене 1967a: 59–60). Sova

laika nūdūkļu i nūdovu deļ vuords daboj semantisku vyspuorynuojumu, apzeimojūt naudys sumu, kas juosamoksoj vyspuor, sovutīs atributs nūruoda iz nūdūkļu ci nūdovu veida: *гроши бруковые* ‘nūdova par myura tylta izmontuošonu’, *гроши капицзные*, *гроши капные* ‘nūdūklis par alkohola ražuošonu i puordavuošonu’, *гроши перевозные* ‘nūdova par puorvodošošanu pa kaida eipašumu’, *гроши почтовые* ‘nūdova par posta syutejumu’, *гроши серебицзные* ‘nūdūklis kara vajadzēibom sudobrā’, *гроши цыншовые* ‘nūmys moksa, nūdūklis’, *гроши упрашонные* ‘žielesteibys duovona’, *гроши готовые* ‘skaidra nauda’ (Булыка 1986, 7: 176). Myusu dīnu boltkrīvu volūdā ituo vuorda semantikys vyspuorynuojums atsateistejs da daudzskaitlīnīka *гроши* nūzeimis ‘nauda’.

Juodasoka, ka latgalīšu (latvīšu) *nauda* paīt nu laiku, kod tierguodamīs nūsariekinova ar precem. Vuordu *naudā–naūda* lītova lītuvīši i latvīši, itys vuords saistoms ar senejūs skandinavu *naut* ‘lūpu skaits’ (Čepienē 2006: 184). Niulenejais lītuvīšu volūdys germanisms *pinigaī* ‘nauda’ paīt nu vuocu *Pfening* ‘feneņš, seika moneta, vāluok Vuocejis naudys vīneibys markys symtuo daļa’ i volūdā īguojs ap 1200. godu (Čepienē 2006: 185, 188).

Pyrmuos latgalīšu gruomotys „Evangelia toto anno 1753”, kas ir Jaunos Dereibys teksta fragmenti, vuordu indekss paruoda, ka Beibelis tekstam naatbylstūšais *grass* ir atrūnams 12 reižu, sovutīs pasvešais *talents* – vīnu reizi (Stafecka 2004: 150, 207). Apsaverūt tūs pošus Jaunos Dereibys fragmentus (Mt 20: 2; Lk 10: 35) vāluokajā, kvalitatīvi atšķireigajā 1933. goda Aloizija Broka tulkuojumā, vuorda *grass* vaira naatrūnam, pīmāram, sal.: *byja fadereis ar Darbinikim pa grafzam nu dinas* (Stafecka 2004: 20) i *Sadarējis strōdnīkus pa denaram dīnā* (Broks 1933: 64); *Un utrā dīnā izjeme divi sudabra grafzus, un dēwe Sayminīkam, un facyja* (Stafecka 2004: 61) i *Nokušā dīnā, izvilcis divi denari, īdeve mōjas saiminīkam saceidams* (Broks 1933: 189).

Dūmojams, grašu moneta, piec nominaluos vierteibys seika i navierteiga, vysubīžuok īguluse latgalīšu zemņiku kulduos, tai jei nūsastyprynovuse volūdā.

Zeimeigi, ka popularais bibliskais frazeologisms *Judaša graši, trejdsdesmit groši* (BLV) i *Jūdo grāšiai, trīsdešimtis grāšiu* (FŽ: 234, 244) ‘nūdeveibys cena’, ari latgalīšu i lītuvīšu volūdā teik lītuoats ar komponentu *grass–grāšis*, koč Beibelis tekstā pīmynāta daudz vierteiguoka naudys vīneiba (Mt 26: 15): *un saceja: Kū jyus maņ dūsīt, jo es Jū nūdūtu jyusim? Jī pīškeire jam trejdsdesmit sudobra gobolu* (Broks 1933: 84); *ir tarē: „Kq man duosite, jeigu jī išduosiu jums?” Tie pasiulē trīsdešimt sidabriniū* (Rubšys, Kovaliauskas 1998); *і сказаў: што вы дасьце мне, і я вам выдам Яго? Яны прапанавалі яму трыццаць срэбранікаў* (Біблія 2003–2014).

Ite var runuot par atšķireigu kristeigajā pasaulī populara biblisma sapratīni. Boltkrīvu *за трыццаць срэбранікаў прадаць каго-што* (PB) atbylst pūļu *judaszowe, judaszowskie srebrniki i trzydzieści srebrników* (Kłosińska, Sobol, Stankiewicz 2010: 569), slavu kulturā *Judaša grāku, nūdūdūt Jezu Kristu, sauc par srebrloľubie* (Антонов, Майзульс 2013: 194). Itys myusu volūdā burtiski natulkojamais jiedzīņš skaidrojams kai progoreiga kuoreiba iz naudys, nasariekinojūt ni ar kū.

Baltu tautu sapratīnī ar Judaša grašim izceļ nūdeveibys aktu kai taidu. Nūdeveibys cena vysod ir smīkleigi moza: *Na, tai už kiek grašiu tu pardavei mane?* (DLKT 2000). Ari cytūs kontekstūs latgališu i lītuvīšu *grass–grāšis* lītuoats ar nūzeimi ‘moza nauda’: *nūsvīstajā capurē speidēja sazīduotī graši* (MuLa 2011); *Voi nav gadejīs, ka kaidis īkōrōtu tovus ītērgōtūs grošus un dzeiveibu?* (MuLa 1990); *nereikētū atiminēti pensininkū uždirbtū grašiu?* (DLKT 2001).

Vuordu kūpa *zalta graši* (atributs *zalta* – tradicionals duorgmetalu epitets, kas nūruoda iz sevkurys vierteibys) juosaprūt ironiski – ‘skaitliski lela naudys suma, a cytaiži (morali) navierteiga’: *Mistiskuos mahinacejis ar zalta grašim, vysaidi slāptī naudys puorvadumi nu bajāru pusis* (MuLa 2011).

Frazeologismūs komponents *grass–grāšis–zpuu* ari sagloboj mozys naudys sumys i koč kuo navierteiga semaņtiku. Daļai frazeologismu atrūnamys paralelis vysuos trejuos volūduos, kas vystaisnuok paruoda kūpejū sapratīni par naudys vierteibu. Lītuvīšu frazeologismūs kai sinonims mynātajai leksemai pasaruoda *skatikas*. Tei ir 18.–19. g. s. populara graša moneta, ari 1919.–1922. godā Lītuvā lītuoatos naudys vīneibys *auksiņa* symtuo daļa (LKŽ) ar taidu pošu navierteigys naudys semaņtiku, pīmāram: *nastōv laužta groša* ‘bezvierteigs’ (MuLa 1996); *grāšio nevertas* (FŽ: 224); *dviejū skatikū nevertas* (FŽ: 614); *skatiko veřtas* (LKŽ); *nudilusio skatiko nevertas* (FŽ: 614); *sulūžusio skatiko nevertas* (FŽ: 614); *nē kapeikos nevertas* (FŽ: 269); *гроша ломаного не варты* (PB); *nivīnys kapeikys* ‘nicik’ (MuLa 2011); *nē už grašį* (FŽ: 224); *nē už kiāurą skatiką* (FŽ: 614); *nē sulūžusios kapeikos* (FŽ: 269); *be kapeikos kišeneje* (FŽ: 269); *без кapeйки; (за душой) ни кapeйки* (PB).

Apsavārtajūs frazeologismu pīmārūs ari komponentam *kapeika–kapeikā–kanejka* taida pat nūzeime, tok ituos leksemys lītuojuoms ir plotuoks. Vuorda etimologeju saista ar krīvu *копѣ* ‘škāps’, partū ka iz monetys 15. g. s. bejs juotnīks ar škāpu, nominala vierteiba – vīna symtuo daļa nu rubļa (Фасмер 1986: III, 619). Pīmynāta jau 17. g. s. boltkrīvu darejumu tekstūs (Даумене 1967a: 66). Vuorda īsaīšonu nūdrūsynojujs padūmu laiks, kod *kapeika–kapeikā–kanejka* beja Padūmu Savīneibys naudys vīneibys rubļa (ari niule ir Krīvejis rubļa) symtuo daļa. Pa pyrmam, atšķireibā nu graša pasaruoda kai moza vīneiba īpretim lelai – rubļam (cara laiku rubļa vierteiba nav saleidznojama ar myusu dīnu Krīvejis rubļa kursu), pīmāram: *sova kapeika lobuoka par cara rubli* (MuLa 2007); ironiski *kaip iš kapeikos rūblius* soka, kod ‘kū naviņ nanūzeimeigu grib paruodeit par lelu’ (PŽ: 384). Pa ūtram, frazeologismūs ar komponentu *kapeika–kapeikā–kanejka* pasaruoda naudys kruošonys i peļnis motivs, nu tuo pīzeistams, ka nadaudz jaunuokūs laikūs ari mozajam cylvākam pasaruodejušys īspiejis tikt koč i pi mozys, a naudys, pīmāram: *sova kapeika teik* (MuLa 2008); *kapeikā įkrito į dēlną* ‘drupeit nūpeļneits’ (FŽ: 269); *живая кapeйка* ‘peļņu nūdrūsynojušs’ (PB); *kruoj kapeiku pi kapeikys, kruši i rubli sakruosi* (LT); *kapeikā prieš kapeikos sudėti rubleliai* ‘(burt.) kapeika pi kapeikys salykti rubli’; *spāusti kapeiką prieš kapeikos* ‘(burt.) mīgt kapeiku pi kapeikys’ (DLKT 2003); *kanejka y kapejky* ‘(burt.) kapeika kapeikā; tik, cik vajag’ (PB).

Leluokys peļnis i vīglu ījāmumu semaņtika pasaruoda frazeologismūs ar

komponentu *nauda–pinigai–грошы*, pīmāram: *kaļt naudu* ‘peļneit’ (MuLa 2010); *pinigus sémti* ‘(burt.) naudu smeļt’ (FŽ: 524); *dzeiva nauda* ‘lela peļņa’ (MuLa 2011); *gyvi pinigai* ‘(burt.) dzeiva nauda’ (FŽ: 524); *шаленья грошы* ‘(burt.) troka nauda; vīglai dabuota nauda’ (PB).

Par boguotu cylvāku, kam daudz naudys, izasoka nuscynūši (nu sabīdreibys vairuma redzīņa), pat ar vulgarismim: *naudas kai suņam naškeistōs kustūnis* (MuLa 2009); *naudys kai vutu* (MuLa 2005); *naudys kuo valnam palavu*; *naudys kuo spaļu* (KIV, II: 8), *naudys kai pi žyda* (LT); *añt pinygų sėdėti* ‘(burt.) iz naudys sėdēt’, *añt pinygų gulīs* ‘(burt.) iz naudys gulūšs’; vulgarisms *pinigais šikti* ‘(burt.) naudu pirst’; *piniguosė vařtosi*, *piniguosė voliójasi* ‘(burt.) naudā vuoločās’ (FŽ: 524–525). Lītuvīšu frazeologeajā багаča i naboga škeirumā gona daudz izmontoj kuldys metonimeju, atfīceigai izalosūt atributu. Par boguotu soka, ka jam atsakuoruse loba, gara, rasna, pylna, plota, gryuta, sylta kulda: *kišėniuje apstū, atsikorusiā kišėnė turėti, gėrą kišėnė turėti, ilgā kišėnė, pastora kišėnė, pilnomis kišėnėmis, plati kišėnė, sunki kišėnė, šiltā kišėnė, kišėnės ligās gýdyti* ‘(burt.) kuldys slimeibys uorstēt; palikt tureigam’ (FŽ: 312–313). Sovutīs nabogam ir tukša, cauroja, moza, plyka, sausa, šaura, eisa, izkoltuse kulda: *dykà (kiaurà, mažà, plikà, sausi, siaurà, skylėta, trumpà, tuščia) kišėnė* (FŽ: 312–313). Boltkrīvi par zaudiejumu, sakuovi, nullis rezultatu soka *як у жабрака грошаў* ‘kai pi naboga naudys’ (Санько 1991: 103).

Frazeologismūs ar naudys tālu nūstyprynuotys vysaidys metaforiskys leidzeibys. Pa pyrnam, taišni lītuvīšu frazeologeja iz tuo ruoda, ka īsamaiseišona cytu runuos ar nūdūmu izaruodeit pīleidzinojama navajadzeigai naudys dūšonai kūpejai lītai: *savo medinį grāšį kišti* ‘(burt.) sovu kūka grasi buozt; leist cytu runuos’ (FŽ: 224), *kapeiką pridėti* ‘(burt.) kapeiku dalikt; sovu pasaceit’ (FŽ: 269), *savo trigrāšį įkišti* ‘(burt.) sovu treisgrasi ūbozt’, *savo trigrāšį pridėti* ‘(burt.) sovu treisgrasi dalikt’, *sū savo trigrāšiu kištis* ‘(burt.) ar sovu treisgrasi buoztīs’ (FŽ: 750). Latgališim soveiga i aprunuošona, i parunuošona, tok semaņtikys ziņā boguotais latgališu koncepts *vuovuļs* (vērtīs LLV: 808–811) leidzeigu motivu par buozšonūs ar naudu naatkluoj. Itys līk dūmuot par tū, ka līkys naudys, ar kū līleitīs, latgalīšim nav bejs.

Pa ūtram, saulains laiks teik saleidzynuots ar monetys speidumu: *(pagada) kaip pinigais* ‘(burt.) (laiks) kai moneta; breineigs’ (PŽ: 343); *karālius skaīto pinigus* ‘soka, kod leitā saule speid’ (FŽ: 270). Pa trešam, frazeologeajā pīgrīzta viereiba monetys formai: *(slidūs) kaip pinigais* ‘(gluds) kai moneta’, *(eīna peř sviestą) kaip pinigais* ‘(burt.) īt caur svīstu kai moneta’ (PŽ: 342). Pa catūrtam, ar naudys soveibom saleidzinojams ari cylvāka izskots, izavesšona i raksturs nu pozitīvuos pusis – *byusi kuo jaunuo kapeika* (MuLa 2008); *Kuř tū zuji kaip gývas pinigais?* ‘(burt.) Kur tu saudīs kai dzeiva moneta?’ (PŽ: 343) – i nu nagatīvuos pusis: *sėnas pinigais* ‘vaca moneta’; *sudėvėtas pinigais* ‘(burt.) izdyluse moneta’ (PŽ: 342); *kaip piktāsīs grāšīs* ‘(burt.) kai nalobuo grass’ (FŽ: 224); *priekaro grāšīs* ‘(burt.) viersā buozeigais grass’ (FŽ: 224); *neīkras pinigais* ‘vyltuota moneta, napateikams cylvāks’; *kaip piktas pinigais* (FŽ: 524–525); *kaip blōgas (piktas, šlektas) pinigais (piningas)* ‘slykta moneta’ (PŽ: 342).

Naudys vīneibu nūsaukumi atpazeistami uzvuordūs, tok eipašu ekspesivitati paruoda īsauks: *Grošinīks*, *Grošs*, *Naudasgrōbs*, *Naudasgrōbslis*, *Naudas reps*, *Naudinīks* (Latkovskis 1971: 114, 126, 116, 135), *Groši* (Keiša 1995: 14); *Červōncas*, *Grōšnykas* ‘skūps’, *Kapeičikas*, *Kapeikā* ‘skūps’, *Pinigāsas*, *Pinigēlis*, *Pinigis*, *Piniņgis*, *Skatikas* (Butkus 1995: 191, 225, 249, 345, 381). Īsauku motivaceja pamatā saisteita ci ar skūpumu, ci bīžu konkrētos monetys nūsaukuma pīminiešonu. Par literarū pseidonimu sev ar naudys nūsaukumu saisteitu leksemu beja izalasejs RA profesors Jezups Brolišs, kurs pasaraksteja kai *Jezups Grašs* (LLV: 293).

Cyti krīvu naudys nūsaukumi pasaruoda kai īguodys par padūmu laiku. Tekstūs atrūnami padūmu laikā lītuoti *červoncs–červōncas–чырво́нец, красне́нская* ‘desmit rubļu banknote’ (nūsaukums deļ banknotis sorkonuos kruosys, tok ari caryskuos Krīvejis teiruo zalta moneta bejuse ar īsorkonu speidumu; pūļu *czerwony*) i *petaks–penkiā kapeikis–пятак* ‘pīcu kapeiku moneta’: *Skūlā sastōs klases puiki pōrdeve 30 gobolu par červoncu* (MuLa 2001); *visko mačiusius červoncus pakeitē nauji pinigai: červoncas, tai yra dešimt rublių už vieną naują rublį* ‘vysu redziejušus červoncus nūmaineja jauna nauda: červoncs, tys ir desmit rubļu par vīnu jaunu rubli’ (DLKT 2002); *Рыззем трасе, а пятак на гарэлку нясе* ‘(mašynys lūgu) slauceituojus iz šosejis, a petaku iz šņaba nas’ (Санько 1991: 91).

Pīzynumi

Pa pyrnam, vacuokūs sluoņu ar tierdzeibu saisteituo leksika veidoj interesantu semaņtisku sistemu, tok myusu dīnu tekstūs teik lītuoti tī vacvuordi, kas vaira pasagluobuši frazeologismūs, pīmāram, naudys vīneibu nūsaukumi.

Pa ūtram, paraleli treju volūdu leksemu sastatejumi ruoda iz latgalīšu lakunu (nav ekvivalenta sābru volūdu leksemai), kai tierdzuonu apzeimuojumi piec puordūdamuos precis, naudys kruošonys, na lelys peļnis motīvs frazeologeajā. Itys līk dūmuot par latgalīšu mozuok aktīvu ekonomiskū dzeivi ci naišasaisteišonu pavysam.

Pa trešam, treju volūdu frazeologejis sastatejumi ruoda iztū, ka latgalīšu paralelēs par nabogu–boguotu; naudys izdūšonu–peļneišonu vairuok atsakluoj ar kvantitati, na ar kvalitatis soveibom saisteita saprasšona.

OLŪTI I JŪS EISYNUOJUMI

Apšeniece, Leontīne (1993). Kai Icka nu Marcis ūlys pierka. *Tāvu zemes kalendars 1993*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 136–138.

BLV – Kūceņš, Armands, Bierzeņš, Aņss Ataols [b. g.]. *Baļtīšu-latgalīšu vuordineica*. <http://vuordineica.lv/>, sk. 20.11.2014.

Broks, Aloizis (tulk., 1933). *Jezus Kristus Evangelijis un Apostolu Dorbi*. Aglyuna.

Bukšs, M[ike]šs (1967). Rēzeknes Tērdzeibas škola. *Dzeive*, 86.

Butkus, Alvydas (1995). *Lietuvių pravardės*. Kaunas: AESTI.

Cybuškis, Jōns (1936). Kolporters. Cybuškis, J. (1995). *Myuža dīnys, myuža dūmys*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 142–163.

DLKT (1998–2013) – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://tekstynas.vdu.lt/>, sk. 20.11.2014.

- FŽ – Paulauskas, Jonas (red., 2001). *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Keiša, Sandra (1995). *Folkloras praxses materiāli*. Rēzekne: RA [manuskripts].
- Kemps, Francis (1940). Vēstules Cybuļskam 1940. g. 3. martā. Kemps, Leopolds (sak., 2007). *Franča un Konstances Kempu darbi*. Sak. izd. CD.
- KIV – Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izloksnes vārdnīca, I, II*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Kozłowski, Eduards (1910). Waraklionūs. *Drywa*, 60. 16. novembrī.
- Kurmin, Jan (1858). *Słownik polsko łacinsko lotewski*. Wilno: w drukarni M. Zimelowicza.
- Kursīte, Janīna (2008). *Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb Novadu vārdene*. Rīga: Madris.
- Kursīte, Janīna (2009). *Tautlietu vārdene*. Rīga: Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra.
- Latkovskis, Leonards (1967). Žeidi latgaļu folklorā. *Dzeive*, 84. 127–128.
- Latkovskis, Leonards (1971). *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas, II*. [München]: Latgaļu izdevnīceiba.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (2008). <http://lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>, sk. 20.11.2014.
- LLL – *Lītuvišu-latviešu-latgališu vuordneica* (2011–2013). <http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/ltg/dictionary.html>, sk. 20.11.2014.
- LLV – Šuplinska, Ilga (zyn. red., 2012). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica. Linvoterritorial Dictionary of Latgale, II*. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola.
- LT – saprge [b. g.]. Latgališu teicīni. *naktineica.lv*. http://www.naktineica.lv/?page_id=831, sk. 20.11.2014.
- Lukaševičs, Valentīns (2011). Latgaliešu-latviešu vārdnīca. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds „Saule”.
- LVVK – Bērzkalns, Anatolijs (2007). Latgaļu volūdas vārdu krōjums. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba.
- ME (EH). *Mīlenbaha–Endzelīna latviešu valodas vārdnīca* (2000–2011). <http://www.tezaurs.lv/mev/>, sk. 15.01.2012.
- MuLa (1990–2012) – *Myusu dīnu latgališu tekstu korpus*. http://hipilatlit.ru.lv/ltg/products/mula_info.html, sk. 20.11.2014.
- PV – Strods, Pīters (1990). *Pareizraksteibas vōrdneica*. Daugavpīls.
- PŽ – Voselytē, Klementina (2014). *Palyginimū žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Rubšys, Antanas, Kovaliauskas, Česlovas (1998). *Rubšio ir Kavaliausko Biblija, LVK (kataliku) leidimas*. <http://biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>, sk. 20.11.2014.
- Skomba, T. [Francs Kemps] (2006). Pirmī periodiskī izdavumi. *Tāvu zemes kalendars 2007*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 93–112.
- Slyšāns, Ontōns (1993). Čyģōna Pauļa polka. *Tāvu zemes kalendars 1993*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 136–138.
- Stafecka, Anna (sast., 2004). *Evangelia toto anno 1753: Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Tenča-Goldmane, Veronika (1999). *Pastareite*. Viļāni: Katōļu Dzeive.
- Tyruļs (1925). Seikais feļetons: Īnaidnīki. *Jaunō Straume*, 13/14.10. aprēļs.
- Ūdre, Sandra (2014). *Īnterveja ar Broņislavu Ladzovsku*. Rēzekne. 10. novembrī.
- Біблія (2003–2014). *Біблія Онлайн*. <http://www.bibleonline.ru/bible/bel/>, sk. 20.11.2014.
- Булька, Аляксандр (рэд., 1982–2010). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы, 30 т*. Менск: Навука і тэхніка.
- Ожегов, Сергей (1992). *Толковый словарь русского языка*. <http://www.ozhegov.org/>, sk. 20.11.2014.

РВ – Тлумачальны слоўнік [б. г.]. *Родныя вобразы (этнічны сайт Беларусі)*. <http://rv-blr.com/slounik>, sk. 20.11.2014.

Санько, Зьміцер (укл., 1991). *Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем*. Менск: Навука і тэхніка.

Цыхун, Генадзь (1993–2006). *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, II т.* Менск: Навука і тэхніка.

LITERATURA

Bajer, Peter Paul (2012). *Scots in the Polish-Lituanian commonwealth, 16th–18th centuries: the formation and disappearance of an ethnic group*. Leiden: Brill.

Čepienė, Nijolė (2006). *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Juško-Štekele, Angelika (2012). Turgus fenomens Latgales kultūrā. *Via Latgalica*, IV. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 14–24.

Karulis, Konstantīns (1992). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca, I, II*. Rīga: Avots.

Kłosińska, Anna, Sobol, Elżbieta, Stankiewicz, Anna (red., 2010). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.

Kraukle, Daina (2011). *Gadatirgi Latvijā: Latgale*. Rīga: Jumava.

Malahovskis, Vladislavs (2014). *Mērnieku laiki Latgalē (20. gs. 20. gadi)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Mažeikis, Gintautas (2004). Lietuvos turgaus viešuma ir funkcijos. *Lietuvos etnologija: socialines antropologijos ir etnologijos studijos*, 4 (13), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 49–66.

Papaurėlytė, Silvija (2010). Kai kurie TURGAUS koncepto ypatumai lietuviųkalbos pasaulėvaizdyje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 10. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 259–267.

Reķēna, A[ntoņina] (1975). *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne.

Šukutė, Giedrė (2011). Arklių įgijimo būdai pasakojamojoje tautosakoje. *Laikas ir žodis*, 2. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas. 21–31.

Tamulionienė, Aurelija (2013). Piniginių vienetų pavadinimų atrankos Bendrinės lietuvių kalbos žodynei kriterijai. *Kalbos kultūra*, 86. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 76–94.

Антонов, Дмитрий, Майзульс, Михаил (2013). Цена крови, или Проклятые деньги Иуды Искариота. *Антропологический форум Online*, 18. 191–213. <http://anthropologie.kunstkamera.ru/07/18online/>, sk. 20.11.2014.

Даунене, З[оя] (1967a). Названия денег и денежных единиц в белорусской деловой письменности XV–XVII нач. вв. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Kalbotyra*, XV. 57–75.

Даунене, З[оя] (1967b). Синонимические существительные со значением «торговля» в белорусской деловой письменности XV–XVII нач. вв. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Kalbotyra*, XVIII. 67–76.

Даунене, З[оя] (1970). О наименованиях участников торгового процесса в белорусской деловой письменности XV–XVII нач. вв. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Kalbotyra*, XXI. 135–139.

Фасмер, Макс (1986). *Этимологический словарь русского языка, I–IV*. Москва: Прогресс.

Kristina Vaisvalavičiene

TRADICIONĀLAS KULTŪRAS ROBEŽU MAIŅA LIETUVIEŠU UN LATVIEŠU BĒRNU PERIODIKĀ (1866–1940)

Rakstā tiek analizētas tradicionālās kultūras pārmaiņu iezīmes lietuviešu un latviešu bērnu periodikā līdz 1940. gadam. Balstoties uz bērnu literatūras, nacionālisma un mediju teorētiku atziņām, tiek akcentēti tādi tautas lokalizācijas publiskajā telpā un laikā aspekti kā kultūras telpas un teritorijas iezīmēšana, kalendāra institucionalizēšana un vēsturiskās atmiņas konstruēšana.

Atslēgas vārdi: lietuviešu un latviešu bērnu periodika, nacionālā identitāte, tautas lokalizācija telpā un laikā, tradicionālās kultūras maiņa, kultūras institucionalizācija, vēsturiskās atmiņas konstruēšana, nacionālais kalendārs, mirušo piemiņas tradīcijas.

CROSSING THE BORDERS OF THE TRADITIONAL CULTURE IN LITHUANIAN AND LATVIAN CHILDREN PERIODICALS (1866–1940)

The period between the end of 19th century – the first half of the 20th century had been very important for Lithuanians and Latvians as a time, when the rights of the national language and culture had been strengthened and fortified. The rich sociocultural context, which appears in the children's periodicals of that time, allows to evaluate the efforts of the nation in order to define and keep the borders of traditional culture. The investigation of children's periodicals also helps to reconstruct the field of national literature of that time.

The aim of the paper is to investigate, what changes of the traditional culture appear in the Lithuanian and Latvian children's periodicals, published before 1940. Some aspects of the nation's location in the time and space are being stressed, such as: marking of the nation's culture and territory borders, institutionalization of the national calendar and construction of the historical memory.

The investigation is based on the comparative analysis of the main Lithuanian and Latvian children's periodicals, which were published before 1940: Lithuanian – “Šaltinėlis” (‘a little spring’, 1906–1914; 1928–1940), “Žiburėlis” (‘a little torch’, 1920–1944), “Žvaigždutė” (‘a little star’, 1923–1940), “Kregždutė” (‘a little swallow’, 1934–1940), “Vyturys” (‘a lark’ 1931, 1935–1940); Latvian – “Bērnu Pastnieks” (‘children's postman’, 1866–1869), “Jaunības Draugs” (‘the friend of the youth’, 1901–1904), “Jaunības Tekas” (‘the paths of the youth’, 1910–1915;

1920–1930), “*Biīte*” (‘a little bee’, 1912–1916), “*Latvijas Jaunatne*” (‘the youth of Latvia’, 1924–1940), “*Cīrulītis*” (‘a little lark’, 1923–1940), “*Jaunais Cīrulītis*” (‘the new little lark’, 1926–1934). Due to the confessional and some historical similarities between Lithuanians and Latgalians, there are also two Catholic Latgalian magazines – “*Sauleite*” (‘the little sun’, 1926–1940) and “*Katōļu Dzeive*” (‘the life of Catholics’, 1926–1940) – analyzed, despite the fact, that they were aimed at both children and youth.

The theoretical background of the research is based on the works of sociologists and anthropologists of culture (Benedict Anderson, Anthony D. Smith, Orvar Löfgren), as well as on some theories of media (Denis McQuail, Herbert Marshall McLuhan). The binary opposition of the self and the other (Löfgren 1991: 105, Smith 1994: 20–22) is being used as a border marker of the traditional culture in the texts of children’s periodicals.

The borders of traditional culture in the children’s periodicals change depending on the fact, who and when is talking in the name of the nation – priests, teachers, supporters of the different ideological or confessional camps. As a result of the individually made or institutionalized censored editorial selection of textual material, the national culture is being institutionalized and subordinated for the realization of different purposes. The language of the ethnic group is the first thing the national press institutionalizes, and that helps the community to imagine itself (Anderson 1999). The symbolic value of the language is absent in such Latvian children’s magazines as “*Bērnū Pastnieks*” and “*Bitīte*”, which were edited by the priests of German origin and were published only for the purpose of religious education. The language, as well as nation’s territorial location, had mostly been emphasized in the Lithuanian children’s periodicals. The declarative tendency of self-defining (names of periodicals, maps, lists of the readers’, collective photos of the children, explanations about nationality and the state) indicates the existing mechanism of the nation’s territory and culture defense. The defensive politics in Lithuania was established as a result of the traumatic experience of the long-lasting repressive actions (Lithuanian press ban (1864–1904), the occupation of Vilnius district by Polish nationalists (1919–1939) etc.). The Latvian language as the national symbol was presented in the Latvian children’s magazines “*Jaunības Draugs*”, “*Jaunības Tekas*” and “*Cīrulītis*”, but its symbolic capital was being increased by the actualization of traditional culture (folklore), native literature and national historic memory (the biographies of distinguished Latvians, nation’s relations with antiquity, nobles or saints).

The periodicity and cyclic recurrence of the periodicals had institutionalized the time and the rhythm of the readers’ life. In the context of nation’s efforts of self-determination in time and space, the changes of the traditional culture borders are best seen in the traditions of commemoration of the dead. The interpretations of the commemoration of the dead depend on, what is being emphasized – the end of the individual person’s life or the death in the context of nations history. The

discourse of death and the commemoration of the dead have been actualized mostly in the issues of children's periodicals, published during the period between October and December. This period according to folkloristic Baltic tradition was called as a period of souls and was celebrated with the rituals of soul-feeding and gratitude to the souls of forefathers. The Christian liturgical day of the Commemoration of All the Faithful Departed (in Catholic tradition) or the Day of all Souls (in the Protestant tradition) were not directly included in the calendar of children's periodicals until 1918. But there were a lot of published texts, actualizing the theme of orphans as well as a lot of traditional genres, which were characteristic to that period of the year, e. g., tales about orphans and beggars, mythological stories about roaming souls etc. In the independent Latvia the traditional mood of the period in Latvian children's periodicals was covered by the celebration of proclamation of the state (November 18) and the commemoration of the perished in the battles for independence. In Lithuanian and Latgalian periodicals of that time ("Šaltinėlis", "Žvaigždutė", "Kregždutė", "Sauleite") the Catholic liturgical celebration of Commemoration of All the Faithful Departed was institutionalized (the very name of it appeared in the titles of publications, children were asked to pray for the souls of the dead relatives, etc.), which helped to keep the traditional themes and genres. The necessity to construct historical memory of the children and to educate them in patriotic mood widened the meaning of the commemoration day (children were asked to pray for national heroes and to look after graves of buried soldiers). The tendency to organize official ceremonial commemoration of the dead had influenced traditions in the private field – in the middle of the 30s the children are encouraged not only to pray for the souls of their dead relatives, but also to look after their graves and to take part in the mass celebrations – all that indicated the nations efforts to inscribe history of individuals in the history of the nation. The representation and explanation of the national traditions and rituals in the children's periodicals not only constructed the national identity of the young readers, but also strengthened their place in the national community and supplemented the understanding of the nation's whole, its history and future. Children in the periodicals of the time were shown as ones, who inherit and pass on the traditions to the future generations.

Keywords: Lithuanian and Latvian children's periodicals, national identity, nation's location in the time and space, changes of the traditional culture, institutionalization of the culture, construction of the historical memory, national calendar, commemoration of the dead.

Ievads

Bērnu periodika ir dažādu zinātņu nozaru pētījumu objekts. Arī literatūrzinātniskajiem pētījumiem tā ir interesanta ne tikai tāpēc, ka tajā ir itin daudz daiļliteratūras tekstu, bet arī tāpēc, ka tajā parādās bagāts iekšējais sociokulturālais konteksts, kas ļauj rekonstruēt atsevišķa perioda literatūras lauku un tā dalībniekus,

viņu vērtības, nostāju, iespējas un nolūkus. 19. gs. beigas – 20. gs. pirmā puse lietuviešiem un latviešiem bija ļoti svarīgs nacionālās valodas un nacionālās kultūras nostiprināšanās laika posms. Lietuviešu un latviešu bērnu periodikas izdevumi, kas tika izdoti tajā laikā, akumulēja sabiedrības kultūras un tautas nākotnes stratēģisko informāciju, taču līdz šim pētnieki tiem nav pievērsuši lielāku uzmanību. Bērnu periodika Lietuvā un Latvijā tika aplūkota tikai nacionālās žurnālistikas (Grigulis, Treijs 1992; Urbonas 2002) un bērnu literatūras vēstures (Osmanis 1977; Auryla 1986; Raguotienē 1995) kontekstā, nemēģinot ieskatīties periodikas un sabiedrības mijiedarbības procesos, kuri veicināja ne tikai bērnu literatūras un kultūras lauka attīstību, bet arī ietekmēja nacionālās identitātes, nacionālās kultūras kristalizēšanos.

Šā raksta mērķis – aplūkot, kādas tradicionālās kultūras pārmaiņas ir novērojamas lietuviešu un latviešu bērnu periodikā no tās pirmsākumiem līdz 1940. gada jūnijam, kad nacionālo valstu dzīvi un kulturālu attīstību izjauca padomju okupācija un Otrā pasaules kara kataklizmas. Meklējot atbildi uz jautājumu, kā uz tradicionālo kultūru iedarbojas kultūras institucionalizēšanas un nacionālās identitātes konstruēšanas principi, pētījumā tiek akcentēti tādi tautas lokalizācijas publiskajā telpā un laikā aspekti kā kultūras telpas un teritorijas iezīmēšana, kalendāra institucionalizēšana un vēsturiskās atmiņas konstruēšana.

Pētījums tiek balstīts uz kultūras sociologu Benedikta Andersona (*Benedict Anderson*), Antonija D. Smita (*Anthony D. Smith*), Orvara Lofgrena (*Orvar Löfgren*), kā arī mediju teorētiķu Denisa Makveila (*Denis McQuail*) un Herberta Maršala Makluhana (*Herbert Marshall McLuhan*) atziņām par periodiku un literatūru, kas ļauj vienā pētījumā apvienot gan literāros, gan neliterāros tekstus un to kontekstus, kā arī sekot to korelācijai. Minēto pētnieku piedāvātais etnisko un nacionālo kultūru robežšķirtni noteicošais mehānisms ļauj dekonstruēt tautas lokalizēšanos telpā un laikā centienus un izdarīt secinājumus par to pastāvēšanas un maiņas iemesliem.

Latvijā par pirmo bērnu periodiskā izdevuma mēģinājumu tiek uzskatīts 1866. gadā Rīgā vācu izcelsmes luterāņu mācītāja Johana Jūlija Hugo Braunšveiga izdotā mēnešraksta „Draugs un Biedris” pielikums „Bērnu Pastnieks” (1866–1869; Grigulis, Treijs 1992: 30). Lietuvā pirmo periodisko izdevumu „Šaltinēlis” (‘avotiņš’) bērni sagaidīja tikai pēc drukas aizlieguma atcelšanas, kad 1904. gadā, līdzīgi kā Latgalē, tika atjaunota grāmatu izdošana latīņu burtiem.¹ „Šaltinēlis” (1906–1914) tika izdots Seinos² kā laikraksta „Šaltinis” (‘avots’) iknedēļas pielikums. Četrus lappušu pielikumu rediģēja Seinū garīgā katoļu semināra mācītāji un klēriķi, un tas bija vienīgais periodiskais izdevums lietuviešu bērniem līdz pat Pirmajam pasaules

¹ Londonā pirmais bērnu žurnāls izdots 1751. g., Vācijā – 1773. g., Zviedrijā – 1766. g., Francijā – 1768. g., Krievijā – 1785. g., Amerikā – 1789. g., Indijā – 1818. g., Polijā – 1824. g., Latvijā – 1866. g., Igaunijā – 1901. g., Lietuvā – 1906. g. (Raguotienē 1995; Carus 1996; Grigulis, Treijs 1992).

² Pilsētiņa toreizējā Suvalku guberņā, tagad atrodas Polijas teritorijā. 1904.–1914. g. tur bija izveidojies nozīmīgs lietuviešu kultūras centrs, nodibināta katoliskās lietuviešu preses izdevniecība.

karam. Latviešu bērniem šajā periodā papildus jau minētajam „Bērnu Pastniekam” tika izdoti vēl četri izdevumi: par pirmo nacionālo bērnu žurnālu uzskatāmais „Jaunības Draugs” (1901–1904,³ red. Juris Rozēns), „Jaunības Tekas” (1910–1915), „Bērnu Draugs” (1911–1914), „Bitīte” (1913–1915). Žurnālu „Jaunības Draugs” un „Jaunības Tekas” saturs adresāta vecuma ziņā bija ļoti nevienmērīgs – līdzās vidējo un vecāko klašu skolēniem piemērotiem tekstiem tika publicēta arī mazākiem bērniem adresēta lasāmviela. Izdevumu redaktori šo problēmu mēģināja risināt, izveidojot t. s. stūrītus jaunākā vecuma bērniem, taču kā atsevišķām nodaļām tām nebija patstāvības un iekšējās struktūras, tāpēc, vērtējot šos žurnālus saskaņā ar šajā pētījumā izvēlēto aspektu, ir jāievēro arī tā informācija, kura bieži pārsniedz bērna vecuma kompetenci.

Gan Lietuvā, gan Latvijā bērnu periodika uzplauka valstu neatkarības periodā – līdz 1940. gadam katrā valstī tika izdoti aptuveni 30 dažādu nosaukumu izdevumi. Šajā rakstā tiek aplūkoti ievērojamākie no tiem: jau minētais lietuviešu „Šaltinēlis”, kura izdošanu 1928. gadā Marijampolē atjaunoja un ko līdz 1940. gadam rediģēja marijāņu mācītāji–mūki, žurnāli „Žiburēlis” (‘gaismeklītis’; 1920–1940),⁴ „Žvaigždutē” (‘zvaigznīte’; 1923–1940), „Kregždutē” (‘bezdelīdziņa’; 1934–1940), „Vyturys” (‘cīrulīš’; 1931, 1935–1940). No latviešu žurnāliem tiek analizēti jau minētie „Bērnu Pastnieks”, „Jaunības Draugs”, „Jaunības Tekas” (1910–1915; 1920–1930), kā arī „Latvijas Jaunatne” (1924–1940) un „Cīrulītis” (1923–1940), „Jaunais Cīrulītis” (1926–1934). Lai būtu iespējams novērot konfesionālās piederības ietekmi tradīcijas maiņai latviešu žurnālos, tiek aplūkots arī katoļticīgajā Latgalē izdots žurnāls „Sauleite” (1926–1940), kaut satura ziņā to pieskaitīt bērnu periodikai var tikai visai nosacīti; kā papildu avots – arī žurnāla „Katõļu Dzeive” (1926–1940) teksti.

Tradicionālā kultūra un mediji: teorētiskās atziņas un metode

Visplašākajā nozīmē tradīcija ir konkrētā ļaužu kopienā izveidojies uzskatu, ieradumu un darbību kopums, kas tiek nodots tālāk no paaudzes paaudzē. Latviešu zinātniece Dace Bula, apkopojot mūsdienu folkloristikas teoriju paradigmas, uzsver, ka, runājot par tradīciju, nedrīkst to uztvert kā kaut ko nemainīgu, tieši otrādi, pētnieku uzdevums esot pamanīt tradīcijai piemītošo mainīgumu, kā arī pievērsties tradīcijai kustībā – tās tapšanai, vēsturei un dzīvei noteiktā laikposmā, noteiktas sabiedrības lietojumā (Bula 2011: 174). Etnisko vai nacionālo tradīciju kopums ir viena no vispārīgākajām un visspilgtākajām iezīmēm, kuras apvieno (un no citām atdala) kādas valodas lietotājus. Pēc zviedru kultūras antropologa O. Lofgrena

³ Žurnāls tika izdots līdz 1915. g., taču 1904. g. augustā, kad redaktora amatu pārņēma grāmatnieks, izdevējs un mācītājs Jānis Aleksandrs Freijs, žurnāls pakāpeniski zaudēja nacionālo raksturu un tika orientēts vairāk uz jaunatni. Šajā rakstā tiek izskatīts tikai agrīnais žurnāla posms.

⁴ Žurnāls „Žiburēlis” ar pusgada pārtraukumu tika izdots līdz pat 1944. g. jūnijam, taču, tā kā gandrīz visi šajā rakstā aplūkoti izdevumi pastāvēja tikai līdz 1940. g. vidum, vēlākais posms pētījumā netiek iekļauts.

domām, nevajadzētu jaukt etniskās un nacionālās kultūras jēdzienus. Kaut gan etniskā kultūra veido nacionālās kultūras pamatu, nacionālā kultūra ir normatīvais kultūras kapitāls – tas, kas ir jāzina katram kopienas biedram. Šis kultūras veids parasti tiek sniegts ar skolu palīdzību un ir ieguvis oficiālās publiskās kultūras emblēmu. Tostarp etniskā kultūra sastāv no tām ziņām, simboliem un atmiņām, kuras konkrēta kopiena lieto ikdienā (Löfgren 1991: 107).

Periodika vispār, arī bērnu periodika, pieder pie tās pašas institūciju grupas, ar kuras starpniecību tiek izplatīti dažādi nacionālie simboli, rituāli, vērtības, principi, tradīcijas un dzīvesveids, kā arī tiek nosaukts kopējais ienaidnieks vai ideālā tautieša raksturojums (Guibernau 2007: 25, citēts no Skudra, Dreijere, Zelče 2010: 2). Pētot tradicionālās kultūras robežu maiņas iezīmes periodikā, vispirms tiek ievēroti preses kā medija principi, kuri iedarbojas uz publicējamās informācijas saturu un statusu.

Pēc mediju teorijām (McLuhan 2003; McQuail 2010), periodikai piemīt divējāda loma – tā ir gan informācijas datubāze, gan komunikācijas veidotāja, proti, tā veic sabiedrības informēšanas, korelācijas, turpināšanas, mobilizācijas, kā arī izklaides funkciju, kuras bērnu periodikas gadījumā ir jāpapildina ar izglītojošo un estētiskās audzināšanas funkciju. Periodika kā mākslīgais medijs ir pilnīgi pakļauta redaktora un izdevēja gribai un nolūkiem (ideoloģiskiem, komerciāliem utt.). Tieši viņš nolemj, kādai informācijai ir jābūt un kādā secībā tai jāparādās izdevumā. Redaktoram individuāli veicot vai ar institucionālo cenzoru prasībām saskaņojot materiāla atlasīšanu un sakārtošanu, notiek nacionālās kultūras institucionalizēšana. Nacionālajā presē vispirms tiek institucionalizēta etniskās grupas valoda. Caur valodu tiek noteikts arī adresāts – tajā valodā runājošs lasītājs. Vēl vairāk – caur periodisko izdevumu izdošanas dabu tiek institucionalizēts arī laiks – periodiski lasot laikrakstu vai žurnālu, tā lasītājs iekļaujas iedomātā pasaules notikumu visumā un tādējādi lokalizē savu vietu tajā. Nacionālisma pētnieki šo periodikas pazīmi izceļ kā vienu no noteicošajiem faktoriem, veidojoties nacionālām kopienām, nacionālām valstīm. Pēc ASV zinātnieka B. Andersona domām, komunikācijas līdzekļi kādā no etniskās kopienas valodām *vienlaikus sasniedz lielāku vai mazāku sabiedrības daļu un konsolidē to uz lasītāju vai klausītāju kopienu [...] kas virzās pēc kalendāra tukšā, homogēnā laikā* (Anderson 1999: 41). Pēc iztēlotās kopienas koncepcijas autora domām, kopienas rodas no tās biedru iedomām, ka tāda kopiena eksistē (turpat: 52).

Periodikas lasīšana dzimtajā valodā un homogēnā laika izjūta etniskai kopienai palīdz sevi apjēgt, bet konkrēta izdevuma izdošanas ilgums un kalendārais cikls garantē atkārtamību, tautas tradīciju nodošanas un vērtību iesakņošanās iespēju. Atšķirīgi no pieaugušo periodikas bērnu periodisko izdevumu gadagājuma satura sakārtojums pēc kalendārā cikla ir īpaši raksturīgs, var teikt – pat būtisks. Sekošana naturālajam dabas ritmam izdevumu redaktoriem ļāva diktēt noteiktu dzīvesveidu un noskaņu, bet autoritatīvā materiāla atlase un pasniegšana – konstruēt nacionālās kultūras tēlu un bērnu nacionālo identitāti.

Lietuviešu bērnu periodikas pētniece Genovaite Raguotiene (*Genovaitė Raguotienė*) apgalvo, ka viens no galvenajiem 20. gs. pirmās puses bērnu žurnālu

un laikrakstu mērķiem – sniegt jaunajiem lasītājiem lasāmvielu, lai ar daiļliteratūras, populārzinātnisko rakstu un pat izklaides žanru palīdzību pieradinātu tos pie lasīšanas, kā arī formētu morālās un estētiskās vērtības, sniegtu pareizas dzīves modeļus (Raguotienė 1995: 285, 290). Uzturot tekstu dažādību, izdevumos nokļūst dažādu tautu un dažādu laiku tradicionālās kultūras elementi, taču, neskatoties uz to, katrā atsevišķā izdevumā parasti tiek norādītas pašu tradicionālās kultūras robežas. Robežas atsevišķos izdevumos var mainīties atkarībā no tā, kas un kad runā tautas vārdā – garīdznieki, skolotāji, vienu vai citu ideoloģisko nometņu atbalstītāji.

Tradicionālās kultūras robežu noteikšanai pētījumā kalpo tie paši diferenciācijas kritēriji, ar kuriem tiek definēta nacionālā identitāte. Zinātnieki (Löfgren 1991: 105; Smith 1994: 20–22) apgalvo, ka nacionālās identitātes saturs pastāvīgi mainās, taču visos gadījumos to ir iespējams uztvert tikai kontaktā ar *citū* vai *citādo*. Citiem vārdiem sakot, papildus tam, ko konkrēta sabiedrība vai kopiena atzīst par *savējo*, tās identitāti palīdz izcelt arī tas, no kā kopiena norobežojas, ko identificē kā *nesavējo*. Konceptu *citādais* parasti pavada viena no trijām atšķirīgām vērtējošajām konotācijām: pozitīvā, neitrālā vai negatīvā. Tradīcijām vai vērtībām, kuras tiek konotētas ar pozitīvo indeksu, pastāv iespēja pāriet uz *savējo* lauku, tostarp elementi ar negatīvo vērtējumu tiek attiecināti uz *svešā* kategoriju un tiek noraidīti vai izmantoti *savējā* simboliskā kapitāla stiprināšanai.

Opozīciju *savējais* un *citādais* izmantojot kā analīzes pamatmodeļi, rakstā uzmanība tiek vērsta uz tiem lietuviešu un latviešu bērnu periodikas aspektiem, kuri tiek deklarēti kā pašu (*mūsu, mēs*), un tiem, kuri tiek attiecināti uz *citādo* kategoriju. Šāda veida analīzes modelis palīdz izcelt abu tautu pārstāvju centienus pašidentificēties un lokalizēt savu nacionālo kultūru pasaules telpā un laikā.

Tradicionālās kultūras robežu iezīmēšana lietuviešu un latviešu bērnu periodikā (līdz 1940. g.)

Lokalizācija telpā

Tauta rodas no pirmatnējās vajadzības lokalizēt sevi laika un telpas haosā, no vajadzības paturēt saknes un teritoriālo noteiktību (Smith 2010: 227). Kā viena no svarīgākajām iezīmēm, kuras tiek deklarētas, nosakot savas kultūras robežas, ir nacionālās valodas, nacionālās piederības sludināšana. Salīdzinot pirmos latviešu un lietuviešu periodiskos izdevumus bērniem, ir redzama zināma atšķirība. Neviena (līdz 1918. g.) izdotā latviešu izdevuma nosaukumā vai apakšnosaukumā netiek minēta Latvija vai latviešu tauta, tajos ir deklarēta tikai mērķauditorija – bērni vai jaunatne, kaut latviešu avīzniecībā bija tradīcija minēt mērķauditorijas nacionalitāti.⁵ Latviešu bērnu periodikas iesācējiem, kas vispirms bija vācu izcelsmes mācītāji, nelikās nepieciešams pastiprināti paust kultūras robežas, jo uz tām tik un tā norādīja pati rakstu valoda. Tostarp lietuviešu laikraksta „Šaltinēlis” izdevējiem nepietika ar nacionalitātes pasludināšanu ar rakstu valodas izvēli – viņiem likās svarīgi apakšnosaukumā precizēt, ka tas tiek izdots „Lietuvos vaikams ir mergaitēms”

⁵ Piemēram, „Latviešu Ārste” (1768–1769), „Latviešu Avīzes” (1822–1915) u. c.

(‘Lietuvas bērniem un meitenēm’). Ir jāvērs uzmanība arī uz to, ka izdevuma apakšnosaukumā tiek deklarēta nevis bērnu tautība, bet teritoriālā piederība Lietuvai. Tautas teritoriālā areāla akcentēšana varētu liecināt par patstāvību zaudējušās valsts idejas paturēšanu mentālajā līmenī. Apakšnosaukums ne tikai norāda uz etnisko kultūras robežu deklarāciju, bet arī demonstrē spilgtu konfrontāciju ar *svešo* – gan ar Krievijas impērijas koloniālo politiku, gan ar poļu centieniem pazemināt lietuviešu kultūras statusu.

Atšķirības ir manāmas arī starp atsevišķu pirmo lietuviešu un latviešu izdevumu mērķiem: žurnālā „Bērnu Pastnieks” tiek uzsvērtā mācīšanās, lai bērni saprastu Dieva vārdu un sekotu tam, bet lietuviešu „Šaltinēlis” papildus ticības mācīšanai apsola paskaidrot arī to, kas ir tēvija, dzimtā valoda un kā to vajag mīlēt. Tautības un tēvijas jautājums tiek skarts gandrīz katrā „Šaltinēlis” numurā. Kā vienu no vistiešākajiem nacionālās piederības skaidrojumiem var minēt imitētu skolotāja un bērna dialogu, publicētu 1907. gadā:

– *Kas tu esi?* – **Lietuvietis.**

– *Kāpēc tu esi Lietuvietis?* – *Tāpēc, ka Lietuva ir mana Tēvija [..].*

– *Kā saucas tas lietuvietis, kurš negrib lietuviski runāt?* – **Izdzimtenis** [te un turpmāk tekstā izcēlumi mani – K. V.] (Antanukas 1907: 14).

Nacionālās identitātes teorētiķi apgalvo, ka nacionālās identitātes manifestācijas retorika top skaļāka tad, kad rodas nedrošības un naidīguma situācijas, piemēram, tiek apdraudēta tautas teritoriālā nedalāmība, tiek zaudēta brīvība, tiek noraidīti simboli (Löfgren 1991: 113). Kaut no citētā dialoga lasītājam gan nekļūst skaidrāks nekas nedz par Lietuvu, nedz par lietuviešu valodu, tekstiņa retorika un dogmatiskais stils pauž autora gribu skaidri uzzīmēt robežu starp divām kategorijām – *savējo* un *svešo*.

Drukas aizlieguma atcelšana un kopā ar to sākusies nacionālās preses atjaunošana lietuviešu inteliģences apziņā tika uztverta kā virtuāla Lietuvas valsts atjaunošana – šīs idejas materializēšanās centienus pierāda arī turpmākajos izdevuma „Šaltinēlis” numuros publicēts stāstu cikls par Lietuvu. Stāstam, kurā students Antanuks kaimiņu bērnus iepazīstina ar Lietuvas karti, ir pielikta klāt ilustrācija ar Lietuvas karti. No Antanuka lūpām izskan doma, ka Lietuvu ir iespējams pazīt, tikai vizualizējot tās robežas: *ja jūs gribat Lietuvu pazīt, [..] tā vispirms ir jāredz* (Antanukas 1909a: 103). Stāstā netieši tiek salīdzinātas divas kartes: tā, ar kuru bērni iepazīstas mājās, un tā, kura tiek izmantota valsts skolās. Pirmajā Lietuvas un *savējo* teritoriju apzīmē lietuviski rakstīti pilsētu nosaukumi, otrajā viss ir rakstīts krieviski. Bērniem pat nav ienācis prātā jautāt skolotājam, kas tas ir, jo viņiem tā ir bijusi tikai kāda papīra lapa – *svešais*. Atšķirīga karšu vērtēšana ir uztverama kā alūzija, ka lietuviešiem ir sava Lietuvas vīzija, kas atšķiras no tālaika oficiālās (cariskās Krievijas) politikas. Lietuvas karte stāstā parādās nevis kā realitātes modelis, bet kā realitātes veidošanas modelis (Anderson 1999: 194).

Skaidrojums par teritoriju stāstā tiek papildināts arī ar tautības un valodas jautājumu – Lietuvā dzīvo lietuvieši, proti, *tie, kas runā lietuviski*. Pārējie Lietuvā dzīvojošo tautu pārstāvji, piemēram, ebreji, poļi, čigāni, izveidotajā Lietuvas tēlā

netiek iekļauti – Antanuka skaidrojumā tie esot *nevis Lietuvas iedzīvotāji, bet atnācēji* (Antanukas 1909b: 106). Šāda autora pozīcija papildina izdevuma „Šaltinēlis” apakšnosaukumā deklarēto tieksmi uz Lietuvas teritoriālo nedalāmību un etnisko viendabību.

Ar preses palīdzību izplatītās kartes vietējo iedzīvotāju apziņā formē nācijas teritoriālo tēlu un siluetu (Anderson 1999: 191). Tāda pati noteicoša loma ir iedzīvotāju sarakstiem un muzeju institūcijām. Nacionālisma pētnieks B. Andersons apgalvo, ka koloniālās varas veidojamie vietējo iedzīvotāju saraksti etniskās kopienas locekļiem palīdzēja izšķirties par tautību, bet muzeji, iekļaujot konkrētas etniskās grupas materiālo un garīgo mantojumu citu kultūru sistēmā, uzkrāja simbolisko kapitālu (turpat). Visas trīs minētās institūcijas darbojas saskaņā ar vienu un to pašu klasificēšanas shēmu – katrs priekšmets vai reālija bija jāpiešķir kādai no kategorijām (turpat: 206). Pētnieka atziņu var papildināt ar piezīmi, ka preseī piemīt ne tikai informācijas izplatīšanas funkcija – tā izpilda arī dažas simboliskās kartes, iedzīvotāju sarakstu un pat muzeja funkcijas. Lietuviešu un latviešu bērnu periodiskajos izdevumos publicētās lasītāju vēstules, abonētāju un mīklu risinātāju saraksti, līdzstrādnieku, rakstnieku un populārzinātnisko vai reliģisko rakstu autoru uzvārdi, vietu nosaukumi – visa autorizētā un lokalizētā informācija veidoja savdabīgu tautas apdzīvoto vietu un tās iedzīvotāju reģistru. Šī informācija ne tikai papildināja jaunā lasītāja zināšanas par savu tēviju, bet arī viņa apziņā veidoja kopienas, kurai viņš pieder un kurai ir (vai arī nav) nacionālā satura piepildītas valsts teritoriālās robežas, tēlu.

Ap 30. gadu vidu, kad izdevumu redaktoru komunikācija ar bērniem kļuva ļoti aktīva, lasītāju tieksme iemūžināties presē ieguva masveida raksturu. Izdevumu redakcijas tika pārplūdinātas ar bērnu vēstulēm, sacerējumiem, dzejoļiem, zīmējumiem utt. Šī tendence atbilst sabiedriskās komunikācijas teorētiskajiem principiem, kuri ir aktuāli arī mūsdienās, – ja par tevi netiek rakstīts, tas nozīmē, ka tevis nav. Ar jautājumu, kuru 1935. gadā uzdeva viens no lietuviešu žurnāla „Kregždutė” lasītājiem, sākās gandrīz ceturtdaļa bērnu vēstuļu: *Kāpēc nav nekas rakstīts par Dusetām, it kā mūsu pavisam te nebūtu?* (Legas 1935: 128). Līdzīga tendence pastāvēja arī Latvijā, piemēram, gribu tikai iemūžināties, nevis nodarboties ar kādiem cēlākiem mērķiem, par to vēl 1924. gadā jaunatnes pašdarbības pulciņus kritizēja žurnāla „Latvijas Jaunatne” līdzstrādnieks O. Krolls (1924: 9).

Atgriežoties pie pirmajiem latviešu periodiskajiem izdevumiem bērniem un izvērtējot to redaktoru centienus kooperēt lasītājus, var konstatēt, ka visi izdevumi ir iedalāmi divās grupās. Pirmās grupas izdevumos („Bērnu Pastnieks”, „Bērnu Draugs”, „Bitīte”) kopiena tika formēta nevis pēc tautības kritērija, bet reliģijas, tāpēc tajos etniskās robežas gandrīz nemaz netika noteiktas: *savējie* ir Kristus sekotāji, Dieva bērni, bet *svešie* – visi, kas noliedz Dievu. Kā spilgts kontrasts iepriekšminētajiem Lietuvas vizualizācijas centieniem, iztēlojot Lietuvas karti ārpus oficiālās realitātes, šķiet 1913. gadā žurnālā „Bitīte” publicētais ziņojums par vispārējiem svētkiem *mūsu plašajā Tēvijā: Nami bija karogiem pušķoti, logos*

bija izliktas *mūsu Kunga un Ķeizara un Ķeizarienes ģīmetnes. Svētku uzvalkā bija tērpusies visa Krievija* (Romanova nama.. 1913: 35). Lai teritoriālā un ideoloģiskā vienotība šķistu neapšaubāma, rakstā tiek izmantots reliģiskās vienotības motīvs: *Svētki sākas ar svinīgu dievkalpošanu visās baznīcās* (turpat). Šādu anonīmu tekstu, protams, nevar vērtēt viennozīmīgi, ir jāievēro ne tikai redaktoru un izdevēju nostāja, bet arī oficiālā cenzūra. Taču laikraksta redaktora mācītāja Teodora Grīnberga neitrālā pozīcija nacionālās kopienas jautājumā ir jūtama arī citos rakstos, piemēram, ceļojumu aprakstā par Pēterburgu viņš apsola bērniem plašāk pastāstīt par to, *kas ievērojams mūsu galvaspilsētā* (Onkuls Teodors 1914: 16).

Pie otras grupas var pieskaitīt latviešu žurnālus ar ievirzi uz nacionālās pašapziņas veidošanu – mācītāja, žurnālista J. Rozēna rediģēto žurnālu „Jaunības Draugs” un bērnu un jaunatnes literatūras izdevēja, populārzinātnisko rakstu autora Andreja Jesena rediģēto žurnālu „Jaunības Tekas”. Šo žurnālu izdevēju attieksme pret latvietību liecina, ka viedokļi un virzieni ir bijuši dažādi arī luterticīgo mācītāju vidū. Abos žurnālos latviešu kultūras telpa tika iezīmēta ar tām pašām metodēm, kā to darīja T. Grīnbergs, taču konceptam *mūsu* tika piešķirta pavisam cita nozīme. Piemēram „Jaunības Tekās” publicētajā rakstā par Rīgas vēsturi tā autors konstruē jaunu galvaspilsētas tēlu, atšķirīgo izceļot pēdīnās: *Tā pamazām dzimst „jauna Rīga”, par kuras augšanas un tālākas attīstīšanas lieciniekiem esam mēs un uz kuras gaišo „mūsu Rīgas” nākotni mēs ceram* (Mežnieks 1910: 410).

Žurnāla „Jaunības Draugs” redaktors J. Rozēns nacionālās robežas skaidri nosauc jau pirmajā numurā: jaunais žurnāls ceļos pa *Latviešu sētām un mājām, dzimtenē un svešumā* un apmeklēs *Latviešu mātes un tēvus, Latviešu jaunekles un jaunekļus*, kuri esot *mūsu tautas dārgākā manta, [...] mūsu pašu nākamība* (Rozēns 1901: 1). Nākamais Latvijas autonomijas atbalstītājs 1905. gada revolūcijas kontekstā (Tēraudkalns 2005: 38) J. Rozēns arī šajā žurnālā skaidri nošķir dzimtenes un svešuma kategorijas un jaunlatviešu garā turpina vest lasītājus ne tikai pa kristietības, bet arī pa latvietības ceļu. Jau pašā sākumā gan „Jaunības Tekās”, gan „Jaunības Draugā” tiek modināta jaunatnes nacionālā pašapziņa – tiek sniegts bagāts latviešu tautasdziesmu un pasaku klāsts, publicēti raksti par latviešu valodu, ievērojamu cilvēku biogrāfijas, iepazīstināts ar latviešu autoru dzeju un prozu. Publicējot vecāko latviešu dzejnieku (Vecā Stendera, Neredzīgā Indriķa, Anša Līventāla u. c.) daiļdarbus, tiek gribēts, lai latviešu jaunā paaudze zinātu *savu labāko senču centīgos darbus un upurus tēvu zemei* (R. Kl. 1904: 112–113). „Jaunības Draugā” līdzās latviešu folklorai īpaša uzmanība tika pievērsta sengrieķu leģendām, lietuviešu senvēsturei,⁶ piemēram, rakstā par lietuviešu karali Mindaugu tiek uzsvērtā lietuviešu un latviešu brālība (Seržāns 1904b: 106–111), rubrikā par misijām Indijā tiek uzsvērtā *vecās, svētās indiešu grāmatu valodas sanskrita un latviešu valodas tuvība* (Tamuļu bērni 1901: 49–50). Par īpašu latviešu identitātes stiprinātāju var nosaukt skolotāja Kārļa Seržāna

⁶ Sk. publikācijas „Jaunības Draugā”: K. Seržāna „Pirmais Lietavas karalis Mintauts” (1904, 4: 106–111), „Veco leišu teikas” (1904, 6: 188–189), „Teikas par senleišu varoņiem”, „Pramžimas. Leišu teika” (1904, 7: 219–220).

publikācijas, kurās viņš ne tikai stāsta par dažādiem latviešu un lietuviešu vēstures posmiem un personībām, bet arī motivē šādu tematu aktualizācijas nepieciešamību: mūsu tautas pretiniekiem ir jāpierāda, *ka latvju tauta nav vis izvirts pūlis, [...] ka [tai] ir bijusi arī sava pagātne, un ne zemāka kā citām kultūras tautām* (Seržāns 1904a: 71–73). Interesantu dialogu ar K. Seržāna rakstiem par lietuviešu senvēsturi veido „Jaunības Draugā” publicētie Jāņa Grīnberga un Viļa Plutes (Olava) teksti. Mācītāja J. Grīnberga dzejolī „Taurētājs” (1901: 335–336) un publicista V. Plutes rakstā par Viesturu (1903: 7–11) tiek aprakstītas latviešu cīņas ar lietuviešiem, raksturojot tos kā nežēlīgus, viltīgus un ambiciozus karotājus. Abos tekstos tiek uzsvērti *leišu baru* sakaušanas momenti, no vienas puses, iespējams, gribot paaugstināt savas tautas varoņu simbolisko vērtību, no otras puses – pārmetot abām tautām nespēju apvienot spēkus un cīnīties nevis savstarpēji, bet ar kopīgo ienaidnieku: *Kur brāļu tautas postas, naidas, / Tur cilvēki par zvēriem kļūst* (Grīnbergs 1901: 336).

„Jaunības Teku” redaktors A. Jesens – pretēji, nekā ierasts bērnu un pat jaunatnes žurnālos – gandrīz nekomunicēja ar saviem lasītājiem, veidojot žurnālu kā literatūras almanahu, taču publicēšanai atlasītais materiāls pats par sevi pulcināja un audzināja latviešu valodas un latviešu literatūras mīļotājus. Dzimtenes mīlestība „Jaunības Tekās” tika sludināta daudzos latviešu autoru tekstos, bet otrajā žurnāla numurā publicētais Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts „Tēvuzemes mīlestība” aicināja pārdomāt, ko patiešām nozīmē mīlestība uz savu tēvu zemi. Lai lasītājam būtu vieglāk izšķirties, stāstā tiek piedāvāti divi viedokļi: jauna muižnieka, kurš mantojis tēva iegādāto zemi un saaudzis ar to kā *potes zars ar celmu*, un emigranta latvieša, kas Norvēģijas kalnos strādā par akmeņu skaldītāju, ilgās pēc tēvijas, kurā nav palicis *ne vecāku, ne brāļu, ne māju, ne zemes, kur var nolikt savu kāju* (Jaunsudrabiņš 1910: 106). Kaut gan vīrietis vairs necer atgriezties dzimtenē, viņš nepārstāj par to domāt, dzied latviešu tautasdziesmas un ieraudas, dzirdot dzimto valodu.

Atšķirības pirmajos lietuviešu un latviešu bērnu periodikas izdevumos, no vienas puses, ietekmēja izdevēju un redaktoru uzskati par nacionālās kultūras komponentu jaunās paaudzes audzināšanā, bet, no otras puses, izraisīja arī konkrētas kopienas vēsturiskās atmiņas raksturs. Lietuviešiem nacionālās iztēles kodolu veidoja bijušās Lietuvas Dižkunigaitijas vīzija un refleksijas par tautas izciestajām represijām, bet latviešu bērniem – latviešu mitoloģija, dziesmas, seno latviešu cilšu vadoņi. Valstiskuma trūkumu abi latviešu žurnāli kompensēja saskaņā ar klasiskajiem nacionālā ideāla konstruēšanas principiem – uzsverot latviešu valodas vēsturiskumu, cilts sakaru ar senajām civilizācijām un dižcilvēgiem.

Piederības tautai un zemei apzināšanās arī brīvvalstu laikā abu valstu bērnu izdevumos tika stiprināta ar vēsturisko atmiņu – vēsturiskajiem kultūras objektiem (pilīm, pilskalniem, senkapiem), slavenām personībām, dzīvesstāstiem. Šajā laikā tika atjaunota tendence periodisko izdevumu apakšnosaukumos minēt valsts nosaukumu. Ir raksturīgi, ka starpkaru periodā tie it īpaši tika izmantoti starptautisko organizāciju izdotajos žurnālos, piemēram, „Latvijas Jaunatne: Latvijas Jaunatnes Sarkanā Krusta Izdevums” vai identiska norāde lietuviešu izdevumam „Žiburēlis:

Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vaiku laikraštis” (“Lietuvos Sarkanā Krusta bērnu laikraksts”). Starp Sarkanā Krusta jaunatnes organizācijām notika intensīva apmaiņa ar pašu izdotajiem žurnāliem, tāpēc valsts apzīmējums nosaukumā izpildīja arī zīmola lomu.

Pēc brīvvalstu pasludināšanas pastiprināta tieksme iezīmēt tautas lokalizāciju noteiktā teritorijā visspilgtāk ir redzama lietuviešu bērnu žurnālos, jo gandrīz visu valsts neatkarības periodu pavadīja teritorijas zaudēšanas draudi – 1920.–1939. gadā Viļņu un Lietuvas teritorijas austrumu daļu bija okupējusi un pārvaldīja Polija. 19 gadu laikposmā par to, ka Viļņa ir *mūsu*, tika rakstīts gandrīz katrā bērnu periodiskā izdevuma numurā. Bērnu žurnālos viens pēc otra tika publicēti raksti par vēsturiskajām okupētās teritorijas vietām. Ar sapni atbrīvot Viļņu uzauga vesela paaudze. Tostarp Klaipēdas apgabala pievienošana Lietuvai 1923. gadā bērnu periodikā neizraisīja aktīvus teritorijas un kultūras adaptēšanas viļņus. Tas notika pakāpeniski, visvairāk 30. gadu otrajā pusē, kad Klaipēdas pedagogi paši sāka izdot bērnu avīzes „Vaiku Vakarai” (‘bērnu vakari’) un „Bangelēs” (‘vīlnīši’), veicinot Rietumlietuvu bērnu integrāciju Lietuvas kultūrā. Tomēr visaktīvāk par Klaipēdu tika rakstīts tad, kad 1939. gada 23. martā tā bija jāatdod nacistiskajai Vācijai. Lietuvas teritoriālās pārmaiņas bērniem atkal tika atspoguļotas kartē (Ar pažīsti.. 1939: 4. vāks).

Līdzās Lietuvas teritoriālās maiņas specifikai abu tautu bērnu žurnālos uzmanība visvairāk tika vērsta uz savas valsts kultūras apguvi un patriotisma audzināšanu, kā arī citu kultūru iepazīšanu. Kā vienu no veiksmīgākajiem pasākumiem, kas veicināja abus minētos procesus, var minēt Sarkanā Krusta iniciētu pasaules bērnu saraksti. Tās mērķis bija izplatīt humānas un pacifistiskas idejas bez reliģiskiem ierobežojumiem, kā arī veidot savas valsts tēlu citās pasaules valstīs. Sarakstē aktīvi piedalījās gan Lietuvas, gan Latvijas bērni – uz citām valstīm viņi sūtīja pašveidotus albumus par savu dzimteni, stāstot par tās vēsturi, kultūras un dabas ainavu, tradīcijām un savu ikdienu. Bērni arī darināja un citu valstu bērniem dāvināja dažādus suvenīrus, piemēram, zemnieku darbarīku modeļus no koka, tautas jostas, etnogrāfiskās lelles utt. Tādā veidā paši bērni tika aicināti apzināt savas tautas tradicionālo kultūru un veidot simbolus. Sarkanā Krusta žurnāli centās rūpīgi atstāstīt pasaules bērnu sarakstes attīstību un saturu, jaunveidotās saites tika attēlotas arī kartē (Starptautiskās.. 1924: 11). Šis paņēmieni veidoja ne tikai nacionālās bērnu kopienas tēlu, bet arī iesaistīja žurnālu lasītājus pasaules bērnu kopienā. Bērnu sarakstes metodi izmantoja arī kristietiskā virziena žurnālu redaktori, popularizējot misiju darbību Āzijas un Āfrikas valstīs. Taču šādas sarakstes iemesls bija nevis nacionālās, bet kristietiskās identitātes konstruēšana, uzsverot kristīto parākumu pār *mežoniem*.

Tautas lokalizācija laikā: komunikācija ar mirušajiem

Pēc B. Andersona izstrādātās nacionālisma teorijas, etniskās kopienas nacionālās pašapziņas pieaugumu apliecina pāriešana no kosmogoniskās un centrnieciskās laika izjūtas uz vēsturi (Anderson 1999: 52). Pēc viņa domām, nācijas biogrāfija netiek

rakstīta laika straumei līdzī, tās radīšana notiek *dīvainā pierastās ģenealoģijas kārtībā*, jo to iezīmē dažādas nāves. Pētnieks pievērš uzmanību tam, ka nācijas identitāte tiek radīta nevis no visas pagātnes, bet no tiem pagātnes momentiem, kurus ir vēlams atcerēties (turpat: 228). Skatoties uz periodisko izdevumu kā uz līdzekli, ar kura palīdzību lasītājiem tiek atgādināti tautai svarīgi notikumi un datumi, ir jāuzsver fakts, ka tas bērnu izdevumos notiek ne tikai periodiski katru mēnesi, bet arī cikliski. Kā viens no svarīgākajiem tautas kalendārā cikla momentiem, kuri palīdz tautai apjēgt savu ilgspējību, kā arī lokalizēšanos telpā, šajā rakstā tiek aplūkotas mirušo piemiņas tradīcijas. Tautas tradīciju un tautas vēsturiskās atmiņas saskarsmē ir iespējams vērot tradicionālas kultūras maiņas robežpunktus.

Kaut gan mūsdienu skatījumā nāve un ar mirušo piemiņu saistītas tautas tradīcijas, liekas, atrodas tālu no trauslās un tēlainās bērna pasaules, patiesībā līdz pat 20. gs. vidum bērnam tās ir bijusi neatņemama dzīves daļa – gan kā cilvēka mūža dabiskā cikla beigas, gan kā grūtas dzīves, slimību un karu sekas. Pētot lietuviešu un latviešu bērnu periodiku, tika pamanīts, ka teksti par nāvi un mirušo piemiņu visvairāk ir koncentrēti kalendārā gada beigās, t. i., vēlā rudens mēnešu un decembra numuros. Nāves un mirušo piemiņas temata aktualizāciju bērnu izdevumos šajā periodā vispirms ietekmēja pārmaiņas dabā, taču liela nozīme bija tautas, kā arī kristietiskajām tradīcijām – pēc katoļu Baznīcas liturģiskā kalendāra 1. novembris ir veltīts visu svēto pieminēšanai, bet 2. novembrī tiek atzīmēta Visu ticīgo mirušo piemiņas diena jeb Dvēseļu diena (liet. *Vēlinės*, latg. *Dviesēļu dīnys*).⁷ Evaņģēliski luteriskās baznīcas kalendārā analogiskās dienas – Mūžības svētdienas⁸ – datums nav fiksēts. Tas ir atkarīgs no Adventa sākuma un tiek atzīmēts pēdējā svētdienā pirms Adventa.

Ir jāatzīmē, ka lietuviešu un latviešu bērnu periodikas sākumposmā (līdz 1918. g.) konkrēta mirušo piemiņas diena vēl netiek institucionalizēta, proti, netiek minēts tās nosaukums, netiek skaidrota nozīme vai atspoguļotas paražas – atšķirībā no tā, kā, piemēram, tiek prezentētas Lieldienas vai Ziemassvētki. Redaktoru koncentrēšanos uz tematiem par cilvēka likteni un dzīves jēgu, nāvi un dzīvi aizsaulē varēja inspirēt arī tautas tradīcijas. Oktobra beigu – Ziemassvētku periods, pēc folkloristu domām, saistās ar t. s. veļu laiku. Kaut pēc latviešu tautas kalendāra veļu laiks, kad *aizsaulē aizgājušo senču gari nāk ciemoties pie dzīvajiem* (Olupe 1992: 271), visbiežāk ilga no Miķeļiem (29. septembrī) līdz Mārtiņiem (10. novembrī; turpat), dažos novados tas beidzās tikai ap Andreja dienu (30. novembrī) (turpat: 298; Līdeks 1991: 233) vai turpinājās līdz pat Ziemassvētkiem (Olupe 1992: 14–15). Etnologi apgalvo, ka veļu dienas svinēšanas tradīcijas iemesls bija uzturēt *dzīvu dzimtas vienotības ideju* un tās izpaušme – *sakrālā veļu mielošana, kad vienreiz gadā satikās senču dvēseles ar dzīvajiem dzimtas pārstāvjiem* (Olupe 1992: 271). Lietuvas etnologi (Klimka 2008: 318; Dundulienė 1990: 67) sniedz ziņas, ka tādus svētkus lietuviešu senči ir rīkojuši gan pavasarī, gan rudenī, bet kristietiskā Dvēseļu diena ir aizēnojusi rudens

⁷ <http://katolis.lv/liturgija/liturgiskais-kalendars.html>.

⁸ http://www.lelb.lv/lv/?ct=baznicas_gads.

apjumību svētkus, kuru mērķis – izteikt pateicību zemes dievībām un senču veļiem par ražu. Senču veļu mielošana ir notikusi rudenī, visbiežāk pēc ražas novākšanas, bet dažās vietās turpinājusies līdz pat Ziemassvētku vakaram (Balys 2013: 268).

Kaut gan lietuviešu un latviešu tautas ticējumos un ieražās tiek akcentēta veļu ciemošanās dzīvo pasaulē, bērnu periodikā publicētajos tekstos visbiežāk tiek tēlotas dzīvo pūles kontaktēties ar mirušajiem. Bērnu periodikā visbiežāk to dara bērns bārenis, retāk – māte, kuras bērns ir miris. Līdz pat 1918. gadam un pat vēlāk abu tautu bērnu periodikas tekstos tiek akcentēts nevis dzīvo pienākums godināt mirušo piemiņu, bet bāreņu vai atraitņu dzīves skarbums, nabadzība un vientulība. Ir raksturīgi, ka savas dzīves grūtumos bāreņi dalās ar mirušo māti, apmeklējot viņas kapu, piesaucot viņu un sarunājoties. Intīmā bērna saruna ar mātes dvēseli vienmēr notiek norobežotā telpā – pie kapa, vienatnē vai sapnī. Dzejoļos šī situācija parasti netiek atrisināta, bet stāstos un pasakās nabaga bērna zaudēto drošības stāvokli kompensē viens no diviem atrisinājumiem: vai nu bērns nomirst un mātes dvēsele paņem to pie sevis, vai notiek brīnums – mātes dvēsele apmeklē bērnu un to nomierina vai atsūta kādu aizgādni. Lai gan šo daiļdarbu autoriem varēja būt savi nolūki un laikmeta diktētas tradīcijas, žurnālu kopnoskaņā tie stimulēja jaunajos lasītājos līdzjūtības un dievbijības jūtas, aicinot nevis žēloties par grūto dzīvi, bet priecāties, kamēr viņiem ir abi vecāki, un viņus cienīt, bet bāreņus – paturēt cerību, ka viņu mokas agrāk vai vēlāk tiks atmaksātas.

Līdzās sentimentāla rakstura stāstiem un dzejoļiem par bāreņiem oktobra–decembra numuros lasītājiem tiek piedāvāti *veļu laikam* raksturīgi folkloras žanri – pasakas, spoku stāsti un teikas, kā arī to stilizācijas, tautas ticējumi par veļu vai pārdabisko spēku ietekmi uz cilvēku labklājību. Kā raksturīgu piemēru var minēt stilizētu pasaku par Laimi, publicētu lietuviešu laikrakstā „Šaltinēlis” (Tautvilas 1910: 187–188). Pasakā tiek stāstīts par divu nabadzīgu zemnieku likteni, kuru, kā izrādās vēlāk, viņi paši bija varējuši ietekmēt. Viens no kaimiņiem pieņem mājās ubagu un dalās ar pēdējo maizes kumosu; pēc kāda laika viņa žēlastība tiek atalgota – pavasarī labība zeļ kā zāle, rudenī apcirkņi ir pārpilni ar graudiem, bet ābeles – pilnas ar augļiem. Bēdīgi ir gājis otram zemniekam, kurš ubagu kā velna sūtīto aizdzinis prom (turpat). Tādas pasakas saturs labi iekļāvās vecajā zemnieku kalendārajā sistēmā, kā arī paplašināja tīri kristietisko dogmatiku ar tautā pastāvošiem ticējumiem par īpašu ubagu saikni ar mirušajiem (Dundulienė 1990: 69; Balys 2013: 264). Šī saikne lietuviešu žurnālos bieži tika akcentēta ne tikai pirms 1918. gada, bet arī brīvvalsts laikā. Piemēram, 1933. gadā žurnālā „Šaltinēlis” mariāņu mūks un priesteris Adoms Jasenauskas bērnus pārliecināja, ka ubagiem esot tiešā saskarsme ar mirušo dvēselēm – viņi ar savām lūgšanām var palīdzēt dvēselēm no šķīstītavas nonākt pie Dieva (Jasenauskas 1933: 243). Ubaga un Dieva paralēle, kas ir labi pazīstama arī latviešu tautas pasakās, tika aktualizēta arī latviešu bērnu periodikā, piemēram, mēnešraksta „Jaunības Draugs” decembra numurā tika publicēta F. Krastiņa adaptēta brāļu Grimmu pasaka „Bagātais un nabagais” (Krastiņš 1904: 378–380), taču žurnālā tā tika ietīta tīri kristietiskas morāles kontekstā – tajā pašā numurā tika publicēti teksti

par dzīves mērķi un paradīzes izpelnīšanās veidiem (dzejolis „Aizsaule”, austrumu pasaka „Tiesnesis debesīs”).

Pēc 1918. gada tendence Dvēseļu dienas laikā publicēt tradicionālos folkloras žanrus, kuros tiek stāstīts par dzīvo tikšanos ar mirušajiem, it īpaši populāra bija katoļu izdevumos. Piemēram, žurnālā „Žvaigždutē” tika publicēta teika par mirušās mātes dvēseli, kura naktīs šūpo savu raudošo mazuli un sapnī sarunājas ar bērna aizgādni (Žmoniņ vėlės 1931: 483), vai teika par mirušā mācītāja dvēseles lūgumu ķesterim, lai viņš palīdz mironim noturēt Svēto Misi, jo dzīvē kādreiz pieļāvis kļūdu (Vēliniņ naktī 1932: 331). Interesantu paralēli ar etnologu minēto veļu mielošanu var saskatīt teikā „Kā bārenis Kristu mieloja”, kas tika publicēta minētā žurnāla novembra numurā. Bārenis atrod vecu Kristus krucifiksu un, nožēlojis, ka tas esot tik novārdzis, sāk katru dienu tam nest ēdamo. Bērns nezina, ka atstāto pārtiku katru reizi apēd kaķis, un brīnās, kāpēc krucifikss nemainās. Pēc kāda laika bērns Kristum jautā, kāpēc tas nekļūstot resnāks, kaut tiek barots katru dienu. Kristus atbild: *līdz šim tu mani baroji, tagad es tevi barošu*. Pēc šīs sarunas bārenis drīz saslima un viņa *dvēsele aizgāja dzīvot pie Kristus* (Kaip našlaitis.. 1927: 176).

Gan literārajos, gan folkloras tekstos, kas tika publicēti bērnu periodikā, tiek rādīta dzīvo komunikācija ar mirušajiem. Kā retu izņēmumu var minēt latgaliešu žurnālā „Sauleite” publicētu Vladislava Bernāna dzejoli „Sērsnas”. Tajā atšķirīgi no citiem tāda temata tekstiem dzīvo un mirušo komunikācija nenotiek – dzejolī tiek tēlota diezgan briesmīga vēla rudens dabas aina, kad *ceļinieku gaitas stāj*, bet veļi ceļas no kapa un, nesagaidot savējos atnākam, paši dodas uz mājām un *grabinas gar logu rūtīm* (Bernāns 1939: 18). Atainotais kontrasts – veļu aktivitāte (*velis velim roku sniedz, skrien pār laukiem*, savstarpēji sarunājas, *grabinas*) un dzīvo pasivitāte (*dzīvie neiet vairs uz kapiem*, māju iekšā ir tumšs – *tur visi dus, visur ir tik kluss*) – no vienas puses, mākslinieciski pastiprina aukstas, vējainas, mitras rudens nakts iespaidu, taču, no otras puses, slēpj arī pārvēršanās aspektu: viss, kas ir dzīvs (daba, cilvēki), ir miris, un otrādi – mirušie ir dzīvi. Dzīvo un mirušo nenotikušo komunikāciju var interpretēt vai nu kā neiespējamu, vai nu kā pārmetumu dzīvajiem, jo liriskajam subjektam, kas novēro šo situāciju, *savāds smagums gulst uz krūtīm*. Dzejolis droši vien tika adresēts vecāko klašu skolēniem un jaunatnei, jo tā semantika pārsniedz bērna uztveres kompetenci. Tā laika bērnu literatūrai ir raksturīga atklātāka didaktika un tādu biedējošu tematu noskaņa parasti tika izklaidēta ar kādu pamācību vai skaidru situācijas atrisinājumu. Piemēram, stāstus par spokošanos vai kādiem biedējošiem gadījumiem parasti pavada komisks atrisinājums un kristietiska pamācība atgriezties pie baznīcas mācības, lūgties par mirušo dvēselēm un pamest vecos aizspriedumus. Tautas ticējumu un baznīcas mācības atšķirību uzsveršana bija populāra gan sākotnējā lietuviešu un latviešu bērnu periodikas posmā, gan arī vēlāk. Piemēram, stāstā, kas tika publicēts 1929. gadā žurnālā „Šaltinēlis”, vecsmātes un mazbērnu iedomas par veļiem atšķiras: vecāmāte tic, ka *veļi, kas vēl nožēlo savus grēkus, mīt šķīstītavā, bet Dvēseļu dienā viņi visi uz zemes virsmas sanākot*, tāpēc ir ne tikai jālūdzas, bet arī jāievēro daži aizliegumi (piemēram, nedrīkst uguni kurināt,

ēst gatavot), bet mazbērni par to brīnās un stāsta, ka skolā viņus tā nemācot – *katram velim esot vieta pie Dieva un pa zemi tie nestaiģājot* (Kripaitienē 1929: 164). Stāstus par spokiem, maldugunīm varēja papildināt arī zinātniskais skaidrojums, kā tas, piemēram, bija A. Kamardieša populārzinātniskajā rakstā „Maldu ugunis un spoki” (Kamardietis 1911: 68–76).

Tiešais Dvēseļu dienas minējums un aicinājums atcerēties mirušos lietuviešu bērnu periodikā parādās salīdzinoši vēlu – pirmoreiz ap 1929. gadu. Salīdzinot ar agrāko posmu, ir pamanāma semantiska un kvalitatīva pārmaiņa. Pāriešana no tautas un Baznīcas kalendāra uz institucionalizētu nacionālās valsts kalendāru stimulēja nepieciešamību skaidri noteikt robežas, pasludināt nacionālo zīmju kodu izlasi. Blakus individuālai vai lokālai sabiedrības attieksmei pret mirušajiem (*savējiem*) tiek ieviesta valstiskuma un pilsonības mērvienība – parādās aicinājumi atcerēties un pagodināt ne tikai ģimenes mirušos, bet arī par tēviju kritušos karavīrus. Piemēram, žurnālā „Žvaigždutē” 1929. gada novembra numurā bērniem tiek skaidrots par brāļu kapiem, kuri atšķirībā no civilo iedzīvotāju kapiem aiziet aizmirstībā mežos vai laukos. Tiek minēts, ka jau trīs gadus (proti, kopš 1926. g.) Lietuvā tiek kopti brāļu kapi un par to rūpējoties speciāla komiteja. Raksta autors uzsver, ka par kritušo karavīru kapiem rūpējoties visās valstīs, kur *dzīvo izglītoti, savu Tēviju un tās aizstāvjus mīloši ļaudis* (Prieteliuss 1929: 258–259). Bērni tiek aicināti sekot pieaugušo piemēram un godināt bojā gājušos karavīrus, palīdzēt apkopt viņu kapus, aizdegt svečīti, piedalīties lūgšanās par viņu dvēselēm, lai viņi kopā *ar Sargeņģeļiem lūgtos pie Dieva par to, lai viņš sargātu mūsu dārgo Tēviju no ienaidniekiem* (turpat: 260). Par pompozu Dvēseļu dienas atzīmēšanu Kauņā (cilvēku pūli kapos, sveču jūra, kapu pušķošana ar dzīvām un papīra puķēm, eglu vainagiem, bojā gājušo karavīru pieminekļu iluminēšana ar elektrolampiņām, Svētā Mise un garnizona baznīcas kora uzstāšanās orķestra pavadījumā) 1934. gadā rakstīja arī bērnu žurnāls „Žiburēlis” (Stp. 1934: 10). Atšķirībā no iepriekšcītētā raksta žurnāla „Žiburēlis” līdžstrādnieks norāda, ka sveču dedzināšanas, kapu kopšanas un pušķošanas tradīcija Dvēseļu dienas vakarā ir vairāk iesakņojusies pilsētās, bet mazajās pilsētiņās un laukos tā esot vēl maz pazīstama (turpat). Pildīt tādu pienākumu savā apkārtnē tiek aicināti sākumskolu bērni un Lietuvas Jaunatnes Sarkanā Krusta pulciņi. Uzsverot tiešu kontaktu ar senču kapiem, raksta autors paplašina pazīstamu domu, ka, strādājot par labu citiem, *bērni strādā sev un gaišai savas valsts nākotnei* (turpat).

Visintensīvāk kapu kopšanas, krusta vai pieminekļa uzlikšanas uz kapa kopiņas tradīcijas ideja Lietuvā tika popularizēta 30. gadu vidū – tā ir atrodama gan izdevumu redaktoru slejās, gan publicistiskajos rakstos, gan beletristikajos žanros – stāstos, dzejoļos, lugās. Piemēram, bērnu laikrakstā „Vyturys” tika publicēta Kaža Jankauska luga „Dvēseļu diena kapsētā” (Jankauskas 1935: 8). Lugas darbība notiek pie lauku kapsētas vārtiem, kur ubaga, kapusarga un bāreņa sarunās tiek izteikta doma, ka rūpes par mirušajiem un to piemiņu atraujot cilvēku no ikdienas un padarot viņu cēlāku, gatavu līdzjust un palīdzēt citam. Kapusarga vārdos *Mirušo apbedīšanas vietai jābūt skaistai, jo jāciena mirušo piemiņa* skan tiešs aicinājums

ievērot šo sabiedrības normu. Lugas konfliktu veido emocionālā kaimiņu un bāreņa tantes diskusija par bērna likteni. Mirušo klātbūtnē (darbība norisinās kapsētā) tiek sarunāts, ka tante atļaus bārenim mācīties, bet kaimiņš palīdzēs viņam iegūt amatu. Ar šo lēmumu lugā simboliski tika apvienoti trīs laiki – pagātne, tagadne un nākotne. Teicami atrisinājies konflikts apvieno arī pašus kaimiņus – kapusargs uzaicina visus iet pie viņa un noklausīties Dvēseļu dienas Svētās Mises pārraidi Kauņas radiofonā. Ir jāpiebilst, ka luga stilistiski droši vien arī tika rakstīta radioteātrim. Divkārša mediju izmantošana tradīcijas izplatīšanai norāda uz to, ka idejai par mirušo piemiņu un kapu kopšanu patiešām tika piešķirta stratēģiska nozīme – tā stiprināja tautiešu nacionālo identitāti un solidaritāti, saikni ar savu zemi, savu vēsturi.

Luterticīgo latviešu bērnu izdevumos Mūžības svētdiena praktiski netika aktualizēta. Kā retu izņēmumu var minēt 1934. gada decembra žurnālā „Cīrulītis” publicēto Luda Bērziņa dziesmu „Aizgājušo draugu dienā”, kurā viss dzīvais pakļaujas Dieva gribai, [*I]dz sēklai atkal gaismas rīti ausīs* (Bērziņš 1934a: 1). Garīgās vienotības noskaņu žurnālā turpina tā paša autora raksts, kurā bērni tiek aicināti gan atcerēties mirušos vectēvus, gan priecāties par tiem, kas ir blakus, jo dzīve šai zemē esot tikai pagaidu stāvoklis: *Mūžam saule debesīs./ Ne mūžam tēvs – māmiņa* (Bērziņš 1934b: 2). Rādot savu *aizgājušo draugu* – literatūrvēsturnieka Teodora Zeiferta un pasaku krājēja Anša Lerha-Puškaiša – godināšanas piemēru, raksta autors pārceļ lasītāju uzmanību no ģimenes uz tautas vēsturiskās atmiņas interesi.

Par senajām Dvēseļu dienas tradīcijām, kas bija raksturīgas 16.–17. gs. Kurzemes hercogistes zemniekiem, 1934. gada pavasarī ir rakstīts bērnu žurnālā „Jaunais Cīrulītis”. Vēstures skolotājs Jānis Lieknis, balstoties uz vācieša Otto fon Mirbaha darbu „Vēstules par Kurzemes hercogu Jēkabu” (1846), veļu laika aprakstu iekļauj populārzinātniskā raksta nodaļā par ticību: *Viņi [latvieši] mēdz visu dvēseļu dienā klāt aizslēgtā istabā garu galdu un apkraut to ar saviem labākiem ēdieniem, teikdami: mēs ēdinām mirušo dvēseles. Pie tam dzied visādas jautras laicīgas dziesmas [...] Dvēseles mielošanu sarīko laikā starp pēdējo septembri un 23. oktobri, kuru laiku viņi sauc par veļu laiku. Šinī laikā viņi negrib strādāt nekādu darbu, bet tikai rīt un plītēt* (Lieknis 1934: 138). Raksts nebija piemērots kalendārajam ciklam, jo tā mērķis bija sniegt ziņas par Latvijas vēsturi. Uz vecajām tautas tradīcijām un ieražām J. Lieknis skatās ar diezgan lielu distanci – patur ironisko Mirbaha stilu un nekomentē viņa stāstīto par senču dzīvesveidu, kā arī nesniedz papildu informāciju par sava laikmeta veļu laika tradīcijām. Sociāldemokrātiskā virziena „Jaunajā Cīrulītī” nekādu mājienu par veļu laiku vai Dvēseļu dienu nebija, taču nāves temats un mirušo piemiņas vajadzība ir aktualizēta 1929. gada oktobrī pēc bijušā žurnāla redaktora Jāņa Raiņa nāves. Žurnālā publicētajos Kārļa Dziļlejas, Aleksandra Šutkas un Ārijas atvadu dzejoļos tiek uzsvērtā piemiņa kā mūžīgas dzīves garants: *Vai tas dzīvs, kam miesa mirst?/ – Dzīvs tas tiem, kas neaizmirst* (Dziļleja 1929: 268). Atvadu noskaņa tika turpināta arī nākamajā „Jaunā Cīrulīša” numurā, tikai šoreiz A. Šutkas dzejoļi „Kur nevarēju mirt” tiek kontemplēta personīgā atvadīšanās no vectēva. Dzejoļi balto veļu

tēls tiek pielīdzināts atmiņām par kopā ar vectēvu pavadīto laiku: *cik gan domās daudz to balto veļu/ viņam līdz kas smiltīs nepazuss* (Šutka 1929: 310). Dzejoļi tiek atvērta iekšējā laika dimensija, kurā nav iespējams mirt, kamēr kāds atceras.

Latvijas brīvvalsts laikā, neskaitot dažus gadījumus vai sakritības, aplūkoto bērnu periodisko izdevumu novembra numuros dominēja 18. novembra svinības, apraksti par neatkarības cīņām un kritušo kareivju piemiņa. Savukārt Latgales katoļu izdotajos mēnešrakstos „Saulēite”, „Katōļu Dzeive” ir vērojama citāda situācija. Šos žurnālus, kā jau minēts agrāk, gan nevar nepārprotami saukt par bērnu periodiku, un latviskais katoļu diskurss ļauj izjust iespējamās konfesionālās atšķirības. Minētajos latgaliešu žurnālos nāves un mirušo piemiņas temats tika skarts gandrīz katrā novembra numurā, sākot ar pirmo to izdošanas gadu. Tāpat kā lietuviešu žurnālos, arī latgaliešu periodikā jaunatne tika aicināta gan sakopt kapus, jo kapi nedrīkst aizaugt ar zāli – *Patiši myusu kopsatas ir porok aplaistas. Voi tai byutu jocinej myusu dorgi aizgojeji?* (Broks 1930: 366–367); gan lūgties par mirušo dvēselēm, jo *paleidzūt cītušom dvēselēm, sevi gatavojam uz myužeigu svātlaimeibu, sadabojam sev jaunus aizbiļdnus pi Dīva* (Apšiniķs 1935: 4).

Atšķirīgi no pārējiem latviešu bērnu žurnāliem latgaliešu izdoto žurnālu novembra numuros labi saderēja gan valsts dzimšanas svētku minēšana un kritušo tautas brīvības cīnītāju piemiņa (11. un 18. novembris), gan Dvēseļu dienas pieminēšana. Tautas gars tika pielīdzināts dvēselēm, kuras cieš šķīstītavas mokas: *Tautas misa ir breiva, bet tautas gors ir aspists un slyms* (Biedris 1928: 2). Citētā raksta autoraprāt, tautas garu var atbrīvot tikai jaunās paaudzes darbs un tradīciju saglabāšana (turpat).

Ir pamanāms, ka Lietuvas bērnu mēnešrakstos vienā kalendārajā mēnesī iekrītošo svinamo dienu izvēle izdevējus stimulēja izšķirties, kurš datums vai notikums valsts kontekstā ir svarīgāks. Žurnālos ar atklātu katolicisku virzienu („Šaltinēlis”, „Žvaigždutē”) Dvēseļu dienas konteksts ir jūtams spilgtāk, bet citos, piemēram, žurnālā „Žiburēlis”, minētos svētkus izkonkurēja Latvijas neatkarības proklamēšanas svētki un – kopā ar tiem – tautas varoņu un tautas pagātnes aktualizācija. Arī poļu okupētās (1920. g. 9. oktobrī) Viļņas konteksts inspirēja pastiprināti godināt par valsts brīvību kritušos karavīrus un pieminēt Lietuvas armijas dienu, kura kopš 1918. gada tiek svinēta 23. novembrī. Līdzīga tendence minēt kaimiņvalstu neatkarības proklamēšanas svētkus pastāvēja arī Latvijas bērnu un jaunatnes žurnālos, tāpēc par tēviju kritušo godināšana un tautas vēsturiskās atmiņas diskurss tika aktualizēts ne tikai novembrī, bet arī februārī, solidarizējoties ar Lietuvu un Igauniju. Tautas pagātnes atdzīvināšana tagadnē rosināja jauno paaudzi turpināt tradīciju un projektēt savu dzīvi pēc savu senču vai tēvu parauga. To pārliecinoši atklāj 1935. gada „Latvijas Jaunatnē” publicētā raksta autors, citējot Francijas maršala Ferdinanda Foša vārdus: *Vienmēr to lai pieminam, nekad lai neaizmirstam, jo [...] mūžīgi dzīvo tikai tās tautas, kas māk atcerēties* (Kalniņš 1935: 162).

Secinājumi

Latviešu un lietuviešu bērnu periodikā, kas tika izdota līdz 1940. gadam,

pateicoties redaktoru vai ar institucionālo cenzoru prasībām saskaņotu materiāla atlasei un izkārtošanai, tika institucionalizēta ne tikai etniskās kopienas valoda, bet arī kultūra, kā arī īstenojās tautas lokalizācija telpā un laikā.

Tradicionālās kultūras robežas aplūkotajos bērnu izdevumos mainās atkarībā no tā, kas un kad runā tautas vārdā – garīdznieki, skolotāji, vienu vai citu konfesionālo vai ideoloģisko nometņu atbalstītāji, kā arī no tā, kāds ir tautas statuss administratīvajā un politiskajā iekārtojumā.

Valoda, visspilgtākā etniskās kopienas iezīme, lietuviešu un latviešu bērnu periodiskajos izdevumos ne vienmēr tika izmantota kā nacionālais simboliskā kapitāla elements. Gan valoda, gan tās lietotāju teritoriālā lokalizācija vairāk ir akcentēta lietuviešu periodiskajos izdevumos. Deklaratīvā pašnoteikšanās tendence (valsts un tautības akcentēšana izdevumu nosaukumos un tekstos, Lietuvas karšu zīmēšana) liecina par iedarbinātu tautas teritoriālās un kultūrvēsturiskās robežas aizstāvošo mehānismu, kurš izveidojās valstiskuma, valsts teritoriju un nacionālās identitātes zaudēšanas draudu ietekmē. Latviešu bērnu periodikā šajā ziņā ir pamanāmas atšķirības: dažos izdevumos („Bērnu Pastnieks”, „Bitīte”) latviešu valoda tiek izmantota tikai veiksmīgākai etniskās kopienas pakļaušanai Baznīcas un oficiālās politikas mērķiem, citos („Jaunības Draugs”, „Jaunības Tekas”, „Cīrulītis”, „Sauleite”) – nacionālā valoda tiek iekļauta nacionālo simbolu izlasē, bet tās simboliskais kapitāls tiek palielināts, aktualizējot tradicionālo kultūru (folkloru, etniskās tradīcijas, paražas), tautas vēsturisko atmiņu (ievērojamu tautas kultūras darbinieku biogrāfijas, tautas sakari ar dižciltīgajiem vai svētajiem), publicējot oriģināldaiļliteratūru.

Bērnu izdevumu periodiskums un cikliskums institucionalizēja to lasītāju dzīves ritmu un laiku. Bērnu periodisko izdevumu kalendāra reģistru līdz 1918. gadam galvenokārt veidoja gadskārtu maiņa un ar to saistītais agrārās sabiedrības dzīvesveids, reliģiskās tradīcijas, tautas vēsturei un kultūrai svarīgi notikumi, slavenu kultūras darbinieku dzimšanas un nāves datumi. Brīvvalstu laikā kalendārs tika papildināts ar svarīgiem notikumiem nacionālās valsts dzīvē.

Bērnu periodikas kalendārā cikla kontekstā tradicionālās kultūras maiņas robežpunkti, kā arī tautas teritoriālās iezīmēšanās un vēsturiskās atmiņas konstruēšanas mehānisms visvairāk izpaužas tautas mirušo piemiņas tradīcijās. To interpretācija atšķiras atkarībā no tā, kas tiek akcentēts – individuālā cilvēka mūža beigas vai nāve tautas vēstures kontekstā. Gan latviešu, gan lietuviešu bērnu periodiskajos izdevumos nāves un mirušo diskurss visvairāk ir aktualizēts kalendārā gada beigu numuros, īpaši novembrī. Līdz 1918. gadam kristietiskā mirušo piemiņas diena bērnu periodikas kalendārā vēl netiek iekļauta – aplūkoto izdevumu rudens un ziemas numuros tiek novērota bārenības temata popularitāte, kā arī tradicionālo veļu laika folkloras žanru (pasaku par ubagiem un bāreņiem, mitoloģisko teiku par staigājošiem veļiem) aktualizācija. Brīvvalstu apstākļos tradicionālo veļu laika nošķaņu latviešu bērnu žurnālos, ap 30. gadu vidū arī dažos lietuviešu žurnālos („Žiburēlis”, „Vyturys”), nomainīja Latvijas valsts proklamēšanas svinības, par

tautas brīvību kritušo daudzinašana. Tostarp lietuviešu un latgaliešu periodikā („Šaltinēlis”, „Žvaigždutē”, „Kregždutē”, „Sauleite”) katoļu svinamās Dvēseļu dienas ietekmē bija ne tikai aktualizēts kristietiskais pienākums lūgties par mirušo dvēselēm, bet paturēts diezgan bagāts tradicionālo veļu laika žanru un tematu klāsts. Tautas vēsturiskās atmiņas stiprināšanas nepieciešamība Dvēseļu dienas tradīciju nozīmi katoļu izdevumos paplašināja ar tautas interesi – bērni tika aicināti godināt kritušos karavīrus un sakopt viņu apbedījuma vietas. Svinīgu pasākumu organizēšanas, atceres vietu ierīkošanas tendence ietekmēja arī privāto jomu – ap 30. gadu vidū intensīvi, it īpaši Lietuvā, tiek izplatīts aicinājums ne tikai lūgties par ģimenes mirušo dvēselēm, bet arī uzkopt kapu kopiņas, piedalīties tautas masveida rituālos un tā iezīmēt savu personisko pagātni tautas vēsturē. Tautas tradīciju un rituālu atainojums un skaidrojums bērnu periodikā ne tikai konstruēja tās lasītāju nacionālo identitāti, bet arī nostiprināja to vietu nacionālajā kopienā un papildināja tautas vēstures izpratni ar tautas nākotnes garantu.

AVOTI

- Antanukas (1907). Pasišnekēšiai. *Šaltinēlis*, 5. 14.
- Antanukas (1909a). Pažinkime Lietuvą. *Šaltinēlis*, 26 (6. jūlijs). 102–104.
- Antanukas (1909b). Lietuvos žemėlapis. *Šaltinēlis*, 27 (13. jūlijs). 106–107.
- Antons (1910). Visskaistākais ceļš. *Jaunības Tekas*, 1 (1. janvāris). 1–3.
- Apšiniņš, Pēteris (1935). Īgōdōsim pat nūmyrušim. *Sauleite*, 11 (1. novembris). 4.
- [B. a.] Tamuļu bērni (1901). *Jaunības Draugs*, 2. 49–50.
- [B. a.] Romanova nama 300 gadu jubileja (1913). *Bitīte*, 5–6. 35.
- [B. a.] Kaip našlaitis Kristų penėjo: pasaka (1927). [Pierakstīja Jons Streckis, Vieķšneļos, 1924.] *Žvaigždutē*, 10 (1. oktobris). 175–176.
- [B. a.] Starptautiskās skolu korespondences šema (1924). *Latvijas Jaunatne*, 4–5 (9. augusts). 11.
- [B. a.] Žmonių vėlės: pasaka (1931). *Žvaigždutē*, 21 (1. novembris). 483–484.
- [B. a.] Vėlinių naktį: pasaka (1932). *Žvaigždutē*, 21 (1. novembris). 331–332.
- [B. a.] Ar pažišti Lietuvą (1939)? *Žiburėlis*, 7. 4. vāks.
- Bernāns, VI[adislavs] (1939). Sērsnas. *Sauleite*, 11 (1. novembris). 18.
- Bērziņš, Ludis (1934a). Aizgājušo draugu diena. *Cīrulītis*, 7 (1. decembris). 1.
- Bērziņš, Ludis (1934b). Tie, kas nemirst. *Cīrulītis*, 7 (1. decembris). 2.
- Biedris (1928). Latvijas 10 godu naatkareibas jubileja. *Sauleite*, 11 (1. novembris). 1–2.
- Broks, J[ānis] (1930). Piminesim aizgojejus. *Katoļu Dzeive*, 11 (1. novembris). 366–367.
- Dziļleja, Kārlis (1929). J. Rainim. *Jaunais Cīrulītis*, 10 (1. oktobris). 268.
- Grīnbergs, Jānis (1901). Taurētājs. *Jaunības Draugs*, 11 (1. novembris). 335–336.
- Jankauskas, K[azys] (1935). Vėlinės kapinėse [pjesė]. *Vyturys*, 11. 7–14.
- Jasenauskas, A[domas] (1933). Marijos vaikams. *Šaltinēlis*, 23 (11. novembris). 243.
- Jaunsudrabiņš, Jānis (1910). Tēvu zemes mīlestība. *Jaunības Tekas*, 2 (1. februāris). 104–106.
- Kalniņš, V. (1935). Mūsu dārgo kaimiņu valsts svētkos. *Latvijas Jaunatne*, 110 (1. februāris). 161–162.
- Kamardietis, A. (1911). Maldu ugunis un spoki. *Jaunības Tekas*, 1 (1. janvāris). 68–76.
- Krastiņš, F. (1904). Bagatais un nabagais: pēc „Br. Grimm”. *Jaunības Draugs*, 12 (1. decembris). 378–380.
- Kripaitienē, P. (1929). Senelēs pasakojimai Vėlinių dienoj. *Šaltinēlis*, 21 (2. novembris). 164–165.

- Krolls, O. (1924). Jaunatnes pašdarbība. *Latvijas Jaunatne*, 4–5 (1. augusts). 9.
- Legas, P[aulis] (1935). Iš Ežerų krašto. *Kregždutė*, 11–12. 128.
- Lieknis, J. (1934). Zemnieki Kurzemē hercogu laikos (16. un 17. g. s.). *Jaunais Cīrulītis*, 4 (4. aprīlis). 138–140.
- Mežnieks, K. (1910). Rīgas pagātne. *Jaunības Tekas*, 6 (1. jūnijs). 405–415.
- Onkuls Teodors [Teodors Grīnbergs] (1914). Mīļie bērni! *Bitīte*, 23–24. 16.
- Plute, Vilis [Vilis Olavs] (1903). Viesturs. *Jaunības Draugs*, 3 (1. marts). 7–11.
- Prieteļius (1929). Karių kapai. *Žvaigždutė*, 11. 258–259.
- R. Kl. (1904). Ansis Liventals. *Jaunības Draugs*, 4 (1. aprīlis). 112–115.
- Rozēns, Juris (1901). Mūsu mērķis. *Jaunības Draugs*, 1 (1. janvāris). 1.
- Seržāns, K[ārlis] (1904a). Auseklis. *Jaunības Draugs*, 3 (1. marts). 71–73.
- Seržāns, K[ārlis] (1904b). Pirmais Lietavas karalis Mintauts. *Jaunības Draugs*, 4 (1. aprīlis). 106–111.
- Stp. A. (1934). Vēlinēs Kaune. *Žiburēlis*, 11. 9–10.
- Šutka, Aleksandrs (1929). Kur nevarēju mirt. *Jaunais Cīrulītis*, 11 (1. novembris). 310.
- Tautvilas [Stasys Tijūnaitis] (1910). Laimē. *Šaltinēlis*, 41 (15. (2.) novembris). 187–188.

LITERATŪRA

- Anderson, Benedict (1999). *Īsivaizduojamos bendruomenēs*. Vilnius: Baltos lankos.
- Auryla, Vincas (1986). *Lietuvių vaikų literatūra*. Vilnius: Vaga.
- Balys, Jonas (2013). *Lietuvių kalendorinės šventės: Iš Jono Balio palikimo*. Vilnius: Mintis.
- Bula, Dace (2011). *Mūsdienu folkloristika: paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne.
- Carus, Marriane (1996). Childrens magazines. Peter Hunt (ed.). *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. London: Routledge.
- Dundulienė, Pranė (1990). *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas.
- Grigulis, Arvīds, Treijs, Rihards (1992). *Latviešu žurnālistikas vēsture: no pirmsākumiem līdz pirmajam pasaules karam*. Rīga: Zvaigzne.
- Klimka, Libertas (2008). *Tautos metai*. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba.
- Līdeks, Osvalds (1991). *Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas*. Rīga: Scentia.
- Löfgren, Orvar (1991). The Nationalization of Culture: Constructing Swedishness. *Studia ethnologica*, 3. 101–116.
- McLuhan, Marshal (2003). *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.
- McQuail, Denis (2010). *Mass Communication Theory*. 6th ed. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage. <http://www.bou.ac.ir/Portal/File/ShowFile.aspx?ID=0e828f7d-a9a2-4b39-9e11-ae42baeadf5>, sk. 12.12.2014.
- Olupe, Edīte (1992). *Latviešu gadskārtu ieražas*. Rīga: Avots.
- Osmanis, Jāzeps (1977). *Saules akmens: Latviešu bērnu literatūras gadu gaita*. Rīga: Liesma.
- Raguotienė, Genovaitė (1995). Lietuvių vaikų periodika: pradžia ir raida iki 1940 metų.
- K. Urba (sud., 1995). *Vaikų literatūros patirtis: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Šviesa. 274–323.
- Skudra, Ojārs, Dreijere, Vita, Zelče, Vita (2010). Vēsture, preses diskursi un identitātes.
- O. Skudra (red., 2010). *Latvijas preses vēsture: diskursi un identitātes*. Rīga: Latvijas Universitātes SPPI. 2–8.
- Smith, Anthony D. (1994). *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Smith, Anthony D. (2010). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity.
- Stikāne, Ilze (2005). *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*. Rīga: RaKa.
- Tēraudkalns, Valdis (2005). 1905. gada revolūcija: vēsturiski teoloģiskas refleksijas. *Starptautiskas konferences „Informācija, revolūcija, reakcija: 1905–2005” (2005. gada 23.–25. novembris, Rīga) materiālu krājums*. Rīga. 34–44.
- Urbanas, Vytautas (2002). *Lietuvos žurnalistikos istorija*. Kaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Vineta Vaivade,
Liene Valdmane

LATVIEŠU VALODAS AGENTŪRAS BRĪVPIEEJAS IZGLĪTĪBĀS RESURSI. PEDAGOGISKIE PRIEKŠNOSACĪJUMI TĒI IZMANTOŠANAI

Autores piedāvātajā rakstā pievēršas Latviešu valodas aģentūras (LVA) portālam „Māci un mācies latviešu valodu” un tajā ievietotajiem brīvpieejas izglītības resursiem (OER). LVA izstrādātā brīvpieejas

izglītības resursu izveides koncepcija nodrošina izglītības pieejamību un sekmē mūsdienu mācību procesā tik aktuālos nosacījumus: mācību procesa individualizāciju un diferenciaciju, mācīšanās prasmju pilnveidi, mediju kompetenci kā vienu no būtiskākajām prasmēm, patstāvību un līdzdalību mācīšanās procesā.

Atslēgas vārdi: atvērta izglītība, brīvpieejas izglītības resursi, izglītības pieejamība, mācīšanās kompetence, mediju kompetence.

OPEN EDUCATIONAL RESOURCES OF LATVIAN LANGUAGE AGENCY. PEDAGOGICAL PRECONDITIONS FOR THEIR USE

In order to implement the aims of 21st century's education – personal self-determination and self-realization –, it is necessary to unite the traditional education forms and methods with innovative learning technologies and resources. Besides the traditional learning resources, which usually are used under supervision of teacher in joint learning process, also new and innovative resources appear, for example, open educational resources (OER). Together with other factors, they ensure availability of education and promote the current factors of modern learning process: individualization and differentiation of the learning process, development of learning skills, media competence as one the crucial skills, independence and participation in the learning process.

Although it is undeniable, that OER promote the quality of education; however, as polls and researches show, the main attention is paid to the creation and publication of OER, but there is a problem in the assessment of OER quality, purposeful and pedagogically reasoned use (Stacey, 2010).

Latvian Language Agency (LLA) created a portal “Teach and learn Latvian” in 2013, where were placed OER for the Latvian language learning, that are structured in two parts: Teach Latvian and Learn Latvian. By analysing the discussion among teachers, the results of polls and observations in the teaching process, LLA is elaborating a concept on creation of OER, as well ensuring the creation of qualitative content and creation of pedagogically reasoned guidelines.

The aim of article is to characterise the OER, created by LLA, and pedagogical conditions for its use in the context of modern education. The article:

1) deals with the current situation of modern education, that justifies the importance of OER’s creation and use;

2) defines the notion and essence of the term OER;

3) characterises the OER, created by LLA;

4) deals with the impacts of OER on the learning process, the problems in the use of OER and reveals the pedagogical pre-conditions for its use.

Keywords: open education, access to education, learning competences, media competence, open educational resources (OER).

20. gs. beigās–21. gs. sākumā pasaulē notiek neatgriezeniskas izmaiņas sabiedrības sociālajā struktūrā, nostiprinās multikulturālisma, plurālisma un globalizācijas idejas, nebijušā apjomā pieaug informācijas plūsma un šo procesu rezultātā mainās attieksme pret zināšanām; dinamiski mainās izglītības virzība, mērķi un saturs. Ir izveidojusies jauna, postmodernās sabiedrības izglītības paradigma, kurai ir jāsekmē brīvas un demokrātiskas personības attīstība, radošas iniciatīvas, patstāvības, konkurētspējas un mobilitātes veidošanās. Izglītība, kas tiek virzīta tikai uz zināšanu ieguvu, ir zaudējusi efektivitāti. Mūsdienu postmoderno sabiedrību raksturo:

1) nepieciešamība nepārtraukti atjaunot zināšanas,

2) jebkuras profesionālās darbības informatizācija (informācijas ieguve ir mūsdienu ražošanas pamats),

3) iespējas saglabāt jebkura veida informāciju, izmantojot arvien jaunas informācijas tehnoloģijas.

Tāpēc šobrīd ir pieprasīta nevis izglītība uz visu mūžu, bet izglītība visa mūža garumā (Тароева 2009). Efektīva zināšanu izmantošana mūsdienās ir pamats ekonomikas izaugsmei (OECD 2007).

Jaunā izglītības paradigma ietver pavisam konkrētas izpausmes:

1) parādās jaunas, netradicionālas mācību vides,

2) mainās mācību procesa subjektu lomas un savstarpējās attiecības,

3) ienāk jauni tehnoloģiskie rīki,

4) ir nepieciešamas prasmes, kompetence strādāt ar jauniem tehnoloģiskajiem rīkiem,

5) nozīmīgs ir patstāvīgs un neatkarīgs mācīšanās process,

6) kā viens no mācīšanās rezultātiem arvien vairāk tiek minēta prasme mācīties.

Būtisks jaunās paradigmas uzdevums ir nodrošināt katram iespējas iegūt **kvalitatīvu izglītību** neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa.

Šajā kontekstā nozīmīga ir ideja, ka pasaules zināšanas pieder visai sabiedrībai un ka tehnoloģijas kopumā un internets īpaši nodrošina iespēju jebkuram indivīdam dalīties ar zināšanām, informāciju, lietot to un veidot savas zināšanas pašam.

Atbilstoši jaunās izglītības paradigmas principiem līdzās tradicionāliem mācību modeļiem rodas jauni, inovatīvi mācību modeļi, pieejas, metodes – konektīvisms, autentiska, autonoma mācīšanās, CLIL (*content and language integrated learning*) u. c., kuri ir saistīti ar pieejamību, individualizāciju, digitalizāciju. Taču Eiropas Komisijas informatīvajā paziņojumā tiek minēti satraucoši dati, kuri var kavēt iepriekšminētos procesus:

1) 63 % deviņgadīgu skolēnu mācās skolās, kurās nav pienācīga digitālā aprīkojuma, ātra platjoslas interneta un augsta savienojamības līmeņa;

2) 50–80 % audzēkņu Eiropas Savienības dalībvalstīs nekad neizmanto digitālas mācību grāmatas, uzdevumu programmatūru, raidījumus (tiešsaisti), simulācijas vai izglītojošas spēles;

3) 70 % skolotāju vēlētos apmeklēt apmācību, lai uzlabotu savas informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) lietošanas prasmes (Eiropas Komisijas informatīvais paziņojums 2013).

Arī OECD vispārpieņemtajos izglītības kvalitātes indikatoros Eiropā īpašu uzmanību veltī izglītības pieejamībai, mācīšanās videi un skolu darbības organizācijai, kas varētu nodrošināt 21. gs. nepieciešamās zināšanas un prasmes (OECD 2007).

Atvērtība un pieejamība ir mūsdienu izglītības mērķis, lai izglītības sistēma ļautu katram indivīdam veidot savu izglītības trajektoriju, nodrošinot iespējas un prasmes izvēlēties, atbalstot patstāvīgu un atbildīgu mācīšanos (Knapper, Cropley 2000; Kroplijs, Rašcevska 2004; Klārks 2013). Atvērtību un pieejamību nodrošina:

1) pieejami daudzveidīgi un kvalitatīvi, droši un ticami resursi,

2) pieejamas tehnoloģijas,

3) pietiekama mediju un mācīšanās kompetence,

4) pietiekama pedagoģiskās vadības nodrošināšana.

Nozīmīga loma šo uzdevumu risināšanā ir brīvpieejas izglītības resursiem (OER). Terminu *brīvpieejas izglītības resursi* (lietots arī *atvērtie izglītības resursi* – AIR, *OER* – *open education resources*) ieviesa UNESCO 2002. gadā, definējot, ka *atvērtie izglītības resursi ir mācīšanas, mācīšanās un izziņas materiāli jebkurā formātā, kas atrodas publiskā vidē vai kuriem ir nodrošināta bezmaksas pieeja, to izmantošana un izplatīšana bez ierobežojuma* (UNESCO 2002). OER definīcijas atšķiras, ietverot šaurāku vai plašāku resursu formātu (tikai digitāls vai jebkura formāta izglītības resurss), resursu izstrādes mērķi (radīts speciāli izglītības mērķim vai resurss, kas potenciāli ir izmantojams izglītības procesā), kā arī nosakot dažādu resursu atvērtības līmeni – vai pastāv iespēja to mainīt atbilstoši savām vajadzībām, veidot no moduļiem jaunu materiālu. Diskusijas turpinās arī par termina *atvērts* un termina

resursi izpratni, uzsverot to dažādību. Latvijā pašlaik tiek lietoti divi termini: AIR un brīvpieejas izglītības resursi (OER).

Brīvpieēja – informācijas uzglabāšanas un ieguves metode, kas ļauj tieši vērsties pēc vajadzīgajiem datiem neatkarīgi no to atrašanās vietas datora atmiņā. Rakstā tiek lietots termins *brīvpieejas izglītības resursi* jeb OER.

OER ietver pilnus mācību kursus, moduljus, grāmatas, video, testus, programmas u. c. materiālus, kā arī tehnikas, kas nodrošina izglītības pieejamību. OER ir digitāls saturs (mūzika, attēli, vārdi, animācija), ko autors ir salicis loģiskā struktūrā un brīvi piedāvā to izmantošanai (Hylén 2006). Tādējādi ir redzams, ka OER var būt dažāda apjoma, vispusīga satura vai fokusēts gan viena autora, gan autora kolektīva izziņas materiāls un kritēriji, kas mācību materiālu ļauj definēt kā OER, ir vairāk tehniski un lietotāja iespējās balstīti. Tiek uzsvērta OER nozīme arī plašākā kontekstā – to koncepcijā saplūst formālā un neformālā izglītība, izglītība un plašākas kultūras aktivitātes. OER iemieso filozofisko izpratni par kolektīvismu, altruismu, zināšanu vērtību (OECD 2007).

UNESCO (2002) ir definējusi četras pamatprasības, kas ir jāievēro, lai materiāls atbilstu OER prasībām:

- 1) brīvi pieejams un pārveidojams,
- 2) ātri pielāgojams dažādām mācību vajadzībām,
- 3) piemērots vairākām mērķgrupām,
- 4) veidots izglītības vajadzībām, ne komerciāliem nolūkiem.

OER izveidei un lietojumam paplašinoties un domājot par mērķauditoriju, UNESCO minētās pamatprasības ir papildinātas:

- 1) OER ir brīvi izmantojami, materiālu atkārtota izmantošana nav jāsaskaņo ar materiāla autoru,
- 2) OER ir brīvi izplatāmi,
- 3) OER ir kombinējami ar citiem materiāliem, piemērojami savām vajadzībām, to saturs var būt maināms, papildināms.

Nenoliedzot OER vietu un nozīmi mācību procesā, ir būtiski apzināties arī problēmas, kas ir saistītas ar OER izmantošanu. Ir nepieciešams savienot informācijas tehnoloģiju izmantošanu ar tādu mācību procesu, kurš nodrošina personības attīstību, citiem vārdiem sakot, jautājums ir, kā nodrošināt OER saturisko kvalitāti un to efektīvu un pedagoģiski pamatotu izmantošanu mācību procesā.

2011.–2014. gada laika posmā LVA pasūtītā un Baltic Institute of Social Sciences (BISS) veiktā pētījumā, pedagogu fokusgrupu diskusijās, pārrunās ar skolotājiem, semināros par LVA portāla latviešu valodas apguves platformu „Māci un mācies latviešu valodu”, portāla lietošanas statistikas analizē tika iegūti dati par mediju lietošanas kompetenci, attieksmi pret OER, to izmantošanas paradumiem un problēmām. Pētījumā „Mediju lietošanas kompetence skolotāju un skolēnu mērķa grupā” (BISS 2011) un fokusgrupas diskusijā (20 pedagogu; LU 2013) tika atklāts, ka:

- 1) internetu katru dienu lieto 89 % skolotāju. Visbiežāk lietotie portāli ir skolas

mājas lapa un „E-klase”, tādējādi ir redzams interneta lietojums administratīvos nolūkos;

2) 95 % skolotāju izmanto interneta materiālus, gatavojoties mācību stundām;

3) 67 % skolotāju izmanto interneta materiālus mācību stundu laikā (informācijas meklēšana, video). Taču skolēni sniedz atbildi, ka tikai 11 % skolotāju izmanto interneta materiālus mācību stundās, parādot zināmu plaisu starp skolotāju un skolēnu sniegtajām atbildēm;

4) plašāk interneta materiālus mācību procesā integrē humanitāro un sociālo mācību priekšmetu skolotāji, retāk – dabaszinātņu un eksakto priekšmetu skolotāji.

Pedagogi atzina, ka:

1) ir grūti un laikietilpīgi atrast kvalitatīvus materiālus,

2) materiāli internetā nav strukturēti, neatbilst 40 minūšu stundai,

3) nepietiek zināšanu un prasmju tehnoloģiju izmantošanā,

4) ir bailes no tehnoloģiskām ķibelēm,

5) interneta materiāli bērnus izklaidē, nevis māca,

6) interneta materiālu lietošana mācībās nepamatoti paaugstina skolēnu pašvērtējumu (BISS 2011).

Apkopojot iegūtos datus, OER izmantošanā tika atklātas šādas problēmas:

1) OER ne vienmēr ir izmantojami atbilstoši valsts izglītības standarta prasībām,

2) OER ir citāda mācību secība nekā reālajā mācību procesā,

3) laika trūkums mācību procesā,

4) pedagogiem ir nepietiekamas plānošanas prasmes,

5) mācību process realitātē netiek pietiekami virzīts uz individualizāciju, patstāvību, mācīšanās un mediju kompetences pilnveidi,

6) nav pietiekamas informācijas par OER,

7) nav pietiekamu prasmju lietot IKT,

8) nepietiekama IKT pieejamība.

Lai novērstu identificētās problēmas un sekmētu OER izmantošanu, ir nepieciešams:

1) paaugstināt OER kvalitāti, precīzi apzinoties, kam un kāpēc tiek veidoti mācību un metodiskie materiāli;

2) sekmēt OER pieejamību, nodrošinot to izmantošanas tehnoloģiskos, organizatoriskos, juridiskos aspektus;

3) pilnveidot pedagogu mediju kompetenci;

4) pilnveidot pedagogu kompetenci konkrēti darbā ar OER;

5) paaugstināt pedagoga mācīšanās un skolēnu mācīšanās kompetenci, sekmējot patstāvību, daudzveidību un pētniecisko darbību mācību procesā.

Apkopojot informāciju par OER Eiropā un pasaulē, balstoties uz aptauju, pētījuma „Mediju lietošanas kompetence skolotāju un skolēnu mērķa grupā” (BISS 2011) un fokusgrupas diskusijas rezultātiem, LVA 2013. gadā izveidoja portālu „Māci un mācies latviešu valodu”. OER vietnē ievietotie mācību un metodiskie materiāli atbilst UNESCO (2002) izstrādātajām prasībām, gan nodrošinot brīvu pieeju

resursiem, gan ievērojot mērķgrupu dažādību un vajadzības. Portāls ir izveidots, aptverot divas mērķgrupas – valodas apguvējus un pedagogus (sk. 1. attēlu). Lietotāju skaits mēnesī sasniedz 8000–10 000 lietotāju, un, lai izvērtētu konkrētā OER noderību, tiek nodrošināta atgriezeniskā saite (ar pogu „Izmantoju”). Dati par materiālu izmantošanu tiek analizēti 2–3 reizes gadā, un rezultāti tiek izmantoti jaunu materiālu plānošanā un izveidē.

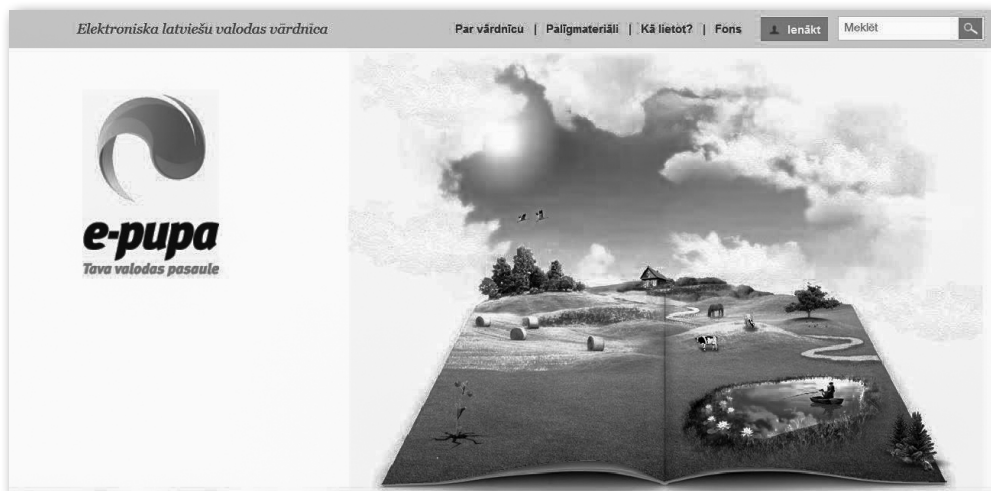

1. attēls. *Portāls „Māci un mācies latviešu valodu”*
Picture 1: *Portal “Teach and learn Latvian”*

Portāla sadaļā „Māci” ir apkopoti un strukturēti metodiskie materiāli skolotājam. Tie ir sagrupēti dažādām mērķauditorijām: pirmskolai, sākumskolai, pamatskolai u. tml. Savukārt sadaļā „Mācies” ir valodas apguves materiāli tiem, kuri mācās latviešu valodu. Portāla struktūra nav stingri noteikta, jo portāls sistemātiski tiek papildināts, tāpēc var rasties vajadzība pēc citāda dalījuma. Mācību un metodisko materiālu meklēšanai ir izveidots interaktīvs „Ceļvedis valodas apguvei” un sadaļa „Aktualitātes”, kurā katru mēnesi tiek publicēti jauno mācību un metodisko materiālu nosaukumi un norādītas saites uz tiem.

Portāla „Māci un mācies latviešu valodu” sadaļās „Māci” un „Mācies” ievietotie materiāli ir apkopoti un strukturēti:

- 1) uzziņu materiāli (interaktīvā vārdnīca „e-Pupa” (sk. 2. attēlu), vārdnīcas, elektronisks pārskats par portālā pieejamajiem materiāliem),
- 2) lekciju, referātu, ziņojumu teksti, prezentācijas par valodas apguves tēmām,
- 3) interaktīvi latviešu valodas mācību kursi (sk. 3. attēlu),
- 4) latviešu valodas apguves mācību programmu paraugi,
- 5) atsevišķi mācību stundu paraugi, mācību un pārbaudes uzdevumi,
- 6) zināšanu un prasmju pārbaudes darbi ar pašnovērtēšanas iespējām (sk. 4. attēlu),
- 7) mācību grāmatas un metodiskie izdevumi,

2. attēls. *Interaktīvā vārdnīca „e-Pupa”*
 Picture 2: *Interactive dictionary “e-Pupa”*

3. attēls. *Interaktīvs latviešu valodas mācību kurss*
 Picture 3: *Interactive Latvian training course*

- 8) audiomateriāli,
- 9) videolekcijas un videonodarbības, videofilmas,
- 10) spēles,
- 11) saites uz citiem interneta resursiem.

Veidojot LVA OER, tiek domāts par to, vai un kā tie sekmē:

- 1) mācību procesa individualizāciju un diferenciaciju,
- 2) patstāvīgu skolēnu mācību darbību,
- 3) daudzveidīgu informāciju,
- 4) mācību darbības intensifikāciju,
- 5) krāsaināku, daudzveidīgāku, aizraujošāku un emocionālāku mācību vidi,
- 6) pedagoga darba atvieglošanu,
- 7) skolēnu pašvērtējuma prasmes,
- 8) tehnoloģiju lietošanas prasmes.

Izlasī tekstu un atzīmē pareizo atbildi!
Lasīšana A1

Uzdevuma izpildei paredzētas 3 minūtes

6

5

4

3

- **Trešajā plauktā ieliec flomāsteru, zīmuli un pildspalvu!**
- **Otrajā plauktā ieliec šķēres un limi!**
- **Ceturtajā plauktā ieliec burtnīcu!**

4. attēls. *Pārbaudes darbi ar pašnovērtēšanas iespējām*
 Picture 4: *Testing tasks with self-assessment options*

Daudziem uzdevumiem un spēlēm ir apguves līmeņi, kurus skolēni un pieaugušie izvēlas atbilstoši savām spējām un vajadzībām.

Lielākajā daļā mācību materiālu ir iespēja pārbaudīt savas zināšanas un veikt darbu vairākas reizes.

Lai sniegtu atbalstu pedagogam un nodrošinātu materiālu izmantošanas kvalitāti, lielākajai daļai mācību materiālu ir izveidoti metodiskie pielikumi, kuros ir sniegtas rekomendācijas darbā ar tiem. Tiek organizēti arī semināri, kursi, pedagogu meistarklases, lai sekmētu portāla „Māci un mācies latviešu valodu” mācību materiālu izmantošanu mācību procesā. Tādējādi tiek nodrošināta mācību un metodisko materiālu saturiskā kvalitāte un pilnveidotas skolotāju IKT prasmes.

Secinājumi

1. Izglītība, kas ir virzīta tikai uz zināšanu ieguvu, ir zaudējusi efektivitāti.
2. Atbilstoši jaunās izglītības paradigmas principiem līdzās tradicionāliem mācību modeļiem rodas jauni, inovatīvi mācību modeļi, pieejas, metodes, kuri sekmē izglītības pieejamību un atvērtību.

3. Nozīmīgu vietu šo uzdevumu risināšanā ieņem brīvpieejas izglītības resursi (OER).

4. Pedagoģiskajā procesā ir būtiski apzināties arī problēmas, kas ir saistītas ar OER izmantošanu.

5. OER kvalitatīvā izmantošanā ir divas būtiskas problēmas: to izveides tehnoloģisko risinājumu un saturiskās kvalitātes neatbilstība, kā arī efektīva un pedagoģiski pamatota OER izmantošana mācību procesā.

6. Balstoties uz apkopoto informāciju par OER Eiropā un pasaulē, kā arī uz aptauju, pētījuma „Mediju lietošanas kompetence skolotāju un skolēnu mērķa grupā” (BISS 2011) un fokusgrupas diskusijas rezultātiem, LVA 2013. gadā izveidoja portālu „Māci un mācies latviešu valodu”.

7. Lai nodrošinātu portālā ievietoto mācību un metodisko materiālu kvalitāti un izmantošanu, mācību materiāli tiek veidoti kopā ar metodiskām rekomendācijām, notiek semināri, kursi un skolotāju meistarklases mācību materiālu ieviešanā.

8. Iepriekšminētie pasākumi nodrošina OER saturisko kvalitāti un pilnveido skolotāju IKT prasmes.

LITERATŪRA

BISS (2011) – Latviešu valodas aģentūra. Baltic Institute of Social Sciences (2011). Mediju lietošanas kompetence skolēnu un skolotāju mērķa grupā 9. <http://maciummacies.valoda.lv/par-latviesu-valodas-apguvi/petijumi>, sk. 20.12.2014.

Eiropas Komisija. *Open Education Europa*. <http://www.openeducationeuropa.eu/lv/article/No-atv%C4%93rtajiem-izgl%C4%ABt%C4%ABbas-resursiem-uz-atv%C4%93rtaj%C4%81m-izgl%C4%ABt%C4%ABbas-praks%C4%93m>, sk. 20.12.2014. *Eiropas Komisijas informatīvais paziņojums* (2013). europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-813_lv.htm, sk. 11.12.2014.

Hylén, Jan (2006). *Open Educational Resources: Opportunities and Challenges*. <http://www.oecd.org/edu/ceeri/37351085.pdf>, sk. 20.12.2014.

Klārks, Rons (2013). *Nost ar garlaicīgām mācību stundām!* Rīga: Zvaigzne ABC.

Knapper, Christopher K., and Cropley, Arthur J. (2000). Lifelong learning in Higher Education. *International review of Education*, 46. London: Kogan Page.

Kropļijs, Artūrs, Raševska, Malgožata (2004). *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinībās*. Rīga: RaKa.

OECD (2000). *Education at a Glance: OECD Indicators*. Paris: OECD. www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf, sk. 20.11.2014.

OECD (2007). *Giving Knowledge for free. The emergence of open educational resources*. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/giving-knowledge-for-free_9789264032125-en#page12, sk.20.12.2014.

Stacey, Paul (2010). *Foundation Funded OER Vs. Tax Payer Funded OER – A Tale Of Two Mandates*. <http://edtechfrontier.com/2010/10/26/foundation-funded-oer-vs-tax-payer-funded-oer-a-tale-of-two-mandates/>, sk. 20.12.2014.

Stacey, Paul (2013). *Government Support for Open Educational Resources: Policy, Funding, and Strategies*. <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/1537/2481>, sk. 20.12.2014.

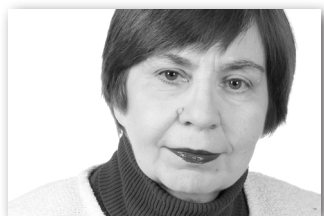
The William and Flora Hewlett foundation (2014). <http://www.hewlett.org/programs/education/open-educational-resources>, sk. 20.12.2014.

UNESCO (2002) – <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/open-educational-resources/>, sk. 20.12.2014.

Тароева, Л. (2009). *Организационно-педагогические условия формирования ключевых компетенции в процессе гуманитарной подготовки студентов*. x-Uni.com/referat/269854, sk. 20.10.2014.

Natalja Veršīņa (Наталья Вершинина)

A. N. ЯХОНТОВ В ЛАТВИИ

В статье рассматриваются малоизвестные факты биографии и творческой деятельности псковского поэта Александра Яхонтова, связанные с пребыванием в Латвии в 1850–1889 годах. С помощью архивных материалов устанавливается, что Яхонтов и его семья регулярно посещали Либаву (ныне – Лиенау) и другие места Курляндской и Лифляндской губерний с лечебными и культурно-образовательными целями. В публикуемых впервые (после 1884 г.) стихотворениях Яхонтова, посвященных морской тематике, отмечаются черты ландшафта, непосредственно связанные с природной средой Прибалтики. Устанавливается, что стихотворения «Либава», «На берегу моря», «Опять у моря», «Безветрие» были написаны по впечатлениям пребывания Яхонтова в Либаве в 1857 и 1860 годах.

Ключевые слова: Яхонтов, литературное краеведение, путешествие, морская тематика, Либава (Лиенау), архивные материалы, поэтический цикл.

A. N. JAHONTOVS LATVIJĀ

Rakstā tiek atklāti mazzināmi fakti par Pleskavas dzejnieka Aleksandra Jahontova biogrāfiju un daiļradi. Tie ir saistīti ar dzejnieka atrašanos Latvijā 1850.–1889. gada laikā posmā. Izmantojot arhīva materiālus, ir noskaidrots, ka dzejnieks un viņa ģimene ārstnieciskos un kultūrizglītojošos nolūkos regulāri apmeklēja Lībavu (tagad Liepāja) u. c. vietas Kurzemes un Vidzemes guberņās. Jahontova dzejoļos, kas pirmo reizi tiek publicēti pēc 1884. gada, parādās Baltijas valstīm raksturīgas ainavas, dabas atainojuma iezīmes. Var konstatēt, ka tādi Jahontova dzejoļi kā „Lībava”, „Jūras krastā”, „Atkal pie jūras”, „Bezvējš” ir uzrakstīti, apmeklējot Lībavu 1857. un 1860. gadā.

Atslēgas vārdi: Jahontovs, literārā novadpētniecība, ceļojums, jūras tematika, Lībava (Liepāja), arhīva materiāli, dzejas cikls.

A. N. YAKHONTOV IN LATVIA

The aim of this article's research is the recovering of facts about visits of a Pskov poet Alexander Nikolayevich Yakhontov in 1850–1889 to Latvia. Yakhontov's life was associated with Latvia for forty years, not only in terms of biography, culture and education, but also in the aspect of creativity. However, until now diverse Yakhontov's

connections with Latvia were not systematized and literary studied by local history; archival materials, stored in the Manuscript Department of Pushkin House, and a manuscript of poems by Yakhontov, located in the Pskov museum-reserve, were not introduced in the scientific process.

This article releases the first Latvian text in poetry by Yakhontov, who was predisposed to assimilate the cultural environment by the features of his upbringing and education character: translation activities, that began in Tsarskoye Selo Lyceum and entrenched during his European travels in 50–80s, by the interest in culture and life of other people, their history and modernity (books for popular reading “Journey to the Northern Territory of Russia”, “People’s War in 1812” et al.). Being the translator of European literature (J. W. Goethe, F. Schiller, H. Heine, G. E. Lessing, A. Mickiewicz et al.) and the educator in the broadest sense, Yakhontov perceived Latvia as a special area, that combines elements of Russian and European mentalities, aesthetic influence of Slavic and Western cultures. At the same time, the analysis of poetic texts reveals, that he was quite aware of the unique nature of Latvia and the special aesthetics inherent in its discreet seascapes.

Yakhontov’s position – as a poet and translator, as well as the specifics of his life circumstances (the need for mud therapy in the resorts of the Baltic states) – was the basis of the scientific methodology, used in the article: biographical, historical and literary, cultural and historical, textual research methods.

The study shows, that the main place for Yakhontov’s visits in Courland was Libau (Liepāja – since 1918). Oversea routes of Yakhontov took him through Libau, where he (and later – his wife and son) had the treatment for several times. In the poetic world of Yakhontov Libau held a special place, symbolizing the pristine, wild nature, opposed to the orderly, resort, recreational space.

The analysis of previously unpublished epistolary heritage of Yakhontov, compared with the text of the poem “Libau”, helps to clarify its dating, the story of creation and further processing in the book “Poems by Alexander Yakhontov”, edited in 1884. It has been found out that “Libau” opens a lyrical cycle – “On the seaboard”, “By the sea again” and “Calm”, created in 1857 and 1860.

It can be concluded, that Yakhontov’s poems inspired by stas in Liepāja and other places of Kurland, can not only identify new, previously unexplored facts of his biography and poetry, but also provide an opportunity to imagine the natural and cultural environment, that characterizes Latvia in this period. Thanks to Yakhontov, the seascape of Libau and experienced moods, which covered an observer in the minutes of contemplation of sea space, can be represented. Being a so-called secondary poet, Yakhontov could convey the uniqueness of experienced sensations, which did not prevent the literary plaque and an abundance of poetic style, which in the context of the Latvian cycle are perceived as the carriers of cultural experience.

Keywords: Yakhontov, literary local history, travel, marine theme, Libau (Liepāja), archival materials, poetic cycle.

Александр Николаевич Яхонтов (1820–1890) – единственный поэт XIX века, чья жизнь и литературные труды на протяжении сорока лет (с 1851 г.) были непрерывно связаны с Псковским краем, причем не только в плане собственно творческом, но и отношении активного общественного служения. Автобиография поэта, опубликованная посмертно в журнале «Русская старина», дает представление о широте интересов Яхонтова: *Служил в Петербурге по 1851 г. С этого года переселился в г. Псков, где служил сначала по министерству государственных имуществ, потом – директором Псковской классической гимназии в продолжение 10 лет. Затем избран предводителем дворянства Псковского уезда, а в 1877 году председателем псковской уездной земской управы. Прослужив в этой должности два трехлетия, вновь избран в предводители дворянства Псковского уезда, в каковой должности состоит и поныне. В начале 1889 г. состоялось в г. Пскове празднование 50-ти летнего юбилея его службы* ([Семевский] 1890: 693).

Однако для многих, знавших Яхонтова, его личность связывалась прежде всего с многообразной и неустанной деятельностью поэта, переводчика, мемуариста, педагога.

12 октября 1890-го года, на семидесятом году от рождения, скончался в Псковской губернии один из даровитых русских поэтов и переводчиков А. Н. Яхонтов – писала «Русская старина» ([Семевский] 1890: 693), и подобную же аттестацию находим в «Историческом Вестнике»: *поэт и превосходный переводчик* (Некролог 1890: 855).

В начале жизни Яхонтов видел Пушкина – в 1826 году ссыльный поэт приезжал в родовое имение Яхонтовых Камно в нескольких километрах от Пскова. Это событие и пребывание Яхонтова в Царскосельском лицее стали определяющими при выборе им литературного поприща: в лицее он переводит римских поэтов, позднее создает один из лучших, по мнению критиков, переводов драмы И.-В. Гете «Торквато Тассо»; театры ставят переведенные им трагедии «Ифигения в Тавриде» И.-В. Гете и «Эмилия Галотти» Г. Э. Лессинга. Как человек сороковых годов, преданный делу народного образования, Яхонтов, по поручению Комитета грамотности, составил и издал книги для народного чтения: «Народная война 1812 г.» (1883), «Город Псков и его окрестности» (1886), «Путешествие в Северный край России» (1886), «Царствование Александра Первого Благословенного» (1890); перевел с английского «Робинзона Крузо» Д. Дефо.

Живя в Пскове, Яхонтов постоянно сотрудничал с журналами, регулярно публикуя стихи в «Отечественных записках», «Вестнике Европы», «Живописном обозрении», «Русской старине», «Наблюдателе» и др. столичных изданиях. В 1884 году в Петербурге вышел в свет его единственный поэтический сборник – «Стихотворения Александра Яхонтова». В конце жизни поэт написал два мемуарных очерка: «Петербургская итальянская опера в 1840-х годах» (1886) и «Воспоминания царскосельского лицеиста» (1888), ставшие глубоким и

полным отражением своей эпохи.

Еще при жизни Яхонтов был отнесен к числу второстепенных поэтов без своего лица, но обладающих даром доходчиво и чутко предавать чужое слово. Его ставили рядом с Н. Некрасовым, Я. Полонским, А. Майковым, А. Толстым, А. Фетом и др. известными поэтами-современниками.

Латвия и именно Либав (Лиепая – с конца 1918 г.) были неизменной и глубокой любовью Яхонтова, который посещал Либаву регулярно, очевидно, по причине уже с ранних лет обнаружившей себя серьезной хронической болезни. Безусловно, этот портовый и курортный город, принадлежавший во время пребывания в нем Яхонтова Курляндской губернии, был важен ему именно как курорт (лечение природными ресурсами, среди которых – морские ванны и серные ключи), но не менее притягательной была и культурная среда, выступающая связующим звеном между Россией и странами Европы. На протяжении жизни Яхонтов неоднократно совершал заграничные путешествия – из тех, что подтверждаются документально, первое относится к 1842 году (Вершинина 2011: 25–26).

Впервые латвийский маршрут обозначен в письме родителям, Николаю Александровичу и Любови Федоровне, он от 8 июля 1857 года, в Псковскую губернию, в родовое имение Камно. В хранящемся в рукописном отделе ИРЛИ (Пушкинский Дом) письме Яхонтова читаем: *Я приехал в Ригу третьего дня в субботу, не в пятницу, как предполагал, потому что пароход вышел из Либавы не 4-го, а 5-го июля. Это дало мне средство кончить мои 40 купаний. Приехавши сюда благополучно, я узнал, что доктора моего в Риге нет.* Далее следует пояснение, что лечащий врач Яхонтова просит приехать к нему в Дубболты [*Дубулты – часть города Юрмала – N. V.*] – приморское местечко в 25 верстах от Риги, по поводу чего автор письма выражает досаду: *Опять, как и в прошлом году, остановка! Он не пускает еще меня домой и говорит, что ему непременно надо еще раз видетсь со мною дня через 4. Я уже хотел вчера выехать из Риги и думал непременно поспеть к 11 числу в Камно. <...> Ради Бога, не сердитесь на меня и не торопите меня; остановка эта необходима для моего здоровья, а потому и для успеха всей моей поездки. Не могу ничего еще сказать решительно: принесло ли мне пользу купанье или нет? Это скажется после. Также не знаю я еще наверное: нужно ли будет захватить в Дерпт или можно без этого обойтись. <...> Как бы поскорее домой!* (Архив А. Н. Яхонтова 20: 3–3 об.). Примечательно брошенное вскользь замечание «как и в прошлом году» свидетельствует о регулярности посещений Яхонтовым Прибалтики в летние месяцы.

В письме невесте, Анне Николаевне Ильман, от 20 июня 1860 года из Камно Яхонтов сообщает о предполагаемом новом заграничном путешествии, маршрут которого также проходит через Латвию. До Риги он собирается ехать дилижансом, затем, на пароходе, в Штетин, оттуда по железной дороге – до Гофа и, наконец, достичь конечного пункта путешествия, которым будет

австрийский курорт Франценсбад (Архив А. Н. Яхонтова 17: 8). Во время этого путешествия Яхонтов писал невесте письма (семь из них хранятся в архиве Пушкинского Дома), в частности, о том, как добирался морским путем в Берлин: *в субботу, 2 июля, в 10 часов утра я сел на большой пароход Рига и Любек <...> берега Пруссии уже рисовались в тумане <...> мы пересели на маленький пароход в Свинемюнде и поплыли вверх по Одере к Штетину* (Архив А. Н. Яхонтова 17: 13).

Известно, что морское сообщение между Ригой и Любеком открылось в первой половине 1830 годов, о своем плавании на пароходе до Любека в эти годы рассказывает А. И. Кошелев (Кошелев 1884). Обратный путь Яхонтова пролегал через Либаву, о чем свидетельствует его письмо семейству Ильман, датированное 7 сентября 1860 года: *Переезд мой из Либавы до Пскова был очень неприятным и утомительным* (Архив А. Н. Яхонтова 17: 30).

Таким образом, соответствующее замыслам и планам Яхонтова пребывание в Курляндской и Лифляндской губерниях следует считать установленным биографическим фактом.

Словарь Брокгауза и Ефрона отмечает, что *несмотря на многочисленные болота, морской климат в К. [Курляндской] губернии считается самым благоприятным из Прибалтийских губерний как для здоровья, так и для земледелия* (Брокгауз, Ефрон 1896, XVII: 83). Либава на рубеже 50–60 годов была достаточно известным курортом – по замечанию новейшего исследователя, само слово *курорт* в русском языке начинает входить в обиход именно с середины XIX века (Строганов 2010: 8), – местом, куда приезжали великие князья. Так, в 1860 году, когда маршрут очередного заграничного путешествия Яхонтова пролегал через Либаву, здесь отдыхал цесаревич Александр Александрович.

Впоследствии в заповедных уголках Латвии поэт искал душевного успокоения, а также физического исцеления себя и близких, в первую очередь, долгие годы страдающей от нервного расстройства жены Анны Николаевны. Он настоятельно советовал родственникам отправляться летом в Либаву и даже готов был начертить план города, очевидно, хорошо ему знакомого и по-своему любимого. Возможно, в начале 1870 годов, *когда уже было открыто ванное заведение с теплой морской водой* (Иванова 2014: 12), Яхонтов отдыхал в этих местах с сыном Колей (1862–1926), о чем мальчик писал матери, перечисляя средства лечения: *Мамаша, я купаюсь в минеральной воде; но вдруг машина испортилась и мы остались без купанья; с самого начала я взял три ванны чистых, но потом взял шесть ванн с железным порошком, но потом опять 9 чистых ванн взял. Папаша взял двадцать чистых ванн, а три с солью* (Архив А. Н. Яхонтова 38: 4). Морские купания принимала и сама Анна Николаевна, в письмах которой постоянно упоминаются, кроме Либавы, Ревель (название столицы Эстонии – Таллина – до 1919 г.) и Гапсаль (официальное название эстонского города Хаапсалу до 1917 г.). Передвижение между этими пунктами в 70–80-е годы, по-видимому, представляло собой уже

освоенный путешественниками маршрут – К. Случевский, например, отмечает его в книге «По Северу России»: *За Ревелем следовали Гапсаль, известный своими морскими купаниями <...> и Пернов* (Случевский 1888: 5).

О том, что отношение поэта к Латвии и Либаве – в особенности – складывалось в самостоятельную лирическую тему, можно судить по стихам, в которых на первое место выходит не упорядоченное рекреационное пространство, а исключительно *нетронутая, первозданная, дикая* природа (такими эпитетами обычно сопровождается описание узкой песчаной косы, отделяющей Либавский залив от Балтийского моря, где расположен город). По-видимому Яхонтов принадлежал к числу поэтов, чье чувство природы, поверяемое философией Гете и Шиллера (Вершинина 2013), формировалось в курортной среде как *изначально* природной – природа сама по себе стала предметом его латвийской поэзии, которая в этом отношении может служить своего рода уникальной литературной меморией.

Можно считать установленным, что именно во время пребывания в Латвии в 1857 году было написано стихотворение «Либава» (датировано 28 июня), в связи с которым современный исследователь справедливо замечает: *Таким писателем записал и дает нам увидеть пейзаж Лиенау 19 века – с морем и кораблями, с покоем и зеленью* (Ivanova 2014: 12).

Либава

*Привольно здесь! Зеленые ковры
Раскинулись широко предо мною,
Вот скоро и песчаные бугры,
Поросшие высокою травю;
За ними – море: здесь его предел.
Но мирно в берегах оно почило,
Песчаный склон далеко обмелел,
Легла волна и отдыхает сила.
Туда, туда! К знакомым берегам,
В средину очарованного круга!
Взгляну ль назад – незримый фимиам
Приносится от скошенного луга;
Там – легкий пар поднялся от земли,
Щебечут птички, весело порхая,
Там – в гавани толпятся корабли,
Там – город просыпается вдали,
Весь в зелени роскошной утопая.
А впереди – торжественный покой!
Как искрами, горят струи морские
И облака – туманною грядой
Встают из вод, как горы снеговые;
Как звездочки над морем голубым*

*Летают чайки белыми стадами
И, в утреннем тумане недвижим,
Вдали корабль чуть виден над водами.
Как призрак вод, объятый тихим сном,
Навеянным волшебника рукою,
Один он там, в пространстве неземном,
Как будто между небом и землею. (Рукопись 3)*

Сопоставление дат показывает, что уже цитировавшееся письмо к родителям было написано десятью днями позже, когда поэт еще оставался в Латвии.

Для своего единственного поэтического сборника, увидевшего свет в 1884 году, Яхонтов переработал стихотворение «Либава», включив его без заглавия в поэтическую дилогию «На берегу моря!» и сохранив отдельные строки и дату «1857». В первом из двух стихотворений еще сильнее, чем в «Либаве», выражен дух умиротворения – при ясном понимании жизненной диалектики, предполагающей (как, очевидно, и в литературном образчике, которым стала элегия В. А. Жуковского «Море»), скрытую силу в *опочившей* стихии, бурю под *дремлющей волной*, а за тихой *отмелью* – нарастающий шум прибоя:

*Над морем тихий ангел пролетел,
Торжественно стихия опочила,
Песчаный склон далеко обмелел,
Легла волна и – отдыхает сила.
Но жизнь кипит под дремлющей волной,
Но искрами горят струи живые
И облака белеющей грядой
Встают из вод, как горы снеговые.
Как звездочки, под небом голубым
Мелькают чайки белыми стадами,
И с парусом, как будто недвижим,
Вдали корабль чуть виден над водами.
Не Дух ли моря встал из глубины?
Не призрак ли, обвитый пеленою,
В немую даль неведомой страны
Плывет один, меж небом и землею? (Яхонтов 1884: 53)*

Второе стихотворение цикла должно было показать море с прямо противоположной стороны и быть контрастным относительно первого поэтического текста. Здесь не чуждое Яхонтову романтическое мироощущение подкреплялось иным обликом моря – бурного, встревоженного, подавляющего человеческий дух властью стихий. Стихотворение, имеющее в рукописи заглавие «Море» и датированное «1857 г.», отражает несомненное влияние Г.Гейне. (О факторе влияний в поэтической биографии Яхонтова писал рецензент «Отечественных записок», полагая их смену, наряду с чередованием

эстетических предпочтений, неизбежной составляющей образа второстепенного поэта: *в начале пятидесятых годов он, как водится, воспевал «ее», «зарю», «море» и т. п., в шестидесятых годах переводил Гейне, а в семидесятых и в восьмидесятых – обратился к народу* (Отечественные записки 1884: 74.)

Однако, если философскую основу стихотворений вряд ли можно считать оригинальной, то запечатленные в них картины моря и побережья Балтии, передача настроений лирического героя, созерцающего мир вокруг себя, несут впечатление переживаемой самим поэтом, неповторимой минуты. Прикрепленность второго стихотворения цикла к новой редакции «Либавы» свидетельствует о том, что оно было написано в то же время и в том же месте, где поэт подолгу мог наблюдать морской простор в его разных, постоянно меняющихся фазах и состояниях.

Яхонтов поэтически описывал берег, о котором в словарной статье «Курляндская губерния» сообщалось, что он *низмен и <...> малоизвилист, недоступен для кораблей на протяжении 16 в. [верст – N. V.], в море вследствие тянущихся, параллельно берегу, в три ряда, отмелей, изменяющих свое положение, так как они состоят из наносных песков <...> Ветер, господствующий на побережье Курляндии, отнесен здесь к разряду «бурных и продолжительных»* (Брокгауз, Ефрон 1896, XVII: 83).

В стихотворении Яхонтова описание неприветливого, холодного моря выражено точным и лаконичным стилем:

*Ветер; на море – волненье,
Берег – песчан и отлог,
Нет ни жилья, ни растенья;
Небо, вода и песок...
Мох от прибоя широко
Черной лежит полосой,
Прядают волны высоко,
Рушатся круто стеной.
С плеском лобзаний холодных,
В белых покровах, – к земле
Нимфы чертогов подводных,
Мнится, плывут в полумгле... (Яхонтов 1884: 53–54)*

Возвращение в Либаву в 1860 году, на пути из заграничного путешествия, отмечено стихотворением «Опять у моря», также включенным в сборник 1884 году. В жанровом отношении это элегия, скорее, воспринимаемая в контексте поэзии первой трети XIX века. Яхонтов, не только поэт, но и переводчик, по его собственному признанию, был *богат <...> сокровищем чужим* (Светоч 1860: 6) – в данном случае ему наиболее близок язык романтической лирики в духе элегий В. А. Жуковского и Н. М. Языкова. Пейзаж Либавы вытеснен погруженностью в предощущение *неумолимого чего-то*, но при этом узнаваем – прежде всего, потому, что это уже четвертое

по счету латвийское стихотворение Яхонтова. Выстроенные последовательно, они образуют лирический цикл:

*За валом вал ко мне бежит...
 Все те же чары, та же сила –
 Жизнь, бесконечность и могила!
 Неосязаемый магнит!
 На берегу песчаном стоя,
 Весь полон безотчетных дум,
 Все слушал бы немолчный шум
 Белоголового прибоя.
 В необозримой ширине,
 В неизмеримой глубине
 Неумолимое есть что-то
 И роковое... Как во сне,
 Бежать хотелось бы чего-то...
 Но к морю мой прикован взгляд,
 Тревогой смутной мысли полны
 И без конца, за рядом ряд,
 Ко мне, шумя, несутся волны... (Яхонтов 1884: 173)*

В этот цикл правомерно следует включить и стихотворение «Безветрие» (1860), имеющее, в целом, аллегорический характер, но открывающееся знакомым морским пейзажем:

*Широко спит морская глубина,
 И одинок в равнинах океана
 Стоит корабль, как призрак великана;
 В пучине тень его отражена.
 Недвижим он средь неподвижной влаги;
 Как саваны, повисли паруса,
 Вкруг мачт его пестро обвились флаги,
 Заволокло туманом небеса. (Яхонтов 1884: 86)*

Преданность Яхонтова месту, которое он узнал и полюбил в молодости, конечно, не зависела от процветания Либавы как модного курорта. Еще при жизни Яхонтова Либава стала терять былую привлекательность для приезжающих, что отмечается в статистике начала 1890 годов: *В качестве курорта значение Л[ибавы] падает с каждым годом, несмотря на прекрасный кургауз, хороший берег и слабый прибой. Еще в 1871–84 г. число приезжавших на купанье бывало от 1500–2000 чел., в настоящее время оно едва достигает 500* (Брокгауз, Ефрон 1896, XVIIa: 629).

Судя по письмам из Риги сестре, М. Н. Сорокиной, датируемым концом 80 годов, Яхонтов и в это время продолжал бывать в Курляндии. Вплоть до смерти (в 1887 г.) продолжала лечиться на морских курортах Курляндской и Эстляндской губерний А. Н. Яхонтова. Можно предположить, что, переводя

Гейне, поэт представлял окрестности, много раз созерцаемые им в реальности и связанные с Латвией:

*Я сидел, одинок и задумчив,
На песчаном морском берегу;
Солнце ниже склонялось, на море
Полосами бросая лучи,
И седые, далекие волны,
Шумно пенясь, все ближе ко мне
Приступали, гонимы приливом... («Из Гейне», 1872,
Яхонтов 1884: 186)*

ЛИТЕРАТУРА

- Ivanova, Laimdota (2014). Turp, turp, uz pazīstamiem krastiem! *Kurzemes Vārds*, 224 (7119).
- Архив А. Н. Яхонтова. РО ИРЛИ РАН (Пушкинский Дом). Ф. 354.
- Брокгауз, Ефрон – *Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона* (1896). С.-Петербург: Типо-Литография И. А. Ефрона.
- Вершинина, Наталья (2011). «Безупречный рыцарь» нового времени Александр Николаевич Яхонтов: монография. Псков: ЛОГОС Плюс.
- Вершинина, Наталья (2013). Гете в прочтении А. Н. Яхонтова. *Вестник Псковского государственного университета*, 3. Псков. 91–99.
- Кошелев, А. И. (1884). *Записки Александра Ивановича Кошелева (1812–1883)*. Берлин. http://az.lib.ru/k/koshelew_a_i/text_1884_zapiski_kosheleva.shtml, см. 12.12.2014.
- Некролог А. Н. Яхонтова (1890). *Исторический вестник*, 12. 855–856.
- Отечественные записки* (1884). 1 (Январь). Т. ССLXVII. Отд. II. Современное обозрение. Б. п. 72–75.
- Рукопись. *Стихотворения А. Яхонтова*, 3. ПГИАХМЗ. ОР и РК. Ф. 881 (Яхонтов А. Н.). ОФ 16333 (14).
- Светоч* (1860). Петербург. Кн. VI.
- [Семевский, Михаил] (ред., 1890). Александр Николаевич Яхонтов (1820–1890) 12 октября. *Русская старина*. Т. LXVIII, 12. 691–702.
- Случевский, Константин (1888). *По Северу России. Балтийская сторона*. Путешествие Их Императорских Высочеств Великого Князя Владимира Александровича и Великой Княгини Марии Павловны в 1886 и 1887 гг. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Гоппе.
- Строганов, Михаил (2010). Курорт в жизни человека. Курорт в жизни человечества. Вместо предисловия. *Курорт в русской культуре. К 200-летию Андреапольских минеральных вод: Статьи и материалы*. Торжок: Всероссийский историко-этнографический музей. Тверь: Изд-во М. Батасовой. 5–12.
- Яхонтов, Александр (1884). *Стихотворения*. Санкт-Петербург.

Inese Vičaka

TERRITORIAL AND NATIONAL IDENTITY AND AN ECOCRITICAL PERSPECTIVE IN CORMAC MCCARTHY'S "CHILD OF GOD"

The notion of belonging has often been examined from the perspective of location and the politics of relations to space and culture. The paper explores, how Cormac McCarthy's novel "Child of God" (1973) maps out and interrogates the notion of belonging – the protagonist Lester Ballard's belonging to his nation, community and the limits imposed or the labels attached to Lester Ballard and the rest of the Appalachian community. The paper also dwells on the issue of borders expressed in C. McCarthy's text: the border of territorial and national identity, the border of Lester Ballard as the victim's personal identity and the border of his physical place – the Appalachian region within an existential realm of conflicting political system and cultural context in the 20th century. It is possible to draw parallels with Latgale region in Latvia, which had struggled for maintenance of its territorial and national identity for years, especially in the 20th century, when Latvia intelligentsia was unwilling to accept the identity and culture of Latgale region. For many years, it had been a periphery of periphery, marked by isolation and dominated by internal and external forces and struggles against the ongoing oppression of its distinct, regionally and historically rooted identity and language. The paper as well examines "Child of God" text from an ecocritical angle, unveiling the metaphorical and symbolic level, on which relationship with the nonhuman and human world is conveyed.

Keywords: ecocriticism, culture, nature, human, industrialization.

TERITORIĀLĀ UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE UN EKOKRITIKAS PERSPEKTĪVA KORMAKA MAKĀRTIJA ROMĀNĀ „DIEVA BĒRNS”

Piederības jautājums bieži tiek skatīts lokācijas un kultūras kontekstā, šajā gadījumā uzmanība ir pievērsta romānā atainotajai Apalaču kalnu reģiona videi, kultūrai un sabiedrībai. Rakstā ir pētīts, kā Kormaka Makārtija romāns „Dieva bērns” izvērsis teritoriālās un nacionālās identitātes problēmjautājumu un galvenā varoņa Lestera Balārda piederību sabiedrībai. Galvenais šā raksta mērķis ir aplūkot teritoriālās un nacionālās identitātes jautājumu un ekokritikas perspektīvu K. Makārtija romānā „Dieva bērns” (1973). Rakstā ir iztirzāta arī L. Balārda kā pastāvošās politiskās un sociālās iekārtas upura personības identitātes robeža un

viņa fiziskās lokācijas robeža – industrializācijas skartā Apalaču kalnu reģiona vidiene. Ne mazāk svarīga loma pētījumā ir piešķirta ekokritikas perspektīvai romānā, aplūkojot tā simbolisko un metaforisko slāni, kurā ir ievītas L. Balārda attiecības ar pasauli un apkārtējo vidi.

Daudzi ekokritiķi ir pētījuši faktuālus un fikcionālus naratīvus par cilvēku dzīvi Apalaču kalnu reģionā, kurā kopš 20. gs. sākuma industriālisms bija ienesis apkārtējai videi postošas vēsmas un netaisnīgā zemes nodokļu sistēma daudziem zemes īpašniekiem lika atteikties no sava īpašuma par labu valdībai. Bieži vien naratīvos par Apalaču kalnu reģionu ir sniegts ieskats vēsturiskajā laikā pirms 20. gs., kad reģiona teritorija bija industriālisma un nesaudzīgās politikas un ekonomikas neskarta. Agrākā Apalaču kalnu reģiona dzīves apraksts ir kļuvis gandrīz kā mīts par skaistiem, neskartiem mežiem, dzidriem, foreļu pilniem strautiem, mazām, ienesīgām kalnu fermām un to īpašniekiem, kuriem vēl nebija atņemtas tiesības saimniekot savā zemē pirms nesaudzīgās nodokļu sistēmas ieviešanas. Terēze Burisa (Teresa Burris) un Patrīcija Gānta (Patricia Gantt) ir vienas no ekokritiķēm, kuras ir pievērsušas uzmanību Apalaču kalnu reģiona aprakstam romānos, norādot, ka ekokritikas kontekstā ir svarīgi izpētīt atainoto simbolisko un metaforisko slāni, caur kuru kļūst redzamas apkārtējās vides un cilvēku attiecības.

K. Makārtija romāns „Dieva bērns” ekokritikas kontekstā izceļ L. Balārda un apkārtējās vides simbolisko saikni. Ne tikai L. Balārds ir kļuvis par tālaika sociālās un politiskās iekārtas upuri, bet arī apkārtējā vide signalizē par tai nodarīto kaitējumu. Tā kā rakstnieks K. Makārtijs pats bērnību ir pavadījis Apalaču kalnu vidienē, šīs vides sociālie un politiskie problēmjautājumi ir izgaismoti ar faktuālu precizitāti, tāpēc tieši viņa darbs „Dieva bērns” ir izvēlēts robežu tematikas apskatam, kas, skatot Latgales reģiona kontekstā, kaut nedaudz attāli, tomēr sasaucas arī ar Latgales reģiona identitātes aspektu. Apalaču kalnu reģions 20. gs. sākumā, tāpat kā Latgales reģions šajā laikā, tika cīnījies par savas identitātes un kultūras saglabāšanu un pret zemes konsolidāciju reģiona robežās. K. Makārtijs, lai gan neapzināti, ir izcēlis arī ekokritikas zinātnei svarīgus problēmjautājumus, kas norāda uz to, ka cilvēkiem ir jādomā par dabas un apkārtējās vides skaistuma saglabāšanu, jo nekāda veida finansiāls vai materiāls ieguvums nespēj aizvietot dabas estētiskā skaistuma vērtību.

Atslēgas vārdi: ekokritika, kultūra, daba, cilvēks, industrializācija.

Introduction

The objective of the article is to research the issue of territorial and national identity and ecocritical perspective in Cormac McCarthy's novel *Child of God*. C. McCarthy's literary work *Child of God* is set in Appalachian region around the mid 20th century and serves as an elegy for the demise of the wilderness and farming due to the industrial development, that led to a homogenization of both the region's landscape and culture. The novel describes the degradation of the landscape in the Appalachian region, farms and many people's lives due to the encroaching

consumerism, technological, industrial and institutional development. During the thirties, the government acquired thousands of local farms for non-payment of taxes on the land in the region. The time was marked by severe hardships, homelessness and inconsiderate overproduction and degradation of local farms and the surrounding woods. The Appalachian region faced threat of losing its identity with the advance of adverse political and economic situation. External and internal forces had always tried to push the boundaries of the Appalachian region and to incorporate it in the mainstream American culture, politics, economics and identity. This aspect can be well compared to Latgale region, which had fought for its own voice and identity for years and had been depressed by adverse internal and external forces ready to divide or re-divide the borders of the territory without its right for considerable autonomy. The novel as well serves as a good ground for the study of ecocriticism, where the relationship of the human, environment and world is vital. C. McCarthy has spent his childhood in Appalachia region, therefore his account of the environment, life within borders of Appalachia is largely factual, which in its turn makes analysis of the novel interesting. C. McCarthy encourages not only the implied readers to think of the fundamental aspects of their lives, but the inhabitants of the whole world to think of the threatening appetites, which have turned them into avid and inconsiderable consumers, which in its turn is constantly providing an adverse effect on the surrounding environment and nature. The method used in the research is an ecocritical re-reading of representations of nature and environment in literature. The paper aims at understanding the nature-culture problem, discusses the complicated boundaries between nature (culture) and the place within the boundaries of Appalachian region, which, although distantly, but still bears resemblance with the issue of Latgale region in the context of its long lasting struggle to maintain its identity and autonomous culture.

1. Ecocriticism in literary studies

Literary ecocriticism has grown into a broad and mature field and has become more diversified with years since its advance in the 90s (Buell 2005; Gersdorf, Mayer 2006; Glotfelty, Fromm 1996; Witschi 2011). Greg Garrard in his most recent book *The Oxford Handbook of Ecocriticism* (2014) has pronounced ecocriticism to have come of-age as the movement, taking measure of massive proliferation of anthologies on the subject.

Ecocritics since the dawn of ecocriticism have provided an ecocritical study of relationship of different environments, nature and its dwellers portrayed in fictional and nonfictional narratives, in its count – the environment, nature within the borders of Appalachian region. Most of the narratives of Appalachia region lead the readers to the awareness, that *one of the richest and loveliest regions of America was savagely exploited and that the exploitation still continues* (Waage 2005: 157). Many ecocritics have especially studied non-fictional and fictional narratives of the life in Appalachia region that are interwoven with the choices and fates of individuals

in the existing realm of social and political order. Ecocritics interpret the effect of these choices on the surrounding environment and its degradation, providing the glimpse into the earlier Appalachia, which appears almost like a mythic tale with *lush green mountains, deep forests, ice-cold trout streams, small hill farms and little towns filled with unpretentious working class people* (Waage 2005:158). Teresa Burris and Patricia Gantt are among those ecocritics, who have turned their attention to the description of Appalachia region in novels, suggesting that ecocritical discussions of Appalachian novels necessarily need to include the following questions: *What themes emerge to help guide the reader? In what symbolic ways the environment is described? How does the writer help the reader to make sense of the relationships humans have with the physical world? How does the book add to our understanding of the natural world?* (Burris, Gantt 2013: 180). While each question may inspire an array of different related questions, an ecocritical discussion of the novels has to remain faithful to the goal of ecocriticism.

2. Territorial and national identity and ecocriticism in Cormac McCarthy's novel *Child of God*

C. McCarthy's novel *Child of God* (1973) is set in Appalachian region at the time, when the industrial and political system lured off their small farms thousands of yeomen and the government acquired large numbers of these farms sold at sheriff's auctions for non-payment of taxes. The novel chronicles the auctioning of Lester Ballard's family house and farm much to his dismay due to the unpaid taxes on the land. The reader becomes a direct witness of Ballard's eviction from his property and his conscious gradual flight from civilization and disengagement from the borders of the social environment and at last his arrest and placement in a mental institution.

The novel *Child of God* not so much serves as a portrayal of L. Ballard's ruthless violence – murder and necrophilia, but more as an elegy for the demise of the Southern wilderness and farming due to the industrial development, that subsequently led to a homogenization of both the region's landscape and culture. As Gabe Rikard has pointed out, *although self-promoting commercialism of later half of the twentieth century has not yet encroached upon life in "Child of God", the industrialization has made its mark on the world of L. Ballard* (Rikard 2013: 132). The novel describes the degradation of the Southern landscape, farms and people's lives mainly through the intrusion of government institutions. The text reveals 20th century industrial, technological and institutional development in America, that lead to the exploitation of human and nonhuman nature. The Great Depression of the 1930s began in 1920s in Appalachia, when *the industrial system had lured thousands off the farms of the region and thousands of others to the mountain collapsed under the weight of overproduction and increasing competition* (Straw 2006: 15) and *the loss of farms due to the inability to pay taxes was a commonplace of rural America during the Depressions* (Cant 2007: 95). The years of Great Depression in Appalachia were marked by severe hardships – hunger, homelessness and starvation. *During the*

1930s, the government's acquisition of large numbers of small farms sold at sheriff's auctions for non-payment of taxes to support... feelings of suspicion, hostility and despair (Rikard 2013: 132). The land speculation and government intervention provide the canvas, on which C. McCarthy paints *Child of God*.

The auction, that C. McCarthy describes in the beginning of the novel, was a common phenomenon in Appalachia during the 1930s. Farms, such as Lester's, were easy prey for the coal and timber interests, who searched property titles, bought mineral rights for a fraction of their value and increased tax burdens on yeoman farmers, however, were not the only tools, used to seize land and make traditional farming a thing of the past. *Child of God* is set at a time, when the effect of industry on the region is readily apparent: the land has been despoiled beyond repair and the people have been severed from their traditional small-farm culture. The Frog Mountain turnaround, mentioned in McCarthy's text, is one of the examples of industrial intrusion in the Appalachian wilderness, where the civilization has already put its negative mark, print on it with pollution and littering. The turnaround at the Frog Mountain and the woods in the novel is a dead end on symbolic and metaphorical level with *clay and thin gravel and flattened beer cans and papers* (McCarthy 1993: 17) all around the place, that was once filled with aesthetic beauty.

The carnivalized auction of L. Ballard's farmhouse, that takes place in *a mute pastoral morning*, stages the primal social, political and cultural crisis, that structured the society of that time in the Appalachian region, where the gathered musicians *looked like porcelain figures*, devoid of self-expression and control over liberty. The carnival-like auction has become *a holiday-gone wrong* (Ciuba 2007: 183), where property, materialism, capitalism are celebrated, but the agrarian virtue of land and nature is left undermined. Ballard, as a part of Sevier County community and the victim of the social and economic structure, becomes himself devoid of introspection and self-consciousness, which fuels violence, murder, necrophilia and intensifies chaos in the world and nature. The local community, blinded by the promised possible well-being in support for the governmental decisive role, when attending the Congregation at Six-mile Church, shuns L. Ballard and does not want to see him as a member belonging to the community of Sevier County. The community itself has been turned into puppet-like beings, as the state has already exercised power over their bodies and souls, and none of them is eager to see L. Ballard as an individual, who seeks revenge and freedom from the heavy burden of the corrupted state power: *The Congregation at Six-mile Church would turn all together like a cast of puppets at the opening of the door behind them [...] when Ballard came in with his hat in his hand and shut the door and sat alone on the rear bench they turned back more slowly. A rifle of whispers went among them* (McCarthy 1993: 23).

The territory within the borders of Appalachian region with its local community has lost its identity, on the threshold of approaching consumerism and industrialisation, that marks a negative impact on the social arena and the environment with small farms overtaken by the government, and large amounts of trees logged for production

and material income, irreversibly ruining the beauty of the region.

C. McCarthy, referring to L. Ballard as *a child of God much like yourself perhaps* (McCarthy 1993: 3), encourages the readers to see within the borders of Lester's identity *fundamental aspect[s] of ourselves – of our fear of time, our programmed infatuation with death, our loneliness, our threatening appetites, our narcissistic isolation from the world and the reality of other people* (Buell 2005: 55). L. Ballard, in fact, becomes a part of the Southern mythology, the ancient spirit of the Southern Appalachian region and an elegy of once lost pastoral. As Georg Guillemain posits: *Lester is claiming a role for himself in one of the central dramas in the pastoral republican mythology – he is ready to defend his country, land, liberty and the foundation of stable order. Lester's trauma of pastoral dispossession feels real and worthy of empathy* (Guillemain 2004: 44). The drama of the lost pastoral, as well lost territorial and national identity, due to the encroaching industrialization, that surges homogenization, is heightened on metaphorical and metaphysical level through L. Ballard's loss of personal identity and sanity, when more necrophilia and murder take place, which again demands empathy from the part of the implied reader. Rikard Gabe (2013) is one of the literary critics, who acknowledge, that C. McCarthy in his novel *Child of God* raises to the horizon the vital historical, political and social contexts of the Appalachian region and the degradation of its environment, that stems from manipulation of power and biased legal, commercial manoeuvrings in the 20th century. This makes us think, as well of Latgale region, which had also experienced manipulation of power, oppression and persistent threat of losing its own language, identity, culture and customs, due to non-acceptance by intelligentsia of Latvia in western part of the state in early 20th century and as well due to intrusion of external forces in mid 20th century.

Gradual crumbling of Lester's subjectivity within the borders of his personal identity on the metaphorical level is similar to the crumbling, degraded territory within the borders of Appalachia region. When L. Ballard's physical and mental degradation intensifies, he is referred to as *goddamnest thing and it* (McCarthy 1993: 89) – an entity, that has lost its tenacity. One cannot condemn Lester for being a victim of the time, politics and the community's neglect, as the time and place itself has become the victim of the change. Behind the political and economic background, C. McCarthy asks the implied readers to see, how L. Ballard's tale allegorically represents an unacknowledged damaging force within culture, even if they would not like to confront it. C. McCarthy's novel *Child of God* from an ecocritical perspective also raises the issue of land exploitation and its degradation in Appalachian region, following the fate of the victim of the time – L. Ballard, who seeks his place and space in the borders of life territory – bioregion, that has lost its earlier aesthetic beauty. C. McCarthy in the novel, from an ecocritical standpoint, depicts L. Ballard, the former owner of his family farmhouse, as the victim of the unjust rule of the dominant culture and politics, who has lost his property due to the heavy burden of the taxes on the land. However, this is not the only loss, that the novel describes, it

also draws the readers' attention to the surrounding environment in Appalachia, that has lost its beauty and needs new ways to heal. The auction, that takes place in the beginning of the novel, is the first key indicator, that at the time in Appalachia the economic potential of the land and the good timber is of prime importance, instead of consideration of the long-term ecological consequences of the harvesting. The auctioneer begins his sale almost like a priest, bowing and pointing, as if leading a flock of *lost sheep* to the right path, stressing the guarantee of growing wealth for the gathered Appalachians: *While you're a laying down in your bed at night this timber is up here growin. They is real future in this property. There is no sounder investment than property. Land* (McCarthy 1993: 3).

L. Ballard's farm is sold out without his permission and ability to stand against the unfair ruling of the government's decision. The land in the text is not seen as a living entity, but as a commodity, that promises the return 10–20 %.

L. Ballard's life after he lost his property slowly begins to crumble, until he reaches the utmost point of insanity. Environment and nature along with L. Ballard is portrayed as degraded due to the domination of unjust rule and political order. C. McCarthy under the veil of symbols admits, that Appalachia region and the victim of the time, L. Ballard, need new paths to heal and to recover from the unjust oppression: *Coming up the mountain through the blue twilight among great boulders and the ruins of giant trees prone in the forest he wondered at such upheaval. Disorder in the woods, trees down, new paths needed. Given charge Ballard would have made things more orderly in the woods and in men's souls* (McCarthy 1993: 78).

While one can read C. McCarthy's story of Lester's sexual deviance and insanity, it is essential to see the narrative on Lester's quest as a continuous strive to be at one with nature and defeat over already unattainable harmony of human and nature. *Lester is structurally and semantically situated to channel an ecopastoral discourse* (Guillemin 2004: 50). L. Ballard is as much victim of the politics of culture as nature itself, the emphasis in the novel is symbolically placed on the age of the landscape, that once was untouched and free from the constraints of ownership, which appears a mere mythic tale now with vanished once beautiful seas and woods: *Old woods and deep. At one time in the world there were woods that no one owned and these were like them. He passed a windfelled tulip poplar on the mountainside that held aloft in the grip of its roots two stones the size of fieldwagons, great tablets on which was writ only a tale of vanished seas with ancient shells in cameo and fishes etched in lime* (McCarthy 1993: 74).

Not only the social and cultural order has been violated in the Appalachian region, but natural order as well, where *the green world reclaims what humans have set apart* (Ciuba, 2007: 181). C. McCarthy's novel *Child of God* emphatically outlines *flattened beer cans amid roadside grass* (McCarthy 1993: 17), strewn bushes, left trucks to corrode in a quarry, weeds that overgrow Lester's outhouse, honeysuckles, that have overtaken the rusting trucks, which serve as a reproach of done harm to the surroundings and nature in Appalachian region. L. Ballard himself appears as

the victim of the time and the place – lonely, lost, harnessed and prisoned in the amphitheatre of the rock walls: *Ballard descended by giant stone stairs to the dry floor of the quarry. The great rock walls with their cannellured faces and featherdrill holes composed about him an enormous amphitheatre. The ruins of an old truck lay rusting in the honeysuckle* (McCarthy 1993: 20).

Ballard cannot attain peace and harmony in the surrounding environment, where once degraded nature mimics with irreparable sorrow the disrupted social and cultural order. The depiction of the surrounding area with the absence of large timber stands and abandoned quarries serve as a hint of the destructive consumption, that had once taken place. C. McCarthy through L. Ballard leads the readers throughout the Appalachian region and makes aware of the state of the surrounding environment. L. Ballard cannot find peace at any place he stays, be it an outhouse with a few soft shards of planking grown with a virid moss, Waldrop's abandoned house or dumpkeeper Reubel's junkyard.

L. Ballard cannot even find reconciliation with nature in his dreams of the past. L. Ballard in his dreams rides with his father through woods, watching deer in meadow, where the sun falls on the wet grass, but still the dreams promises no consolation as *each leaf that brushed his face deepened his sadness and dread. Each leaf he passed h'd never pass again* (McCarthy, 1993: 93). The sadness stemmed from the awareness, that no one can give back the time, when the mark of industrialisation had not left its print on the beauty of nature. The apprehension of once lost beauty of the earlier state of nature gives only bitter taste of extinction.

The end of the novel symbolically promises L. Ballard rebirth and reconciliation with nature. The cavern, that was his last hiding place from those, who sought to arrest him, was with *the walls with softlooking convolutions, slavered over as they were with wet and bloodred mud, had an organic look to them* (McCarthy 1993: 77). L. Ballard symbolically returns to the place, that once was his mother's womb with the promise of soon rebirth or return to innocence. Nature itself has given a promise of return in case he succumbs and admits, that there is no possible further existence without reconciliation with the damaged nature. The walls of the cave extrudes him out like a newborn to come to meet his fate: *it was with hours past dark and a black night when he finally emerged from the earth* (McCarthy 1993: 104). L. Ballard is aware of the necessity to succumb to the social order, to present him at the local county hospital, stating, that there is no other way of escape to freedom.

Conclusions

C. McCarthy's novel *Child of God* despite its prevailing theme of violence and necrophilia, on the metaphorical and symbolic level unveils the unjust social and political order in the Appalachia region in early 20th century with the depiction of L. Ballard as a fragile, weak individual, victimized not only physically, but as well mentally. The Appalachia region has had its own history with the unjust rule and industrialization, that has irreversibly inflicted huge damage to its environment and

culture. One can draw parallels with Latgale region, which had been as well the victim of the time in the 20th century with the experience of rejection by Latvian intelligentsia in the early 20s and due to intrusion of external forces in mid 20th century. But in the context of ecocriticism it can be well seen, that once lost pastoral and the aesthetic beauty of the landscape can never be regained, it is a dead end like Frog Mountain turnaround seen in *Child of God* with littered woods, flattened beer cans and papers. C. McCarthy's novel serves as a good reminder, that the beauty of nature and every region's culture and identity have to be preserved and that any material gain or profit cannot counterbalance aesthetic value of nature and treasure of culture and identity.

REFERENCES

- Buell, Lawrence (2005). *The Future of Environmental Criticism*. Malden: Blackwell.
- Burris, Theresa L., Patricia M. Gantt (2013). *Appalachia in the Classroom: Teaching the Region*. Ohio University Press.
- Cant, John (2007). *Cormac McCarthy and the Myth of American Exceptionalism*. Routledge.
- Ciuba, Gary (2007). *Desire, Violence & Divinity in Modern Southern Fiction: Katherine Anne Porter, Flannery O'Connor, Cormac McCarthy, Walker Percy*. LSU Press.
- Dobie, Ann (2011). *Theory into Practice: an Introduction to Literary Criticism*. Cengage Learning.
- Garrard, G. (2014). *The Oxford Handbook of Ecocriticism*. Oxford University Press.
- Gersdorf, C., Mayer, S. (2006). *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism*. Rodopi.
- Glotfelty, C., Fromm, H. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press.
- Guillemin, Georg (2004). *The Pastoral Vision of Cormac McCarthy*. Texas University Press.
- McCarthy, Cormac (1993). *Child of God*. New York: Vintage.
- Rikard, Gabe (2013). *Authority and the Mountaineer in Cormac McCarthy's Appalachia*. McFarland.
- Rueckert, W. (1996). Literature and Ecology. *Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. 105–123.
- Straw, R. (2006). The Great Depression and the New Deal. Edwards, G. T., Asbury, J. A., Cox, R. L. (eds.). *A Handbook to Appalachia: An Introduction to the Region*. University of Tennessee Press. 15.
- Waage, Fred (2005). Exploring the Life Territory: Ecology and Ecocriticism in Appalachia. *Journal of Appalachian Studies*, 11 (1/2). 133–163.
- Witschi, N. S. (2011). *A Companion to the Literature and Culture of the American West*. John Wiley & Sons.

Natālija Zvīdriņa

SIEVIŠKĀ RAKSTĪBA: INGAS GAILES UN INGRĪDAS TĀRAUDAS PIEMĒRI

Raksta mērķis ir apzināt un analizēt Ingas Gailes un Ingrīdas Tāraudas dzeju, atklājot sievišķās rakstības klātesamību, pamatojoties uz atsevišķām femīnās rakstības pamatiezīmēm: mātišķo elementu, ķermenisko pasaules uztveri caur maņām un lirikas „es” variācijām. Izmantota strukturālās semiotikas metode, lai atklātu atsevišķu dzejas komponentu nozīmību, aktualizētu dzejas tēla variācijas, kā arī salīdzinošā metode, kas ļauj paralēli skatīt I. Gailes un I. Tāraudas dzeju un apzināt kopīgās un atšķirīgās femīnās rakstības tendences viņu darbos. I. Gailes un I. Tāraudas dzejoļu krājumu koncepcijā redzes, dzirdes un taustes gleznu nav daudz, kas liek domāt, ka autore cenšas norobežoties no sievišķās rakstības. Abu autoru darbos sievišķās rakstības princips vairāk atklājas paustajās idejās, nevis izmantotajos valodas elementos.

Atslēgas vārdi: I. Gailes dzeja, I. Tāraudas dzeja, femīnā rakstība, strukturālās semiotikas metode.

FEMININE WRITING: EXAMPLES FROM INGA GAILE AND INGRĪDA TĀRAUDA

Female writing is a new theoretical concept, that originated within the framework of the current wave of feminism criticism in the middle of the 20th century. In 70s the terms “sex” and “gender” had a distinguishing meaning. Within the framework of Gender there have been studied female (feminine) and male (masculine) texts, that prove that, regardless of gender or experience of the author; there can be the presence of male and female writing in literary works. The author of the feminine text may also be a man.

The theoretical basis of the work is formed by the research carried out by various feminist theorists: Cixous, Clement “The Newly Born Woman”, Luce Irigaray “An Ethics of Sexual Difference” (1993), Julia Kristeva “Signifying Practice and Mode of Production” (1976), Valentina Maslova (В. Маслова) “Лингвокультурология” (2001), Elena Trofimova (Е. Трофимова) “Терминологические вопросы в гендерных исследованиях” (2002), Sandra Meškova “Feminisms” (2013), Jurijš Lotmans (Ю.М.Лотман) „Статьи по семиотике и тирологии культуры” (1992).

The most important female (feminine) characteristics in the literary text, that has appeared of certain feminist theorists views, are as follows: maternal element;

bodily communication with the world (vision, touch, hearing, smell, taste), expressive, sensual, emotionally expressive language, diversity of forms, subjectivity in the description of everyday life, disclosure of the prohibited, which is rooted in the unconscious mind of the oppressed women.

Within the framework of the article there has been put an emphasis on the presence of initial motherhood, revelation of bodily communication, as well as the lyrics of I expression variations in Inga Gaile's poetry collection "Kūku Marija" (2007) and Ingrīda Tārauda's poetry collection "Boltais šokolads" (2012).

The goal of the article is to identify and analyze I. Gaile's and I. Tārauda's poetry, revealing the presence of female writing on the basis of the definite key features of feminine writing: the maternal element, bodily perception of the world through senses and variations of "I" lyrics. There has been used a method of structural semiotics to reveal the importance of individual components of poetry, as well as to update the variations of poetic images, as well as there has been applied a comparative method, that allows to see I. Gaile's and I. Tārauda's poetry in parallel and to identify common and different tendencies of feminine writing in their works.

In order to discover the best and in depth the presence of bodily world's perception in both authors' poems, it was necessary to excerpt visual, auditory, tactile, olfactory and taste examples, which provide a fuller picture of the language means used in poetry (see a summary table at the end of the article).

In the research process it was found that I. Gaile and I. Tārauda only partially represent a feminine writing style, that is reflected through the prism of their perception of the world – the ability to see the surrounding individually, but still in a feminine way. Although both authors use feminine writing, the poetic mood and emotionality is different. I. Tārauda's poems create imperceptibility and airy feeling, that are permeated by sensuality and emotional experience. On the other hand I. Gaile's poems are down to earth, urbanized, they merge into the daily routine of the inevitability and sensuality, that sometimes borders on brutality. Despite this, the author reveals some aspects of feminine writing in her works. Both authors reveal feminine writing principles in their ideas, but it is not revealed in their language.

Keywords: I. Gaile's poetry, I. Tārauda's poetry, feminine writing, method of structural semiotics.

Sievišķā rakstība ir salīdzinoši jauna teorētiskā koncepcija, kas radās kārtējā feminisma kritikas viļņa ietvaros 20. gs vidū. Teorētiskās domas veidotāji sāka popularizēt ideju, ka sievietes ir rakstījušas un raksta citādāk nekā vīrieši, tas ir saistīts ar mentālajiem un psihiskajiem procesiem, bieži vien neatkarīgi no fiziskā dzimuma. *Jau 70. gados parādījās terminu „dzimums” (sex) un „dzimte” (gender) nošķirums, kur dzimums ir empīriski tverams, bet dzimte ir sociālais un kultūras determinants* (Meškova 2013: 336). Dzimtes (gender) teorijas ietvaros tika pētīti sievišķie (femīnie) un vīrišķie (maskulīnie) teksti, kas pierādīja, ka neatkarīgi

no autora dzimuma vai pieredzes literārajos darbos var pastāvēt gan vīrišķā, gan sievišķā rakstība. Tas nozīmē, ka femīna teksta autors var būt arī vīrietis un otrādi, tādējādi *spēt atbrīvoties no dzimtes lomām un atļaut „citam” kļūt redzamam* (Cixous 1986: 72).

Iepazīstoties ar dažādu sievišķās rakstības teorētiku viedokļiem (Helēne Siksū (*H. Cixous*), Lisa Irigaraja (*L. Irigaray*), Jūlija Kristeva (*J. Kristeva*), Valentīna Maslova (*B. Maslova*), Elēna Trofimova (*E. Трофимова*)), nākas secināt, ka vienota kopsaucēja par šīs rakstības pamatprincipiem nav. Dalīšanās viedokļos padara šo jomu elastīgu pētīšanai dažādos diskursos – literatūrzinātnē, socioloģijā, psihoanalīzē, filozofijā, feminisma teorijās. Tādējādi paveras plašas iespējas diskusijām un interpretācijām, jo katrs autors, teorētiķis, pētnieks attiecīgo jautājumu var skatīt no sava redzespunkta. Viens kopsaucējs gan ir – pamatā tiek skatīta dzimtes, ne dzimuma izpratne.

Apkopojot vairāku iepriekšminēto teorētiku (H. Siksū, L. Irigaraja, V. Maslova, E. Trofimova) atzinumus par sievišķās rakstības pazīmēm, var gūt priekšstatu par svarīgākajām pamatiezīmēm, kas raksturo femīno rakstību literārā tekstā:

- 1) mātišķā pirmsākuma idejas atklāsmē,
- 2) ķermeniskā komunikācija ar pasauli (redze, tauste, dzirde, oža, garša),
- 3) izteiksmīga, jutekliska, emocionāli ekspresīva valoda,
- 4) formu daudzveidība,
- 5) subjektivitāte ikdienas dzīves aprakstā,
- 6) aizliegto pārdzīvojumu atklāšana, kas zemapziņā sakņojas apspiesto sieviešu pieredzē.

Raksta ietvaros nav iespējams atklāt visas minētās pazīmes, tādēļ uzmanība tiks pievērsta mātišķuma pirmsākuma idejai, ķermeniskās komunikācijas atklāsmei, kā arī liriskas *es* izpausmju variācijām I. Gailes dzejoļu krājumā „Kūku Marija” (2007) un I. Tāraudas dzejoļu krājumā „Boltais šokolads” (2012).

I. Gaile ir latviešu dzejniece, dzimusi 1976. gada 29. jūnijā Rīgā. Autore ir debitējusi 1999. gadā ar dzejoļu krājumu „Laiks bija iemīlējies”. Ir izdoti četri autores dzejoļu krājumi: „Laiks bija iemīlējies” (1999), „raudāt nedrīkst smieties” (2004), „Kūku Marija” (2007), „Migla” (2012; Latvijas Literatūras centrs 2012).

I. Tārauda ir latgaliešu dzejniece, dzimusi 1971. gada 30. jūnijā Dricānu pagastā. Literatūrā debitējusi 2000. gadā ar dzejas grāmatu „Vīgla byušonys ironeja”. I. Tāraudai ir tapuši trīs dzejoļu krājumi: „Vīgla byušonys ironeja” (2000), „Izdadzynuota sirds” (2001), „Boltais šokolads” (2012; Tārauda 2008).

Literatūrkritiķe H. Siksū uzskata, ka teksta un bērna radīšanas procesam ir līdzīgas funkcijas. Viņa rakstībā saskata *sievišķā pirmsākumu* (Cixous 1998: 144), kas pašos pamatos izriet no sievietes spējas būt citādei – iznēsāt un dzemdēt bērnus. Femīnās rakstības pārstāvju *sakņošanas sievišķajā principā uzsver nepārtrauktā asociācija ar mātes sfēru* (Ezergaile 2011: 103). Sieviešu gadījumā tā ir saistīta ar dabas dotu spēju būt mātei, bet vīriešiem – ar garīgi tuvu saikni ar savu māti.

I. Gailes dzejā mātišķā pirmsākuma apjaušana ir iekodēta vairākos dzejoļos. Tā

ir saistīta gan ar bērna iznēsāšanas procesa nozīmīgumu – *vienkārša sieviete tikai balta/ viņa iet no koka līdz kokam/ vēderā bērns runā ar sauli* (Gaile 2007: 7), gan ar bērna nākšanu pasaulē: *Mēs neticam sniega baltumam,/ bet tomēr zem tā ir asinis,/ šonakt dzims bērni/ un brēks pretī debesu lokam* (Gaile 2007: 11); *mēs izkusīsim viens otrā/ un dzims mums bērni sudraba karotēm mutē/ būs rudens/ silti un labi* (Gaile 2007: 27). Mātes misija autorei dzejā ir viens no sievietes dzīves papildījumiem, jēgas piešķirējiem. Apzināti vai tikai nojausmas līmenī sieviete saprot, jūt bērna dzimšanas mirkļa nozīmīgumu, jo tajā brīdī apkārt sastingst viss – daba, lietas, cilvēki, pasaule –, *un tik vienu mirkli viss bija izskaidrojams –/ bija tava dēla pirmās dienas rīts* (Gaile 2007: 12).

I. Tāraudas dzejā mātišķuma idejas parādās pastarpināti, bieži izmantojot dabas objektus, piemēram, *ka zivim moztī brīss i kuorklim/ otkon taipoš pīninis nūtik* (Tārauda 2012: 10); *drīz iečirkstināsies putni/ tiem sadzims bērni un* (Tārauda 2012: 61). Ne tikai sieviete, bet visa daba ir pakārtota mātišķajam pirmsākumam, auglības pamatprincipam. I. Tārauda apzinās šo saikni, iespējams, tāpēc caur dabas objektiem liek lasītājam izprast, izdzīvot pašam savu dzīvi.

Lai varētu pilnvērtīgāk un padziļinātāk atklāt ķermeniskās pasaules uztveres klātesamību abu dzejnieču dzejoļos, bija nepieciešams ekscerpēt redzes, dzirdes, taustes, ožas un garšu gleznu piemērus, kas sniedza pilnīgāku priekšstatu par izmantotajiem valodas līdzekļiem dzejā (sk. 1.tabulu). Ķermeniskās pasaules uztveres demonstrēšanu var uzskatīt par protestu vīrišķās pasaules racionālismam, lietišķumam, konkrētībai. Jau *kopš psihoanalīzes pirmsākumiem sievišķā ķermeniskuma izpausmes* (Meškova 2013: 350) atklāj *sievišķās subjektivitātes realizēšanās iespējas* (Жеребкина 2000: 118), tādējādi liekot saprast, ka citādā rakstības veidā sievietes izteikties nevar, jo tā ir viņu būtība. Emocionalitāte, jūtu ekspresivitāte, dzīves krāsainības daudzdimensionalitāte tiek tvērtā un atklāta caur sievietes subjektīvo prizmu, kas izriet no ķermeniskās komunikācijas ar pasauli.

1. tabula. *Ekscerpēto dažādu maņu gleznu vienību skaits (pārskats)*

Table 1: *The number of different excerpted sensory painting units (review)*

Ingas Gailes dzejoļu krājums „Kūku Marija” (2007, 68 dzejoļi)	Ingrīdas Tāraudas dzejoļu krājums „Boltais šokolads” (2012, 148 dzejoļi)
Redzes gleznas (50 vienības)	Redzes gleznas (80 vienības)
Dzirdes gleznas (48 vienības)	Dzirdes gleznas (53 vienības)
Taustes gleznas (41 vienība)	Taustes gleznas (50 vienības)
Ožas gleznas (16 vienības)	Ožas gleznas (9 vienības)
Garšas gleznas (14 vienības)	Garšas gleznas (18 vienības)
Kopā: 169 vienības	Kopā: 210 vienības

Arī I. Gailes un I. Tāraudas pasaules redzējums dzejā atklājas caur maņām, galvenokārt redzi, dzirdi un tausti. Viņu dzeja ir emocionāli blīva – notikumi, emocijas, attiecības tiek atklātas no dažādu sajūtu rakursa, veidojot dzejoļu idejisko, emocionālo apjomīgumu.

Izpētot ekscerpēto materiālu (kopumā ekscerpētas 169 vien. I. Gailes un 210 vien. I. Tāraudas dzejā), var konstatēt, ka I. Gailes dzejoļos dominējošās ir redzes gleznas, kas atklājas caur skatienu, skatīšanos. No vienas puses, liriskas *es* ir novērotājs un ikdienas dzīves notikumu fiksētājs: *līst skaidrām lāsēm lietus* (Gaile 2007: 10); *riteņbraucējs aizbrauc, atskatoties uz maniem logiem* (Gaile 2007: 46); *viņa apsēdās tev blakus* (Gaile 2007: 52). Ja liriskas *es* ir saskaņā ar sevi, tad urbānā vide to netraucē. Dzejas adresants apjauš, ka pats ir šīs dzīves sastāvdaļa.

No otras puses, liriskas *es* mudina *tu* atvērt acis un skatīties, tvert apkārtējo pasauli, izdzīvot to: *Skaties, kā Sedā sēž plastmasas kaķi logos* (Gaile 2007: 17); *skat, šodien Rainis tiešām viens* (Gaile 2007: 23); *skaties tieši saulē, skaties un nesabīsties* (Gaile 2007: 30). Mudinājumi skatīties atklāj, ka liriskas *es* nav pasīva vērotāja, bet aktīva apkārtējās pasaules dzīvē līdzdarboties gribētāja. Viņai ir svarīgi, ko un kā redz citi.

Skatīšanās vienam uz otru, skatīšanās uz apkārtējo pasauli, cilvēkiem, mudinājums skatīties – tās ir galvenās redzes gleznas, kas parādās I. Gailes dzejoļu krājumā.

Dzejoļu krājumā „Kūku Marija” dzirdes gleznas galvenokārt atklājas caur smieklu skaņām: *smieklos kļiedzieni kūst* (Gaile 2007: 9); *es smejos dzīvsudrabu* (Gaile 2007: 27); *mēs saskatāmies, smejamies un dzeram* (Gaile 2007: 63); *ietinies draugu smieklos* (Gaile 2007: 58). Smejas *draugi, es, tu, cilvēki*. Smieklī palīdz mazināt sāpes un vientulību, palīdz uzlikt masku, lai citi neredzētu pārdzīvojumus un vilšanos.

Čuksti un klusums ir vēl viens būtisks dzirdes gleznu atklāšanas paņēmieni: *jau ilgāku laiku ir klusums, / tikai čuksti virpuļo vējā* (Gaile 2007: 19); *sarka rudens no viņu klusuma* (Gaile 2007: 34); *es esmu, viņa čukstēja raudot* (Gaile 2007: 74); *viņa klusē, klusē un klusē*, (Gaile 2007: 49). Klusumam I. Gailes dzejā tiek piešķirtas dažādas konotācijas. No vienas puses, klusums atbrīvo, ļauj atvilkt elpu, ieklausīties sevī un izprast apkārtējo, no otras puses, klusums neļauj cilvēkiem runāt, atklāties. Klusums attālina, jo nepateiktais paliek neizteikts, izjustais paliek svešs citiem.

Dzejoļos ir vērojama arī taustes gleznu klātesamība – tās atklājas caur pieskārienu. Pieskāriena intensitāte atklāj *tu* un *es* attiecību daudzveidību: *mēs izkusīsim viens otrā* (Gaile 2007: 27); *neveikls rokas pieskāriens* (Gaile 2007: 28); *atpogā blūzīti, paver kājas* (Gaile 2007: 41). Attiecību amplitūda ir ļoti plaša – no vientulības, neveikliem mirkļiem līdz mīlestībai, kaislei un brutālam seksuālam aktam, kam nav nekāda sakara ar jūtām.

Pieskāriens I. Gailes dzejā atklājas saistībā ar dabas procesiem: *kēru vilņus, priecīgi dūkojot, / kad tie atsitās man pret vidukli* (Gaile 2007: 53); *vējš ir maigs un dzeštrs* (Gaile 2007: 55); *rokas smeļ ūdeni* (Gaile 2007: 42). Ikviens cilvēks neizbēgami ir saistīts ar dabu, tās pastāvošo kārtību, tāpēc izvairīties no apkārtējiem dabas procesiem nav iespējams, lai gan dzejoļos *dabas pieskārienu* tematika nav plaši

pārstāvēta. Tai ir iedalīta sekundāra loma, kas atklāj dzejoļu noskaņu, paspilgtina liriskas *es* emocionālo noskaņu.

Visbeidzot, pieskāriens atklājas kā iedomu sajūta, kas balstās psiholoģiskajā spējā pārdzīvojumus transformēt fizisko sajūtu līmenī: *bailes nobrāž lūpas* (Gaile 2007: 51); *tādas sāpes atnāk,/ tādas, ka var aptaustīt ar roku* (Gaile 2007: 56).

Ožas un garšas gleznu dzejoļos ir ļoti maz. Lielākoties tām ir aprakstošā funkcija, kas niansē dzejoļu saturisko līmeni, piešķir attiecīgo noskaņu sajūtu līmenī: *virtuvē smaržo rudens* (Gaile 2007: 30); *maizes rūgtenā smarža* (Gaile 2007: 18); *kā šokolāde pār mēli* (Gaile 2007: 49); *dzerot kafiju melnu* (Gaile 2007: 16).

Kopējā I. Gailes dzejoļu krājuma koncepcijā redzes, dzirdes un taustes gleznu nav daudz, kas liek domāt, ka autore cenšas norobežoties no sievišķās rakstības, izmantojot praktiskāku, analītiskāku pieeju dzejas tēlu un idejiskā slāņa atklāsmē.

Apkopojot ekscerpēto materiālu, ir redzams, ka I. Tāraudas dzejoļu krājumā (tāpat kā I. Gailes dzejoļos) dominējošās ir redzes, dzirdes un taustes gleznas, tikai to realizācija tēlos ir atšķirīga. I. Tāraudas dzejoļos redzes gleznās būtiska loma ir *acs* tēlam, kas lielākoties atklājas tā klasiskajā nozīmē – *acs* – cilvēka dvēseles spogulis: *īsaver acīs/ jūra avansā* (Tārauda 2012: 6); *izdagušys acs* (Tārauda 2012: 27); *tavas acis bija kā globusi* (Tārauda 2012: 47); *acu atverēs zaigo atsacītība* (Tārauda 2012: 63). Būtiski, ka *acs* tēls tiek attiecināts uz *es* un *tu* attiecību problemātiku. Tieši *acis* atklāj liriskas *es* jūtu un attiecību pasauli. Atkarībā no tā, vai *tu acis* ir redzamas *veļneņu dzigys* vai *izdagušys acs*, mainās arī liriskas *es* izjūtu un pārdzīvojumu gamma – no vientuļās līdz apgarotai un mīlētai. *Es* un *tu* attiecību intensitāti autore atklāj caur skatienu: *nūgiunu tovu skotu* (Tārauda 2012: 148); *tu agruok vierīs puori* (Tārauda 2012: 151); *verīs i breinojīs* (Tārauda 2012: 71). I. Tāraudas dzejoļos *skatiens* un *acs* ir tverami kā sinonīmi, kas atklāj sievietes un vīrieša jūtu pasauli, tās dažādās variācijas. Savukārt dzejoļos attēlotās sadzīviskās redzes gleznas – *kreit snīga puorslys* (Tārauda 2012: 77); *lavandas krāsas debesis* (Tārauda 2012: 65); *vecišķi sakumpuļojies/ obojists* (Tārauda 2012: 19) – galvenokārt ir kā *es* un *tu* attiecību problemātikas atainojuma fons.

Dzirdes gleznas I. Tāraudas dzejā aktualizējas caur kukaiņu, putnu, dabas parādību, sadzīves objektu skaņām: *lakstīgala atpogāja dziesmai pogas* (Tārauda, 2012: 39); *īsaslādz mašynai signalizaceja* (Tārauda 2012: 150); *nomaldījiesies trokšņo bite* (Tārauda 2012: 83); *lietus lāšu pakšķēšana* (Tārauda 2012: 84). Tāpat kā dzejoļu sadzīviskās gleznas, arī dzirdes gleznas veido tādu kā telpisku ietvaru, kurā attīstās, pilnveidojas vai – tieši otrādi – pavājinās *es* un *tu* jūtu intensitāte.

No taustes izjūtām dzejoļu krājumā dominē roku, pirkstu, plaukstu pieskārieni: *labi kaida acīs/ kaida rūkuos* (Tārauda 2012: 7); *storp pierstu vejumim* (Tārauda 2012: 142); *sauvu dasadūršonā* (Tārauda 2012: 137); *rūkys. taustuos./ ceremonialuo nakts* (Tārauda 2012: 114). Dzejoļu kopējā noskaņā fiziskie pieskārieni izrādās tikai detaļa, kura zaudē savu materialitāti, kļūstot par noskaņu, attieksmi, attiecību niansi liriskas *es* ārpasaulīgajā, netveramajā pasaules redzējumā:

*es nu vakardīnys
 izdūmuotūs dzeivū
 pļovu bezgaleiba
 pļovu meikstais mytrums
 fantazejis veļniškeiba
 puori puorkuopšona
 labi kaida acīs
 kaida rūkuos*

*vakardīnys romantikys
 ryndys (Tārauda 2012: 7).*

Lirikas *es* ir ārpus telpas un laika, viņa apjauš pasaules bezgalību, vientulības dziļumu. Viņa ir no vakardienas, tātad netverama, pagājusi, ārpus sajūtām eksistējoša un tomēr cilvēciska siltuma alkstoša.

Kopējā I. Tāraudas dzejoļu krājuma koncepcijā ķermeniskās pasaules uztveres ir salīdzinoši maz. Lirikas *es* gan ir garīga un iemīlējusies, no vienas puses, atrodas ārpus laika un telpas, no otras puses, meklē stabilu pamatu, atsperšanās punktu –

*bet zeme ir mans pamats
 atsitiena necaurkritiens
 es priecājos ka esi un neesi
 vispār ir tā ka nepietiek (Tārauda 2012: 21),*

kas femīnajai rakstībai nav raksturīgs. Tātad var teikt, ka no ķermeniskās pasaules uztveres viedokļa I. Tārauda vairās, līdzīgi kā I. Gaile norobežojas no sievišķās rakstības.

Ožas un garšas gleznu I. Tāraudas krājumā ir vēl mazāk nekā I. Gailēs dzejoļos, kas liek domāt, ka lirikas *es* dzīves materiālā puse nav aktuāla. Svarīgs ir emocionālais pārdzīvojums, pieskārieni, nevis lietas, priekšmeti, ēdiens utt. Ožas un garšas gleznas ir izmantotas kā fons dzejoļa noskaņas atklāsmē: *raspodiņu smarža, meža zemneicu smuordenš, smarža šajā rudens naktī, boltajs šokolads i zaļais čajs.*

Pievēršot uzmanību lirikas *es* variāciju daudzveidībai abu dzejnieču krājumos, nevilšus nākas atsaukties uz dzimumu stereotipiskajiem priekšstatiem, kuros *ir pieņemts identificēt vīrieti ar kārtību, sistēmu, bet sievieti ar haosu* (Šuplinska 2009: 69). Neparedzamība, haotiskums, nenoteiktība ir īpašības, ko parasti piedēvē sievietēm. Tās var attiecināt arī uz I. Gailēs un I. Tāraudas dzejas tēliem, jo visu laiku saglabājas intriga, kā dzejā tiks atkāta *es* tēla daudzveidība.

I. Gailēs dzejoļos lirikas *es* lielākoties tiek atklāts kā, pirmkārt, **es – vientuļā**: *Skaties, kā es pieķeros rokai,/ vienalga, kurai, lai silti* (Gaile 2007: 17); *es stāvu pilsētas akmenī – klusa, klusa,/ man šodien atkal liekas,/ ka aiz lietus sienas kāds klauvē* (Gaile 2007: 24); otrkārt, **es –mīlotā**: *Es un tu,/ mūsu āda elpo un pirms lielā koncerta svīst* (Gaile 2007: 33). Šie pretstati periodiski viens otru nomaina, liekot domāt par lirikas *es* garstāvokļa maiņām, dažādiem viņas dzīves notikumiem, kas izraisa šādus emocionālos pacēlumus un kritumus.

Savukārt I. Tārauda liriskas *es* atklāsmē ir izmantojusi vairāk variāciju, kas izpaužas kā, pirmkārt, **es – vientuļā**: *apzinoties sāpīgu/ dūrienu paribē/ aizgāju neatskatoties* (Tārauda 2012: 22); *no lāsēm aiz pie tevis/ vairāk nav ko pazaudēt* (Tārauda 2012: 62); otrkārt, **es – mīlotā**: *viegļas romances joki/ zilsārti taureņi/ dzirksteļo vējos/ apskauj mani/ un nelaid projām* (Tārauda 2012: 82); treškārt, **es – noteicēja**: *manu varavīksneņu niānsējumos/ nebija tavam attēlam vietas ne krāsas* (Tārauda 2012: 39); ceturtkārt, **es – ragana**: *visu var pārredzēt/ tad ķecerīgi iesmejos/ trakulīgā ragana/ tevi maldināt maldināt* (Tārauda 2012: 41); *aizlaid mani/ pret dabasim – rogonom/ vīns ceļš* (Tārauda 2012: 143). Abām autorēm *es* pārklājas *vientuļās* un *mīlotās* pozīcijās, tomēr I. Tārauda liriskas *es* transformācijā ir daudzšķautņaināka, noslēpumaināka un neparedzamāka. Īpašu uzmanību piesaista raganiskais motīvs, kas ir aktuāls un neizskaidrojams gadu tūkstošu garumā un ir saistīts tikai ar sievišķo sfēru, pašos pamatos iezīmējot sievieti kā *citādo*, vīrietim nesaprotamo un neizdibināmo.

I. Gaile un I. Tārauda daļēji pārstāv sievišķās rakstības stilu, kas izpaužas caur viņu pasaules uztveres prizmu – spēju visu apkārtējo saskatīt no individuāla un tomēr sievišķīga rakursa. Abu autoru darbos ienāk femīnā rakstība, tomēr dzejas noskaņa, emocionalitāte katrai ir citāda. I. Tāraudas dzejoļi rada netveramības, gaisīguma izjūtu, ko caurvij jutekliskums un līdzpārdzīvojums. Savukārt I. Gailes dzejoļi ir piezemētāki, urbāniskāki, tajos saplūst ikdienas rutīnas neizbēgamība ar jutekliskumu, kas brīžam robežojas ar brutalitāti, tomēr autore savos darbos atklāj atsevišķus sievišķās rakstības aspektus.

AVOTI

Gaile, Inga (2007). *Kūku Marija*. Rīga: Orbīta.
Tārauda, Ingrida (2012). *Boltais šokolads*. Rīga: Latgolys Studentu centrs.

LITERATŪRA

Cixous, Héléne (1998). *Stigmata: Escaping Texts*. London, New York: Routledge.
Cixous, Clement (1986). *The Newly Born Woman*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
Ezergaile, Inta (2011). *Raksti. Sievišķais / vīrišķais un feminisms*. Rīga: Zinātne.
Latvijas Literatūras centrs (2012). *Inga Gaile*. <http://www.literature.lv/lv/dbase/autors.php?id=86>, sk. 20.12.2014.
Meškova, Sandra (2013). *Feminisms. Mūsdienu literatūras teorija*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. 335–376.
Šuplinska, Ilga (2009). *Dzimumu loma valodas identitātes veidošanā. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 62–79.
Tārauda, Ingrida (2008). *Literarais CV*. <https://iinngrida.wordpress.com/par-mani/biografija/>, sk. 20.12.2014.
Жеребкина, Ирина (2000). *Прочти мое желание*. Москва: Идея-Пресс.

Ineta Atpile-Jugane

LATGALES KERAMIKAS KOLEKCIJA VIRTUĀLAJĀ MUZEJĀ

Raksta mērķis – iepazīstināt ar Latgales Kultūrvēstures muzeja (LKM) Latgales keramikas kolekcijas specifiku, popularizēšanu, demonstrējot arī Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projektā „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) sasniegtos rezultātus.

Raksta struktūra: LKM keramikas kolekcija, tās veidošanās; Latgales keramikas ekspozīcija „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”; LKM aktivitātes virtuālā muzeja izveidē – ieskats Latgales keramikas galerijā, kas pārstāvēta ar 500 Latgales keramikas kolekcijas priekšmetiem; virtuālās spēles „Māla pārvērtības” apraksts.

Atslēgas vārdi: Latgales keramika, kolekcija, tradīcija, galerija, datorspēle.

COLLECTION OF LATGALIAN CERAMICS IN A VIRTUAL MUSEUM

This article is result of project “The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269).

Latgale Culture and History Museum (LCHM) plays an important role in preservation and promotion of ceramics of Latgale (LCHM has had one of the largest and most purposefully developed collections of ceramics of Latgale in the museums of Latvia since 1960) and in the development of the collection of Latgale ceramics by researching and exhibiting collections of ceramic items, recording potters’ biographies, documenting pottery inheritance and processes of creating ceramics in many Latgalian ceramic masters’ workshops.

A part of Latgalian ceramic collection items are exhibited in the regular exhibition of Latgalian ceramics “The wonder created by clay and fire transformations”, but the other part is available in a virtual museum (www.futureofmuseums.eu), where the gallery is represented by 500 objects of LCHM collection of Latgalian ceramics. It includes a relatively wide range of works and types of dishes, created by ceramic masters of Latgale (vases, jugs, whistles, plates, money-boxes etc.).

Alongside the works, created by Latgale ceramic classics, there can be viewed experiments developed by contemporary ceramists of Latgale, which reveal the search for a new path that allows people to discern the development of ceramics of Latgale.

To increase the interest in ceramics of Latgale and to get acquainted with the traditions, the virtual museum visitors are offered to participate in a creative

educational game “Clay transformations”, during which anyone can be a virtual potter – a clay master, by experiencing clay transformation path from its preparation till the burned piece of art. Everyone may optionally either only create pottery, or parallel to the creation of the dish can learn many interesting facts about the potter’s work and its specifics.

Virtual museum is still one of the options to ensure availability of collections to society and tell a wider audience (especially to young people) about the museum, its work, Latgale ceramics and traditions in a modern and interactive way.

Keywords: Latgale ceramics, collection, tradition, gallery, game.

Latgales kultūrvēstures muzejam (LKM) ir nozīmīga loma Latgales keramikas – viena no spilgtākajiem Latgales zīmoliem – saglabāšanā un popularizēšanā, komplektējot Latgales keramikas kolekciju, pētot un eksponējot keramikas kolekcijas priekšmetus, pierakstot keramiķu biogrāfijas, dokumentējot podniecības amata pārmantojamības un keramikas tapšanas procesu daudzu Latgales keramiķu darbnīcās. LKM katru gadu (kopš 1980. g.) kopā ar Rēzeknes novada domi organizē Latgales podnieku dienas, rīkojot teorētiskos lasījumus par tautas lietišķās mākslas (tostarp podniecības) jautājumiem (Latgales podnieku dienas 2014).

Latgales keramikas kolekcija LKM ir sākusi veidoties drīz pēc muzeja dibināšanas (dib. 1959. g.). Pirmais LKM inventāra grāmatā reģistrētais keramikas priekšmets ir brūns Jāzepa Gailiša (1915–1983) darinātais pelnutrauks (reģistrēts 1960. g.). Kolekcijas veidošana ir notikusi sistemātiski un mērķtieciīgi. Latgales keramikas kolekciju šobrīd veido vairāk nekā 2400 priekšmetu, no kuriem lielākā daļa ir pamatkrājumā dokumentētie muzeja eksponāti, bet ap 800 no tiem ir skatāmi pastāvīgajā Latgales keramikas ekspozīcijā „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”. Kolekcijā glabājas apmēram 120 Latgales autoru darbu, kas muzeja krājumā ir nonākuši ekspedīciju rezultātā, arī kā dāvinājumi, pirkumi (tostarp par projektos piesaistītu finansējumu), kopā ar personību arhīviem (piem., Antona Kūkoja arhīvs, kurā ietilpa arī keramikas priekšmeti).

Trauku izmēra ziņā ir sastopami liela izmēra svečturi 25 svecēm, lielas grīdas vāzes un miniatūri suvenīri, svilpaunieki. Kolekcijas trauku ģeogrāfija ir saistīta galvenokārt ar darināšanas vietām un aptver Latgales reģionu – Rēzeknes, Preiļu, Ludzas, Daugavpils, Balvu novadus, Rēzeknes un Daugavpils pilsētu. Atsevišķos gadījumos darbi ir iegūti citos Latvijas reģionos, piemēram, Madonā, Jaunjelgavā, Rīgā un citur, ja tie saistās ar kādu no Latgales meistariem. Sistemātiska izpēte ir veikta muzeja ekspedīciju laikā, apzinot Pušas podniecības, Silajāņu, Rēzeknes keramikas centrus 20. gs. 80. gados, Ziemeļlatgalē (Upīte, Baltinava) lietotos saimniecības traukus 2007. gadā. Pārējie reģioni ir apmeklēti, komplektējot atsevišķu keramiķu darbus no viņu darbnīcām.

Senākais saimniecībā lietotais trauks, kas ir iekļauts muzeja kolekcijā, ir Silajāņu pagasta Rībeņu sādžas podnieka Andreja Skabas (dzīves dati nav zināmi) darinātā

piena krūze. Podnieks ir dzīvojis dūmistabā, un viņa darinātā krūze ir darināta ap 1848. gadu. Muzeja krājumā tā ir nonākusi 1982. gadā kā dāvinājums no skolotājas Veras Afanasjevas Rēzeknē (Ribakova 2007: 1).

Latgales keramikas kolekcija ir daudzveidīga un interesanta. Tā sastāv no vairākām trauku apakšgrupām: saimniecības trauki, dekoratīvā keramika, suvenīri, rūpniecisko ražojumu paraugi, Rēzeknes mākslas vidusskolas (tagad – Rēzeknes Mākslas un dizaina vidusskola) audzēkņu diplomdarbi (20. gs. 60. g.). Kolekcija rada priekšstatu par saimniecības trauku pamattipiem, dekoratīvās keramikas tektonisko formu un rotājumu daudzveidību, tehnoloģiskajiem paņēmieniem. Vērtējot meistarības līmeni, var secināt, ka autoru kvalifikācija ir bijusi dažāda. Lielai saimniecības trauku grupai darinātāju vārdi nav zināmi. No kādreizējiem tradicionālajiem keramikas centriem visvairāk ir pārstāvēti Silajāņu, Pušas, Rušonas un Ludzas, tostarp Andreja Paulāna (1896–1973), Polikarpa Vilcāna (1894–1969), Ādama Kāpostiņa (1905–1987), Antona Meldera (1908–1976), Jāņa Backāna (1925–2004) un Antona Šmulāna (1927–1972), darbi. Ir atsevišķu dzimtu kolekcijas, piemēram, Ušpeļu un Čerņavsku keramika (Ribakova 2007: 2).

Keramikas kolekcija LKM krājumā ieņem nozīmīgu vietu (kolekcija ir kā apliecinājums podnieka amata un dzimtas tradīciju pārmantojamībai, materiālās un nemateriālās kultūras attīstībai Latgalē; arī skaitliski tā ir viena no lielākajām LKM kolekcijām) un ir Nacionālā muzeju krājuma sastāvdaļa. Lai uzturētu un atbilstoši saglabātu kolekciju, katru gadu ar projektu starpniecību tiek piesaistīts finansējums darbu restaurācijai. Kopš 2013. gada LKM ir realizējis divus Latgales keramikas kolekcijas restaurācijas projektus: „Latgales keramikas kolekcijas saglabāšana. Vecmeistaru darbu restaurācija” (Latvijas Republikas Kultūras ministrija, 2013), „Latgales keramikas kolekcijas saglabāšana. Vecmeistaru darbu restaurācija. 2. kārtā” (Valsts kultūrkapitāla fonda Latgales programma, 2014).

Lai muzeja apmeklētājus iepazīstinātu ar tik daudzveidīgo Latgales keramikas kolekciju, tika veidota jauna, mūsdienīga un interaktīva Latgales keramikas ekspozīcija (iepriekšējā bija skatāma 1995.–2004. g.). Latgales keramikas ekspozīcija „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums” tika atklāta apmeklētājiem 2007. gadā (1. kārtā), simboliski mākslas zinātnieka Latgales keramikas tēva Jāņa Pujāta radiniekiem u. c. ekspozīcijas atklāšanas viesiem parakstoties uz Viktora Pankova izgatavotā poda, un 2008. gadā (2. kārtā), simboliski keramiķim Antonam Ušpelim saplēšot keramikas podu pēc sena latviešu ticējuma, proti – uz laimi.

Ekspozīcija ir strukturēta sešās sadaļās: podnieka amata pirmsākumi, tradicionālie saimniecības trauki, vēsturiskie podniecības centri – puduri, podnieka darbnīca, Latgales keramika pasaulē, Latgales keramika šodien. Ekspozīciju pavada skaniskais fons – Lubāna šalkas, podnieka pagalma, istabas skaņas, melodijas, kas spēlētas ar svilpauniekiem, u. c.

Ekspozīcijā ir eksponēti galvenokārt LKM krājuma priekšmeti, taču ir neliela daļa depozītu no Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (muižnieku Romeru keramikas kolekcija), Upītes muzeja (Ziemeļlatgales saimniecības trauki) u. c. (Ribakova u. c.

2008: 3).

Ekspozīcijas iepazīšanai individuāli ir iespējams izmantot audiogida (latviešu, angļu, krievu val.) pakalpojumu, bet bērnu grupas piedalās nodarbībā „Māla pikuča piedzīvojumi”, kuras laikā iepazīst Latgales keramikas vēsturi un veido paši savu trauku, svilpaunieku vai kādu citu māla veidojumu.

Pēc ekspozīcijas atklāšanas joprojām aktuāla bija ideja par keramikas virtuālās galerijas izveidi, lai apmeklētāji iepazītu neekspozētos krājuma materiālus, fotogrāfijas, videomateriālus, filmas par Latgales keramiķiem. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (“The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums”, LLB-2-269) deva iespēju realizēt iecerēto Latgales keramikas ekspozīcijas koncepciju pilnībā, izveidojot arī ekspozīcijas virtuālo daļu (<http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/latgale-culture-and-history-museum-collections>).

Virtuālā muzeja galerija ir pārstāvēta ar 500 LKM keramikas kolekcijas priekšmetiem, kas ir grupēti alfabētiskā secībā pēc piederības autoram. Ir pārstāvēts 82 Latgales keramikas kolekcijas meistarību dažādu trauku veidu klāsts (vāzes, krūzes, bļodas, kausi, svilpaunieki, šķīvjī, krājkasītes, dekoratīvas figūras, ļaki u. c.). Līdzās labi pazīstamiem trauku tiptiem ir aplūkojami arī mazāk zināmie: roku mazgājami trauki (*rukomoiniki*), t. s. sievu trauki (*buobauniki*), naktspods (*rilnīks*), pārinieks, pārosis u. c. Priekšmetu apraksti ir lasāmi latviešu valodā, bet to nosaukumi – latviešu, latgaliešu, lietuviešu, angļu un baltkrievu valodā.

Virtuālā muzeja galerijā ir iespējams aplūkot dažāda izmēra, krāsu, apdedzināšanas veida darbus: no miniatūrām vāzītēm (suvenīriem) līdz pat autoru meistarības augstākajam apliecinājumam – milzīgām iespaidīga izmēra grīdas vāzēm; kā reducēto (t. s. melno keramiku), tā Latgales keramikai raksturīgās krāsās mirdzošo glazēto keramiku. Liela daļa virtuālajā galerijā aplūkojamo priekšmetu ir skatāmi LKM eksponētajā Latgales keramikas ekspozīcijā „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”, turklāt virtuālās galerijas apmeklētājam ir dota iespēja iepazīt nozīmīgu Latgales keramikas kolekcijas neekspozēto priekšmetu daļu, kas glabājas muzeja krājumā un apmeklētāju apskatei ikdienā nav pieejama. Līdzās Latgales keramikas klasiķu (A. Paulāns, Ā. Kāpostiņš, Ušpeļu dzimta, Vinceviču dzimta) darbiem ir iespēja iepazīt mūsdienu Latgales keramiķu eksperimentus, jauna ceļa meklējumus, kas ļauj saskatīt Latgales keramikas attīstību un tradīcijas saglabāšanos.

Lai piesaistītu bērnus un jauniešus podniecības amata un tā specifikas izzināšanai, projekta ietvaros tika izstrādāta radoši izglītojoša spēle „Māla pārvērtības” (konceptija, teksts – I. Atpile-Jugane, māksliniece – Inese Dundure, tehniskais izpildījums – SIA „MS-IDI”, <http://futureofmuseums.eu/lv/latgalian-cultural-museum-game/ceramics-of-latgale/>), kas ļautu katram kļūt par virtuālo podnieku – māla pavēlnieku, izdzīvojot māla pārvērtību ceļu no māla sagatavošanas veidošanai līdz izdedzinātam māla mākslas darbam. Katram spēlētājam pēc paša izvēles ir iespējams vai nu tikai veidot māla traukus, vai arī paralēli katram trauka tapšanas posmam uzzināt dažādus interesantus faktus par podniecības amatu, tā specifiku.

Spēles mērķis – kļūstot par virtuālo podnieku un izgatavojot savu māla trauku, iepazīt Latgales podniecības amatu, tā pamatprincipus, izzināt māla pārvērtību ceļu no māla rakšanas māla kalnā līdz izdedzinātam māla traukam; netiešais mērķis – radīt interesi un sniegt zināšanas par LKM keramikas kolekcijas priekšmetiem, Latgales keramikas ekspozīciju, Latgales podniecību kā vienu no Latvijas kultūras kanona vērtībām, podniecības tradīciju saglabāšanu un attīstību mūsdienās.

Spēles mērķauditorija – skolēni, studenti, pedagogi, īpaši tie, kuri studē un māca mākslu, dizainu, kultūrvēsturi, tautas lietišķo mākslu; Latgales keramikas un Latgales kultūrvēstures interesenti; tūristi, kurus caur keramiku varētu ieinteresēt Latgales reģions, latgaliskās vērtības, tradīcijas.

Spēle sākas ar pašu pirmo nozīmīgo darbu māla pārvērtību ceļā – māla rakšanu, kam seko māla mīcīšana, virpošana, rotāšana, glazēšana, cepla kurināšana, trauka izņemšana no cepla un pastāstīšana par savu veikumu citiem. Pēc katra izvēles trauka izgatavošanas ceļš var būt:

1) kā radošs process, kurā spēlētājs (virtuālais podnieks), sekojot soli pa solim katrai nākamajai trauka izgatavošanas fāzei, nonāk līdz paša izgatavotam traukam;

2) radoši izzinošs process, ja paralēli trauka veidošanai tiks izlasīta informācija, kas slēpjas aiz ikonas *Info* (informācija), un uzzināti dažādi interesanti fakti par māla rakšanu, virpošanu, trauka žūšanu, glazēšanu, cepla kurināšanu utt.

Katrs izgatavotais trauks piedalīsies balsojumā par iekļūšanu mēneša atzītāko trauku TOP 10. Katra mēneša TOP 10 trauki tiks uzkrāti un veidos spēles „Māla pārvērtības” virtuālo galeriju. Izgatavotā trauka attēls ir nosūtāms draugiem, ierakstot viņu e-pasta adresi, ievietojams sociālajos tīklos, lai par savu veikumu pastāstītu citiem. Katra virtuālā podnieka izgatavojamo trauku daudzums ir neierobežots.

Virtuālā spēle ir pieejama gan tīmekļvietnē (<http://futureofmuseums.eu/lv/latgalian-cultural-museum-game/ceramics-of-latgale/>), gan populārākajās mobilajās platformās (*Google Play*, *Windows Phone Store*, *Apple's App Store*). Par spēles popularitāti liecina tās lejupielāžu skaits mobilajās ierīcēs: uz 2015. gada 1. janvāri – 37 475 (SIA „MS-IDI” dati).

Prezentējot podnieka amata pārmantojamību, projekta partneri no Lietuvas un Baltkrievijas iepazīst tradicionālo Latgales podnieku dienu pasākumu, apmeklējot keramiķa Jura Krompāna, Andra Ušpeļa darbnīcas, centrālās keramikas izstādes atklāšanu Franča Trasuna muzejā „Kolnasāta” Rēzeknes novada Sakstagala pagastā (Latgales podnieku dienas 2014).

Virtuālā muzeja projekts – tā ir jauna iespēja LKM krājuma pieejamības nodrošināšanā, speciālistu pētījumu publicēšanā, radošas pieejas meklējumiem muzeja eksponātu un Latgales kultūrvēstures iepazīšanai. LKM Latgales keramikas kolekcija, ekspedīciju materiāli, kas ir iegūti Latgales podnieku darbnīcās (intervijas, katra podnieka rokraksts mālā), ir jaunu ideju realizēšanas, jaunu projektu, jaunu iespēju resursi.

LITERATŪRA

Latgales podnieku dienas. <http://apollo.tvnet.lv/zinas/latgales-podnieku-dienas/647295>, sk. 17.04.2014.

Latgales podnieku dienas 2014. <http://www.lsm.lv/lv/raksts/maksa/kultura/notiks-tradicionalas-latgales-podnieku-dienas.a83142/>, sk. 17.04.2014.

Ribakova, Silvija (2007). *Latgales keramikas kolekcijas apraksts*. Latgales Kultūrvēstures muzeja zinātniskais arhīvs(LKM ZA), 805.

Ribakova, Silvija u. c. (2008). *Pastāvīgās ekspozīcijas „Latgales keramika” „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums” koncepcija*. LKM ZA, 694.

Vaidis Banis (Vaidas Banys)

ANALOGY OF EXHIBITS OF KĒDAINIAI REGIONAL MUSEUM WITH OBJECTS IN LATVIA AND BELARUS: COMPARISON OF WOODEN PLATES

Plates in household of wealthy Europeans appeared only in the Early Modern Era, and among mostly people plates became a necessary tool only from the second half of the 19th century. New culture of eating using personal dishes was taken even earlier by manors and cities, meanwhile peasants considered it as unnecessary costs, that cannot supplant a personal dipper and slice of bread by a common table. In some European regions peasants used wooden dishes, that later were substituted by ceramic ones.

Keywords: wooden plates, decorated plates, bread plates.

LATVIJAS UN BALTĶRIEVIJAS EKSPONĀTU ANALOGI ĶĒDAIŅU REĢIONĀLAJĀ MUZEJĀ: KOKA ŠĶĪVJU SALĪDZINĀJUMS

Šis raksts ir tapis projekta „Vituālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) īstenošanas rezultātā. Koka šķīvjī, ko dažādu tautu pārstāvji izmantoja mājsaimniecībā, līdz šim vēl nebija pamatīgāk pētīti. Iemesls tam droši vien bija nepietiekama pētījuma materiālā bāze, salīdzinot ar keramiku, un šo priekšmetu neilgais mūžs – saglabājušies eksponāti ir reti sastopami. Astoņiem koka šķīvjīem, kas glabājas Ķēdainu Reģionālā muzeja kolekcijā, ir ļoti līdzīgs rotājums, simboli un izgatavošanas tehnika. Pēc nopietnas dažādu valstu analoģu pārbaudes kļūst skaidrs, ka līdzīgi eksponāti ir atrodami ne tikai Latvijā un Baltkrievijā, bet arī citās kaimiņvalstīs: Polijā, Ukrainā, Krievijā un citur Rietumeiropā. Šķīvjīem, kas ir dekorēti ar tekstiem krievu, poļu, vācu u. c. valodās, ir līdzīga izgatavošanas tehnika, bieži vien to motīvs ir Tēvreize, lauksaimniecības simboli, kā arī sakāmvārdi par viesmīlību. Paraugi, kas tika atrasti Polijā, ir līdzīgi tiem, kas atrodas Ķēdainu Reģionālajā muzejā, – ar dažādām teksta versijām par maizi, sāli un viesmīlību. Tā paša perioda maizes šķīvjī, kuri bija dekorēti ar tādiem pašiem simboliem un uzrakstiem vācu valodā, bija populāri Vācijā, bet maizes šķīvjī ar lūgšanu tekstu, bet bieži vien bez kokgriezumiem to centrālajā daļā, – Francijā.

Maizes šķīvju mode izveidojās Vācijā un izplatījās austrumu virzienā. Atsevišķos reģionos tai bija īpašas iezīmes. Tomēr joprojām nav pietiekami daudz informācijas par to, kā ir radušās un veidojušās šīs līdzīgās iezīmes pavisam dažādās vietās, kā izgatavošanas tehnoloģijas izplatījās un kas bija jauno formu autori. Nākotnē, kad

dažādu Eiropas muzeju kolekcijas būs pieejamas pētījumiem virtuālajā telpā, būs iespēja veikt sīkāku pašreizējo eksponātu analīzi, būs iespējams izsekot maizes šķīvju modei, kas piesaistīja daudzu cilvēku uzmanību 19.–20. gs. mijā.

Atslēgas vārdi: koka šķīvji, dekorēti šķīvji, maizes šķīvji.

This article has been developed in the result of the project “The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269).

Ceramic dishes produced already in ancient times, were used not for eating, but as an element of decor. For some thousands years it has been an element of luxurious interior in houses of wealthy people. However, during the industrial revolution, when processes of production were optimized, some luxury goods became accessible also for landlords and residents of towns. In the middle of the 19th century elaborated turning lathes, and milling machines stopped disappearance of wooden dishes from household. Plates were being produced in companies of wooden wares. Though they were produced in a way of serial production, plates were quite expensive and usually were common in houses of rich people, mostly in manors' houses. Plates were used both in daily life, usually for bread and as an element of decor in sideboards or on walls.

Turned plates are common almost in all European countries, and motives of their decor varied in various regions. However, in some regions of Eastern, Central and Western Europe a specific motif of decor is common, that is being created using special technology. Agglutinated workpiece of wood is being turned forming a plate of 260–350 mm in width and 25–35 mm in height. A rim was wide and profiled, with a text and motif of a decor set around or in semicircle. In a hollow there is a field with a profiled rim, where a motif of the decor without a text is made.

Technology of producing text and image is still completely uncertain. Ornamentation is lifted on a surface by recessing background, however, not by traditional shaping or cutting. Dealing with processed surface one can suppose, that a bigger part of the surface was milled finishing the parts, that were not so easily accessible with a carving knife.

In Kėdainiai Regional Museum there are eight plates of such type.¹ Three of them were brought to the Museum by A. Docius in 1947. Their original place was a manor of Taučiūnai. More than one hundred and fifty years they belonged to the noblemen Medėkšos. In six plates the main motif of decor in a recessed surface was a sheaf, and two agricultural tools intercrossed beneath it: in five cases there is a flail and scythe, in one case – a flail and a prong.

The text engraved on the edges of all plates is in the Polish language. All texts, except one, contain capital letters. In three cases it is *CZEM CHATA BOGATA TEM*

¹ Museum inventory numbers: Ke KM Gek 5379, Ke KM Gek 11776, Ke KM Gek 5375, Ke KM Gek 4318, Ke KM Gek 5377, Ke KM Gek 4731, Ke KM Gek 5378, Ke KM Gek 4730.

RADA ‘The more rich, the more blissful the house is’, in three more – *CHLEBA NASZEGO POWSZEDNIEGO DAJ NAM DZISIAJ* ‘And give us our daily bread’, and in one case – *GOSPODYNI WESOŁA GDY MA GOSCI DO KOŁA* ‘Many guests – delight for mistress’.² In three cases in the upper parts of the plates there is the Divine Eye (on two plates the Eye is composed together with a fragment of the Lord’s Prayer *Chleba naszego [..]* ‘And give us [..]’).

Two plates distinguish from the common context. Their diameter is slightly smaller, they don’t have a motif of sheaf and tools. In a recessed surface of one plate there is a flower; the recessed surface of other plate is completely flat, but on the edge there is only one word written in lowercase in a stylized frame – *Maslo* ‘Butter’.³ The word is surrounded by a garland of stylized flowers and leaves. It is obvious that the plate had a concrete purpose – it was used for butter.

Exhibits of similar style are found in the whole territory of the former tsar Russia, including Latvia and Belarus. In the East of Lithuania and Poland the procedure of production (turning sometimes is substituted by cutting gouging) as well as stylistics of ornamentation varied. Under the influence of the Orthodox culture inscriptions were made in the Russian language (also using capital letters), incising common Slavonic or Russian proverbs. Plates with such inscriptions are found also in Latvia: *ХЛѢБЪ СОЛЬ* ‘Bread salt’ (Dekoratīvs šķīvis). Other versions of texts are: *ХЛѢБЪ СОЛЬ ЪШЬ А ПРАВДУ РЪЖЬ* ‘Eat bread, salt, but spit the truth out’,⁴ *БЕЗЪ СОЛИ И ХЛѢБА ХУДАЯ БЕСДА* ‘No salt, no bread – lean conversation’, *ЧѢМЪ ХАТА БОГАТА ТѢМЪ И РАДА* ‘The wealth the house has is enough for its dwellers’ (Тарелка: Россия; Декоративная тарелка), *ЧѢМЪ ДОМЪ БОГАТЪ ТѢМЪ ХОЗЯИИИЪ РАДЪ* ‘What the house is rich in, the host is happy for’ (Тарелка декоративная), *КАЛАЧУ ДѢДУШКА РЖАНОЙ ХЛѢБУШКА* (Имперская тарелка абрамцевская резьба), *ПРОСИМЪ ПРИНЯТЬ НА ДОБРУЮ ПАМЯТЬ* ‘Please receive it as at token present’ (Тарелка резная Абрамцево) etc.

There are also plates with other motives, definitely created under influence of the text decor types mentioned above. In a museum of Carskoe Selo (Russia) there are four carved plates, one of which (with armorial motives) in 1914 was given as a present to Russia Tsar Nicholas II by a delegation of Grodno regions, that are in the present territory of Belarus (Верацейчык). A fact of such present for the Tsar shows, that the turned plates were considered as an quite expensive item of high artistically value.

A fragment of the Lord’s Prayer *And give us today our daily bread* was also made in other Slavonic language: in Serbian – *ХЛѢБЪ НАШЪ НАСУЩНЫЙ ДАЖДЪ НАМЪ ДНЕСЪ* (State Ethnographical Museum in Warsaw; Private collection) – and Ukrainian – *ХЛІБ НАШ НАСУШНИЙ ДАЙ НАМ ДНЕСЬ* (Яницка-Кшивда).

² Possibly a letter *o* is missed in a word *dookola*.

³ Without *l*.

⁴ The exhibits is kept in Russia, Novouralsk Museum of History and Regional Studies (Тарелка декоративная резная).

Plates of similar shape and analogous decor and text are also found in many places of Poland.⁵ Samples, found in this country, are similar to those, kept in Kėdainiai Regional Museum, with various versions of text concerning bread, salt and hospitality (*DO SOLI I CHLEBA GOŚCI NAM POTRZEBA* ‘For salt and bread we need a guests’ etc.).

Plates for bread of the same period and with same symbols and inscriptions in the German language were popular in Germany and regions, that were under influence of the German culture. It must be noted a fragment of the Lord’s Prayer (*UNSER TÄGLICH BROT GIB UNS HEUTE*), German proverbs concerning bread and salt (*SALT UND BROD MACHT WANGEN ROTH* ‘Cheeks blush for bread and salt’; Романов) etc.

More practical plates for bread, with a line of the prayer text, but often without carvings in the central part were popular in France during the Victorian period (*DONNEZ NOUS NOTRE PAIN QUOTIDIEN*; Plat rond ancien Donnez-nous notre pain quotidien) and in the Great Britain. They were not used only as an element of decor or hung on walls as the analogous ones with rich ornamentation and texts in the Russian languages. Such plates had an intended use – for bread.

Fashion of plates of such type started to flag after the World War I, however the influence of their style can be seen in later products of art. In plates created by Ēriks Rubenis and other Latvian artists of the interwar and postwar period, technology of tarsia, incrustation and emboss was used. However, in their works one can easily detect technological solutions and details of decor, taken from plates for bread (*Mākslas darbu izsole*; *Dekoratīvā koka kolekcija*). In a collection of Kėdainiai Regional Museum there also are some exhibits made in the second half of the 20th century with an analogous influence (*Decorative plate*).

In summary, on the base of available information one can suppose, that the fashion of bread plates arose in Germany and spread eastward. There, in separate regions, it took specific features. However, to state how such similar features established in completely different environments, where the technology spread from and who was authors of new shapes, there is still no sufficient data. In the future, when collections of various European museums will be available for researches in the interactive space, then there will be a possibility to make more detailed analysis of the existing exhibits. Then, it will be possible to trace the fashion of bread plates, that fascinated many people in the turn of the 19th–20th centuries.

REFERENCES

Decorative plate. <http://futureofmuseums.eu/lt/virtual-gallery/kedainiai-regional-museum-collections/subcollections/exhibit/?nr=1059>, available: 20.12.2014.

Dekoratīvā koka kolekcija. <http://www.lnmm.lv/lv/lnmm/info/explore/collections/collection-lv-decorative-design/the-decorative-woodworking-art-collection/>, available:

⁵ In Zamojskie museum (*Karta katalogu muzealiów artystycznych i artystyczno-historycznych*).

20.12.2014.

Dekoratīvs šķīvis. <https://www.artembassy.lv/lv/2434-dekorativs-skivis.php?act=auction&aid=&item=2434>, available: 20.12.2014.

Karta katalogu muzealiów artystycznych i artystyczno – historycznych. <http://muzeum-zamojskie.pl/z/karta2/karta3.php?id=573>, available: 20.12.2014.

Mākslas darbu izsole. https://www.artembassy.lv/upload_file/2014.03.01_i15_web.pdf, available: 20.12.2014.

Plat rond ancien Donnez-nous notre pain quotidien. http://www.chinons.fr/voirplus-1871-plat_rond_ancien_donnez_nous_notre_pain_quotidien.html, available: 20.12.2014.

Private collection. <http://popgun.ru/viewtopic.php?f=154&t=414111>, available: 20.12.2014.

State Ethnographical Museum in Warsaw. <http://www.zbiory.ethnomuseum.pl/node/4481>, available: 20.12.2014.

Вераейчык, Сашка. *Падарунак гродзенцаў імператару знайшоўся ў Нямеччыне.* <http://www.t-styl.info/by/53/1/2779/Падарунак-гродзенцаў-імператару-знайшоўся-ў-Нямеччыне.htm>, available: 20.12.2014.

Декоративная тарелка. <http://luzana.ru/product/1118368/14402885/>, available: 20.12.2014.

Имперская тарелка абрамцевская резьба. <http://forums-su.com/viewtopic.php?f=690&t=329279>, available: 20.12.2014.

Романов, Владимир. *Кадниковские тарелки делают лицо красным.* <http://www.krassever.ru/articles/society/interesting/46218/>, available: 20.12.2014.

Тарелка декоративная резная. <http://www.museum.ru/C7776>, available: 20.12.2014.

Тарелка декоративная: Россия, конец XIX века. <http://www.ozon.ru/context/detail/id/3147170/>, available: 20.12.2014.

Тарелка резная Абрамцево. <http://forums-su.com/viewtopic.php?f=690&t=334027>, available: 20.12.2014.

Тарелка: Россия, конец XIX – начало XX века. <http://www.ozon.ru/context/detail/id/3889540/>, available: 20.12.2014.

Яніцка-Кшивда, Уршуля. *Мистецтво вишивки в історичному розвитку.* http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/mystectwo/cz_1.htm, available: 20.12.2014.

LIST OF IMAGES

Picture 1: *Plate. Wood, turning. Poland (?), the end of the 19th century – the beginning of the 20th century, Kėdainiai Regional Museum*
1. attēls: *Virpots koka šķīvis. Polija (?), 19. gs. b.–20. gs. sāk., Kėdaiņu Reģionālais muzejs*

Picture 2: *Plate. Wood, turning. Poland (?), the end of the 19th century – the beginning of the 20th century, Kėdainiai Regional Museum*
2. attēls: *Virpots koka šķīvis. Polija (?), 19. gs. b.–20. gs. sāk., Kėdainių Regionālais muzejs*

Picture 3: *Plate. Wood, turning. Russia (?), the end of the 19th century – the beginning of the 20th century (Source: Тарелка декоративная: Россия)*
3. attēls: *Virpots koka šķīvis. Krievija (?), 19. gs. b.–20. gs. sāk. (interneta resurss: Dekoratīvais šķīvis – Krievija)*

Picture 4: *Plate. Wood, turning. Russia (?), the end of the 19th century – the beginning of the 20th century (Source: Тарелка декоративная: Россия)*
4. attēls: *Virpots koka šķīvis. Krievija (?), 19. gs. b.–20. gs. sāk. (interneta resurss: Dekoratīvais šķīvis – Krievija)*

Picture 5: *Plate. Wood, turning. Russia (?), the end of the 19th century – the beginning of the 20th century (Source: Dekorāfīvs šķīvis) 5. attēls: Virpots koka šķīvis. Krievija (?), 19. gs. b.–20. gs. sāk. (interneta resurss: Dekorāfīvs šķīvis)*

Picture 6: *Ēriks Rubenis. Plate. Wood, turning, carving. Latvia, the middle of the 20th century (Source: <https://www.artembassy.lv/lv/3726-dekorativais-skivis.php?act=auction&aid=&item=3726>) 6. attēls: Ēriks Rubenis. Virpots koka šķīvis. Latvija, 20. gs. vidus*

Jeļena Rapinčuka (Елена Рапинчук)

ВИРТУАЛЬНАЯ ГАЛЕРЕЯ КАК ОСНОВА ИЗУЧЕНИЯ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА БЕЛОРУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

В статье внимание уделено описаниям наиболее ценных экспонатов УК «Гродненский государственный историко-археологический музей», которые являются весомым творческим наследием известных литераторов не только Гродненщины, но и Беларуси, духовным и материальным достоянием музея, страны в целом.

Описания и фотографии 520 музейных предметов демонстрируются в виртуальной галерее «Гродненщина литературная» на сайте www.futureofmuseums.eu проекта LLB-2-269 «Виртуальное прошлое – залог успеха будущего музеев».

Ключевые слова: Гродненский государственный историко-археологический музей, Гродненщина литературная, Максим Богданович, виртуальная галерея.

VIRTUĀLĀ GALERIJA KĀ PAMATS BALTĶRIEVU RAKSTNIEKU DZĪVES UN RADOŠĀS BIOGRĀFIJAS APĢUVEI

Rakstā uzmanība ir veltīta nozīmīgākajiem Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzeja eksponātiem, kas ir būtisks kultūrvēsturisks mantojums ne tikai literārajai Grodņai, bet arī visai Baltkrievijai, garīga un materiāla vērtība ne tik vien muzejam, bet valstij kopumā. Literārās dzīves apraksti un fotogrāfijas (520 muzeja vienību) tiek demonstrēti virtuālajā galerijā „Literārā Grodņa” Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) mājaslapā: www.futureofmuseums.eu.

Atslēgas vārdi: Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzejs, literārā Grodņa, Maksims Bagdanovičs, virtuālā galerija.

VIRTUAL GALLERY AS A BASIS FOR THE STUDY OF THE LIFE AND WORK OF BELARUSIAN WRITERS

The legacy of poets and writers of Belarus and Grodno region in particular is undoubtedly rich and diverse. It is well known, that national values begin with the local, regional ones, so that national culture consists of original, distinctive features of regional life. Due to the fact, that on the website of the project LLB-2-269 “Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” the descriptions of museum exhibits were created, we can virtually get acquainted with the artistic and historical heritage

of famous personalities, who have left a noticeable imprint on the culture of Belarus and abroad.

In a virtual gallery “Literary Grodno region” (<http://futureofmuseums.eu/be/virtual-gallery/maxim-bahdanovich-harodna-museum-collections>) virtual visitors have an opportunity to appreciate autographs, documents, books, periodicals, postcards, photographs, household items and home furnishings of the late 19th – early 20th centuries, personal belongings of scientists and writers of Grodno region or of those people, whose lives have been directly related to Prinemanskij region, to Belarus.

The descriptions of museum exhibits, which we are presenting, are divided into four subcategories: audiovisual sources, written sources, material monuments and pictorial sources.

A significant part of these exhibits has found its place in the “Written sources” subcategory. The descriptions of the original editions of the late 19th – early 20th centuries: works of A. Mickiewicz, E. Ozheshko, V. Syrokomlya, F. Bogushevich, Tetka (A. Pashkevich), Ya. Kupala, Ya. Kolos, M. Bogdanovich, K. Buylo, Ya. Luchina, M. Goretskiy, B. Tarashkevich are of great interest here. Occasional periodicals of the early 20th century are presented by “Nasha Dolya” and “Nasha Niva” newspapers, “Zhizn Belorusa”, “Zhenskoye Delo”, “Krivich” magazines, publications of the first Belarusian calendars etc. The original manuscripts and typescripts of works and letters of such Grodno writers as Z. Veras (L. A. Sivitskaya-Voytik), L. Geniyush, M. Vasilyok, A. Karpyuk, V. Bykov, D. Bichel-Zagnetova, L. Yalovchik are valuable exhibits also.

Home furnishings and household items of the late 19th – early 20th centuries are presented in the “Material monuments” subcategory. These are a tea table, a buffet, floor clocks, a bookcase, a chest of drawers, chairs, porcelain crockery and silverware. Writing utensils, caskets, napkins, tablecloths, garments and accessories and other personal items, that belonged to prominent personalities of Grodno, are also shown here.

Subcategory “Audiovisual sources” is presented by original photographs of writers and scholars, their relatives and friends, postcards with images of known sceneries and architectural monuments. Among the “Pictorial sources” one can find paintings, icons, portraits, busts, bas-reliefs.

In order to understand the style and skill of the definite writer it is not enough only to read his works, it is also extremely important to know the features of that time, which he lived in, his circle of acquaintances that had a direct influence on his creative personality, topics and problems of his works, his position and views.

Thus, the virtual gallery “Literary Grodno region” of the project LLB-2-269 “Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” is designed for pupils, students, teachers, researchers and anyone interested in the culture and literature of Belarus. Virtual Gallery is the initial stage, the basis for the study of the huge heritage of outstanding Belarusian writers.

Keywords: Hrodna State Historical and Archaeological Museum, Literary Grodno region, Maxim Bagdanovich, a virtual gallery.

В виртуальной галерее, представленной Гродненским государственным историко-археологическим музеем (ГГИАМ) на сайте www.futureofmuseums.eu проекта LLB-2-269 «Виртуальное прошлое – залог успеха будущего музеев», созданы описания 520 музейных предметов, экспонируемых или хранящихся в фондах музея. Вниманию виртуальных посетителей представлены рукописи, документы, книги, периодические издания, открытки, фотографии, предметы быта и интерьера конца XIX – начала XX вв., личные вещи ученых и литераторов Гродненщины или тех людей, чьи судьбы были непосредственным образом связаны с Принеманским краем, с Беларусью. Музейные предметы разграничены в виртуальной галерее на четыре подкатегории: аудиовизуальные источники, письменные источники, вещественные памятники, изобразительные источники.

Самой многочисленной является подкатегория «Письменные источники», в которой созданы описания 250 предметов, в подкатегории «Вещественные памятники» созданы описания 135, «Аудиовизуальные источники» – 100, «Изобразительные источники» – 35 предметов.

Интерес представляет подкатегория «Аудиовизуальные источники», в которую включены фотографии известных ученых и литераторов Гродненщины, оригинальные фотографии, сделанные в известных фотоателье того времени, а также открытки конца XIX – начала XX вв. с изображениями достопримечательностей Гродно, Минска, Вильно, Ярославля.

Далее в статье будут охарактеризованы наиболее ценные и интересные объекты, представленные в различных подкатегориях виртуальной галереи «Гродненщина литературная» проекта LLB-2-269 «Виртуальное прошлое – залог успеха будущего музеев».

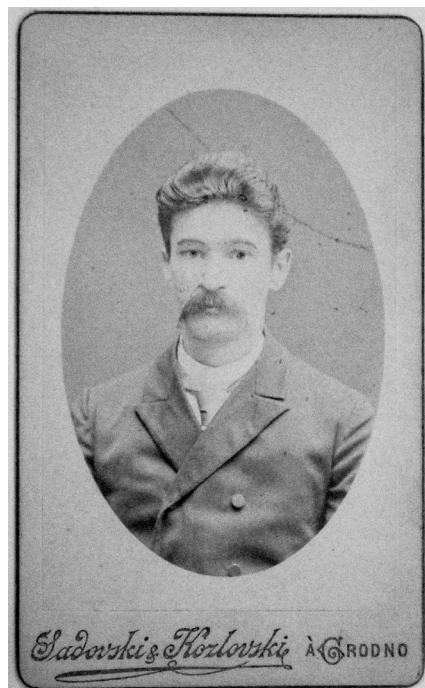
На гродненских старинных открытках изображены красивые пейзажи, известные памятники архитектуры города – *Главный мост через р. Неман* (ГГИАМ, КП-093077), *Костел св. Ф. Ксаверия (Фарный костел)*; ГГИАМ, КП-010360), *Софийский собор (Фара Витовта)*; ГГИАМ, КП-010007), *Швейцарская долина* (совр. Городской парк им. Ж. Жилибера; ГГИАМ, КП-010356), *Вид на Неман* (ГГИАМ, КП-093081), которые постоянно привлекали и вдохновляли знаменитых творцов, историков, литераторов, известных не только в нашей стране, но и за ее пределами. Безусловно, таким и запомнился Гродно будущему поэту, классику белорусской литературы, Максиму Богдановичу (*Максім Багдановіч*, 1891–1917), детство (1892–1896) которого прошло в этом городе.

Отец М. Богдановича, Адам Егорович Богданович (1862–1940), был учителем по образованию. Сохранился документ «Расписка за неграмотного Егора Лукьяновича Богдановича» (ГГИАМ, КП-092959/01) о том, что он разрешает своему сыну Адаму учиться в Несвижской учительской семинарии.

А. Е. Богданович преподавал в Минском приходском училище, а в Гродно он занимал должность помощника бухгалтера Гродненского отделения Крестьянского поземельного банка, печатался в газете «Гродненские губернские ведомости», издал в Гродно две книги: «Про панщину» (1894) и «Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов» (1895; ГГИАМ, КП-092959/13). Последняя книга – это основательный этнографический очерк, *была положительно воспринята тогдашней научной критикой* (Соломевич, Трус 2011: 51). Этнографические материалы, вошедшие в книгу, собраны, в основном, в центральной Беларуси, в уездах: Борисовском, Игуменском, Минском, Слуцком и Новогрудском Минской губернии, Сенненском и Оршанском Могилевской и Лепельском Витебской губернии.

Фото 1. *М. Богданович с мамой*
1. attēls. *M. Bagdanovičs ar mammi*

Семья Богдановичей в Гродно, как и их современники, любили фотографироваться. В 1892 году в фотомастерской И. И. Садовского – Л. М. Козловского сделаны первая фотография М. Богдановича вместе с мамой Марией Афанасьевной Богданович (1869–1896; ГГИАМ, КП-092959/49; фото 1) и фотография А. Е. Богдановича (ГГИАМ, КП-092959/48; фото 2).

Фото 2. *А. Е. Богданович, отец М. Богдановича*
2. attēls. *A. Bagdanovičs, M. Bagdoviča tēvs*

В Гродно у А. Е. Богдановича был достаточно широкий круг знакомых: учителя, офицеры, врачи. В том числе, И. К. Семакин (ГГИАМ, КП-092959/63) – младший врач военного лазарета в Гродно, надворный советник и доктор медицины, домашний врач семьи Богдановичей.

Гости часто собирались в квартире Богдановичей, о чем свидетельствует одна из мемориальных комнат Музея Максима Богдановича – гостиная с интерьером конца XIX – начала XX вв. Творческую атмосферу таких встреч прекрасно поддерживала своей чудесной игрой на пианино М. А. Богданович. В Гродно из Главного депо музыкальных инструментов и нот Санкт-Петербурга присылали ноты ее любимых произведений, о чем свидетельствует конверт, адресованный М. А. Богданович (ГГИАМ, КП-092959/09; фото 3).

Фото 3. *Конверт почтовый с адресом Богдановичей в Гродно 3. attēls. Aploksne ar Bagdanoviču adresi Grodņā*

Летом 1895 года М. Богданович с сыновьями (Вадимом, Максимом и Львом) ездила из Гродно на летний отдых в имение Вязье (недалеко от города Минска) к родной сестре Стефе Секержицкой (Соломевич, Трус 2011: 7). Сохранилась переписка этого периода между А. и М. Богдановичами (ГГИАМ, КП-092959/06-08), которая представляет собой настоящее эпистолярное наследие семьи. В одном из писем Адам Егорович сообщает о сюрпризе для жены – шкатулке, которая экспонируется сейчас в одной из мемориальных комнат музея. *Шкатулку* (ГГИАМ, КП-092959/68), *рамочку для фотографий* (ГГИАМ, КП-092959/66), *серебряную чайную ложечку* (ГГИАМ, КП-092959/65) – предметы, к которым прикасалась рука поэта, передал нашему музею из Нижнего Новгорода сводный брат М. Богдановича Павел Богданович (1901–1968).

С 1896 года жизнь семьи Богдановичей будет связана с российскими городами Нижним Новгородом, Ярославлем, где прошли годы учебы и юности М. Богдановича, а Беларусь осталась для него только в мечтах и в

воспоминаниях. В возрасте 9–10 лет Максим начал писать стихи, а в 1913 году вышел единственный прижизненный сборник стихов поэта «Венок». В виртуальной галерее представлены описания некоторых ценных экземпляров сборника, в том числе и оригинального издания сборника «Венок» (ГГИАМ, КП-092966) с тремя автографами: А. Богдановича, двоюродной сестры М. Богдановича Анны Волосович-Грязновой (1897–1975) и дарственной надписью белорусского писателя Янки Брыля (1917–2006), который и передал эту книгу в музей.

Именно в России М. Богданович познакомился с первыми белорусскими газетами «Наша Доля», «Наша Нива» (ГГИАМ, КП-093195-093196). На страницах последней в 1907 году состоялся дебют М. Богдановича: в газете был напечатан его аллегорический рассказ «Музыкант», подписанный *Максім Б-віч* (Соломевич, Трус 2011: 352–353).

«Наша Нива» – еженедельная общественно-политическая, научно-просветительская и литературно-художественная газета, издавалась с 1906 по 1915 год в Вильно (Белорусская энциклопедия 2000: 247) – духовной и культурной столице белорусских земель в те времена. Благодаря «Нашей Ниве», происходило становление белорусской поэзии, литературно-художественной критики, публицистики, культурологии, фольклористики, складывались лексические и грамматические нормы нового белорусского литературного языка. Газета пропагандировала достояние других национальных культур, публиковала в переводе на белорусский язык произведения Э. Ожешко, А. Мицкевича, В. Сырокомли, Т. Шевченко, Л. Толстого, А. Чехова, М. Горького (Белорусская энциклопедия 2000: 248).

В виртуальной галерее представлены чрезвычайно ценные и редкие издания, которые хранятся в фондах отдела редких книг и старопечатных изданий Гродненского историко-археологического музея: *Мицкевич А. Поэтические произведения (Новогрудок, 1934; ГГИАМ, КП-036478)* – издание шестое, полное, с портретами и автографами поэта; *Мицкевич А. Конрад Валленрод (Краков, 1924; ГГИАМ, КП-043447); Мицкевич А. Курс славянской литературы второго года преподавания (1841–1842) во Французском колледже (Париж, 1842; ГГИАМ, КП-037732).*

Поэзия А. Мицкевича стала выдающимся примером для польских писателей, неиссякаемым источником их вдохновения <...> еще большее значение имело творчество А. Мицкевича для белорусской литературы (Мицкевич 2003: 6).

С 1841 по 1844 год А. Мицкевич возглавлял кафедру славянских литератур в знаменитом Колледж де Франс в Париже, стал первым профессором славянской словесности в этом учреждении. Предметом лекций Мицкевича была культура всех славянских народов, но поэт сосредоточил свое внимание, главным образом, на истории польской и русской литературы, а также литературных памятников Великого Княжества Литовского. В своих лекциях в Колледж де Франс А. Мицкевич дал высокую оценку белорусскому языку, рассказывал о

фольклоре и белорусском языке, называл *его самой богатой и самой чистой речью* (Мицкевич 2003: 19).

Интерес представляют *плакетка с изображением А. Мицкевича* (ГГИАМ, КП-085366) и *нож для разрезания бумаги* (ГГИАМ, КП-085745), принадлежавший А. Мицкевичу. В конце XIX – начале XX вв. и в межвоенные годы на землях бывшей Речи Посполитой царил культ личностей, связанных с национально-освободительной борьбой. Во многих городских квартирах и шляхетских усадьбах вместе с иконами Богоматери Остробрамской висели портреты Т. Костюшко, Ю. Немцевича, Ю. Крашевского, А. Мицкевича. Нож для разрезания бумаги выполнен из твердых пород лиственных деревьев, возможно, ореха или груши. Нож состоит из двух частей: очищенная от коры и отполированная часть ножа, используемая как лезвие, а также ручка. Нижняя часть ручки имеет утолщение, на котором вырезана голова собаки боксера, в отверстия для глаз вставлены стеклянные глазки. Нож был передан в музейную коллекцию Людмилой Федоровной Шкляр, учительницей Ивьевской средней школы Гродненской области. По преданию, нож принадлежал поэту А. Мицкевичу, затем был подарен им одному своему знакомому. Родные этого знакомого передали нож католическому священнику в деревню Геранены (Ивьевский район), а тот передал ксендзу Михаилу Михайловичу Жалудовичу. Последний в 1962 году передал нож в Гераненскую среднюю школу, директор которой Николай Иванович Терех в 1965 году и передал нож Л. Ф. Шкляр.

Гродненская земля всегда была *притом и колыбелью вдохновения* польских писателей и поэтов. В виртуальной галерее демонстрируются также произведения других авторов: *книга В. Сырокомли «Неман от истоков до устья»* (Вильнюс, 1861; ГГИАМ, КП-035318), *роман Э. Ожешко «Над Неманом»* (Краков, 1927; ГГИАМ, КП-039004) и др.

Нельзя оставить незамеченным экспонируемый и описанный в виртуальной галерее *Кунтушовый пояс* (по типу слуцких) *2-ой пол. XVIII в.*, сделанный в мастерской Пасхалиса Якубовича в Липково (ГГИАМ, КП-054044). Безусловно, это один из ценнейших экспонатов музея. Как известно, поэт М. Богданович летом 1911 года посетил город Вильно, редакцию газеты «Наша Нива», увлекся коллекцией старинных вещей, среди которых и были прекрасные образцы ткачества белорусских мастеров – слуцкие пояса. Пораженный и вдохновленный истинной красотой этих поясов, Максим написал стихотворение «Слуцкіе ткачыхі»: *Ад родных ніў, ад роднай хаты/ У панскі двор дзеля красы/ Яны, бяздольныя, узяты/ Ткаць залатыя паясы./ І цягам доўгія часіны,/ Дзявочыя забыўшы сны,/ Свае шырокія тканіны/ На лад пэрсідзкі ткуць яны* (Богданович 2003: 45).

В начале же XX в. в Гродно центром духовной и культурной жизни была деятельность Громады белорусской молодежи, благодаря которой в городе были поставлены спектакли «Черт и баба», «Модный шляхтич», «Страхи жизни», «Медведь», «Бутрим Немиров», «Дорогой поцелуй». Каждая постановка

сопровождалась отпечатанной программой. К спектаклям «Бутрим Немиров» и «Дорогой поцелуй» (ГГИАМ, КП-077975) программа была напечатана на красной ткани (шелке). Такие программы относятся к числу редких, печатались маленьким тиражом, до 50 экземпляров, вручались наиболее почитаемым лицам – актерам и посетителям.

Значительное количество экспонатов, представленных в виртуальной галерее – это автографы и произведения известных литераторов Гродненщины: Зоськи Верас (Л. А. Сивицкой-Войтик), Л. Гениюш, М. Василька, А. Карпюка, В. Быкова, Д. Бичель-Загнетовой и др.

Д. Бичель-Загнетовой (род. 1938 г.) – гродненской поэтессе, переводчику, члену Союза белорусских писателей (1964), лауреату Государственной премии Беларуси (1984), создателю и первому директору (1994–1998) Музея Максима Богдановича в Гродно (Петкевич 2000: 32) – принадлежат автографы стихов «Максимов домик в Гродно», «Наша комета», книга прозы «Иди на мой голос», многочисленные фотографии, письма, грамоты, поэтические сборники.

Стихи поэтессы Л. Гениюш (1910–1983) долгое время были запрещены после выхода первого сборника «От родных нив» (Прага, 1942). Поэтесса была осуждена, находилась за решеткой концлагерей, но и там ее дух оставался несокрушимым. Среди заключенных тайно передавались ее стихи – *ксивы* (ГГИАМ, КП-099124). В виртуальной галерее представлены автографы Л. Гениюш «Святой вечер», «Мы долго смотрели на край наш через слезы», «Когда трогает нас жизнь», книги «Белый сон», «Исповедь», «Мать и сын», «Письма из Зельвы», личные вещи, письма, фотографии из ее архива, в том числе и периода заключения в ссылке.

Гродненщина литературная послевоенного времени представлена уникальными рукописями («Природа поэтического», «Мои поправки к военным повестям», «Четыре случая из жизни») белорусского писателя В. Быкова (1924–2003), чья судьба непосредственно связана с Гродно, с работой в газете «Гродненская правда» (1947–1948, 1956–1977). *В. Быков – это уникальное эстетическое событие в отечественной и мировой литературе, превосходная степень художественной справедливости, глубина проникновения в тайны народной и человеческой психологии, редчайшая острота и вещественность образного видения мира* (Быков 2004: 8). Его произведения переведены более чем на 50 языков: английский, итальянский, чешский, немецкий, литовский, латышский, турецкий, арабский и др. Его перу принадлежит автограф: *Народ, который стремится в будущее, должен гордиться своим прошлым уже хотя бы потому, что в его прошлом вырабатывается его культура, его история, его судьба* (ГГИАМ, КП-103293).

Таким образом, каждая национальная литература имеет как общечеловеческие, так и свои неповторимые художественные ценности, которые проявляются и в характере творчества писателей, и в особенностях материальной и духовной жизни общества в разные времена. Знакомство и

изучение наследия известных белорусских личностей – поэтов, писателей, публицистов – является важным литературным, историческим и культурным достоянием белорусского народа. Музейные предметы, описанные в виртуальной галерее, – это один из способов изучения творчества белорусских литераторов, как для специалистов-филологов, так и для всех заинтересованных виртуальных посетителей сайта проекта LLB-2-269 «Виртуальное прошлое – залог успеха будущего музеев».

Литература

- Белорусская энциклопедия, 11* (2000). Минск: Белорусская энциклопедия.
- Богданович, Максим (2003). *Венок*. Факсимильное издание. Минск: Художественная литература.
- Быков, Василий Владимирович (2004). *Избранные произведения*. Минск: Белорусский книгосбор.
- ГГИАМ – Гродненский государственный историко-археологический музей.
- КП – Книга поступлений основного фонда музея (ГГИАМ).
- Мицкевич, Адам (2003). *Избранные произведения*. Минск: Белорусский книгосбор.
- Петкевич, Алексей Михайлович (2000). *Люди культуры из Гродненщины* [справочник]. Гродно: Гродненский государственный университет имени Янки Купалы.
- Соломевич, Иван Владимирович, Трус, Николай Валентинович (2011). *Максим Богданович* [энциклопедия]. Минск: Белорусская энциклопедия имени П. Бровки.

Rimants Žirgulis (Rimantas Žirgulis)

MULTICULTURAL HISTORY OF THE REGION IN THE ACTIVITIES OF KĒDAINIAI REGIONAL MUSEUM

The objective of this paper is to make a short review of influence of the multicultural history of the region and its using in the activities of Kėdainiai Regional Museum. Kėdainiai has a rich multicultural history and heritage, which are very often used by Kėdainiai Regional Museum and all of its six branches. The main attention is paying to educational and project activities.

Discovering Kėdainiai as a place of intersection of various nations and cultures, a peculiar Atlantis of a borderland, sometimes by playing or reminding, preservation and nurturance of historical memory of local society, sometimes by public art as invasion into public spaces of town.

Such activities of Kėdainiai Regional Museum help to get rid of provinciality and contribute to create the Lithuanian modern civilized nation, open to the world.

Keywords: multicultural history, Kėdainiai Regional Museum, educational activities, projects.

REĢIONA MULTIKULTURĀLĀ VĒSTURE ĶĒDAIŅU REĢIONĀLĀ MUZEJA AKTIVITĀTĒS

Šā raksta mērķis ir sniegt īsu pārskatu par multikulturālās vēstures ietekmi uz reģionu un tās izmantošanu Ķėdaiņu Reģionālā muzeja aktivitātēs. Ķėdaiņiem ir bagāta multikulturāla vēsture un kultūras mantojums, kas ļoti bieži tiek izmantoti Ķėdaiņu Reģionālā muzeja un tā sešu filiāļu darbībā. Galvenā uzmanība tiek pievērsta izglītojošu pasākumu un projekta aktivitātēm. Ķėdaiņi tiek iepazīti kā vieta, kur sastopas dažādas tautas un kultūras, tā ir kā savdabīga Atlantīdas pierobeža, kas dažreiz spēlējās vai atgādina, saglabā un uztur vietējās sabiedrības vēsturiskās atmiņas. Dažkārt tas notiek ar mākslas palīdzību, kas ir kā „iebrukums” pilsētas sabiedriskajās vietās.

Šādas Ķėdaiņu Reģionālā muzeja darbības palīdz atbrīvoties no provinciālisma un veicina Lietuvas kā modernas civilizētas valsts, kas ir atvērta pasaulei, attīstību.

Ķėdaiņi ir viena no pilsētām, kam ir bagātākā daudz kultūru vēsture un vēsturiskais mantojums Lietuvā. Ķėdaiņu Reģionālajā muzejā ir sešas nodaļas: galvenais muzejs, dibināts bijušajā karmelītu klosterī 18.–19. gs.; multikulturālais centrs, kas ir izveidots bijušajā nelielajā ziemas sinagogā (19. gs. celtne); hercogu Radzivilu mauzolejs, kas bija reformātu baznīca 18. gs.; koka skulptūru muzejs, ko Vitauts Ulevičus izveidoja Ķėdaiņu pašvaldības telpās; 1863. gada sacelšanās muzejs bijušajā barona Šilinga muižā Paberžē (18. gs.) un skotu Arnetu nams (18. gs.).

Liela uzmanība Ķėdaiņu Reģionālā muzeja darbā tiek pievērsta projektiem, kas

ir galvenais muzeja aktivitāšu finanšu avots.

Viena no svarīgākajām Ķēdaiņu Reģionālā muzeja darbībām šajā desmitgadē ir visu veidu vēsturisko atmiņu dokumentēšana un saglabāšana Ķēdaiņu reģionā. Vislielāko uzmanību muzejs pievērš izglītojošām un projekta aktivitātēm, kas ir balstītas multikulturālajā vēsturē. Pēc muzeja iniciatīvas tika izveidotas slavenu vēsturisko personību un holokausta upuru piemiņas plāksnes. Lielākā daļa projektu, kas tiek īstenoti ar muzeja līdzdalību, atklāj Ķēdaiņu reģiona multikulturālo raksturu.

Šis raksts ir tapis Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu sadarbības programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) īstenošanas laikā.

Atslēgas vārdi: multikulturālā vēsture, Ķēdaiņu Reģionālais muzejs, izglītojošās aktivitātes, projekti.

Introduction

This article was written during implementation of the project *The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums* (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.

The objective of this paper is to make a short review of influence of the multicultural history of the region and its using in the activities of Kėdainiai Regional Museum. In the beginning I am going to review main aspects of the multicultural history of Kėdainiai Region. Further I will give a particular examples of using multicultural history and heritage in the educational, project activities for preservation and nurturance of historical memory of the local society.

Kėdainiai is a very peculiar town of the central Lithuania, situated on both banks of the Nevėžis river – the historical border between Aukštaitija (Highlands or Lithuania) and Žemaitija (Samogitia). The town and its surroundings had been influenced by other nations, cultures and various religious from the ancient times. Even the name *Kėdainiai* that for the first time in written sources appears in *Livonia Chronicle* in 1372, was mentioned by a German Hermann von Wartberge, whose countrymen, having wandered from Livonia (the present Latvia), were desolating the central part of Lithuania at this time.

At that date, an ordinary settlement, situated in a fertile valley of the Nevėžis, Livonians, not knowing the heathen's Lithuanian language, mentioned as *Terra Gaydine* 'The Gaidine land' (Hermann de Wartberge 1863: 102). Later, a name of our town used to be written differently in various languages: *Kiejdany* in Polish (Regulation for Kėdainiai town.. 2002: 249), *Caioduni* in Latin (Privilege of Vladislaus Vasa.. 1648), *Keydon* in Scottish (Newes from Poland.. 1641), *Keidan* in Yiddish (Cassel 1930). In a cover page of a book in Lithuanian language, published in Kėdainiai in the 17th century, we find a name of the town *Kiedaynis* (Knyga nobažnystės.. 2004: 5). During the occupation of the tsar Russia the town was named *Кейданы* (Пташкинъ 1899), using Cyrillic alphabet. The present town's name was

established at the end of the 19th century and came into force in the 20th century as the Lithuanian language, when Lithuania gained independence, became an official language.

In the 15th century, because of comfortable geographical situation and wise administration by Dukes Radziwills (this, most famous family of the Grand Duchy of Lithuania lords had owned the town for about 300 years) the locality was named as *Oppidum Kieidany* or *Kėdainiai town*. In 1590, when Kėdainiai was granted Magdeburg rights, the town became a real town with self-government – *Civitas Caiodunensis* (Kėdainiai. Istorija 2006).

This, one of the four private towns of Lithuania, from the middle of the 16th and to the beginning of the 18th centuries, was the Protestant island in the Catholic Grand Duchy of Lithuania. In the middle of the 17th century the town became prosperous and was the main economical, confessional and cultural centre, owned by the Dukes Radziwills. In the town there were six market squares, a port, ten guilds, gymnasium, that had to be reorganized into the Protestant academy, printing-house, pharmacy and some hospitals. Thanks to the Radziwills pragmatism and tolerance in the there lived six national (Lithuanians, Poles, Scots, Germans, Ruthenians (from 19th century – Russians) and Jews) and six confessional (Calvinists, Lutherans, Catholics, Antitrinitors, Orthodoxes and Jews) communities. A numerous Scottish community consisted of more than 300 members and, that had lived for 150 years, made Kėdainiai a peculiar place. The community was one of the biggest communities in the whole Baltic and Scandinavian region. The Germans Lutherans in Kėdainiai had their own self-government in Jonušava district. At that time Kėdainiai was a centre of the Reformed (or Calvinist) Church and Judaism in Samogitia and was the residence of the chief superintendents of Samogitia Reformed Church district as well as rabbinate of the Samogitian Jewish district *Medinat Samut*. Exclusively long period Kėdainiai was tolerant for the Arians' community – the most radical representatives of the Reformation. The Protestants' intellectuals of that time also concentrated in Kėdainiai. Since Lithuanians dominated in the town's community, there were always priests of the Reformed Church, that spoke in Lithuanian language. Poles, Germans and Scots collaborated in publishing of religious books in the Lithuanian language. That's why in historiography Kėdainiai sometimes is assessed as one of the most Lithuanian town of the Grand Duchy of Lithuania (Žirgulis 2008: 5).

Unfortunately, history did not permit all communities of Kėdainiai to survive because of the Counter-Reformation, wars etc. Today, apart the absolut major Lithuanian community, Kėdainiai has small communities of Poles and Russians.

That's why such rich and multicultural history of Kėdainiai region became a basis for the activity of our Museum. In 1999, when the project activity, communication and cooperation with various educational and academic institutions, Open Society Fund Lithuania and Fund for Educational Changes has started, I began to perceive, that an integral perception of the multicultural heritage and history is the essential thing. *And that there is no past without memory* (Žirgulis 1999a: 3; Koreivaitė

1999: 1–2; Žebrauskaitė 1999: 1–2).

As my good friend Vytautas Toleikis wrote, such naive toehold into a rustic, ostensibly Lithuanian culture, topics of exile and the partisan war, can be irremissibly provincial, if we don't represent it in perspective of human rights and if we will not search for analogues in history of our neighbors.

It is essential to respect our own multicultural heritage, incorporate it into our own cultural orbit, not assimilating, but accepting it as own, not accepting as unpleasant situation or as something strange. This heritage is inwrought, often one way or another belongs not only to one nation. In addition, it is an integral part of the modern national identity, very closely related with historical memory (Toleikis 2003).

Kėdainiai Regional Museum and its educational activities

Presently, our Museum consists of six branches: a former monastery of the Carmelites of the 18th–19th century, a mausoleum of the Dukes Radziwills in the Reformed church of the 17th century, the Multicultural Centre established in a former small winter synagogue of the 19th century, a museum of wooden sculptures by wood carver Vitauts Ulevičius, a museum of the 1863 Uprising in a former manor of baron S. Szylling in Paberžė, the house of Arnets. It is a unique house of the Scottish merchants of the 17th century with authentic layout of rooms. A Centre of Traditional Crafts is starting its activity there (Žirgulis 2013: 15–16).

One of the main activities of our Museum is an educational activity. And a part of it covers the multicultural history of Kėdainiai region. The topics are following: *Secrets of the Nevėžis valley, Kėdainiai – a land of Mikalojus Daukša and Czesław Miłosz, One day in the medieval town, Kėdainiai urban culture, Anna Frank – history for today, Temples of the religious confessions, The Holocaust, Shtetl and traditions* (a guided tour around Kėdainiai old town revealing the specific of the Jewish life style in towns of Lithuania and a practical session in the Multicultural Centre explaining the most specific Jewish festal day – Sabbath), *Literature, music and symbols of national and confessional communities* (analysis of the Lutherans, Calvinists, Catholics and secular Jewish texts, related with Kėdainiai). Pupils are made aware of Russian and Polish texts, reflecting culture of manors in Kėdainiai region in the 19th – the beginning of the 20th centuries (Kėdainių krašto muziejaus edukacinė veikla 2007: 5–7; Pečiulytė, Adomaitienė 2012: 3–15).

Project activities

Kėdainiai from 17th century – a place of intersection of various nations and cultures, a borderland, a peculiar Atlantis, that needs to be discovered. Sometimes, we try to do it by playing.

Kėdainiai Regional Museum pays great attention to the project activity – the main source of financing. The biggest part of project we implement consists of projects revealing the multicultural heritage of Kėdainiai region.

In 2002, during implementation of an international project *Known, but not identified*, that revealed history of six national communities, we involved 11 schools of Kėdainiai and district and organized the final festival of the Old Town. In 2004–2005, during implementation of an international project *Cultural Heritage Interactive*, together with partners from Great Britain, Italy and Bulgaria, an internet game about cultural heritage was created (Žirgulis 2003; Žirgulis 2013: 17).

In 2008 we implemented a project *We create future by discovering past: dedemonisation of otherness*, backed by Anna Lindh of Euro-Mediterranean Partnership Foundation (Egypt), and our Museum became a member of national network of Anna Lindh Foundation. During the project, we organized lectures about Jews of Lithuania contribution to the world culture, about influence of the Soviet traditions upon our daily life, concerts of Jewish and Roma folk music, environmental rehabilitation by the minaret. In addition, together with pupils and teachers of Kėdainiai Art School, we organized a workshop *The Jewish and Muslim architectural heritage in Kėdainiai*, as well as an interactive seminar *You can change also* together with Center for Equality Advancement (Vilnius; Malinauskienė 2008: 8; Žirgulis 2010).

In 2007–2013 a project *The Borderland Atlantis – the cultural route, intersecting states' borders* prepared by Lithuania, Poland and Russia in framework of European Neighbourhood and Partnership Instrument program of cross-border cooperation in which museum participate together with Borderland Fund from Sejny (Poland) and Kaliningrad Union of Writers (Russia). During this project an educational work with groups of young people takes place. Me and my colleague Audronė Pečiulytė together with pupils of Kėdainiai and Kėdainiai district studied history of Kėdainiai region, its multiculturalism, visited all most important heritage objects of Kėdainiai and Kėdainiai district, participated in three creative camps of youth artistical activity, that took place in Poland, Lithuania and Russia. During such meetings, a heritage of every region, cultural traditions and their specific were presented by local historians, archaeologists, musicians, craftsmen and artists. The final result of the project – a book – tour guide for regions of Sejny, Kėdainiai and Kaliningrad (i. e., localities related with Cz. Milosz, K. Donelaitis and J. Brodski) written by all participants (Žirgulis 2013:17–18; Aleinikovas 2013: 2; Kužmarskytė 2013: 7–8; Malinauskienė 2013: 16; <http://borderlandatlantis.net/news/>).

Reminding, preservation and nurturance of historical memory. Public art as invasion into public spaces of town.

Attention to all national and confessional communities of Kėdainiai region

Multiculturalism of Kėdainiai town and region is a frequent activity in the Museum scientific researches and publication during the recent decades (Žirgulis 1999b: 343–349; Žirgulis 2002:130–140; Žirgulis 2005a:179–188; Žirgulis 2005b: 225–247; Žirgulis 2006: 234–245; Юкнявичюс 2009: 157–170). In 2006 in collaboration with

our colleague, archaeologist of our Museum Algirdas Juknevičius and a professor of History Department of Vilnius University Dr. Alfredas Bumblauskas, we prepared and released a CD *Kėdainiai. History*, in which the main attention was paid to researches of the town identity and all national and confessional communities, their history, role and influence to the town's development (Kėdainiai. Istorija 2006; Stankevičė 2006: 13; Valantonytė 2006: 1–2; Zokaitytė 2006: 1–4).

History of the Jewish community and the Holocaust

Commemoration of the historical memory and preservation in the whole Kėdainiai region, but not only in premises of the Museum is one of the most important activity of Kėdainiai Regional Museum during the last decade. Because of great tragedy, the history of the Jewish community and the Holocaust deserves a great deal of attention in our activity. On our initiative the following memorial plaques were unveiled: in 1997, for Vilna Gaon Elijahu, who studied in Kėdainiai, and in 2006, on all Kėdainiai synagogues – for commemoration the 65th anniversary of the Holocaust, when local Nazis collaborators murdered Kėdainiai Jewish community (Žirgulis 2013: 16).

In 2011, commemorating the 70th anniversary of deportation and the Holocaust, we, together with Museum of Tukums (Latvia), implemented a project *Letters for the future generations* in the framework of *Action 4 The living Memory of the Europe for citizens* program. During the project we collected a lot archival material, photographs, documents, video records, eyewitness accounts. This material is available at a computer terminal, dedicated to Kėdainiai history during the tragic period of the Soviet and Nazi occupations (1940–1953 till the death of a dictator J. Stalin) and in a book and a CD *Kėdainiai region in a shadow of the swastika and the red star*, telling about the Soviet deportation, repressions and the Holocaust initiated and implemented by the Nazis (Tamašauskienė 2011b: 1, 3; Kėdainių kraštas..2011; Fiodorova 2012: 3; Smirnova 2012: 2; Žirgulis 2013: 16–17).

Using finances of the project, we installed two memorials by an artist F. Paulauskas – public art objects in public spaces of the town, dedicated to Kėdainiai, Šėta and Žeimiai Jewish communities, that had been murdered in Daukšiai village, on August 28, 1941. The first memorial *Shoah. Ich bin Keidaner* is installed near Kėdainiai synagogues complex. The memorial consists of the Christianity symbol – an eye of Providence – and the symbol of Judaism – the burning bush made of metal. The eyeball is filled up with 2076 empty cartridge-cases, and this number represents the number of Jews, that had been murdered in Daukšiai village 70 years ago. The second memorial *The Wall of Memory* is installed at the Jews murder site. In the memorial there are 1000 known family names of Jews, murdered in that site, cut out in the metal plates. Using finances of the project, we also installed roadsights, showing the site of the Holocaust The memorial, is the second in Lithuania, with inscribed family names of the Holocaust victims (Dovydaitytė 2011a: 1, 3; Lukošiuūtė 2011: 3; Žebrauskaitė 2011: 1–2; Zokaitytė 2011a: 8–9; Dovydaitytė 2011b: 4; Valantonytė

2011: 1–2; Dovydaitytė 2011c: 3; Zokaitytė 2011: 10).

In 2012, in the Multicultural Centre we prepared an exposition, dedicated to victims of the Holocaust *Fellow citizens, we had lost*, where, in addition to photographs, documents and items, visitors can see about 1200 family names, grouped into families, of Jews, who perished during the Holocaust (Raicevičienė 2012: 5; Zokaitytė 2012: 10; Dothan, Zabludoff 2012).

Every year on August 28th we pay tribute to memory of perished fellow citizens, visit and light candles in the site of the mass murders. This year, for the first in history, we did it together with descendants of Kėdainiai Jews in Tel Aviv (Israel; Malinauskienė 2014: 1–2). Personally, I am feeling obliged to do it a fact, that in my family there were four generations of the Soviet deportees... And despite the fact, that my family was deported during the first and most terrible time in 1941 and lived in deportation 16 years. They came back, I was born... I strive to pay tribute to memory of my fellow citizens Jews also, because that the absolute majority of them never came back from mass gravesites. Therefore, if it is not us, who will light candles on their graves?

Cz. Miłosz – as a brand of Kėdainiai, attempt to penetrate into tune of the Lithuanian and Polish spirit

In 1980, during the Nobel Literature Prize ceremony Cz. Miłosz said: *It is good to be born in a small country, where Nature was on a human scale, where various languages and religions cohabited for centuries. I have in mind Lithuania, a country of myths and of poetry. My family already in the Sixteenth Century spoke Polish, just as many families in Finland spoke Swedish and in Ireland – English; so I am a Polish, not a Lithuanian, poet. But the landscapes and perhaps the spirits of Lithuania have never abandoned me* (Miłosz 1980). And I really know, he was telling about his native land Šeteniai, situated about 15 km from Kėdainiai, by the same Nevėžis river, where I use to swim from my childhood and whose valley opens up through windows of my home, where I often walk, watch the river's waters and can see at a distance the tower of the baroque church of Apytalaukis, that remembers wedding of Cz. Miłosz parents. And I also know, that no one had spoke more beautiful about my native land. Therefore, it doesn't matter at all, in what language the most famous person in world praises my native land. A man, descended from Kėdainiai, and whose name makes everybody to be all ears. And every educated person, wherever he or she lives, knows, what he is talking about. Therefore, I am sure it would be inexcusably stupid not to try that Cz. Miłosz would become an integral part of Kėdainiai region culture. So, in 2011, celebrating the 10th anniversary of Kėdainiai Honored citizen and the 100th anniversary of a Nobel Literature Prize winner Cz. Miłosz (1911–2004), we implemented a project *The Year of Cz. Miłosz: the searches of the multicultural identity of Kėdainiai region*. During the project, we organized a cycle of cultural events, during which an exhibition ... *I have always been turned back to the River...*, prepared by the Museum, was

exposed in all elderships of Kėdainiai district (Tamašauskienė 2011a: 2). Besides, in Kėdainiai old town, in a street named by the poet's family name, by the Nevėžis river, we made an installation *Miloszophone* (author – Feliksas Paulauskas) – *KĖDĖ KĖDainiuose* – a chair in Kėdainiai (it is a wordplay, because words *Kėdainiai* and *Chair-kėdė* in Lithuanian has the same root; Žirgulis 2013: 16). The meaning of the installation is, that the poet would love to sit on this rocking-chair and watch his native and beloved River. Now, his spirit has this possibility. And because poetry has nothing to do with this material world, by turning a wheel, mounted on the *Miloszophone*, you can produce only noise, that also can be a poetry by its content. By the way, the Milosz street as yet is the lonely street in Lithuania, dedicated to the poet, as well as a monument – another public art object and invasion into the public space, that caused ambiguous reactions because of its aesthetical expression. After all, many Lithuanians think, that objects in public spaces must be very clear, especially licked up and sterile... More than a decade ago, the famous artist Emir Kusturica wondered, that in Vilnius there is a monument for Frank Zappa, who had no relations with Lithuania, but not a monument for Cz. Milosz... And now, we have such monument in Kėdainiai... Maybe because, we don't afraid to be somewhat strange and don't want to be primitive...

In 2014 we organized the first festival of Cz. Milosz, during which we organized a scientific conference, various concerts and a discussion. We are going to organize this festival in future, and this way to strengthen the multicultural identity and a brand (Žebrauskaitė 2014: 3).

Heritage of Dukes Radziwills – what connects with Belarus, Ukraine and Poland

In 2013 we implemented a project of cultural tourism, supported by Ministry of Culture of Republic of Lithuania *The International Route of the Dukes Radziwills*. The activities of the project were carried out in Lithuania, Poland and Belarus. The project involved museums, directly related with the Dukes Radziwills and their heritage, academic, scientific researches and educational institutions implementing projects of cultural tourism. During the project, a concept-feasibility study of the international route of the Dukes Radziwills and action plan stimulating cultural tourism was prepared. Besides, we published a travel guide, prepared by Associate Professor of Faculty of History of Lithuanian University of Educational Sciences (Vilnius) Dr. D. Karvelis in Lithuanian language, and organized the final project's conference (Karvelis 2013; Masilionytė 2013: 3; Fiodorova 2013: 7, 9). The project's results were introduced to the Ministry of Culture and received very good assessment. We hope, that this our initiated project potentially may claim a status of the European cultural route.

Memory of the Scottish community

A house of the Scottish merchant Arnet, where we are establishing a Centre of

Traditional Crafts, is a place of a memory of Kėdainiai Scottish community. And this our project *The Virtual Past is a Keystone for the Future Museums* is also a contribution to commemoration of this numerous and influential community of our town. However, the main activity of the project as well as results are dedicated exactly to this Museum department. In the Arnets house, we reconstructed furniture of the 17th–18th centuries, ceramics, prepared a game *Re-create the Arnets House*. The virtual gallery presents articles produced by artisans of various nations and confessions (Švedienė 2014: 6; Žirgulis 2014:31–33).

A. Freitag as a Germans' memory

The German community was commemorated in 2008 unveiling on a wall of *Gymnasium Illustre* a memorial plaque dedicated to the 400th birth anniversary of the European-famous mathematician, philosopher, physician and war engineer A. Freitag, who worked and was buried in Kėdainiai (Žirgulis 2013: 16).

It is true to said, that our Museum is not a traditional museum (or maybe not museum at all?), and we continue various cultural activities and games, that had started for more than a decade and by which we trying to be more attractive for our visitors.

Famous people connected with Kėdainiai – as a background for open-minded thinking

I would like to quote my friend V. Toleikis. This is the text, what Vytautas read for young people of Lithuania, Poland and Russia in one event of our project last year. From the perspective of Lithuania land, the space of Kėdainiai seems to be very grateful. This is incredibly rich region of Lithuania. Was born, lived, loved to visit, heard about Kėdainiai.

Let's try to bend finger and name, starting with most famous and dearest:

- 1) **Czeslaw Milosz**, one of the biggest writers of the 20th century;
- 2) **Piotr Stolypin**, prime-minister of Russian Empire, famous reformer;
- 3) **Father Stanislovas** – Mykolas Algirdas Dobrovolskis, the most popular Lithuanian monk and priest among intellectuals during the period of the Soviet occupation;
- 4) **Eduard Franz von Tottleben**, a hero of Crimea and Balkans wars. It was him, who persuaded a tsar let Fiodor Dostoyevski to return from exile to St Petersburg prematurely;
- 5) **Antanas Mackevičius**, a priest, one of the leaders of the 1863 Uprising, who led the first regiment from his church in Paberžė;
- 6) **Vincas Svirskis**, a genius of a wooden sculpture. We know, that the wooden folk sculpture had inspired a lot of Litvaks artists, for example, Jacques Lipchitz;
- 7) **Vilna Gaon Elijahu**, the biggest Jewish philosopher of the 18th century. About him knows everybody, who finished school in Israel. He arrived to Kėdainiai in his childhood and in Kėdainiai became mature as a personality;

8) **Moshe Leib Lillenblum**, one of creators of movement of Sion lovers. In Israel, a lot of streets are named by his name;

9) **Stanislaw Stomma**, Catholic intellectual, born in Šačiūnai;

10) **Oskaras Milašius**, a relative of Cz. Milosz, one of his most important teachers of life. The Milosz family descended from Labūnava;

11) **Witold Gombrowicz**, a friend of Cz. Milosz, also descended from banks of the Nevėžis;

12) **Alexander Menj**, conscience of Russia Orthodox Church, famous theologian, in summers used to holiday with his family in Paberžė, where Father Stanislovas lived;

13) **Arvo Part**, the most prominent in academic world Estonian composer, who found inspiration also in Paberžė;

14) **Kazimieras Paltarokas**, one of the most prominent bishops of Lithuania. In his youth was a priest in Surviliškis;

15) **Janusz Radziwill**, for Lithuanians – a hero, for Poles – traitor;

16) **Mikalojus Daukša**, an author of the first Lithuanian book in the Grand Duchy of Lithuania;

17) **Mikalojus Katkus**, a famous author of ethnographical work *Balanos gadynė* ('Splinter Time'), a participant of the national movement, an original, hermit and famous infidel;

18) **Juozas Urbšys**, the last minister of Foreign Affairs Ministry of the interwar Lithuania. He left an impressive memoirs. Born in Šateniai.

They all being in Kėdainiai – in their borderland, in their tenebrous province, had at least four things: a rich spiritual world, were thinking, communicated with world in most incredible ways, were open to their own space and did not ignore it. These people of the borderland were famous by their empathy, tolerance. Perhaps, thanks to these characteristics they were not provincial. They created their own cosmos, and they were as a centre of this cosmos (Toleikis 2013).

Riding of provinciality and creation of civilized Lithuanian nation

Talking about provinciality, it becomes clear, why various international projects are so important for me and our Museum. Like this project, during which we worked and cooperated closely with colleagues from Rezekne and Grodno. And I think, we became not only colleagues, but also friends. As a philosopher Prof. Leonidas Donskis wrote: *that is why the international professional and creative life is valuable, because thanks to it, people from various countries and cultures help each other to get rid of provinciality. A country, that creates more or less successful alternatives for provinciality, does it thanks to diversity of its people and institutions and cultivation of policy of openness* (Donskis 2005: 3).

I believe, that activities of our museum contribute to creation of Lithuanian civilized nation open to the world.

Finally, I would like to say, that Kėdainiai Regional Museum doesn't discover

anything new and unusual. We just follow the words of the national anthem, written by V. Kudirka, – *Iš praeities Tavo sūnūs te stiprybę semia* (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4056&p_k=1&p_rp=N&p_dr=N&p_d=49133), ‘*Let your sons draw their strength from our past experience*’ (http://www3.lrs.lt/home/w5_viewer/statiniai/seimu_istorija/w5_show-p_r=4056&p_d=49249&p_k=2.html), and we work organically – *Vardan tos Lietuvos* ‘For the sake of Lithuania’.

Conclusions

1. Kėdainiai is one of the towns, that has the richest multicultural history and heritage in Lithuania.

2. From 1999 Kėdainiai Regional Museum began to participate in project activities and through collaboration with various institutions and personalities started different activities in revealing and popularizing the multiculturalism of the region.

3. The most important attitude museum pays to educational and project activities, based on multicultural background.

4. All of those activities are dedicated to remind, preserve and nurture the historical memory of local society. Sometimes, through collaboration with local artists and authorities it becomes as invasion of public art into the public spaces of town.

5. The mostly and important topics of the museum activities are tragical history of Jewish community and the Holocaust, Cz. Miłosz as a bridge between Lithuania and Poland and possible brand of Kėdainiai region, heritage of the dukes Radziwills connected territories of Lithuania, Belarus, Poland and Ukraine – former Polish–Lithuanian Commonwealth, history and heritage of Scottish and German communities.

6. Huge influence on activities of Kėdainiai Regional Museum and all perception of historical context of the region makes prominent and famous personalities of various nations and cultures, linked with Kėdainiai in one way or another.

7. Multicultural activities of Kėdainiai Regional Museum and collaboration with various institutions from other countries helps to get rid of provinciality and to create a Lithuanian modern civilized nation, open to the world.

REFERENCES

- Aleinikovas, Arnis (2013). Kėdainiečiai keliavo „Paribio Atlantidos“ keliais. *Kėdainių mugė*, 55 (1617). 2.
- Cassel, Boruch Chaim (Alter, 1930). *The City of Keidan: An Historical Memoir*. New York.
- Donskis, L. (2005). *Provincija ir provincializmas nūdienos pasaulyje*. <http://www.balsas.lt/naujiena/267155/l-donskis-provincija-ir-provincializmas-nudienos-pasaulyje>, available: 20.12.2014.
- Dothan, Tamar, Zabłudoff, Olga (2012). *Holocaust Education at the Kedainiai Regional Museum*. <http://home.comcast.net/~acassel/keidan/exposition/>, available: 20.12.2014.
- Dovydaitytė, Agnė (2011a). Mes ir jie: po masinių žudynių. *Kėdainių garsas*, 93 (9719). 1, 3.
- Dovydaitytė, Agnė (2011b). Paminklas 2076 aukoms atminti. *Kėdainių garsas*, 107 (9733). 4.
- Dovydaitytė, Agnė (2011c). Dar kartą prisiminti pasibaigę gyvenimai. *Kėdainių garsas*, 109 (9735). 3.

- Fiodorova, Lina (2012). Pristatė knygą, plokštelę ir terminalą. *Kėdainių garsas*, 30 (9803). 3.
- Fiodorova Lina (2013). Per Lietuvą, Lenkiją ir Baltarusiją – kunigaikščių Radvilų kelias. *Rinkos aikštė*, 138 (2651). 7, 9.
- Hermanni de Wartberge Chronicon Livoniae (1863). Hrsg. von E. Strehlke. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, Bd. II. 102.
- Karvelis, Deimantas (2013). *Tarptautinis kunigaikščių Radvilų kelias*. Kėdainiai: Spaudvita.
- Kėdainiai. Istorija* (2006). Sudarytojai Juknevičius, Algirdas, ir Žirgulis, Rimantas. Kėdainių krašto muziejus. Kėdainiai.
- Kėdainių kraštas svastikos ir raudonosios žvaigždės šešėlyje* (2011). Sudarytojai Žirgulis, Rimantas, ir Banyš, Vaidas. Kėdainių krašto muziejus. Kėdainiai: Spaudvita.
- Kėdainių krašto muziejaus edukacinė veikla* (2007). Sudarytojai Pečiulytė, Audronė, ir Žirgulis, Rimantas. Kėdainių krašto muziejus. Kėdainiai: Spaudvita. 5–7.
- Koreivaitė, Ieva (1999). Ar susitaikėme? *Rinkos aikštė*, 110 (575). 1–2.
- Kužmarskytė, Karolina (2013). „Paribio Atlantidos“ dalyviai stengiasi atrasti bendrumą. *Rinkos aikštė*, 122 (2635). 7–8.
- Lukošiūtė, Agnė (2011). 2076 gilzės. *Kėdainių garsas*, 97 (9723). 3.
- Malinauskienė, Aušra (2008). Muziejus skatins toleranciją kitataučiams. *Rinkos aikštė*, 41 (1816). 8.
- Malinauskienė, Aušra (2013). Muziejuje išmoktos istorinės pamokos virs knyga. *Rinkos aikštė*, 127 (2640). 16.
- Malinauskienė, Aušra (2014). Kėdainiuose ir Izraelyje pagerbė Holokausto aukų atminimą. *Rinkos aikštė*, 99 (2758). 1–2.
- Masilionytė, Vaida (2013). Tarptautinė konferencija – dar vienas žingsnis projekto įgyvendinimo link. *Kėdainių mugė*, 93 (1655). 3.
- Milosz, Czeslaw (1980). *Nobel lecture*. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1980/milosz-lecture.html, available: 20.12.2014.
- Newes from Poland Wherein is declared the cruel practice of the Popish Clergie against the Protestants, and in particular against the Ministers of the City of Vilna, in the Great Dukedome of Lithuania, under the Governement of the most Illustrious Prince, Duke Radzivil. Faithfully set downe by Eleazar Gilbert, Minister to the foresaid Prince, and Preacher to the Scots Congregation in Keydon* (1641). London.
- Pečiulytė, Audronė, Adomaitienė, Regina (2012). *Nevežio slėnio paslaptys*. Kėdainių krašto muziejus. Kėdainiai: Spaudvita. 3–15.
- Privilege of Vladislaus IV Vasa for Kėdainiai town*. Vilnius, 28.04.1648. Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. F. 1. Nr. 259.
- Raicevičienė, Asta (2012). Bendrapiliečiams, kurių netekome. *Kėdainių garsas*, 113 (9886). 5.
- Regulation for Kėdainiai town by duke Janusz Radziwill, Kėdainiai, 12.06.1653. (2002). *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. T. 3. Kėdainiai*. Sudarė Tyla, Antanas. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 249.
- Smirnova, Renata (2012). Trylika okupacijos metų kompiuteriniame terminale. *Kėdainių mugė*, 21 (1485). 2.
- Stankevičė. Kristina (2006). Kėdainių istorija – unikaloje plokštelėje. *Lietuvos rytas*, 82 (4649). 13.
- Švedienė, Rūta (2014). Krašto muziejus dorojasi su iššūkiu – sukurti Amatų centrą Arnetų namuose ir virtualųjį muziejų. *Rinkos aikštė*, 50 (2709). 6.
- Tamašauskienė, Jolanta (2011a). Galėsime rašyti atvirlaiškius Česlavui Milošui. *Kėdainių garsas*, 47 (9673). 2.
- Tamašauskienė, Jolanta (2011b). Krašto muziejuje kuriamas kompiuterinis terminalas. *Kėdainių garsas*, 67 (9693). 1, 3.

- Toleikis, Vytautas (2003). *Daugiakultūrinis Lietuvos paveldas ir jo sklaida: nepatogūs klausimai muziejininkams*. http://www.museums.lt/zurnalas/daugiakulturis_2003_4.htm, available: 20.12.2014.
- Toleikis, Vytautas (2013). *Kėdainių perspektyva: galimi Paribio poetų diskursai. Paskaita su santykinai ilgu sąrašu, vienu P. S. bei „minties šuoliu“ vietoj epilogo* [non-published text].
- Valantonytė, Irmina (2006). Kompaktinėje plokštelėje – miesto tapatybės paieškos. *Rinkos aikštė*, 42 (1512). 1–2.
- Valantonytė, Irmina (2011). „Raudų sienoje“ dar liko vietos atminimui. *Rinkos aikštė*, 109 (2326). 1–2.
- Zokaitytė, Zita (2006). Kėdainiai – provincijos fenomenas. *Kėdainių garsas*, 43 (8937). 1, 4.
- Zokaitytė, Zita (2011a). Buvo nedaug akmenų nešėjų. *Kėdainių kraštas*, 1 (16). 8–9.
- Zokaitytė, Zita (2011b). Paminklas – tarsi geto tvora. *Kėdainių kraštas*, 5 (20). 4–5.
- Zokaitytė, Zita (2012). Kiek žinome apie žydus, kurių netekome. *Kėdainių kraštas*, 39 (70). 10.
- Žebrauskaitė, Jovita (1999). Be žydų susitikome su žydais. *Kėdainių garsas*, 110 (8065). 1–2.
- Žebrauskaitė, Jovita (2011). Viena kraupi diena – ir žydų lyg nebūta. *Rinkos aikštė*, 97 (2314). 1–2.
- Žebrauskaitė, Jovita (2014). Kėdainių krašto muziejus bando miestui gražinti senąjį įvaizdį. *Rinkos aikštė*, 74 (2733). 3.
- Žirgulis, Rimantas (1999a). Gilinsimės į tautas, kuriomis buvo margas mūsų miestas. *Kėdainių garsas*, 107(8062). 3.
- Žirgulis, Rimantas (1999b). Kėdainių žydų bendruomenė XVI a. – XIX a. *Vilniaus Gaonas ir žydų kultūros keliai. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1997 m. rugsėjo 10–12 d.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 343–349.
- Žirgulis, Rimantas (2002). Three hundred years of Multiculturalism in Kėdainiai. *The Peoples of the Grand Duchy of Lithuania*, ed. G. Potašenko. Vilnius: Aidai. 130–140.
- Žirgulis, Rimantas (2003). Projektas „Kėdainių istorija atraktyviai“. http://www.museums.lt/zurnalas/zirgulio_straipsnis.htm, available: 20.12.2014.
- Žirgulis, Rimantas (2005a). Kėdainių žydų bendruomenė ir jos paveldas. *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*, red. Alfredas Jomantas. Vilnius: Savastis. 179–188.
- Žirgulis, Rimantas (2005b). The Scottish community in Kėdainiai c. 1630 – c. 1750. *Scottish Communities Abroad in the Early Modern Period* (eds. Alexia Grosjean and Steve Murdoch). Leiden-Boston: Brill. 225–247.
- Žirgulis, Rimantas (2006). Kėdainiai Jewish Community and Its Heritage. *Jewish Cultural Heritage in Lithuania*, ed. Alfredas Jomantas. Vilnius: Savastis. 234–245.
- Žirgulis, Rimantas (2008). From Terra Gaydine to Kėdainiai town. Vydas Bečelis. *Kėdainiai. Fotografijos*. Vilnius: Sapnų sala. 5.
- Žirgulis, Rimantas (2010). Projektas „Atrasdami praeitį, kuriame ateitį: kitoniškumo dedemonizavimas“. *Pranešimas konferencijoje „Lietuva Europos ir Viduržemio jūros regiono kontekste“*. Vilnius 2010-02-18 [non-published text].
- Žirgulis, Rimantas (2013). Kėdainių krašto muziejus: nemuziejiškas ir žaidžiantis. *Lietuvos muziejų rinkiniai. XVI konferencija „Muziejų daugiafunkciškumas: galimybės ir problemas“* Šiauliai. Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla. 14–19.
- Žirgulis, Rimantas (2014). Tarptautinis projektas „Virtuali praeitis – ateities muziejų pagrindas“. *Muziejų edukacinės programos. Teorija, praktika*. Vilnius. Lietuvos muziejų asociacija Švietimo sekcija. 31–33.
- Пташкинь, Иван (1899). *Местечко Кейданы*. Ковна.
- Юкнявичюс, Альгирдас (2009). Шотландская община в г. Кедайняй в XVII–XVIII в. *Археология и история Литвы и Северо-Западной России в ранем и позднем средневековье*. Санкт-Петербург: Нестор-История. 157–170.

Grāmatas u. c. izdevumi

2014. gada novembrī nāca klajā Rēzeknes Augstskolas (RA) filoloģijas programmas maģistres **Līgas Čeveres** grāmata „**Arhetipi un žanriskās iezīmes šausmu stāstos**” (maģistra darba vadītājas: Dr.philol. I.Šuplinska, Dr.philol. A.Juško-Štekele). Grāmata ir izdota ar Izglītības un zinātnes ministrijas atbalstu un ir pirmā izdotā grāmata RA sērijā „Studentu literatūra”. Tajā ir apkopots iespaidīgs šausmu stāstu vākums Kaunatas pagastā, kā arī pašas pētījuma autore vākums visā Latvijā. Grāmata ir izmantojama ne tikai literatūrteorētisko zināšanu padziļināšanai, bet arī kultūrvēstures un novadmācībā, jo daudzos šausmu stāstos ir kultūrvēsturiskas norādes. Grāmatas prezentācija notika Kaunatas, Varakļānu, Dagdas vidusskolā, RA, radot ieinteresētību dažāda vecumposma lasītājos.

2014. gada aprīlī projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” realizētāji sāka izglītojošas **datorspēles „Aizej tur, nezin kur, atnes to, nezin ko”** aprobāciju. Spēles koncepcijas autore – I.Šuplinska, dizaina autore – RA dizaina specialitātes absolvente I.Drozdova, tehniskais izpildījums – SIA „MS-IDI”. Tekstu tulkošanā bija iesaistītas RA absolventes – S. Ūdre, V.Pavlova.

Spēles mērķis – ceļojot pa Latgales pilsētām un ciemiem, apzināt spilgtākās atšķirības, iemācīties kādu zīmīgu latgaliešu izteicienu un pārbaudīt savas dedukcijas spējas.

Spēles netiešais mērķis – rosināt interesi par Latgales konceptiem, svarīgākajiem kultūras, vēstures, ģeogrāfijas, sabiedriskās dzīves objektiem, kas ir nozīmīgi latgalieša identitātes apjaušmai, tos studējot RA virtuālās galerijas datubāzē „Latgales koncepti” vai izdevumā „Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica” (2012), kur konceptu apraksti ir arī angļu, krievu, latgaliešu un latviešu valodā.

Spēles adresāts – Latgales kultūrvēstures interesenti, skolēni, studenti, pedagogi, kas apgūst novadmācību, reģiona kultūrvēsturi, meklē atbildes uz eksistenciālas dabas jautājumiem: kas es esmu? No kurienes es nāku?

2014. gada novembrī Baltinavas vidusskolā un RA tika prezentēts piektais disks sērijā „Rēzeknes Augstskolas folkloras ekspedīciju materiāli” – „**Baltinovys receptis**” (scenārija autore – I.Šuplinska, video koncepcijas autors – M. Justs).

Diskā ir aptverti 2013. gada folkloras ekspedīcijas materiāli, kas ir iegūti Baltinavas novadā. Koncepcijas pamatā ir izdevumā „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca” fiksētie tipiskākie Latgales ēdieni un dzērieni, kas tiek ilustrēti ar baltinaviešu dzīvesstāstiem un pieredzi.

Disku finansiāli atbalstīja RA, valsts pētījumu programma „Nacionālā identitāte” un Izglītības un zinātnes ministrija.

Konferences

2014. gada 24.–25. aprīlī RA notika 3. starptautiskā konference „**Autors. Teksts. Laikmets**” (koordinatore – S. Ratniece), kas bija veltīta izcilā literatūrzinātnieka Valda Ķikāna 85 gadu atcerei. Viņa kolēģi literatūrzinātnieki V. Vecgrāvis, Dz. Vārdaune stāstīja par spilgtākajiem profesora V. Ķikāna radošās un zinātniskās dzīves brīžiem. Kā ierasts, konferences darbs ritēja paralēli vairākās sekcijās, vēršot klausītāju uzmanību uz problēmjautājumiem literatūras zinātnē, kritikā, vēsturē.

Paralēli konferences laikā norisinājās dažādi pasākumi. Apaļā galda diskusijā „Teksta telpa” (piedalījās literatūras izdevumu pārstāvji no Latgales – žurnāls „A12”, rakstu krājums „Olūts”, no Kurzemes – „Vārds”, no Rīgas – „Latvju Teksti”, „Tīrraksts”, portāls „UbiSunt”) tika aktualizēti jautājumi par literatūras attīstības tendencēm Latvijā un pasaulē, kā arī runāts par literatūras programmas atbilstību skolēnu vecumposmam skolā – ko un kā darīt gan literatūras programmu veidotājiem, gan skolotājiem, lai interese par literatūru nepazūd pēc pirmā literatūrvēsturiskā posma apskata.

Pirmās dienas izskaņā notika drāmas tekstu ideju konkursa „10 MINŪTES SLAVAS LATVIJĀ” dramaturģijas lasījumi, kur par uzvarētāju kļuva RA filoloģijas bakalaura programmas students Oskars Orlovs. Vakara noslēgumā RA Studentu teātris „ĶerRA” piedāvāja konferences apmeklētājiem latviešu un latgaliešu dzejas kompozīciju par pazudušā dēla tēmu „Atgriešanās”.

Konferences noslēgumā tika prezentēts 2. starptautiskās zinātniskās konferences „Autors. Teksts. Laikmets” krājums, ko interesenti joprojām var jautāt RA valodu un kultūras studiju virziena pārstāvjiem.

Konferences sadarbības partneri un atbalstītāji: Latvijas Rakstnieku savienība, Latvijas Literatūras centrs, AS „Rīgas taksometru parks”, SIA „SB”, SIA „Impro ceļojumi”, RA.

Atsevišķu konferences sekciju darba tiešraide joprojām ir skatāma RA mājaslapā: http://www.ru.lv/video_tiesraides/24-04-2014/.

2014. gada 19.–21. septembrī RA notika 3. starptautiskā zinātniski praktiskā konference „**Māksla un mūzika kultūras diskursā**”. Konferenci organizēja četras augstskolas: RA, Tallinas Universitāte, Maskavas Pedagoģiskā universitāte un Vitebskas Valsts universitāte. Konferencē piedalījās zinātnieki, pētnieki, mākslinieki no Latvijas, Lietuvas, Polijas, Baltkrievijas, Krievijas, Turcijas. RA pārstāvēja doc. A. Strode, doc. M. Opincāne, lekt. D. Apele, lekt. R. Burceva, lekt. S. Mežinska, zin. asist. S. Pošeiko, zin. asist. S. Murinska-Gaile, vieslekt. I. Dukaļska, kā arī dizaina un mākslas programmas studentes I. Stikute, A. Teilāne, A. Lucijanova, O. Rudakova, K. Patumse, V. Cakule, V. Krukovska, doktorante I. Kepule.

Konference veicina starpdisciplināro pētniecību un praktiskās pieredzes apmaiņu mākslā, mūzikā un kultūrā. Sekciju darbs notika trijās paralēlās sekcijās: „Kultūra un sabiedrība reģionālās identitātes diskursā”, „Mūzikas zinātne praksei”, „Māksla

un dizains” (sk. http://www.ru.lv/video_tiesraides/19-09-2014/). Neatņemama konferences sastāvdaļa ir mākslas un mūzikas meistardarbnīcas. Šogad konferences dalībnieki savas prasmes varēja pilnveidot astoņās mūzikas, dizaina un rokdarbu meistardarbnīcās.

4. starptautiskā zinātniski praktiskā konference „Māksla un mūzika kultūras diskursā” notiks RA 2015. gada 24.–25. septembrī (sīkāk sk. http://www.ru.lv/zinatne/konferences_un_zinatniskie_pasakumi/konferences_zin_pasakumi_ra/).

Karīne **Laganovska**, konferences koordinatore

Projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” LLB-2-269

EIROPAS SAVIENĪBA

Šo projektu finansē Eiropas Savienība
This project is funded by the European Union

Projekts „**Virtuālā pagātne – muzeju nākotne**”,
LLB-2-269

2014. gada 21.–22. novembrī RA notika Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) noslēguma konference „**Krustpunkti pierobežas kultūrā, valodā, vēsturē**”, kas tika rīkota kopā ar 7. starptautisko latgalistikas konferenci: http://www.ru.lv/video_tiesraides/21-11-2014/.

Konferencē tika prezentēti projekta sasniegumi – virtuālais muzejs, projekta mājaslapa **www.futureofmuseums.eu**, četras izglītojošas datorspēles, kā arī pētījumi par kopīgo un atšķirīgo latviešu, latgaliešu, lietuviešu, baltkrievu u. c. tautu valodās un kultūrās. Līdzās projekta dalībniekiem konferencē piedalījās arī referenti no citām Latvijas pilsētām, Krievijas, Polijas, ASV, Lielbritānijas, Igaunijas, Gruzijas. Divu dienu konference bija piesātināta ar vairākiem kultūras pasākumiem: bija apskatāma kopējā projekta dalībnieku izstāde, kas atspoguļoja daudzveidīgās projektā iesaistīto cilvēku aizraušanos, tika prezentētas projekta laikā izstrādātās filmas.

22. novembrī paralēli zinātniskajiem lasījumiem notika diskusija par Latvijā maz apspriestu tematu „Kā saglabāt un nostiprināt amatniecības nozari?”, kurā tika analizēta Latvijas situācija, kā arī uzklusāta kaimiņvalstu kolēģu pieredze. Risinājās arī amatnieku tirdziņš, iepazīstinot daudzus viesus (ap 70 cilvēku no Lietuvas, Baltkrievijas, Polijas, Krievijas u. c. valstīm) ar Latvijas, sevišķi Latgales, amatniecības un mājražošanas izstrādājumiem.

Vakara un projekta noslēguma konferences kulmināciju veidoja literāri muzikālais Andrejdienas pasākums „Valodu krustpunktos”, kurā piedalījās projekta dalībvalstu literāti un muzikanti, prezentējot valodu un muzikālo ideju daudzveidību, kā arī nojaucot valodu robežas. Par Andrejdienas Āksta cepures balvas ieguvēju kļuva RA students Oskars Orlovs (literatūrā pazīstams ar pseidonīmu *Raibais*) un Lietuvas

publicists, filmu veidotājs Vītolis Laumakis (*Vytolis Laumakys*).

Ilga Šuplinska, konferences koordinatore

Projekti

Projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” LLB-2-269

EIROPAS SAVIENĪBA

Šo projektu finansē Eiropas Savienība
This project is funded by the European Union

Projekts „Virtuālā pagātne –
muzeju nākotne”,
LLB-2-269

Laikposmā no 2012. gada decembra līdz 2014. gada novembrim tika realizēts Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas pārrobežu sadarbības programmas projekts „**Virtuālā pagātne – muzeju nākotne**”.

Projekta mērķis bija izveidot virtuālas muzeju fondu galerijas internetā, tādējādi modernizējot muzeja eksponātu apskati, piedāvājot interaktīvus elementus un ieinteresējot dažādas vecumgrupas, īpaši jauniešus, apmeklēt muzejus arī klātienē. Šajā projektā RA darbojās kā vadošais partneris, pulcējot ap sevi citus partnerus – Ķēdaiņu Reģionālo muzeju (Lietuva), Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzeju (Baltkrievija) un Rēzeknes pilsētas domi, kas pārstāvēja Latgales Kultūrvēstures muzeju. Projektā tika iesaistīti RA Reģionālistikas institūta (REGI) vadošie pētnieki Ingars Gusāns, Ilga Šuplinska, Sandra Ūdre, RA lektori Diāna Apele, Māris Justs, Irēna Litvinova-Beinaroviča, Inga Drele.

Projekta īstenošanas gaitā ir izveidota projekta mājaslapa www.futureofmuseums.eu, kurā interesenti var aplūkot informāciju par projektu latviešu, latgaliešu, lietuviešu, baltkrievu un angļu valodā. Tiek piedāvāta informācija arī par katru konkrēto projekta partneri, norādot tā darbības virzienus, lielākās kolekcijas, nozīmīgākos pētījumus utt. Kā vienu no galvenajiem panākumiem var minēt iespēju ielūkoties virtuālā muzeja galerijās, kurās aplūkojamie priekšmeti, koncepti, objekti atklāj daudzveidīgu informācijas klāstu. Pētniekiem un vienkāršiem lasītājiem aizraujošāko sadaļu veido apraksts „Interesanti, ka...”, brīžiem pārsteidzot ar ļoti negaidītiem faktiem par it kā zināmām lietām. Virtuālo galeriju apraksti ir gan vispārīglītojoši, gan arī pētniekiem nepieciešamo informāciju saturoši, raksturojot eksponāta saglabātības pakāpi, izmērus, kolekcijas numuru u. c. parametrus. Projektā tika uzņemta filma par katru no partneriem, kā arī kopējā projekta filma, kas stāsta par starpdisciplināru pētījumu nozīmīgumu pierobežas reģionu izpētē un sadarbības veidošanā.

Katrs partneris organizēja vienu pieredzes apmaiņas un vienu izglītojošo semināru, kur tika prezentēti projekta rezultāti, kā arī aprobētas izveidotās izglītojošās datorspēles. Katrā izglītojošajā seminārā pētnieki demonstrēja savus pētījumus,

aprobēja izglītojošās datorspēles, rīkoja izstādes atklāšanas un kultūras pasākumus. Savukārt 2014. gada novembrī kopā ar 7. starptautisko latgalistikas konferenci tika organizēta projekta noslēguma konference „Krustpunkti pierobežas kultūrā, valodā, vēsturē”, kurā paralēli projekta rezultātu popularizēšanai tika runāts par kopīgo un atšķirīgo latviešu, latgaliešu, lietuviešu, baltkrievu u. c. tautu valodās un kultūrās.

Ingars **Gusāns**, projekta vadītājs

No 2012. gada septembra līdz 2014. gada novembrim RA norisinājās Vītauta Dižā universitātes (Kauņa, Lietuva) vadītā ESF projekta „**Lituānistikas (baltistikas) centru, lietuviešu biedrību un Lietuvas zinātnisko un mācību institūciju sadarbības stiprināšana**” aktivitātes.

Projekta mērķis: stiprināt ārpus Lietuvas darbojošos lituānistikas (baltistikas) centru un Lietuvas lituānistikas zinātnisko institūciju, pasniedzēju, zinātnieku, studentu un lietuviešu biedrību komunikāciju, realizēt plašāku starptautisku sadarbību. Paaugstināt lituānistikas (baltistikas) centros strādājošo pasniedzēju kvalifikāciju, sagādāt šiem centriem metodisko, mācību un zinātnisko literatūru, periodiskos izdevumus, nodrošināt aktīvāku zinātnieku, pasniedzēju un studentu apmaiņu.

No RA projektā piedalījās studiju programmas „Filoloģija” studenti un docētājas Antra Kļavinska un Sandra Ūdre. Dalībniekiem ir bijusi iespēja stažēties, pilnveidot lietuviešu valodas un kultūras zināšanas Klaipēdas Universitātē un Vītauta Dižā universitātē, piedalīties konferencēs par aktuāliem valodniecības, literatūrzinātnes, etnoloģijas un lietuviešu valodas mācīšanas metodikas jautājumiem. RA visiem interesentiem bija iespēja piedalīties vieslektoru Dr. etnol. Jurgītas Macijauskaites-Bondas un Dr. philol. Alvīda Butkus nodarbībās.

Projekta rezultātā studiju procesā un zinātniskajā pētniecībā tiek izmantota jaunākā Lietuvā izdotā mācību un zinātniskā literatūra valodniecībā, literatūrzinātnē, vēsturē un etnoloģijā (pieejama RA bibliotēkā un Baltu filoloģijas pētnieciskajā centrā).

Uzsākto sadarbību ar Lietuvas zinātniskajām un mācību institūcijām tiek plānots turpināt, patlaban tiek gatavots jauns projekts – „Lietuva šeit un tur: valoda, zinātne, kultūra, sabiedrība”.

Antra **Kļavinska**, projekta koordinatore

<http://langoer.eun.org>

Kopš 2014. gada 1. janvāra RA piedalās Eiropas Komisijas mūžizglītības programmas projektā „**Enhance Teaching and Learning of Less Used Languages through OER / OEP**” (**LangOER**). Projekta ilgums ir trīs gadi (līdz 2016. gada beigām), un tā mērķis ir sekmēt un veicināt mazāk lietoto valodu mācīšanas un mācīšanās praksi (*Open Educational Practices – OEP*), izmantojot brīvi pieejamos mācību resursus (*Open Educational Resources – OER*).

LangOER projekta laikā tiks meklēti risinājumi šādiem jautājumiem:

- kā mazāk lietotās valodas, iekļaujot šajā grupā arī reģionālās un minoritāšu valodas, var gūt labumu no brīvi pieejamās izglītības prakses;
- kā ir jāveido brīvi pieejamie virtuālie mācību resursi (OER), lai veicinātu lingvistisko un kultūru dažādību Eiropā;
- kura izglītības vai valodu politika ir labvēlīga OER kvalitātes izpratnei mazāk lietoto valodu runas kolektīvos?

LangOER projekta darbības laikā šie jautājumi tiek risināti, iesaistot trīs mērķauditorijas grupas: pedagogus, politikas veidotājus un pētniekus.

Projektu koordinē Frīzu akadēmija (*Fryske Akademy*) Nīderlandē, bet tā partneri ir universitātes, augstskolas un pētniecības centri Beļģijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Grieķijā, Polijā un Lietuvā. Latviju pārstāv RA (projekta vadītāja – S. Lazdiņa, pētnieces – I. Šuplinska un S. Pošeiko).

Projekta sākumposmā esam izveidojuši repozitoriju datubāzes – virtuālo latviešu valodas un latgaliešu valodas apguves resursu apkopojumu, izvērtējot to atbilstīgi brīvi pieejamo izglītības resursu (OER) pamatkritērijam – CC (*Creative Commons*) licencei.

Septembrī kopā ar studentiem piedalījāmies LangOER projekta vebinārā (*web seminārā*) „Brīvi pieejamie izglītības resursi (*OER-Open Educational Resources*) mazāk lietotajās valodās strauji pieaugošajā digitālajā kultūrā”. Tā laikā tika meklētas atbildes uz šādiem jautājumiem: kāda ir mazāklietoto valodu nākotne tiešsaistē; kā tiešsaistes resursi var kalpot par noderīgiem rīkiem mazāklietoto valodu aizsardzībai?

2014. gada nogalē tika sagatavotas vadlīnijas valodas politikas veidošanai (*LangOER Policy Brief*), kas tiks tulkotas arī latviešu valodā un par kurām tiks diskutēts ar Eiropas valstu izglītības ministriju atbildīgajām personām.

Sanita **Lazdiņa**, projekta vadītāja

Prakses

Akadēmiskās bakalaura studiju programmas „Filoloģija” 1.kursa studenti no 2014. gada 25. jūnija līdz 1. jūlijam piedalījās **folkloras praktikumā** (vad. – asoc. prof. I. Šuplinska) **Viļakas novadā**. Tas bija pirmais starpaugstskolu un otrs starptautiskais folkloras praktikums, jo līdzās RA studējošajiem folkloras apzināšanas grupā bija arī J. Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas studenti docētājas I. Tihovskas vadībā, postfolkloras grupa „Rikši”, kā arī divas programmas „Erasmus” apmaiņas studentes no Polijas. Praktikumā tematika bija ticējumi; mērķis – apzināt, vākt un vēlāk arī sistematizēt savāktos folkloras materiālus, parādīt, ka brahiloģismi nezaudē nozīmību arī mūsdienās – ienākot mūsu ikdienas dzīvē aizvien jaunām reālijām, tie transformējas.

Pateicoties sadarbībai ar Viļakas novada domi, kultūras darba metodiķi Sandru Ločmeli, praktikuma norises laiks bija visai noslogots. Papildus ierastajām vizītēm pie teicējiem tika sarīkots koncerts vietējiem iedzīvotājiem, kā arī trīs vakarēšanas pasākumi kopā ar Viļakas novada folkloras kopām.

Šobrīd rit materiālu sakārtošanas un sistematizēšanas darbs, taču viens ir skaidrs – Viļakas puse folkloras vācējus pārsteidza ar bagātīgu latviešu tautasdziesmu pūri, diezgan kritisku attieksmi pret ticējumiem, vienlaikus ļāva iepazīt vienu no cītīgākajiem dabas zīmju lasītājiem un pazinējiem Vili Bukšu.

Akadēmiskās bakalaura studiju programmas „Filoloģija” 2. kursa studenti no 2014. gada 6. līdz 12. jūlijam piedalījās **muzeja praktikumā** (vad. – asoc. prof. I. Šuplinska) **Pleskavas apgabalā Puškina Kalnos (Krievija)**. Praktikumā mērķis – iepazīt muzeja darba specifiku vienā no slavenākajiem Krievijas muzejiem, kas ir veltīts dzejniekam Aleksandram Puškinam un viņa laikabiedriem.

Pateicoties sadarbībai ar Pleskavas Valsts universitāti, muzeja praktikums ir jau otrā prakse, kurā abu valstu studenti un docētāji darbojas kopā. Praktikumā laikā tika apgūts plašs teorētisko zināšanu loks par muzeja darbības specifiku, notika ekskursijas gan daudzajos tūrisma objektos Puškina Kalnos, gan Pleskavas apgabala apkārtnē. Praktikumā laikā studējošie zināmā mērā darbojās kā eksperti, jo viņu pamatzdevums bija analizēt tūrisma maršrutus un gidu stāstījumus. Praktikumā beigās minēto pasākumu analīze tika iesniegta Pleskavas Valsts universitātes praktikuma vadītājam.

Lielākās grūtības praktikuma laikā sagādāja liels informācijas daudzums krievu valodā, tāpēc, izstrādājot priekšlikumus, tika akcentēts, cik svarīgi ir ieviest jaunās informācijas tehnoloģijas un nodrošināt informācijas pieejamību arī citās valodās. Praktikumā norisi studējošie vērtē kā neaizstājamu pieredzi, apzinot pasaules līmeņa literātu veikumu un to, kā nākamajām paaudzēm tiek nodots šis kultūrvēsturiskais mantojums.

Ilga **Šuplinska**, filoloģijas programmas direktore

Atpile-Jugane Ineta (dz. 1977) –

Mg. philol., Latgales Kultūrvēstures muzeja direktores vietniece zinātniskajā darbā. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) pētniece.
hine@inbox.lv

Banis Vaidis (dz. 1973) –

Ķēdaiņu Reģionālā muzeja vēsturnieks. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) pētnieks.
vaidas.banys@gmail.com

Cepina Anastasija (*Цепина Анастасия*, dz. 1992) –

Pleskavas Valsts universitātes (Krievija) filoloģijas programmas maģistrante.
anastasijacepina@rambler.ru

Gibson Katerine (dz. 1990) –

Londonas Universitātes koledžas Slāvu un austrumeiropas studiju skolas (Lielbritānija) un Tartu Universitātes (Igaunija) programmas „Dienvidu un Austrumeiropas ekonomika, valsts un sabiedrība” maģistrante.
catherine.gibson.13@ucl.ac.uk

Jefimovs Nikita (*Ефимов Никита*, dz. 1992) –

Pleskavas Valsts universitātes (Krievija) filoloģijas programmas maģistrants.
nikita.1502@yandex.ru

Juško-Štekele Angelika (dz. 1968) –

Dr. philol., folkloriste. Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece, asociētā profesore.
angelika.jusko-stekele@ru.lv

Kalvāne Skaidrīte (dz. 1967) –

Dr. philol., literatūras vēsturniece. Rīgas Augstākā reliģijas zinātņu institūta asociētā profesore.
muosa@inbox.lv

Komara Veronika (*Комар Вероника*, dz. 1994) –

Jankas Kupalas Grodņas Valsts universitātes filoloģijas programmas studente.
komar_veranika@mail.ru

Macanova Kristīne (dz. 1990) –

Rēzeknes Augstskolas filoloģijas programmas maģistrante.
kmacanova@inbox.lv

Meškova Sandra (dz. 1966) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Daugavpils Universitātes asociētā profesore.
sandra.meskova@inbox.lv

Ostrogolovaja Darja (*Остроголовая Дарья*, dz. 1990) –

Zinātnisko kadru sagatavošanas institūta (Baltkrievija) maģistrante, Baltkrievijas Republikas Nacionālā vēstures muzeja zinātniskā līdzstrādniece.
ostrogolovayadarya@gmail.com

Pošeiko Solvita (dz. 1985) –

Mg. philol., Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskā institūta zinātniskā asistente, Latvijas Universitātes valodniecības doktorante.
solvita.poseiko@gmail.com

Rapinčuka Jeļena (*Рапинчук Елена*, dz. 1978) –

Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzeja zinātniskā darbiniece.
alenapluta@gmail.com

Razumovska Aīda (*Разумовская Аида*, dz. 1958) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Pleskavas Valsts universitātes (Krievija) profesore.
aida1@list.ru

Šuplinska Ilga (dz. 1970) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece, profesore. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) pētniece.
ilga.suplinska@ru.lv

Ūdre Sandra (dz. 1974) –

Mg. philol., Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskā institūta zinātniskā asistente, Daugavpils Universitātes valodniecības doktorante. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) pētniece.
sandraiudrei@inbox.lv

Vaisvalavičiene Kristina (dz. 1971) –

Mg. philol., Vītauta Dižā universitātes (Kauņa, Lietuva) doktorante.
k.vaisvalaviciene@gmail.com

Vaivade Vineta (dz. 1955) –

Mg. paed., Latviešu valodas aģentūras galvenā metodiķe.
vineta.vaivade@valoda.lv

Valdmane Liene (dz. 1977) –

Mg. philol., Latvijas Universitātes pedagogijas programmas doktorante.
liene.valdmane@gmail.com

Veršiņina Natalja (*Вершинина Наталья*, dz. 1951) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Pleskavas Valsts universitātes (Krievija) profesore.
nati_85@inbox.ru

Vičaka Inese (dz. 1980) –

Mg. philol., Latvijas Universitātes filoloģijas programmas doktorante.
advos@inbox.lv

Zvīdriņa Natālija (dz. 1978) –

Rēzeknes Augstskolas filoloģijas programmas maģistrante.
mids@inbox.lv

Žirgulis Rimants (dz. 1969) –

Ķēdaiņu Reģionālā muzeja direktors. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269) pētnieks.
kedainiumuziejus@gmail.com

AUTHORS

Atpile-Jugane Ineta (born 1977) –

Mg. philol., Latgale Culture and History Museum Deputy Director for scientific work, Researcher of the project „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.

hine@inbox.lv

Banys Vaidas (born 1973) –

Historian of the Kėdainiai Regional Museum. Researcher of the project „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.

vaidas.banys@gmail.com

Сепина Анастасија (*Цепина Анастасија*, born 1992) –

MA student: Philology at the Pskov State University (Russia).

anastasijacepina@rambler.ru

Gibson Catherine (born 1990) –

MA Student: International Masters in Economy, State and Society with reference to Central and Eastern Europe at the School of Slavonic and East European Studies at University College London (United Kingdom) and the University of Tartu (Estonia).

catherine.gibson.13@ucl.ac.uk

Jefimov Nikita (*Ефимов Никита*, born 1992) –

MA student: Philology at Pskov State University (Russia).

nikita.1502@yandex.ru

Juško-Štekele Angelika (born 1968) –

Dr. philol., folklorist. Senior Researcher in the Research Institute for Regional Studies, Associate Professor at Rēzekne University College.

angelika.jusko-stekele@ru.lv

Kalvāne Skaidrīte (born 1967) –

Dr. philol., literary historian. Associate Professor at Riga Higher Institute of Religious Sciences.

muosa@inbox.lv

Komar Veronica (*Комар Вероника*, born 1994) –

BA student: Philology at the Yanka Kupala State University of Grodno (Belarus).

komar_veranika@mail.ru

Macanova Kristīne (born 1990) –
MA student: Philology at Rēzekne University College.
kmacanova@inbox.lv

Meškova Sandra (born 1966) –
Dr. philol., literary scholar. Associate Professor at Daugavpils University.
sandra.meskova@inbox.lv

Ostrogolovaya Darya (*Остроголовая Дарья*, born 1990) –
MA student of Scientific staff training institute (Belarus), a research fellow at the National History Museum of the Republic of Belarus.
ostrogolovayadarya@gmail.com

Pošeiko Solvita (born 1985) –
Mg. philol., Research Assistant in the Research Institute for Regional Studies at Rēzekne University College. PhD student of linguistics at the University of Latvia.
solvita.poseiko@gmail.com

Rapinchuk Elena (*Рапинчук Елена*, born 1978) –
Head of the Literary department in Grodno State Historical and Archaeological Museum (Belarus).
alenapluta@gmail.com

Razumovskaya Aida (*Разумовская Аида*, born 1958) –
Dr. philol., literary scholar. Professor of the Pskov State University (Russia).
aidal@list.ru

Šuplinska Ilga (born 1970) –
Dr. philol., literary scholar. Senior Researcher in the Research Institute for Regional Studies, Professor at Rēzekne University College. Researcher of the project „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.
ilga.suplinska@ru.lv

Ūdre Sandra (born 1974) –
Mg. philol., Research Assistant in the Research Institute for Regional Studies at Rēzekne University College. PhD student of linguistics at Daugavpils University. Researcher of the project „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.
sandraiudrei@inbox.lv

AUTHORS

Vaisvalavičiene Kristina (born 1971) –

Mg. philol., PhD student of theory of literature at Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania).

k.vaisvalaviciene@gmail.com

Vaivade Vineta (born 1955) –

Mg. paed., Chief Methodist of the Latvian Language Agency.

vineta.vaivade@valoda.lv

Valdmane Liene (born 1977) –

Mg. philol., PhD student of pedagogy at the University of Latvia.

liene.valdmane@gmail.com

Vershinina Natalia (*Вершинина Наталья*, born 1951) –

Dr. philol., literary scholar. Professor of Pskov State University (Russia).

nati_85@inbox.ru

Vičaka Inese (born 1980) –

Mg. philol., PhD student of philology at the University of Latvia.

advos@inbox.lv

Zvīdriņa Natālija (born 1978) –

MA student: Philology at Rēzekne University College.

mids@inbox.lv

Žirgulis Rimantas (born 1969) –

Director of the Kėdainiai Regional Museum. Researcher of the project „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) of the Latvia–Lithuania–Belarus cross-border cooperation programme.

kedainiumuziejus@gmail.com

IZDOŠANAS PRINCIPI

Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls, kas publicē pētnieciskus darbus literatūrzinātnē, valodniecībā, folkloristikā, vēsturē, kultūras vēsturē, kulturoloģijā, filozofijas vēsturē, kā arī starpnozaru pētījumus, ja to tematika ir saistīta ar Latgales reģiona izpēti, novatoru teorētisku vai metodoloģisku koncepciju humanitāro zinātņu attīstībā.

Iesniegtajiem **materiāliem ir jābūt oriģināliem**, t. i., tie nedrīkst būt publicēti iepriekš vai paredzēti publicēšanai citos izdevumos. Raksta valoda – latviešu, latgaliešu, angļu, krievu. Katru manuskriptu **anonīmi pārskata divi vai vairāki zinātniskā rakstu krājuma redkolēģijas eksperti**, kas akceptē zinātniskās terminoloģijas kvalitāti un iesniegto materiālu oriģinalitāti. Manuskripts pēc publicēšanas autoram netiek atdots.

Manuskripts publicēšanai krājumā ir iesniedzams latviešu, latgaliešu, krievu vai angļu valodā. Tas ir jānoformē atbilstoši izvirzītajām prasībām un jāiesniedz elektroniskā formātā, pievienojot raksta izdruku.

Manuskripta struktūra: autors (vārds, uzvārds), iesniedzēja institūcija, valsts, raksta virsraksts, anotācija raksta valodā, kopsavilkums, kas paredzēts tulkošanai; raksta struktūrā ir jāievēro šāda secība: ievads, darba mērķis, materiāls un metodes, rezultāti, secinājumi un literatūras saraksts.

Anotācijas struktūra, apjoms: darba mērķis, izmantotā metode, būtiskākie secinājumi (*500 zīmju*).

Kopsavilkuma (tulkošanai) struktūra, apjoms: raksta nosaukums angļu valodā (vai latviešu valodā, ja raksts ir iesniegts angļu vai krievu valodā), ievads, darba mērķis, materiāli un metodes, rezultāti, secinājumi (*4000–6000 zīmju*).

Raksta beigās ir minami šādi dati: autora akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, iesniedzēja institūcija, kontaktadrese, tālruņa numurs, elektroniskā pasta adrese; pievienojams autora foto.

Noformējuma prasības: raksta apjoms – līdz 15 lappusēm (kopā ar literatūras sarakstu un kopsavilkumu, kas ir paredzēts tulkošanai angļu vai latviešu valodā). Rakstam ir jābūt sagatavotam A4 formātā, izvietotam vienā kolonnā, ievērojot šādus parametrus: attālums no augšas, no apakšas, no labās malas – 2 cm, no kreisās malas – 3 cm, teksta redaktors – *Word*, burtveidols – *Times New Roman*, burtu lielums – 12 pt, atstarpes starp rindām – 1,5.

Tabulas, diagrammas un kartes ir pievienojamas uz atsevišķām lapām melnbaltā variantā ar nosaukumiem latviešu un angļu valodā. Tabulu arābiskās numerācijas atsaucē tekstā ir obligāta. Tabulu izmēri nedrīkst pārsniegt A4 formāta lapu. Piemēri tekstā ir dodami kursīvā, kam nepieciešamības gadījumā seko tulkojums vai skaidrojums, kas rakstāms starp vienpēdiņām.

Teksta daļu parametri:

Autora vārds, uzvārds.....	12 pt, Bold
Iesniedzēja institūcija, valsts	12 pt, Normal
Raksta nosaukums (latviešu un angļu valodā)	14 pt, Bold, All Caps
Anotācija	12 pt, Italic
Kopsavilkums tulkošanai	12 pt, Italic
Raksta teksts	12 pt, Normal
Literatūras saraksts	10 pt, Normal
Ziņas par autoru	10 pt, Normal

Atsauces tekstā ir jānorāda, ierakstot apaļajās iekavās autora (redaktora, sakārtotāja) uzvārdu, darba publicēšanas gadu un vajadzīgo lappuses numuru, piemēram, (Valeinis1991: 101). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gadskaitļa ir jāpievieno burti *a, b* utt. Literatūras sarakstā ir norādāmi visi darbi, uz kuriem ir atsaucies autors. Literatūras saraksts ir kārtojams alfabēta secībā pēc autoru vai redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Tas attiecas arī uz elektronisko resursu izmantojumu. Piemēri:

Atsevišķs izdevums:

Omārova, Santa (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Rakstu krājums:

Lazdiņa, Sanita (sak., 2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed., 1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Raksti žurnālos, avīzēs un rakstu krājumos:

Pučure, Indra (2003). 5–6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā: rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA „Puse plus”. 93–103.

Millers, Tenis, Cimmermanis, Sigurds (2003). Skolotājs un novadpētnieks Arnolds Štokmanis. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 57 (3/4). 58–68.

Huston, Tony, Lvinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology*, 17. 116–124.

Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena*, 23. 1.

PUBLISHING PRINCIPLES AND GUIDELINES FOR SUBMISSIONS

Via Latgalica is a journal of the humanities which publishes research papers in literature, linguistics, folklore studies, history, cultural history, cultural studies, history of philosophy, as well as in borderline sciences, if their topics concern the region of Latgale, or if they deal with innovative theoretical or methodological concepts in the development of the humanities.

Materials for publication have to be original works, i. e., they should not have been published before and they should not be intended for publication in other titles. The languages of publication are Latvian, Latgalian, Russian and English. Each manuscript will be reviewed **anonymously by two or more experts of the editorial board for the collection of scientific articles**, who will verify the quality of the scientific terminology and the originality of the suggested materials. The manuscript shall not be returned to the author after publication.

Manuscripts intended for publication in the collection shall be written in Latvian, Latgalian, Russian or English. They have to correspond to the requirements mentioned above and shall be submitted electronically. In addition, a printed version of the paper shall be submitted.

Structure of the manuscript: the author's name and surname, the institutional affiliation, the country, the title of the paper, an abstract in the language of the paper and a summary intended for translation. The paper shall be structured in the following order: introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions and a list of references.

Structure and length of the abstract: objective of the work, methods, important conclusions (*500 characters*).

Structure and length of the summary (for translation): title of the paper in English (or in Latvian if the paper is submitted in English or Russian), introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions (*4000–6000 characters*).

At the end of the paper the following should be mentioned the author's academic position, his (her) scientific degree, name and surname, institutional affiliation, a contact address, telephone number and e-mail address, and a photo of the author.

Design requirements: volume of the paper shall be up to 15 pages (including the list of literature and summary intended for translation into English or Latvian). The text shall be organized on an A4 sheet of paper in one column and meet the following parameters: margins from the top, from the bottom, from the right – 2 cm, from the left – 3 cm, text redactor – *Word*, font – *Times New Roman*, font size – 12 pt, line spacing – 1,5.

Tables, diagrams and charts shall be made available on separate sheets of paper

in black and white with titles in Latvian and English. Reference of the tables in the text using Arabic numeration is compulsory. The size of a table shall not exceed an A4 sheet of paper. Examples within the text shall be given in italics, followed where necessary by translations or explanations, which shall be written in inverted commas.

Parameters for the parts of the text:

Author's name, surname	12 pt, Bold
Institutional affiliation of an applicant, country..	12 pt, Normal
Title of the paper (in Latvian and English).....	14 pt, Bold, All Caps
Abstract.....	12 pt, Italic
Summary for translation.....	12 pt, Italic
Text of the paper	12 pt, Normal
List of references	10 pt, Normal
Information about the author	10 pt, Normal

When including **references** in the text, it is necessary to put the author's (editor's, compiler's) surname, the year of publication and the corresponding page number into round brackets, e. g., (Valeinis1991: 101). If there are references to more than one publication by the same author in one year, the letters *a*, *b* etc. shall be added after the year. The list of references has to contain all the sources, the author has referred to. The list of references shall be arranged in alphabetical order of the authors' or editors' surnames and has to contain complete bibliographic information. The same shall apply to electronic resources.

Examples:

Monographs:

Omārova, Santa (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Collections of articles:

Lazdiņa, Sanita (sak., 2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed., 1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Articles in magazines, newspapers and collections of articles:

Pučure, Indra (2003). 5–6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā: rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA „Puse plus”. 93–103.

Millers, Tenis, Cimmermanis, Sigurds (2003). Skolotājs un novadpētnieks Arnolds Štokmanis. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 57 (3/4). 58–68.

Huston, Tony, Levinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology*, 17. 116–124.

Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena*, 23. 1.

VIA LATGALICA
Humanitāro zinātņu žurnāls
VI 2014
Iespiests SIA „Latgales druka”

Reģionālistikas zinātniskais institūts
Rēzeknes Augstskola
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4601, Latvia

RĒZEKĒNES AUGSTSKOLA
WWW.RU.LV

